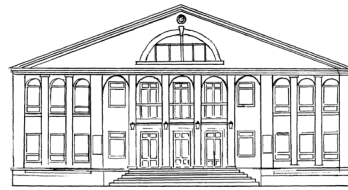

Держава та регіони

Серія: ПРАВО
2023 р., № 4 (82) том 2

Науково-виробничий журнал

виходить щоквартально

Голова редакційної ради: **О. В. Машенко**,
доктор юридичних наук, доктор економічних наук,
професор

Головний редактор:

П. С. Покагаєв, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління,
професор, перший проректор, Класичний приватний університет

Редакційна колегія:

О. Ю. Синявська, доктор юридичних наук, професор, Харківський
національний університет внутрішніх справ

А. М. Апаров, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права
та методи викладання правознавства, Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

М. М. Бліхар, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційно-
го та міжнародного права, Національний університет «Львівська політехніка»

М. Л. Шелухін, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права
та публічного адміністрування, Маріупольський державний університет

А. В. Хрідочкін, доктор юридичних наук, кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін, Дніпровський гуманітарний
університет

Г. О. Блінова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністра-
тивного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський держав-
ний університет внутрішніх справ

Szabó Andrea (Сабо Андреа), доктор наук, професор, завідувач кафедри
митної та фінансової діяльності факультету правоохоронної діяльності,
Університет публічної служби (Угорська Республіка)

Л. Г. Удовика, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії
і теорії держави та права, Запорізький національний університет

О. П. Гетманець, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6,
Харківський національний університет внутрішніх справ

В. В. Шаблістий, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування, Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ

П. В. Хряпінський, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
публічного права Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний
технічний університет «Дніпровська політехніка»

Відповідальний редактор: С. В. Белькова

Редактори: С. В. Старкова

Технічний редактор: А. С. Лаптева

Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

ISSN 1813-338X

Журнал включено до Переліку наукових
фахових видань України (категорія «Б»)
з юридичних наук (спеціальності: 081. Право,
293. Міжнародне право) відповідно до Наказу
МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща)

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації
Серія КВ № 14176-3147 ПР від 24.04.2008 р.

**Видавництво та друк – Видавничий дім
«Гельветика»**

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
29 листопада 2023 р., протокол № 4

Усі права захищені. Повний або частковий передрук
і переклади дозволено лише за згодою автора
і редакції. При передрукуванні обов'язкове посилання
на видання: Держава та регіони. Серія: ПРАВО. –
2023. – № 4 (82).

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки,
яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефон: (0612) 220-58-42, +38 050-810-87-82
Телефон/факс: (0612) 63-99-73.

Здано до набору 13.11.2023.

Підписано до друку 30.11.2023.

Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 рр.
Замовлення № 0224/123.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

<i>О. К. Каненберг-Сандул</i> МЕНОНІТСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ІСТОРІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	4
<i>Ю. А. Миронець</i> ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНОГО БАЗИСУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ.....	8
<i>Л. В. Сорока, С. М. Козін</i> ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ.....	13
<i>А. Ю. Кожевніков</i> ЗМІСТ І ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВКИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ (БЕЗДІЯЛЬНОСТІ) ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	18
<i>Д. В. Колодчин</i> КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ.....	24
<i>С. М. Школа</i> ПОРЯДОК ПОДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ.....	30
<i>Т. С. Перцова</i> «ПРОФЕСІЙНІ ПРОСТУПКИ» У САМОЗАЙНЯТИХ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЯХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....	35
<i>В. В. Сазонов</i> ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ.....	40
<i>А. В. Шкарабан</i> ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ.....	45
<i>Д. О. Андреев</i> ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: АСПЕКТИ НАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	54
<i>Ю.-В.Ю. Переста</i> ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ.....	59
<i>Т. П. Мінка</i> НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРОК НА ПОЛІГРАФІ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	66
<i>Є. Є. Морозов</i> ІСТОРІОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	70
<i>О. О. Мельник, Р. Б. Шишка, І. Л. Бородін</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ПЕРЕБУВАННЯ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї В РІЗНИХ ДЕРЖАВАХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	75
<i>Я. М. Сандул, А. Ю. Бойчук</i> ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	80
<i>О. С. Мельничук</i> КЛАСИЧНІ ТА НЕКЛАСИЧНІ ПРИНЦИПИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ.....	85
<i>О. Агапова</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПОЗАСУДОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ.....	91
<i>О. Ф. Ситников</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ЗАКОНУ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВОГО РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	96
<i>М. Я. Шевчук</i> МІСЦЕ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВИ.....	102
<i>Л. Г. Матвеева</i> ТРАНЗИТИВНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗМІН ЕЛЕМЕНТІВ ФОРМИ ДЕРЖАВИ.....	107
<i>Д. А. Синюшко</i> ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ.....	114
<i>І. В. Іщенко</i> COMMUNITY POLICING ЯК «ДОРОЖНЯ КАРТА» ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....	121
<i>В. В. Юрко</i> ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАСАДНИЧИХ ДОКУМЕНТІВ У СФЕРІ ПЛАНУВАННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	128
<i>А. Г. Соломаха</i> ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	133
<i>А. А. Радчук</i> НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	140
<i>С. В. Князев</i> ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ.....	145
<i>М. І. Насонов</i> ВИДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	151
<i>О. В. Присяжнюк</i> АЛГОРИТМ РОЗГЛЯДУ ОКРЕМИХ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ.....	156
<i>Р. В. Гречанюк</i> ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА У СФЕРІ ДПП: ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ.....	161
<i>Р. В. Стефанчишен</i> ЗАХОДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК РІЗНОВИД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ.....	165

CONTENTS

TOPICAL ISSUES OF JURIDICAL SCIENCE

<i>Kanenber-Sandul O. K.</i> MENNONITE COLONIZATION OF SOUTHERN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS.....	4
<i>Myronets Yu. A.</i> LEGAL ANALYSIS OF THE REGULATORY FRAMEWORK IN THE FIELD OF INFORMATION AND COMMUNICATION SUPPORT OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE.....	8
<i>Soroka L. V., Kozin S. M.</i> PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF INVESTMENT PROTECTION IN UKRAINE.....	13
<i>Kozhevnykov A. Yu.</i> CONTENT AND PROCEDURAL SIGNIFICANCE OF THE STAGE OF PREPARATION FOR JUDICIAL PROCEEDINGS IN ADMINISTRATIVE CASES ON APPEAL AGAINST DECISIONS, ACTIONS (OMISSIONS) OF PUBLIC AUTHORITIES.....	18
<i>Kolodchyn D. V.</i> CONCEPTS OF CRIMINALITY CAUSES IN THE PENITENTIARY SPHERE OF FOREIGN COUNTRIES.....	24
<i>Shkola S. M.</i> PROCEDURE FOR FILING A MOTION FOR A PREVENTIVE MEASURE.....	30
<i>Pertsova T. S.</i> «PROFESSIONAL MISCONDUCT» IN SELF-EMPLOYED LEGAL PROFESSIONS: EUROPEAN EXPERIENCE.....	35
<i>Sazonov V. V.</i> THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE E-CITIZENSHIP CATEGORY AND ITS IMPACT ON LEGAL CULTURE.....	40
<i>Shkaraban A. V.</i> THE CONCEPT, FEATURES AND LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR UNDER THE INTERNATIONAL LAW.....	45
<i>Andreiev D. O.</i> LEGAL GUARANTEES AND MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF CITIZENS' RIGHTS IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE LAW: ASPECTS OF LEGAL AID PROVISION.....	54
<i>Peresta Yu. -V. Yu.</i> CROSS-BORDER COOPERATION OF HEALTH CARE INSTITUTIONS: CONCEPT AND ESSENCE.....	59
<i>Minka T. P.</i> DIRECTIONS OF IMPROVING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE CONDUCT OF POLYGRAPH EXAMINATIONS IN PUBLIC AUTHORITY BODIES.....	66
<i>Morozov E. E.</i> HISTORIOGRAPHY OF THE FORMATION OF THE PRINCIPLE OF OBSERVANCE OF HUMAN RIGHTS IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	70
<i>O. O. Melnyk, R. B. Shyshka, I. L. Borodin</i> SOME ASPECTS OF FAMILY LAW METHODS OF PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN CONDITIONS OF STAY OF FAMILY MEMBERS IN DIFFERENT STATES IN CONDITIONS RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	75
<i>Sandul Ya. M., Boichuk A. Yu.</i> CONTENTS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....	80
<i>Melnychuk O. S.</i> CLASSICAL AND NON-CLASSICAL PRINCIPLES OF THE MODERN LAW AND STATE METHODOLOGY.....	85
<i>Agapova O.</i> LEGAL ACTS AS THE MAIN INSTRUMENTS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE AREA OF EXTRAJUDICIAL JUSTICE IN UKRAINE.....	91
<i>Sytnykov O. F.</i> CURRENT ISSUES OF DECLARING A LAW UNCONSTITUTIONAL AS A GROUND FOR REVIEWING A COURT DECISION IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS.....	96
<i>Shevchuk M. Ya.</i> THE PLACE OF THE LEGAL TRADITION IN THE FORMATION OF THE LEGAL CULTURE OF THE STATE.....	102
<i>Matvieieva L. G.</i> TRANSITIVENESS AS A FACTOR CHANGE OF THE ELEMENTS OF THE FORM OF THE STATE.....	107
<i>Syniushko D. A.</i> GENERAL SOCIAL MEASURES TO PREVENT CRIMINAL OFFENSE IN THE FIELD OF THE FOREST FUND OF UKRAINE.....	114
<i>Ishchenko I. V.</i> COMMUNITY POLICING AS A "ROAD MAP" FOR IMPLEMENTATION OF PREVENTIVE ACTIVITIES BY THE NATIONAL POLICE IN THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITY.....	121
<i>Yurko V. V.</i> SIGNIFICANCE OF INTERNATIONAL AND EUROPEAN BASIC DOCUMENTS IN THE FIELD OF URBAN PLANNING IN UKRAINE.....	128
<i>Solomakha A. H.</i> REGULAR TRENDS FORECASTED DEVELOPMENT OF THE SCIENCE OF ADMINISTRATIVE LAW.....	133
<i>Radchuk A. A.</i> NORMATIVE PRINCIPLES OF ENSURING THE RIGHTS OF SERVICEMEN DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE.....	140
<i>Kniaziev S. V.</i> THE SUBJECT OF CRIMINAL ENCROACHMENT IN THE BUDGETARY SPHERE.....	145
<i>Nasonov M. I.</i> TYPES OF NATIONAL SECURITY ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE.....	151
<i>Prysiazhniuk O. V.</i> ALGORITHM FOR CONSIDERATION OF INDIVIDUAL PUBLIC LEGAL DISPUTES IN CONDITIONS OF DIGITIZATION OF THE ADMINISTRATIVE PROCESS.....	156
<i>Hrechaniuk R. V.</i> STATE SUPPORT AND ASSISTANCE IN THE FIELD OF PPPS: THE ISSUE OF DISTINCTION.....	161
<i>Stefanchishen R. V.</i> MEASURES OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW AS A TYPE OF ADMINISTRATIVE LEGAL MEASURES.....	165

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.1>

О. К. Канєнберг-Сандул

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕНОНІТЬСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті проведено дослідження правового становища німецьких колоністів-менонітів на Півдні України. Виділено ступінь розробки даного дослідження в історичному аспекті. Визначені історичні етапи менонітської колонізації. Відмічені напрацьовані матеріали вітчизняних і іноземних робіт. Досліджена еволюція адміністративного розподілу менонітських колоній. Проаналізовані принципи діяльності системи органів управління менонітськими колоніями. Релігія відіграє найважливішу роль у житті як окремої людини, так і цілого народу, громадського співтовариства і держави. У демократичній державі повинні бути нормативно закріплені і забезпечені релігійні права і свободи представників всіх етнічних груп та конфесій. Збереження політичної стабільності та національної цілісності держави залежить від того, наскільки державна влада здатна забезпечити стабільні та прозорі міжконфесійні відносини між представниками різних конфесій нашої держави [1].

Протягом другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. релігійна політика російської влади стосовно неправославних конфесій почала поступово втрачати свій ліберальний характер. Посилення консервативної ідеології у російському суспільстві та уряді, супроводжувалося розвитком ідей щодо православної церкви, як опору діючого режиму. У законодавстві з'являються норми, що посилюють державний контроль за сферою церковного самоврядування, що у першу чергу, негативно позначилося на обсягові його організаційних та контрольних функцій. Значної уваги приділено нормативно-правовому забезпеченню боротьби різного роду сектантськими організаціями, які були популярними на теренах Південної України, та посиленні відповідальності за прозелітизм. Останнє обумовлювалося зростанням у зазначений період активності німецьких місіонерів-проповідників, внаслідок чого відбувається перехід частини населення із православної в іншу віру [5].

Водночас, основні права і свободи, надані на попередньому етапі, а саме: право на віросповідання, на будівництво релігійних споруд, власне духовенство тощо, скасовано не було і вони продовжили існувати до 1917 р.

Ключові слова: менонітство, свобода віросповідання, релігійні права, менонітські колонії, міжконфесійні відносини, Південна Україна.

Постановка проблеми: Поліконфесійність держави перш за все пов'язана з реалізованою на протязі багатьох років політикою народонаселення, зокрема колонізації. Тому для всеосяжного захисту законних прав і інтересів представників всіх суб'єктів різних конфесій необхідно дослідити особливості генезису правового положення представників досліджуваної конфесії, зокрема менонітів. Питання менонітської колонізації, її особливості актуальні і сьо-

годні. Водночас, у процесі реалізації наданих релігійних прав і свобод, колоністи вимушені були долати окремі складнощі, що були викликані як об'єктивними обставинами, так і цілеспрямованою політикою держави. Основними проблемами у сфері забезпечення реальності релігійних прав і свобод колоністів стали: відсутність належного фінансування, що не дозволяло своєчасно здійснювати будівництво релігійних споруд та здійснювати оплату витрат на

церковні нужди; відсутність системи підготовки кадрів для католицьких і лютеранських церков, а також протидія російських чиновників залученню іноземних священнослужителів для проведення релігійних обрядів; пріоритетний статус православної церкви та її підтримка з боку держави, що мало прояв у нерівноправному становищі релігійних громад німецьких колоністів та православних церковних організацій [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Варто наголосити, що історіографія дослідження правового статусу менонітів як представників окремих релігійних громад, що переселилися на Південь України зазначена в дослідженнях, присвячених менонітській тематиці, авторами яких переважно були дослідження Белікова М. [1], Шевчук-Бела Я. [9]., Осташева Н. [3, 4], О. Бобилева [5].

Метою статті є визначення історичних етапів менонітської колонізації, дослідження еволюції адміністративного устрою менонітських колоній, аналіз принципів діяльності системи органів управління менонітськими колоніями

Виклад основного матеріалу. Приєднання до Російської імперії південноукраїнських земель привело до необхідності заселення цієї території з метою забезпечення цих земель, господарського розвитку

У подальшому колонізаційна політика була продовжена «викликаючими» маніфестами Катерини II. Німецьке населення, яке проживало на території російської імперії прийнято класифікувати за конфесійною приналежністю на чотири основні групи: меноніти, лютерани, католики і православні. Поява менонітів в Україні безпосередньо пов'язана з освоєнням її південних земель [8, с. 65].

Зміст колонізаційної політики в розумінні російського уряду зводилася до облаштування земельних просторів, поповнення народонаселення, експлуатація природних багатства держави створення нових галузей праці в народному хазяйстві, щоб отримати самі позитивні результати [1, с. 2].

Особливий інтерес імперська влада виявляла до менонітів, які зарекомендували себе у багатьох країнах як вмілі й ощадливі хазяї, а також віддавали їм перевагу вони отримували більше фінансової допомоги та землі вдвічі більше, ніж інші колоністи. З 1787 по 1796 роки. Основний потік іммігрантів на Півдні України складали меноніти [8]. Надання менонітам пільг і кредитів серед іноземних колоністів було визначено ініціативністю організованих та від-

повідальних представників менонітських колоній суспільства з Західної Пруссії [2, с. 17].

Менонітам було дозволено справляти всі релігійні погляди згідно з їх звичаями і переконаннями, десятилітнє звільнення від всіх податків, меноніти та їх нащадки звільнялися від військової повинності, тому що це суперечить їх релігії. Переселенці забезпечувалися грошима на час подорожі (представники чоловічої та жіночої статі старше 15 років отримували по 25 коп., інші по 15 коп.) [10, с. 17].

Майно, нажите на протязі 10 років, залишається недоторканим. Кожний рік сім'я оплачує 15 коп. за одну десятину зі звільненням назавжди від гужової повинності, царських робіт і військового постою. Кожному з поселенців, у відповідності з державним порядком, дозволено в містах і селах Катеринославської губернії і Таврійської області організувати фабрики та інші види промислу, продавати свої вироби без сплати податків. Також надали всі необхідні матеріали для будівництва будинків і млинів. Кожній сім'ї менонітів надано по 500 руб. для створення господарства, виплата цих грошей за прийняттям до Риги – 100 руб. у місяць. Всю суму, виплачену по закінченню 10 років, сім'я зобов'язується виплатити протягом 3-х років [7, с. 87].

Отже, суттєві переваги менонітів полягали у звільненні їх від царських (державних) робіт, гужової повинності, військових зобов'язань у пільгові роки, надання кредитів, а також фінансової підтримки в ході переселення і будівництва будинків. На жаль, фінансові обіцянки, дані урядом, не виконували в строк і в належному обсязі. Обіцяні гроші виплачувалися частинами і не регулярно [2, с. 17].

Перша менонітська група, що прибула з Данцига, була поселена в районі Хортиці в 1789 р., де було засновано 8 колоній: Хортиць (4); Позенталь (Канцерівка) – 20 сімей; Ейнлаге (Кічкас) – 41 сім'я; Кронсвенде (Владимірівка) – 34 сім'ї; Нейенбург (Малашівка) – 16 сімей; Нейдорф (Широке) – 38 сімей; Шенгорст (Бодяна) – 32 сім'ї; Інзель Хортиця (Острів Хоптиця) – 12 сімей. Цим селам належало 21 469 десятин пахотної землі, 987 десятин сінококів, 249 десятин ліку [1, с. 90-92].

У 1800 р. Павло I видав грамоту, що підтверджувала права та привілеї менонітів. Менонітам обіцялося вільне відправлення віри по «їх церковним установкам та звичаям без перешкод та надання б5 десятин у пожиттєве користування» [5].

У пункті 3 цього документа зазначалося положення, що стимулювали їх переселенню на Південь України. Бажаючим прийняти підданство імперії дозволялося «не тільки у своїх поселеннях, а й у всіх містах оновлювати заводи, фабрики та ін. загально корисні підприємства, реєструватися в гільдії і цехи, продавати свої підприємства без перешкод», дозволяється «всі види експлуатації землі ... не тільки для власних потреб, але і для дрібної продажу на власних землях» [18, с. 29], однак заборонялася іншим особам на землі менонітів будувати «питні будинки» і «виробляти продаж вина». У пункті 10 передбачено положення – повеління всім Військовим та Громадським начальникам і Присутнім місцям не перешкоджати користуванню менонітами всіх наданих їм привілеїв, а надавати їм будь-яку допомогу, захист і підтримку.

Управління у менонітських колоніях здійснювалося за принципом конгрегаціонізму: кожна громада-церква мала право повного самоуправління. Меноніти не підлягали юрисдикції Департаменту іноземних сповідувальців, так як особливим договором, підписаним імператором Павлом їм було гарантовано повне самоуправління в релігійних справах. До реформи 1871 р. загальний адміністративний нагляд за менонітськими колоніями здійснював Піклувальний комітет. Церковні справи знаходилися в юрисдикції старшин менонітських громад-конгрегацій [10, с. 18-21].

Сільська поземельна менонітська громада юридично була колективним власником землі, переданої їй членам у вічну власність. Громада приймала рішення на сільському «мирському» сході, на якому скликалися по одному колоністу (хазяїну). Про право брати участь у вирішенні колоністських справ свідчить наявність 65-десятиного наділу [9, с. 67].

До компетенції сходу входило обрання службових осіб (в межах колонії) і навколишнього управління, розгляд скарг і запитів колоністів, розподіл податків та повинностей. виключення з колонії. Меноніт, який не мав цього наділу, позбавлявся права брати участь у вирішенні колоністських справ. З цього можна зробити висновок про те, що стільки схід менонітів був складом заможних домогосподарів, що сільський схід був сходом багатих хазяїв ,які таким чином диктували свою волю не заможним колоністам. Сільська громада менонітів була об'єктом і суб'єктом податкового стягнення. Царська казна стягувала податки не окремого колоніста, а громаду відповідно в цілому, відповідно,

податки платили не тільки власники а також безземельні колоністи [8].

Релігійна громада вважала менонітом кожного колоніста, який прийняв хрещення не залежно від матеріального стану і наявності земель. Головою релігійної громади, яка була першою щодо впливу на менонітів у порівнянні зі впливом імперської влади ,обрані старшини виконували свої функції без грошової винагороди [4].

Звання колоніста-меноніту надавало право на отримання земельного наділу і користування всіма привілеями, якими була наділена сільська громада. Церковні старости вирішували спірні питання в церковному і шкільному житті, мали право виганяти з громади порушників та тих які поводити себе себе аморально.

Менонітська громада виступала як правова, законоутворююча і контролююча організація, що функціонує автономно, незалежно від інших колоній [7].

Висновки. Підводячи підсумки, слід підкреслити особливості менонітської колонізації в тому, що в практиці вербування німецьких колоністів вже був присутній чіткий професійний відбір як запорука вдалого господарського розвитку. Свобода віросповідання була найважливішою причиною переселення менонітів, релігійні погляди яких вічно обмежувалися в німецьких державах.

Облаштування менонітів в контексті інших німецьких колоністів проходило з урахуванням національних, релігійних, матеріальних і культурних особливостей. Колонії менонітів досягали кращого розвитку, маючи привілейоване положення (наприклад, отримували більше землі, чим інші колоністи). Особливе відношення уряду імперії до менонітської колонізації також укладалося в тому, що, не дивлячись на завершення іноземної колонізації Півдня України в 1819 році меноніти були виключенням з Правил (у 1819 р. прибуло 75 сімей з Пруссії, а в 1820 – ще 175 [6].

В 1820 р. кабінетом міністрів було прийнято рішення продовжити менонітську імміграцію до тих пір, поки не будуть заселені всі відведені для цього землі. До 1835 р. всі вільні землі були заселені, хоча процес створення нових німецьких колоній продовжувався, за рахунок появи дочірніх колоній.

Список використаної літератури:

1. Бєлікова М.В. Менонітські колонії Півдня України (1789–1917 рр.).автореф. дис. канд. іст. наук .Запоріжжя .2005 р.27 с.

2. Ісмаїлов М.С. Виникнення німецьких колоній Півдня України (кінець XVIII – 30-е рр. XIX в.) .автореф. Дис. канд. ист. наук .Днепропетровск, 1994. 20 с.
3. Осташева Н.В. Криза менонітської спільноти України та закордонна менонітська допомога (1914 – поч. 30-х рр. XX ст.) .автореф.дис. канд. іст. Наук.Дніпропетровськ. 1996. 24 с.
4. Осташева Н.В. Менонітське співтовариство України в 1914 – 1931 рр. 1998. 256 с.
5. Бобилева С.И. Історія німців та менонітів Півдня України (кінець XVIII – перша половина XIX вв.) .Дніпро.Арт-Прес. 1999. 232 с.
6. Канєнберг-Сандул О.К. Еволюція конфесійної політики щодо німецьких колоністів на Півдні України в кінці XVIII – XX ст. Юридичний електронний журнал. №4.2024. С. 731-734.
7. Канєнберг-Сандул О.К. Правове становище німецьких колоністів на Півдні України(кінці XVIII-1917 р.).Монографія. « Видавництво «Фенікс».2019 р. 268 с.
8. Канєнберг-Сандул О.К. Правове регулювання культурних прав і свобод представників німецького населення Півдня України у кінці XVIII – XX ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* № 35.2018 р. С.14-23
9. Шевчук-Бєла Я.В. Правове становище німецької лютеранської громади на території Одеси в XIX столітті .Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. 1997–2007. Вип. 36. 504 с. С. 247–252.
10. Шитюк М.М. Німці Півдня України: історія і сучасність. Миколаїв. 2009. 424 с.

Kanenberg-Sandul O. K. Mennonite colonization of southern Ukraine: historical and legal analysis

The article examines the legal status of German Mennonite colonists in the South of Ukraine. The degree of development of this research in the historical aspect is highlighted. The historical stages of Mennonite colonization are defined. The developed materials of domestic and foreign works are noted. The evolution of the administrative division of Mennonite colonies is studied. The principles of activity of the system of management bodies of Mennonite colonies are analyzed.

Religion plays the most important role in the life of both an individual and an entire nation, community and state. In a democratic state, the religious rights and freedoms of representatives of all ethnic groups and confessions must be normatively established and ensured. Preservation of political stability and national integrity of the state depends on the extent to which the state authorities are able to ensure stable and transparent interfaith relations between representatives of different faiths in our state.

During the second half of the 19th century. – the beginning of the 20th century. the religious policy of the Russian authorities in relation to non-Orthodox denominations began to gradually lose its liberal character. The strengthening of conservative ideology in Russian society and government was accompanied by the development of ideas about the Orthodox Church as a pillar of the current regime. In the legislation, there are norms that strengthen state control over the sphere of church self-government, which, first of all, negatively affected the scope of its organizational and control functions.

Considerable attention was paid to the regulatory and legal provision of the struggle by various sectarian organizations that were popular in the territory of Southern Ukraine, and to the strengthening of responsibility for proselytism. The latter was due to the increase in the activity of German missionary preachers during the specified period, as a result of which the transition of part of the population from the Orthodox to another faith is taking place.

At the same time, the basic rights and freedoms granted at the previous stage, namely: the right to profess a religion, to build religious buildings, own clergy, etc., were not canceled and they continued to exist until 1917.

Key words: *legal status of the German colonists, Mennonite colony, confessional composition of German colonists.*

Ю. А. Миронець

аспірант Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНОГО БАЗИСУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

У статті умовно класифіковано нормативно-правовий базис у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні на: – законодавство про освіту; – законодавство про інформаційно-комунікаційні технології; – законодавство про авторське право та інтелектуальну власність; – законодавство про захист інформації та кібербезпеки; – законодавство про розвиток та впровадження інформаційно-комунікаційного забезпечення в освітній процес. Виділено тенденції сучасного нормативно-правового базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні: 1) інтеграція з європейськими стандартами (розробка та впровадження електронних освітніх ресурсів; забезпечення доступу до онлайн-платформ та курсів; використання цифрових технологій для оцінювання знань та навичок; підготовка педагогів до використання ікт в освітньому процесі тощо); 2) цифровізація освіти; 3) підтримка використання відкритих даних та ресурсів; 4) забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних; 5) стимулювання інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; 6) підвищення кваліфікації педагогів у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій; 7) залучення громадськості до розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; 8) розвиток міжнародного співробітництва. Розкрито виклики у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні: недостатнє фінансування; цифровий розрив (доступ до інформаційно-комунікаційних технологій та навички їх використання нерівномірно розподілені серед населення); необхідність модернізації освітньої інфраструктури тощо.

Ключові слова: державна інформаційна політика, інформаційне забезпечення, інформаційне суспільство, інформація, координація, механізм, освіта, процедури, суб'єкти, технології.

Актуальність теми. На жаль, слід констатувати, що чинне законодавство України має численні прогалини, зокрема щодо захисту персональних даних, авторських прав на навчальні матеріали та стандартизації дистанційного навчання. Україна інтегрується в європейський освітній простір, що вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Сучасний освітній процес має сприяти формуванню інформаційного суспільства та розвитку цифрових компетентностей, що потребує комплексної нормативної бази, адаптованої до швидкого розвитку технологій та нових освітніх підходів. Також важливо враховувати питання забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх верств населення, включаючи осіб з обмеженими можливостями. Вирішення цих проблем є надзвичайно актуальним для забезпечення якісного, інклюзивного та сучасного навчання,

що відповідає вимогам сьогодення та міжнародним стандартам.

Огляд останніх досліджень. На проблематику інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні звертали увагу провідні вчені у галузі адміністративного та інформаційного права: І. В. Арістова, О. М. Бандурка, К. І. Беляков, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, В. І. Олефір, І. В. Панова, С. О. Шатрава та інші.

Віддаючи належне досягненням науковців, сьогодні існує потреба нового підходу до формування теоретичного підґрунтя та практичної реалізації оновленої моделі інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні з позицій адміністративного та інформаційного права.

Однак, діючі проблеми оптимізації використання ресурсів та надання якісних послуг на

місцевому рівні в Україні підкреслюють актуальність наукових досліджень у сфері діяльності об'єднаних територіальних громад.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теорії адміністративного та інформаційного права, систематизації нормативно-правових актів, здійснити правовий аналіз нормативного базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні.

Виклад основних положень. Законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку [1]. Стаття 53 Конституції України гарантує право кожного на освіту. Також Основним Законом визначено, що повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [5].

Відповідно, Конституція України, як основоположний закон держави, відіграє ключову роль у визначенні та регулюванні інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу. Її положення гарантують доступність, якість та інклюзивність освіти для всіх громадян, а також сприяють впровадженню інноваційних технологій та міжнародному співробітництву у цій сфері.

Найважливішим у сфері освіти, безумовно, є Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII, що регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері

освіти [1]. Законом вказано, що в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих. Кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, визначеному законодавством. Держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення. Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти [1].

Створення, ведення та адміністрування Єдиної державної електронної бази з питань освіти та публічних електронних реєстрів у сфері освіти здійснюються відповідно до законів України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про авторське право і суміжні права» та «Про публічні електронні реєстри» [1].

Важливим також є Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI, адже державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні є особливим правовим механізмом, передбаченим законодавством, який надає можливість ефективно вирішувати нагальні проблеми у сфері освіти і науки, а також мобілізує розвиток та реформування цієї сфери. Інструменти державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки стають одним із пріоритетів урядових стратегічних програм та індикатором успішної взаємодії приватних та публічних суб'єктів. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки

в Україні є інструментом модернізації освітніх і наукових технологій на підставі об'єднання потенціалу держави з ресурсами приватного бізнесу [7; 8].

Загалом, можна сформулювати, що закони України у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу є найважливішою складовою нормативного базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні, що обумовлено наступними факторами: – закони формують модель відповідної державної політики та регламентують заходи її реалізації; – закони встановлюють правила та норми, що регулюють доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, їх використання в освітньому процесі, захист персональних даних та інформації в освітньому просторі; – закони сприяють розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури в освіті.

Підзаконні нормативно-правові акти не можуть звужувати зміст і обсяг конституційного права на освіту, а також визначених законом автономії суб'єктів освітньої діяльності та академічних свобод учасників освітнього процесу. Листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми [1].

Умовно підзаконні акти можна поділити на:

– акти, що визначають правовий статус суб'єктів інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України» від 16 жовтня 2014 р. № 630 [2]; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державної служби якості освіти України» від 14 березня 2018 р. № 168 [3]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» від 15 квітня 2015 р. № 244 [4] тощо);

– акти, якими визначено організацію інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» від 2 грудня 2021 р. № 1255 [10]; наказ МОН України «Про затвердження Порядку доступу до інформації центральної

бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» від 5 вересня 2022 р. № 792 [9] тощо).

Окрім того, суб'єкт освітньої діяльності має право самостійно приймати рішення з будь-яких питань у межах своєї автономії, визначеної спеціальними законами та/або установчими документами, зокрема з питань, не врегульованих законодавством [1].

Як можна прослідкувати, становлення нормативного базису відбувається в площині формування відповідної державної політики. З урахуванням вітчизняних досліджень Я. Тицька запропонувала власну періодизацію державної політики у сфері освіти з виокремленням таких етапів: 1) 1991-1997 рр. - етап формування засад державної політики у сфері освіти; характеризується прийняттям Закону Української РСР «Про освіту», затвердженням Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), визначенням загальних засад участі держави в таких відносинах; 2) 1998-2002 рр. - етап становлення державної політики у сфері освіти; характеризується вдосконаленням спеціального законодавства, практичним втіленням у життя правових норм, визначенням загальної стратегії розвитку національної освіти, нормативів, вимог, стандартів; 3) 2003-2016 рр. - етап розвитку державної політики у сфері освіти; характеризується затвердженням стратегічного плану дій - Національної доктрини розвитку освіти, формуванням відповідної нормативно-правової бази, розробленням стратегічного документа щодо розвитку освіти, підготовкою до затвердження цільових державних програм; 4) з 2017 р. - етап модифікації державної політики у сфері освіти; характеризується прийняттям чинного нині Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. зі зміною ціннісних характеристик та оновлених підходів до вимог якості освіти в Україні, прийняттям підзаконних нормативно-правових актів, зорієнтованих на його виконання [6, с. 55–60].

Вищенаведена позиція сформована періодично до 2017 року, однак, в нашій державі відбулося низка змін після цього періоду. Уся діяльність суб'єктів освітнього процесу нині спрямована на досягнення:

– прагнення України стати рівноправним членом європейської спільноти, а визначені нею стратегічні та операційні цілі відповідають зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони,

та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. Статтею 431 глави 23 Угоди про асоціацію закріплено курс на активізацію співпраці України та Європейського Союзу у сфері вищої освіти, зокрема щодо: реформування та модернізації системи вищої освіти; сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу; покращення якості та підвищення важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти; розширення можливостей закладів вищої освіти; активізації мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників [14];

– Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722, (цілі № 4 щодо забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх) [11];

– положень Стратегії людського розвитку, затвердженою Указом Президента України від 2 червня 2021 р. № 225, оперативна ціль 2.5. якої визначає забезпечення організації дистанційного навчання закладами освіти, використання цифрових технологій в освіті шляхом: створення та розбудова електронних освітніх ресурсів для здобувачів освіти та педагогічних, науково-педагогічних працівників, зокрема веб-платформи дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»; забезпечення підключення закладів освіти до високошвидкісного Інтернету; забезпечення розвитку цифрових навичок здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників; запуск освітньої електронної платформи як основи для організації дистанційного навчання; створення умов для використання цифрових технологій з метою оцінювання результатів навчання здобувачів освіти та проведення моніторингових досліджень якості освіти [12];

– положень Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки для створення умов для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу і свободи особистості, її громадянської активності заради формування згуртованої спільноти громадян, здатних до активної творчої співучасті у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави [13] тощо.

Загалом, умовно нормативно-правовий базис у сфері інформаційно-комунікаційного

забезпечення освітнього процесу в Україні поділяється на:

- законодавство про освіту;
- законодавство про інформаційно-комунікаційні технології;
- законодавство про авторське право та інтелектуальну власність;
- законодавство про захист інформації та кібербезпеки;
- законодавство про розвиток та впровадження інформаційно-комунікаційного забезпечення в освітній процес.

Можна виділити тенденції сучасного нормативно-правового базису у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу в Україні:

1) інтеграція з європейськими стандартами (розробка та впровадження електронних освітніх ресурсів; забезпечення доступу до онлайн-платформ та курсів; використання цифрових технологій для оцінювання знань та навичок; підготовка педагогів до використання ікт в освітньому процесі тощо);

2) цифровізація освіти;

3) підтримка використання відкритих даних та ресурсів;

4) забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних;

5) стимулювання інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;

6) підвищення кваліфікації педагогів у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій;

7) залучення громадськості до розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;

8) розвиток міжнародного співробітництва.

Незважаючи на значні досягнення, в Україні все ще залишаються деякі виклики у сфері інформаційно-комунікаційного забезпечення освітнього процесу, зокрема: недостатнє фінансування; цифровий розрив (доступ до інформаційно-комунікаційних технологій та навички їх використання нерівномірно розподілені серед населення); необхідність модернізації освітньої інфраструктури тощо.

Список використаної літератури:

1. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
2. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630. *Верховна Рада України*: офіційний веб-

- сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-p#Text>
3. Деякі питання Державної служби якості освіти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. № 168. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-p#Text>
 4. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-p#Text>
 5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
 6. Тицька Я. О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. С. 55-60.
 7. Губанова Т. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні: нормативно-правова характеристика. *Підприємництво, господарство і право*. Теорія держави і права. 2019. № 6.
 8. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
 9. Про затвердження Порядку доступу до інформації центральної бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту»: наказ МОН України від 05.09.2022 № 792. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-22/sp:max100#Text>
 10. Про затвердження Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту». Постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 № 1255. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-p/sp:max100#Text>
 11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
 12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#n11>
 13. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>
 14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. С. 83.

Myronets Yu. A. Legal analysis of the regulatory framework in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine

The article tentatively classifies the regulatory and legal basis in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine into: – legislation on education; – legislation on information and communication technologies; – legislation on copyright and intellectual property; – legislation on information protection and cyber security; – legislation on the development and implementation of information and communication support in the educational process. The trends of the modern legal framework in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine are highlighted: 1) integration with European standards (development and implementation of electronic educational resources; provision of access to online platforms and courses; use of digital technologies to assess knowledge and skills; training of teachers to use ICT in the educational process, etc.); 2) digitization of education: 3) support for the use of open data and resources; 4) ensuring cyber security and protection of personal data; 5) stimulation of innovations in the field of information and communication technologies in education; 6) improving the qualifications of teachers in the field of using information and communication technologies; 7) involvement of the public in the development of information and communication technologies in education: 8) development of international cooperation. The challenges in the field of information and communication support of the educational process in Ukraine are revealed: insufficient funding; digital divide (access to information and communication technologies and skills in their use are unevenly distributed among the population); the need to modernize the educational infrastructure, etc.

Key words: state information policy, information provision, information society, information, coordination, mechanism, education, procedures, subjects, technologies.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.3>**Л. В. Сорока**

доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу докторантури і аспірантури
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0000-0002-6979-6049>

С. М. Козін

доктор юридичних наук, старший дослідник
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
[https:// orcid.org/0000-0001-7640-4579](https://orcid.org/0000-0001-7640-4579)

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що захист інвестицій є одним із найбільш пріоритетних та важливих завдань, які сьогодні стоять перед українських законодавцем. Адже саме від останніх наряду залежить фінансове благополуччя держави та суспільства загалом, а також кожного окремого громадянина, зокрема. Окрім того, саме від ефективності та кількості інвестицій наряду залежить можливість України протистояти зовнішньому ворогу. Втім, слід відзначити, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, яка потребує належного нормативно-правового регулювання, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, які прийнято називати принципами. Метою статті є: встановити коло та надати характеристику принципам захисту інвестицій в Україні. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття принципів правового регулювання захисту інвестицій. Обґрунтовано, що перелік відповідних принципів є досить широким, а тому їх запропоновано поділити на дві групи: загальні та спеціальні. З'ясовано, що детально зміст правового регулювання захисту інвестицій визначається спеціальними принципами, а саме: принцип рівного доступу інвесторів, незалежно від їхньої національності, надаються рівні права та можливості; принцип стабільності, відповідно до якого законодавство, що регулює інвестиційну діяльність, повинно бути стабільним і передбачуваним. Часті та непослідовні зміни у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин у досліджуваній сфері негативно впливають на інвестиційний клімат; принцип захисту прав власності. У відповідності до вказаної засади держава забезпечує надійний захист прав власності інвесторів, що включає захист від незаконної експропріації, націоналізації та будь-яких інших дій, що можуть порушити права інвесторів; принцип транспарентності, який передбачає, що правила та процедури, що регулюють інвестиційну діяльність, мають бути прозорими та доступними для всіх інвесторів; принцип невтручання. Держава не повинна безпідставно втручатися в діяльність інвесторів, а регулювання цієї сфери повинно бути мінімально необхідним для забезпечення законності та порядку, без надмірного адміністративного тиску на бізнес; принцип сприяння, який передбачає, що держава має активно сприяти залученню інвестицій, створюючи сприятливі умови для ведення бізнесу, включаючи податкові стимули, розвиток інфраструктури та підтримку інноваційної діяльності.

Ключові слова: принципи, принципи права, захист, інвестиції, захист інвестицій, правове регулювання.

Постановка проблеми. Захист інвестицій є одним із найбільш пріоритетних та важливих завдань, які сьогодні стоять перед українських законодавцем. Адже саме від останніх наряду

залежить фінансове благополуччя держави та суспільства загалом, а також кожного окремого громадянина, зокрема. Окрім того, саме від ефективності та кількості інвестицій наряду

залежить можливість України протистояти зовнішньому ворогу. Втім, слід відзначити, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, яка потребує належного нормативно-правового регулювання, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, які прийнято називати принципами.

Стан дослідження. Варто відзначити, що в останні роки, проблема захисту інвестицій неодноразово потрапляла у поле зору різних науковців. Зокрема, їй приділяли увагу: Р.П. Бойчук, О.Ю. Гостева, А.В. Журавель, В.М. Коссака, М.М. Лазаренко, О.М. Охотнікова, О.М. Фесенко, О.М. Ястремська та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання принципів захисту інвестицій в державі.

Саме тому метою статті є: встановити коло та надати характеристику принципам захисту інвестицій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що принципи – це основоположні керівні ідеї, відправні засади, які покладені в основу організації і діяльності механізму державного управління [1, с. 13]. Як зазначає А. М. Колодій, принципи – це явища, що не тільки пов'язують право з політикою, економікою, духовним життям суспільства, а й забезпечують єдність різних, власне правових процесів, форм, теорій, ідей і концепцій, понятійно-категоріальних рядів [2, с.3]. В.Я. Малиновський досліджуючи принципи у сфері державного управління зазначає, що принципи, як поняття теорії, відображають сутність і реальність процесів державного управління, підпорядковуючись певним законам, специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Вони являють собою результат узагальнення людьми об'єктивно чинних законів і закономірностей, притаманних їм загальних рис, характерних фактів і ознак, які стають загальним началом їх діяльності. Ознаками останніх на думку: а) належність до пізнаних наукою і практикою позитивних закономірностей; б) зафіксованість у суспільній свідомості (відповідних поняттях) [3 с.190-192]. Таким чином, поняття принципів є досить універсальним та використовується у багатьох сферах суспільного життя. Втім, найбільш дослідженим воно є саме з точки зору правової науки.

В теорії права зазначається, що принципи права – це об'єктивно приманні праву незапе-

речувані вимоги, які висуваються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного сполучення індивідуальних і загальних інтересів. Вони є основою права, відображають його сутність, містяться у змісті. Призначення принципів права складається у тім, що вони: здійснюють узагальнене закріплення основ суспільного ладу; забезпечують однорідне формулювання норм права; забезпечують вплив норм права на суспільні відносини шляхом правового регулювання та інших видів правового впливу. Тим самим визнається, що на засадах принципів права має діяти весь механізм правового регулювання, його елементи [4, с.257-258]. О.В. Петришин, М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко зауважують про те, що принципи – це загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [5, с.193]. Як зауважує А.М. Колодій принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [6, с.28-40].

Принципи права, відмічає С.С. Осадчук, – це універсальні, фундаментальні, базові положення, ідеї, що відображають глибинні засади людського буття, загальні зв'язки, що утворюються учасниками правовідносин в результаті суспільної взаємодії і є засадами для правового розвитку. Відступ від цих засад, заперечення їх при правотворенні та правозастосовній діяльності загрожують руйнацією права як такого, дестабілізацією суспільного життя, державно-владної діяльності, нищенням демократичних цінностей тощо. А тому декларувати ці принципи і захищати їх – це нагальне завдання

як для кожної особистості, всього громадянського суспільства, так і для державної влади. Неухильне і послідовне дотримання принципів правотворчими і правозастосовними органами створить в суспільстві атмосферу передбачуваності та стабільності законодавства. Закріплені в Конституції та кодексах України засади мають стати вимогою до сучасного українського суспільства щодо реалізації гуманістичної концепції особистості, виховання суб'єктів права, діючою нормою на рівні з іншими нормами, що регулюють конкретні відносини, а не залишається декларацією [7].

Таким чином, принципи правового регулювання захисту інвестицій представляють собою закріплену та розчинену в нормах чинного законодавства систему відправних начал, вихідних ідей, які лежать в основі здійснення відповідної діяльності. Дотримання відповідних принципів є обов'язковим для всіх учасників правовідносин, які виникають в рамках здійснення діяльності щодо захисту інвестицій. Відмітимо, що в юридичній літературі не існує єдиного підходу щодо переліку вказаних принципів, а тому, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, ми переконані, що відповідні засади найбільш доцільно поділити на дві групи: загальні та спеціальні.

Так, загальні принципи – це такі засади, які визначають та розкривають зміст найбільш суттєвих рис права у цілому, а отже, лежать в основі будь-яких правовідносин, зокрема й тих, що виникають під час державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти. Серед таких принципів, перш за все, слід виділити верховенство права та законності. Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, у руках яких перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та законності закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до законів та органів влади [8, с. 187]. У своєму науковому дослідженні Р.О. Падалка дійшов до висновку, що: 1) принцип верховенства права є пріоритетним у правовій державі; 2) він пройшов складні етапи історичного розвитку – від Античності до сьогодення; 3) цей принцип почав активно застосовуватися в нашій країні саме після проголошення незалежності, закономірно отримавши конституційне закріплення як один з основних напрямів її

подальшого розвитку; 4) зміст даного принципу полягає у співвідношенні права та держави, підпорядкованості держави і її інститутів праву; 5) принципу верховенства права притаманний транснаціональний характер, який передбачає його панування не тільки в рамках національної правової системи, але й на європейському рівні [9, с.28-29]. Є. В. Назаренко доводить, що принцип верховенства права виявляється у сукупності таких дій: а) реалізація правотворчості, правозастосовної та правоохоронної діяльності лише відповідно до соціального ідеалу справедливості, згідно з яким людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю; б) утвердження верховенства конституції в діяльності усіх органів і посадових осіб; в) забезпечення у законодавстві пріоритетності загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права; г) утвердження верховенства правового закону в системі нормативних актів та забезпечення принципу правової законності у процесі правозастосовної діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування; д) формування розвиненої системи захисту прав людини державою, створення професійного неупередженого і доступного для всіх громадян суду [10, с. 89].

В свою чергу законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію. Принцип законності є одним із принципів сучасної концепції правової держави [11, с.4]. З точки зору Ю. С. Шемшученка та С.В. Бобровник, законність – це фундаментальна юридична категорія, яка є критерієм правового життя суспільства і громадян. Це комплексне політико-правове явище, що відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави. Законність – це правовий режим у державі, за якого діяльність державних органів, юридичних і фізичних осіб здійснюється відповідно до вимог закону. Змістом законності є вимоги загальності права, верховенства закону, рівності всіх суб'єктів перед законом, стабільності правопорядку, нормативної обґрунтованості правових рішень, охорони прав громадянина, єдності розуміння

і застосування права, нагляду, контролю за виконанням закону та невідворотності відповідальності [12].

Таким чином, верховенство права та законність – це два ключові правові принципи, які лежать в основі здійснення будь-якої діяльності. Вони передбачають неухильне слідування правовим приписам та законодавчим нормам всіма суб'єктами суспільних відносин, які виникають в процесі захисту інвестицій. Окрім того, саме відповідні засади формують своєрідне підґрунтя для формування та розвитку всіх інших, як загальних, так і спеціальних принципів.

Серед загальних принципів, на нашу думку, також слід виділити засади доцільності, результативності та ефективності. У праві доцільність – це завжди щось оптимальне, що відповідає якимось конкретним умовам, обставинам, без урахування яких норма не буде досягати мети, споконвічно в неї закладеної. Її застосування повинне будуватися на основі доцільності як на одній з основних вимог, запропонованих безпосередньо до самого нормативного документа [13].

Що ж стосується результативності та ефективності, то ці категорії тісно пов'язані між собою. Так, у праві ефективність – це явище, яке характеризує оптимальність цілеспрямованої дії, способу, механізму реалізації або стану суб'єкту за наявності альтернатив. Вона проявляється через різницю (відмінність): між метою та отриманими результатами, враховуючи затрачені ресурси, встановлені цілі, обставини зовнішнього середовища та часові межі [14]. Що ж стосується результативності, то вона представляє собою міру точності управління, яка характеризується досягненням очікуваного стану об'єкта управління, мети управління або рівнем наближення до неї. Вона пов'язана з виробничими, технологічними та управлінськими процесами, конкретними проблемами і способами їхнього розв'язання. Рівні фазового стану організації різні. Вони можуть характеризуватися як високими, так і низькими коефіцієнтами. Залежно від їх величини в реальній практиці можуть формуватися й різні стани організації як системи: стабілізації, динамічної рівноваги елементів системи, втрати динамічної рівноваги складових організації. Це потребує прийняття різних управлінських рішень і критеріїв їх оцінки, що, своєю чергою, визначає специфіку формування системи результативності [15].

Тож, принципи ефективності та результативності є ключовими в контексті захисту інвестицій, оскільки вони забезпечують створення умов для максимізації позитивного впливу інвестицій на економіку та суспільство, а також гарантують належний захист прав інвесторів. Ці принципи

спрямовані на оптимізацію використання ресурсів та досягнення конкретних економічних цілей за рахунок належного регулювання і правозастосування. Так, принцип ефективності в контексті захисту інвестицій означає оптимальне використання наявних ресурсів для досягнення найкращих можливих результатів. В свою чергу державні органи повинні забезпечувати, щоб всі ресурси, виділені на підтримку і захист інвестицій, використовувалися з максимальною користю, без зайвих витрат та бюрократичних перепон.

Тож, вказані принципи носять загальний характер, більш детально зміст правового регулювання захисту інвестицій визначається принципами спеціальними. Такими засадами, як вбачається, є наступні:

– принцип рівного доступу інвесторів, незалежно від їхньої національності, надаються рівні права та можливості;

– принцип стабільності, відповідно до якого законодавство, що регулює інвестиційну діяльність, повинно бути стабільним і передбачуваним. Часті та непослідовні зміни у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин у досліджуваній сфері негативно впливають на інвестиційний клімат;

– принцип захисту прав власності. У відповідності до вказаної засади держава забезпечує надійний захист прав власності інвесторів, що включає захист від незаконної експропріації, націоналізації та будь-яких інших дій, що можуть порушити права інвесторів;

– принцип прозорості, який передбачає, що правила та процедури, що регулюють інвестиційну діяльність, мають бути прозорими та доступними для всіх інвесторів;

– принцип невтручання. Держава не повинна безпідставно втручатися в діяльність інвесторів, а регулювання цієї сфери повинно бути мінімально необхідним для забезпечення законності та порядку, без надмірного адміністративного тиску на бізнес;

– принцип сприяння, який передбачає, що держава має активно сприяти залученню інвестицій, створюючи сприятливі умови для ведення бізнесу, включаючи податкові стимули, розвиток інфраструктури та підтримку інноваційної діяльності.

Висновки. Підбиваючи підсумок представленого наукового дослідження слід узагальнити, що саме вказані вище загальні та спеціальні принципи правового регулювання найбільш змістовно та повно характеризують діяльність, пов'язану із захистом інвестицій в нашій країні. Як недолік відмітимо, що окреслені вище засади не віднайшли свого законодавчого закріплення. Зазначене, як вбачається, є суттєвою

прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях, а відтак, вона потребує подолання, що якісно покращить правозастосовну практику у досліджуваній сфері суспільного життя.

Список використаної літератури:

1. Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України : навч. посіб. К. : А. В. ПАЛИВОДА, 2003. 212 с.
2. Колодій А. М. Принципи права України : моногр. / А. М. Колодій. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Малиновський В. Я. Державне управління: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. Київ: Атіка, 2003. 576 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 691 с.
5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
6. Колодій А. М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
7. Осадчук, С. С. Застосування принципів права у правотворчому та правозастосовному процесах / С. С. Осадчук // Наше право. 2012. № 3, ч. 3. С. 32-37 URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8897/1/7.pdf>
8. Чепульченко Т. О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць.* 2012. № 3 (15). С. 185–188. : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/3257>.
9. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип: права дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.
10. Назаренко Є. В. Державно-правова реформа – шлях до правового прогресу. Державно-правова реформа в Україні : матер. наук.-практ. конф. (листоп. 1997 р.). Київ: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 1997. С. 87–91.
11. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л., 2010. 21 с.
12. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 2: Д-Й / ред. Ю. С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 741 с.
13. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун.-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2007. 200 с.
14. Подольчак Н. Поняття та види ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2007. № 23 (606). С. 205.
15. Менеджмент організацій : підручник / за заг. ред. Л. І. Федулової. Київ : Либідь, 2004. 448 с.

Soroka L. V., Kozin S. M. Principles of legal regulation of investment protection in Ukraine

The relevance of the article lies in the fact that the protection of investments is one of the most priority and important tasks facing Ukrainian legislators today. After all, the financial well-being of the state and society in general, as well as each individual citizen, in particular, directly depends on the latter. In addition, the ability of Ukraine to resist the external enemy directly depends on the efficiency and amount of investments. However, it should be noted that the protection of investments is a complex activity in its essence and content, which requires proper regulatory and legal regulation, which is based on a system of starting points, initial ideas, which are commonly called principles. The purpose of the article is to establish a circle and provide a description of the principles of investment protection in Ukraine. In the article, based on the analysis of the scientific views of scientists, the author's definition of the concept of the principles of legal regulation of investment protection is proposed. It is substantiated that the list of relevant principles is quite broad, and therefore it is proposed to divide them into two groups: general and special. It was found that the detailed content of the legal regulation of investment protection is determined by special principles, namely: the principle of equal access to investors, regardless of their nationality, equal rights and opportunities are provided; the principle of stability, according to which legislation regulating investment activity should be stable and predictable. Frequent and inconsistent changes in the regulatory and legal regulation of social relations in the researched area have a negative impact on the investment climate; the principle of protection of property rights. In accordance with the specified principle, the state ensures reliable protection of the property rights of investors, which includes protection against illegal expropriation, nationalization and any other actions that may violate the rights of investors; the principle of transparency, which provides that the rules and procedures governing investment activities should be transparent and accessible to all investors; the principle of non-interference. The state should not unreasonably interfere in the activities of investors, and the regulation of this area should be the minimum necessary to ensure law and order, without excessive administrative pressure on business; the principle of promotion, which stipulates that the state should actively promote the attraction of investments by creating favorable conditions for doing business, including tax incentives, infrastructure development, and support for innovative activities.

Key words: principles, principles of law, protection, investments, protection of investments, legal regulation.

ЗМІСТ І ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВКИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ (БЕЗДІЯЛЬНОСТІ) ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Наукова стаття присвячена дослідженню змісту і процесуального значення стадії підготовки до судового розгляду в адміністративних справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану.

Констатується, що адміністративний судовий процес, як один із видів юридичного процесу, має такі характерні риси, як можливість диференціації на стадії, встановлення суворості послідовності та термінів. Варто розуміти юридичний процес як свідому, цілеспрямовану діяльність, що включає виконання владних повноважень суб'єктами публічної влади та спрямована на досягнення певного юридичного результату та вирішення індивідуально-конкретної справи.

Обґрунтовується позиція, що нормативно-правове регулювання використання інформаційних технологій на стадії підготовки адміністративної справи до судового розгляду залишається недостатньо чітким і прозорим для правозастосування. Зокрема, у випадках відмови у проведенні засідання в режимі відеоконференції, судові ухвали обґрунтовують таку відмову технічними проблемами, такими як відсутність необхідного обладнання через його зайнятість. Іншою поширеною причиною відмови є необґрунтованість необхідності в дистанційній участі в судовому засіданні.

Робиться висновок, що підготовче судове засідання має вирішальне значення для забезпечення ефективного та справедливого розгляду адміністративних справ. На цьому етапі судового процесу сторони та інші учасники мають можливість подавати докази, заявляти клопотання та висловлювати свої аргументи щодо виникаючих питань. Суд, зі свого боку, має широкі повноваження, такі як призупинення провадження, повне або часткове припинення провадження, а також залишення позову без розгляду, якщо є відповідні підстави. Підготовче судове засідання є важливим етапом судової процедури, який дозволяє сторонам та суду ретельно підготуватися до розгляду адміністративної справи та забезпечити справедливий та ефективний результат.

Ключові слова: адміністративне судочинство, спрощене провадження, форма правосуддя, провадження, публічно-правовий спір, юрисдикція, адміністративна юрисдикція, суд, процес.

Постановка проблеми. Основним завданням ефективного правосуддя є забезпечення дійсного верховенства права та гарантування кожній особі права на справедливий судовий розгляд незалежним та неупередженим судом. Це вимагає, зокрема, забезпечення доступності правосуддя, справедливості судового процесу, незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів.

Ефективна підготовка до судового розгляду є ключовою для забезпечення прав і свобод громадян, особливо в умовах обмежень, які зумовлені введенням воєнного стану. В умовах воєн-

ного стану органи публічної влади приймають значно більше рішень, пов'язаних з безпекою, обороною та регулюванням життєдіяльності суспільства, що може призвести до зростання кількості справ, що оскаржуються громадянами. В той же час, воєнний стан вносить певні особливості в діяльність органів влади та права громадян, що вимагає чіткого розуміння та застосування процесуальних норм під час підготовки до судового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стадія підготовки до судового розгляду, як складова широкого явища адміністративного судо-

чинства частково ставали предметом вивчення у працях таких вчених адміністративістів, як О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Е. Ф. Демський, С. В. Ківалов, В. К. Колпаков, І. Б. Коліушко, В. П. Кононець, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіда, Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, Р. С. Мельник, О. М. Пасенюк, Ю. С. Педько, О. П. Рябченко, М. І. Смокович, М. М. Тищенко та інші. Водночас дослідження змісту і процесуального значення стадії підготовки до судового розгляду в адміністративних справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану залишається недослідженим.

Метою статті є дослідження змісту і процесуального значення стадії підготовки до судового розгляду в адміністративних справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Стаття 173 Кодексу адміністративного судочинства України встановлює обов'язковість проведення підготовки до судового розгляду кожної адміністративної справи. Ця стаття також визначає мету підготовки – «забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті» [1]. Варто зазначити, що дане визначення є усталеною і перевіреною з точки зору правозастосування в адміністративному процесуальному праві. Отже, можна логічно припустити, що така загальноправова категорія, характерна для судового процесу, не повинна викликати невизначеність у правозастосувача.

Зміст понять «правильного, своєчасного і безперешкодного» розгляду адміністративних справ розкривається в Главі 3 КАС України. Можна обґрунтовано стверджувати, що в контексті адміністративного судового процесу загалом і в рамках проваджень у справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності), які виникають з адміністративних правовідносин, стадія підготовки до судового розгляду має свої особливості. Реалізація цілей цієї стадії визначає подальший рух адміністративної справи. Водночас у науковій літературі, як у фахових публікаціях, статтях, так і на монографічному рівні, проблеми стадії підготовки до судового розгляду практично не розглядаються і є здебільшого об'єктом уваги навчальної літератури [2].

Адміністративному судовому процесу, як виду юридичного процесу, властиві такі характерні риси, як можливість диференціації на ста-

дії, визначення їх у суворій послідовності та термінах. При цьому, юридичний процес, варто розуміти як свідому, цілеспрямовану діяльність, що включає реалізацію владних повноважень суб'єктами публічної влади і спрямована на досягнення певного юридичного результату і вирішення індивідуально-конкретної справи [3, с. 142–147]. Окрім ознак юридичного процесу, зазначених у визначенні, доцільно підкреслити, що як проміжні, так і остаточні результати процесу закріплюються в офіційних документах. Забезпечення точності і повноти процесуальних документів є ключовим для досягнення справедливого і ефективного вирішення адміністративних спорів. Такі документи виступають як інструмент для контролю і оцінки законності та обґрунтованості судових рішень, що підвищує рівень довіри до судової системи та забезпечує дотримання прав і свобод громадян.

У зв'язку з цим необхідно погодитися з думкою, що найголовнішою властивістю юридичного процесу як державно-владної діяльності є стадійність. У науковій літературі виділяються й інші ознаки процесуальної стадії, серед яких можна позначити наступні:

- є сукупністю юридичних процесуальних дій, здійснюваних у певній логічній послідовності та встановлених термінах;

- оформляється процесуальним документом, який підводить підсумок діяльності в рамках конкретної стадії;

- є самостійною частиною провадження, що виділяється за ознакою спеціальної процесуальної мети, яка підпорядкована загальним процесуальним цілям і завданням, що обумовлює, з одного боку, приналежність стадії до загальної системи процесу, а з іншого – якісні особливості стадії як самостійного явища.

- має своє коло суб'єктів;

- послідовно пов'язана з попередньою і наступною стадією, зокрема за допомогою перевірки виконаного на попередньому етапі [4].

Таким чином, можна сформулювати загальнотеоретичне поняття «процесуальної стадії» як сукупності процесуальних дій і рішень, об'єднаних спільним завданням і завершуваних висновками у справі, ухваленими відповідними судовими органами. Процесуальна стадія відображає логічну структуру юридичного процесу, де кожен етап має свою функціональну роль і значення для досягнення кінцевого результату – справедливого вирішення справи.

Усі дії та рішення на кожній стадії повинні відповідати встановленим законом вимогам

і бути спрямованими на досягнення загальної мети судового процесу – забезпечення законності, справедливості та своєчасного розгляду справ [5, с. 66–75]. Таким чином, кожна стадія є невід’ємною частиною єдиного процесу, який сприяє ефективному та обґрунтованому вирішенню правових спорів.

Глава 3 КАС України визначає завдання, терміни та дії сторін щодо підготовки адміністративної справи до судового розгляду. Стадія підготовки в адміністративному суді першої інстанції проводиться суддею одноосібно, після прийняття позовної заяви до провадження суду за участю сторін, їх представників та зацікавлених осіб. Підготовка адміністративної справи до судового розгляду спрямована на вирішення таких завдань:

1. Визначення правової природи спірного матеріального правовідношення.

2. Встановлення норм права, що підлягають застосуванню в конкретній адміністративній справі.

3. З’ясування обставин, значущих для справи, шляхом дій судді та осіб, які беруть участь у справі, спрямованих на встановлення юридичних фактів, що лежать в основі вимог і заперечень сторін, з урахуванням характеру спірного правовідношення та норм матеріального права, що застосовуються в адміністративній справі.

4. Визначення складу учасників процесу та можливості розгляду справи при даному складі суду.

5. Надання сприяння учасникам справи у поданні доказів та сприяння у примиренні сторін [6].

У науковій літературі розглядається структура стадії, яка включає елементи, що в теорії адміністративного права називаються етапами. Етап визначається як група взаємопов’язаних дій, які існують на кожній стадії, або дій, що об’єктивно групуються в однорідні об’єднання для вирішення конкретного завдання, яке є проміжним щодо основної задачі, що вирішується на окремій стадії. Відповідно, в межах стадії підготовки адміністративної справи до судового розгляду можна виділити два етапи: перший – підготовчі дії, зазначені у ст. 171. Відкриття провадження в адміністративній справі; другий – попереднє судові засідання, що складається з процесуальних дій, передбачених ст. 173 КАС.

Підготовка справи до судового розгляду в адміністративному процесі починається з моменту винесення суддею ухвали із зазначенням дій,

які слід виконати сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, а також термінів їх виконання. У зв’язку з цим цікавою є позиція законодавця, коли, по суті, відбувається суміщення стадії порушення провадження за адміністративним позовом і підготовки адміністративної справи до судового розгляду шляхом видання єдиного процесуального документа.

Стаття 171 КАС перераховує дії сторін та суду, що виконуються під час підготовки справи до судового розгляду. Важливу роль відводиться суду, який має право запрошувати сторони та їх представників, пояснювати їм процесуальні права та обов’язки, наслідки вчинення чи невчинення сторонами процесуальних дій у встановлений процесуальний термін; опитувати адміністративного позивача, адміністративного відповідача та їх представників щодо суті заявлених вимог та заперечень [7].

Варто підкреслити, що суд виступає як нейтральний посередник, який надає сторонам можливість висловити свої аргументи та докази, а також відповідає на їхні запитання щодо правил та процедур судового процесу. Виконуючи ці функції, суд сприяє забезпеченню додержання процесуальних прав та забезпечує рівність сторін перед законом.

Згідно зі статтею 172 Об’єднання і роз’єднання позовів КАС, суд може об’єднати кілька адміністративних справ в одне провадження для спільного розгляду у випадках, коли це сприяє правильному та своєчасному розгляду заявлених адміністративних позовних вимог. Це може стосуватися справ, де одні й ті ж сторони беруть участь у різних адміністративних справах, або коли кілька адміністративних позовів спрямовані до одного адміністративного відповідача. Також суд може об’єднати справи про оскарження одного рішення чи дії, якщо вони оскаржуються різними адміністративними позивачами або в різних аспектах.

У Главі 4. Врегулювання спору за участю судді КАС, описана процедура примирення між сторонами. Згідно з принципом диспозитивності, сторони мають право вирішити справу у ході підготовки адміністративної справи до судового розгляду, укладаючи мирову угоду. Це можливо лише за умови, що дії сторін не порушують закон та не пошкоджують права та законно захищені інтереси інших осіб.

Це сприяє ефективному вирішенню спорів та зменшенню навантаження на судову систему. Крім того, укладання мирової угоди може бути вигідним для обох сторін, оскільки

дозволяє уникнути витрат на судовий процес та зберегти час. Проте важливо пам'ятати, що угода про примирення повинна бути узгоджена з усіма сторонами і не суперечити закону. Суд також виступає контролюючим органом, переконуючись, що угода не порушує права третіх осіб або загальні норми права [8, с. 161–170]. Такий механізм примирення сприяє забезпеченню справедливості та ефективності судочинства, а також підтримує принцип автономії волі сторін.

Наступним етапом в підготовці адміністративної справи до судового розгляду є проведення підготовчого судового засідання, яке врегульовано відповідно до статті 180 КАС. Особи, що беруть участь у справі, повідомляються про час і місце цього засідання відповідно до правил, встановлених КАС.

У сповіщенні про проведення попереднього судового засідання, нарівні з вказівкою часу і місця, надається роз'яснення щодо можливості проведення судового розгляду даної справи по суті безпосередньо після завершення попереднього судового засідання. Це передбачає можливість розгляду справи навіть у відсутність кого-небудь з учасників на попередньому засіданні, якщо вони не з'явилися, а також у випадку відсутності їхніх зауважень щодо цього.

Підготовче судове засідання відбувається на заключному етапі підготовки справи до судового розгляду і, фактично, має на меті уточнення позицій сторін та визначення перспектив адміністративної справи. Його проведення гарантує належний рівень використання прав сторонами, сприяє оптимізації процесу та зменшенню витрат на судові провадження. Важливо зауважити, що під час попереднього судового засідання не розглядаються докази, встановлюються факти матеріально-правового значення, вирішуються питання щодо суті спору щодо адміністративного права.

Підготовче судове засідання проводиться в наступних цілях:

1. Виявлення фактів пропуску строків звернення до суду з адміністративною позовною заявою.

2. Процесуальне закріплення розпорядчих дій сторін, вчинених при підготовці адміністративної справи до судового розгляду, перевірка їх законності та роз'яснення наслідків їх вчинення.

3. Визначення достатності наявних доказів по адміністративній справі, що підтверджують обставини, що входять в предмет доказування

(при вирішенні цього завдання суд має право запропонувати сторонам надати додаткові докази).

4. З'ясування можливості врегулювання адміністративного спору до судового розгляду. Примирення сторін законодавець не випадково виділяє в якості самостійної мети стадії підготовки справи до судового розгляду. Воно можливо і на інших стадіях судового процесу. Однак саме на стадії підготовки справи до судового розгляду воно є найбільш доцільним і ефективним.

5. Уточнення обставин, що мають значення для правильного розгляду і вирішення адміністративної справи (для реалізації цієї мети суд виносить на обговорення сторін юридично значущі обставини і роз'яснює, ким вони повинні бути доведені) [9].

Неявка до суду осіб, які беруть участь у справі, або їх представників, які були належним чином повідомлені про час і місце попереднього судового засідання, не перешкоджає його проведенню. Ці особи можуть брати участь у попередньому судовому засіданні за допомогою відеоконференції. Про проведені підготовче судове засідання складається протокол.

Разом з тим, вважаємо за необхідне зазначити, що нормативно-правове регулювання використання інформаційних технологій на стадії підготовки адміністративної справи до судового розгляду залишається недостатньо яким і прозорим для правозастосування.

Так, у випадках, коли має місце відмова в проведенні засідання в режимі відеоконференції, згідно з ухвалами судів, так відмова у задоволенні клопотань про проведення судових засідань через відеоконференцію обґрунтовується технічними проблемами, зокрема, відсутністю необхідного обладнання через його зайнятість. Це свідчить про неможливість забезпечити всі судові зали технікою, необхідною для дистанційної участі учасників процесу у судових засіданнях. Іншою поширеною причиною відмови є необґрунтованість необхідності в дистанційній участі в судовому засіданні [10].

У підготовчому судовому засіданні сторони та інші учасники справи, їх представники мають право надавати докази, заявляти клопотання та висловлювати свої аргументи щодо питань, що виникають у цьому засіданні [11]. Суд, у свою чергу, має право:

- призупинити провадження в адміністративній справі за наявності підстав;
- припинити повністю або частково провадження в адміністративній справі;

– залишити адміністративний позов без розгляду.

Після розгляду всіх питань, винесених на підготовче судове засідання, суд вирішує питання про готовність адміністративної справи до судового розгляду. Якщо суд визнає справу підготовленою, він виносить ухвалу про призначення справи до судового розгляду, в якій зазначає:

- закінчення підготовки справи до судового розгляду;
- вирішення питань про залучення зацікавлених осіб до участі в справі;
- з'єднання або роз'єднання кількох вимог;
- вирішення інших питань, з яких не були винесені відповідні ухвали;
- визначення часу і місця проведення судового засідання в суді першої інстанції.

Винесення ухвали про призначення справи до судового розгляду означає перехід до наступної стадії судового адміністративного процесу. Цей перехід з підготовчого засідання до основного може бути безпосереднім. Відповідно, суд, визнавши справу підготовленою та завершивши попереднє засідання, має право відкрити судові засідання для розгляду справи по суті, якщо відсутні обставини, що перешкоджають цьому. Однак суд може відкрити судові засідання в першій інстанції по завершенні попереднього засідання лише за наявності таких умов:

- у підготовчому судовому засіданні присутні особи, які беруть участь у справі;
- ці особи не заперечують проти продовження розгляду справи та відкриття судового засідання для її розгляду по суті;
- справа не вимагає колегіального розгляду.

За відсутності цих умов суд постановляє ухвалу про призначення справи до судового розгляду, в якій зазначається про повідомлення сторін та інших учасників справи про час і місце розгляду, а також про виклик інших учасників процесу.

Висновки. Таким чином, підготовче судові засідання відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного та справедливого розгляду адміністративних справ. На цьому етапі судової процедури сторони та інші учасники справи мають можливість надавати докази, заявляти клопотання та висловлювати свої аргументи щодо питань, що виникають. Суд, в свою чергу, має широкий спектр повноважень, включаючи припинення провадження, повне або часткове припинення провадження, а також залишення позову без розгляду, за наявності відповідних підстав.

Попри те, що законодавство передбачає можливість використання інформаційних технологій, зокрема у режимі відеоконференції,

на стадії підготовки справи до судового розгляду, нормативно-правове регулювання цього аспекту залишається недостатньо ясным і прозорим для правозастосування.

Загалом, підготовче судові засідання є критичним етапом, що забезпечує якісний і ефективний перехід до основного судового розгляду, сприяє всебічному та об'єктивному розгляду адміністративних справ та дотриманню принципів правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>.
2. Кіт Х. І. Підготовче провадження в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.07; Харків, над. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків 2015. 198 с.
3. Kononets V. P. Practice of application by administrative courts of legislation in cases of appeals of decisions, actions or inaction of state executor. *KELM*. 2020. № 6. С. 142–147.
4. Особливості судового розгляду окремих категорій адміністративних справ: навч. посібник / Р. В. Миронюк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 352 с.
5. Ярошенко А. С., Костенко О. М. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми формування єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66–75.
6. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.]; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 704 с.
7. Резворович К.Р., Юнін О.С., Круглова О.О., Савельєва М.О., Юніна М.П., Ярошенко А.С., Нагорна О.О., Шурина І.В., Костенко О.М. Фінансово-економічна безпека: теоретико-правові аспекти : навч. посіб.: Дніпро, 2019. 195 с.
8. Кононець В. П. Підходи до розуміння адміністративно-правового механізму забезпечення примусового виконання судових рішень. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 161–170.
9. Адміністративно-правове забезпечення примусового виконання судових рішень в Україні : навч. посіб. / О. С. Юнін, В. П. Мороз. Дніпро : ДДУВС, 2023. 148 с.
10. Відеоконференція в судовому процесі – коли можуть відмовити. URL: <https://pravo.ua/videokonferentsiia-v-sudovomu-protsesi-kolytomozhut-vidmovyty/>
11. Кононець В. П. Аналіз суддівської практики щодо застосування технічних приладів та технічних засобів органами поліції в рамках адміністративних проваджень. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2018. № 1. С. 12-17.

Kozhevnykov A. Yu. Content and procedural significance of the stage of preparation for judicial proceedings in administrative cases on appeal against decisions, actions (omissions) of public authorities

The scientific article is devoted to the study of the content and procedural significance of the stage of preparation for judicial proceedings in administrative cases on appeal against decisions, actions (omissions) of public authorities during the legal regime of martial law.

It is stated that administrative judicial process, as one of the types of legal process, has such characteristic features as the possibility of differentiation at the stage, establishing a strict sequence and deadlines. It is necessary to understand the legal process as a conscious, purposeful activity that includes the exercise of power by subjects of Public Power and is aimed at achieving a certain legal result and solving an individual case.

The article substantiates the position that the regulatory regulation of the use of Information Technologies at the stage of preparing an administrative case for trial remains insufficiently clear and transparent for law enforcement. In particular, in cases of refusal to hold a meeting via videoconference, court rulings justify such refusal with technical problems, such as the lack of necessary equipment due to its employment. Another common reason for refusal is the unjustified need for remote participation in a court session.

It is concluded that the preparatory hearing is crucial for ensuring an effective and fair examination of administrative cases. At this stage of the trial, the parties and other participants have the opportunity to present evidence, submit petitions and express their arguments on issues that arise. The court, for its part, has broad powers, such as suspension of proceedings, full or partial termination of proceedings, and leaving the claim without consideration if there are relevant grounds. The preparatory hearing is an important stage of the judicial procedure, which allows the parties and the court to carefully prepare for the consideration of an administrative case and ensure a fair and effective outcome.

Key words: *administrative proceedings, simplified proceedings, form of justice, proceedings, public law dispute, jurisdiction, administrative jurisdiction, court, process.*

Д. В. Колодчин

кандидат юридичних наук, докторант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0000-0002-0820-4409

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

У статті розкрито основні засади запобігання злочинності в місцях несвободи України.

До сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: належне фінансування пенітенціарної системи України, особливо в частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи; проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ європейського зразка; створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності засуджених в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: модернізацію чинного законодавства та відомчих нормативних актів спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи; створення належних умов праці і безпеки осіб, до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинністю в місцях несвободи; створення прозорої й відкритої процедури відбору висококваліфікованих кадрів для ДКВС України, особливо на керівні посади; своєчасне проведення службових перевірок щодо вчинення, як засудженими так і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень та притягання їх до кримінальної відповідальності; розробка комплексних дієвих і сучасних кримінологічних програм, спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи.

Основними заходами індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи являються: виключення умов що дають можливість вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень; встановлення осіб які вступають в кримінально-протиправні зв'язки з засудженими або персоналом місць несвободи; постановка на профілактичний облік засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень; застосування заходів ефективного впливу на особу, яка має намір вчиняти кримінальне правопорушення в місцях несвободи. проведення щодо засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень відповідних оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: кримінально-виконавчі засади; запобігання злочинності, злочинність в місцях несвободи; місця несвободи ДКВС України, злочинність у пенітенціарній сфері, запобігання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення в Україні значну суспільну увагу приділяють питанням, пов'язаним із криміногенною ситуацією в державі, станом протидії кримінальним правопорушенням, запобігання криміналізації суспільства, нейтралізації негативних тенденцій цього процесу. Ідеться насамперед про проблеми екстраординарного плану, які прямо співвідносяться з питаннями національної безпеки України, безпеки її громадян, захисту конституційних прав і свобод людини, законності та правопорядку в державі.

У цьому контексті особливої гостроти набуває проблема запобіжної діяльності, яка сьогодні є складною й суперечливою за своїм змістом, неоднозначною за наслідками процесів організаційного реформування, докорінної зміни суспільних відносин. Тому забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку й законності в системі та механізмі її функціонування набуло доленосного значення, адже на цьому й ґрунтується національна безпека [1, с. 130].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних вчених в галузі кримі-

нально-виконавчого права окремі дослідження проблем запобігання злочинності в місцях несвободи присвятили свої праці: К. А. Автухова, А. В. Беца, І. Г. Богатирьов, В. А. Бадира, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, І. В. Іваньков, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, О. М. Кревсун, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, О. М. Кревсун, Я. О. Ліховіцький, С. В. Лучко, Л. І. Олефір М. С. Пузирьов, С. Я. Фаренюк, С. І. Халимон, С. В. Царюк, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін.

Проте питанням сучасних проблем запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні приділено недостатньо уваги, що стало предметом даного наукового пошуку.

Метою статті є аналіз сучасних проблем запобігання злочинності в місцях несвободи України.

Виклад основного матеріалу. Злочинність в місцях несвободи на всіх етапах її розвитку завжди виступала руйнівною силою пенітенціарної системи. На жаль, сучасні місця несвободи Міністерства юстиції України до сьогодні залишаються малоефективними в протистоянні вчиненню засудженими і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень.

У залежності від виявлених детермінантів вчинення кримінальних правопорушень ученими виділяються три групи заходів запобігання злочинності: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання злочинності [2, с. 68].

Загальносоціальні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України являють першооснову завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що реалізуються через систему заходів політичного, економічного, соціального, ідеологічного, і у першу чергу, організаційного характеру, спрямованих на вирішення проблем не лише засуджених, а й пенітенціарного персоналу, що сприяють вчиненню ними кримінальних правопорушень в місцях несвободи.

До загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи можна віднести ті, що спрямовані на поліпшення життя й діяльності як засуджених, так і персоналу установ виконання покарань, удосконалення ідеологічної та виховної роботи з цими особами тощо [3, с. 199]. Вони не мають спеціальної мети боротьби зі злочинними проявами, однак їх вжиття створює необхідні умови для запобігання кримінально каранним діянням [4, с. 130].

Одним із важливих нормативних документів що регулює зміст загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні являється Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційний план її реалізації у 2022-2024 роках, затверджені Розпорядженням КМУ від 16 грудня 2022 р. № 1153-р [5], положеннями якої констатовано, що «інфраструктура пенітенціарної системи і до війни не відповідала міжнародним стандартам. Умови тримання у багатьох слідчих ізоляторах та установах виконання покарань не задовольняють базові потреби засуджених та осіб, взятих під варту, і прирівнюються Європейським судом з прав людини до катувань, що ускладнює досягнення завдань виправлення та ресоціалізації засуджених, зменшення кількості повторних злочинів і надзвичайних подій. Неефективне реагування на національному рівні на заяви, скарги засуджених та осіб, взятих під варту, щодо неналежної поведінки працівників пенітенціарної системи та інших засуджених та осіб, взятих під варту, неефективне розслідування скарг на таке поведження, вплив тюремної субкультури та злочинного середовища створюють передумови для визнання Європейським судом з прав людини, Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню, іншими міжнародними організаціями та експертами фактів порушень положень Конвенції у зв'язку із катуванням, жорстоким, нелюдським та/або таким, що принижує гідність, поведженням чи покаранням» [5].

Вказані вище обставини виступають тими загальносоціальними детермінантами, що сприяють вчиненню у місцях несвободи нових кримінальних правопорушень. Зважаючи на це, видозміна чинного національного законодавства України (щорічних державних бюджетів, Податкового кодексу України, інших законів), що стосується сфери виконання кримінальних покарань, є очевидною [6, с. 200-201].

Враховуючи сучасний стан злочинності в місцях несвободи та наявні проблеми протидії так званім «ворам в законі» [7], заслуговує окремої уваги той факт, що в Законі України «Про національну безпеку України» дане питання не відображено взагалі [7], у зв'язку з чим ми не можемо не підтримати точку зору К.Г. Махніцької відносно того, що сьогодні варто було б ч. 2 ст. 12 даного Закону [7], «Склад сектору безпеки і оборони» доповнити таким органом, як

Державна кримінально-виконавча служба України [8, с. 117], дже одними із задекларованих стратегічних завдань спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи сьогодні залишаються протидія негативному впливу злочинної субкультури та неформальної тюремної ієрархії [5].

Щодо інших заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, то мова про них ведеться, зокрема, у Законі України «Про захист суспільної моралі» [9].

У зв'язку з чим на загальносоціальному рівні до сьогодні залишаються невирішеними ряд проблем, які одночасно являються одними із задекларованих Стратегічних завдань спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи:

– «імплементация положень Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями та Правил ООН стосовно поводження з ув'язненими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (Бангкокські правила), Європейських в'язничних правил та рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню в національну правову систему;

– створення та забезпечення функціонування подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій (зовнішніх та внутрішніх) з метою додержання прав і свобод людини і громадянина, які перебувають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, закладах охорони здоров'я державної установи "Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України";

– удосконалення процедури фіксації тілесних ушкоджень засуджених та осіб, взятих під варту, медичними працівниками відповідно до рекомендацій Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;

– формування взаємовідносин персоналу пенітенціарної системи та засуджених на засадах динамічної безпеки;

– модернізація центрів відеоспостереження в установах виконання покарань та слідчих ізо-

ляторів, у тому числі в частині застосування портативних відеореєстраторів;

– протидія негативному впливу злочинної субкультури та неформальної тюремної ієрархії» [5].

З огляду на перецік вказаних вище проблем, у власному дослідженні ми не могли оминати увагою і персонал місць несвободи. У зв'язку з чим важливо зауважити, що на ефективність виконання запобіжних загальносоціальних заходів у цьому напрямі негативно впливає також плінність кадрів у ДКВС України, що пов'язано з невисоким рівнем соціального захисту персоналу місць несвободи, низькою заробітною платою працюючих осіб та пенсіонерів кримінально-виконавчої системи.

Узагальнюючи результати дослідження до сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести:

- належне фінансування пенітенціарної системи України, особливо

в частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи;

- проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ європейського зразка;

- створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України на відміну від загальносоціальних, мають безпосередню мету, спрямовану на виявлення і усунення кримінально-протиправних причин та умов, що являє собою його основну і характерну ознаку та головною особливістю.

Метою спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України являється вирішення конкретних завдань спрямованих на усунення відповідних причин та умов вчинення засудженими та персоналом в місцях несвободи кримінальних правопорушень.

Щодо ознак заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи, то варто зауважити, що першою із них являється саме специфічна професійна діяльність уповноважених суб'єктів, тому що така діяльність по-перше здійснюється в закритих умовах місць несвободи, а по-друге обмеженим колом суб'єктів.

До суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи варто віднести: підрозділи охорони, нагляду і безпеки слідчих ізоляторів та виправних колоній закритого типу, які безпосередньо проводять ці заходи; воєнізовані формування ДКВС України, які залучаються до забезпечення правопорядку в слідчих ізоляторах та виправних колоніях закритого типу, у тому числі й на підставі ст. 195 КВК України, та мають можливість здійснювати відповідні режимні заходи (огляди; обшуки; використання технічних засобів тощо) (ст. 102 КВК України), спрямовані на проведення профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, в місцях несвободи [3, с. 212].

Окреме місце варто віднести оперативно-розшуковій діяльності та організація взаємодії відповідних підрозділів і служб ДКВС України з оперативними працівниками правоохоронних органів у проведенні заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи. Що знайшло окремого схвального підтвердження за словами 63,8% опитаних нами респондентів з числа пенітенціарного персоналу.

Важливу роль у забезпеченні даного процесу відіграють і інші державні органи і недержавні організаціями, в порядку визначеному ст. 20 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [10].

Наступною ознакою спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи являється відповідна нормативно-правова база, Основу якої складають Конституцію України, законодавчі та підзаконні нормативні акти, які регулюють порядок виконання та відбування кримінальних покарань.

На жаль сьогодні констатовано невідповідність пенітенціарного законодавства порядку і умовам виконання/відбування кримінальних пока, що вкрай негативно впливає на проведення заходів спеціально кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи. У зв'язку з чим вітчизняний вчений О.Г. Колб справедливо звертає увагу відсутність у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України об'єктів запобіжного впливу та необхідності їхнього закріпленні у спеціальній нормі КВК України [11, с. 268].

Невід'ємною складовою спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності в місцях несвободи являється загальносоціальна профілактика віктимності засуджених, що включає в себе вивчення причин віктиміза-

ції, скоєння засудженими аморальних вчинків, правопорушень і умов, що їм сприяють та розробка на цій основі необхідних методів і засобів нейтралізації і усунення у засуджених чинників віктимної поведінки.

Віктимологічна профілактика в місцях несвободи на спеціально-кримінологічному рівні забезпечується діями в межах трьох основних напрямів: виявлення детермінантів, які сприяють вчиненню в місцях несвободи кримінальних правопорушень, якщо вони пов'язані з потерпілою особою ві її поведінкою та усунення їх; виявлення осіб, які своєю поведінкою або сукупністю особистісних характеристик, можуть з найбільшою ймовірністю стати жертвами вчинення щодо них в місцях несвободи кримінальних правопорушень та здійснення відносно них відповідного впливу спрямованого на активізації їх захисних функцій, а також забезпечення їх особистої чи майнової безпеки; запобігання та припинення конкретних кримінальних правопорушень з використанням захисних можливостей потенційної жертви, а також з використанням певної тактики при організації профілактичної роботи «від потерпілого» [12, с. 134].

Для того, щоб спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи отримали більшу ефективність, слід перед їхнім плануванням не тільки виявити фактори вчинення вказаної категорії кримінальних правопорушень, а й детально дослідити особу, яка схильна до вчинення такого кримінального правопорушення [13, с. 132].

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності засуджених в місцях несвободи ДКВС України слід віднести:

- модернізацію чинного законодавства та відомчих нормативних актів спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи;
- створення належних умов праці і безпеки осіб, до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинність в місцях несвободи;
- створення прозорої й відкритої процедури відбору висококваліфікованих кадрів для ДКВС України, особливо на керівні посади;
- своєчасне проведення службових перевірок щодо вчинення, як засудженими так і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень та притягання їх до кримінальної відповідальності;
- розробка комплексних дієвих і сучасних кримінологічних програм, спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи.

Індивідуально-профілактичне запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України на відміну від спеціально-кримінологічного, вчені розглядають як вид запобігання злочинності щодо конкретної особи.

За результатами проведеного нами дослідження отримала підтвердження позиція вітчизняних вчених, що ізоляція осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень у місця несвободи, не завжди дає позитивні результати і те, що, будучи поміщеними до установи виконання покарань, засуджені знову вчиняють часом не менш тяжкі, а інколи і особливо тяжкі злочини [12, с. 53], що ставить перед кримінологічною наукою і практикою діяльності органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів завдання щодо перегляду застарілих концепцій індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи заходів спрямованих на запобігання їй.

Індивідуально-профілактичне запобігання злочинності в місцях несвободи, як зазначалося вище, здійснюється спеціалізованими суб'єктами, для яких така діяльність належить до основних завдань і функцій.

До основних методів індивідуальної профілактики злочинності в місцях несвободи, за твердженням вітчизняних вчених слід віднести метод переконання і правозастосування.

Перший включає: тлумачення, що виражається у роз'ясненні особі, до якої застосовується профілактичний захід, про зміст допущених нею порушень і помилок; осуд протиправної поведінки; здійснення впливу на свідомість особи, що профілакується, для формування у неї бажання уникати дій, які можуть спровокувати вчинення кримінального правопорушення.

Водночас метод правозастосування дає можливість застосувати до особи, що профілакується, заходів дисциплінарного або громадського впливу, а в окремих випадках – ініціювати питання про притягнення такої особи до інших видів відповідальності, що передбачені законом [14, с. 53].

Висновки.

Узагальнюючи результати дослідження до сучасних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України слід віднести: належне фінансування пенітенціарної системи України, особливов частині створення відповідних Європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань в місцях несвободи; проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ євро-

пейського зразка; створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, у тому шляхом підвищення заробітної плати.

До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності адміністрацією і персоналом місць несвободи ДКВС України слід віднести: подолання в місцях несвободи корупції; унеможливлення проявів нестатутних відносин між адміністрацією і персоналом місць несвободи та засудженими; ефективна співпраця адміністрації і персоналу місць несвободи з громадськими організаціями, засобами масової інформації та родичами засуджених; проведення адміністрацією профілактичної роботи з персоналом місць несвободи з метою недопущення кримінальних проявів відносно засуджених корисливого й насильницького характеру тощо.

Основними заходами індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи являються: виключення умов що дають можливість вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень; встановлення осіб які вступають в кримінально-протиправні зв'язку з засудженими або персоналом місць несвободи; постановка на профілактичний облік засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень; застосування заходів ефективного впливу на особу, яка має намір вчинити кримінальне правопорушення в місцях несвободи; проведення щодо засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень відповідних оперативних заходів.

Список використаної літератури:

1. Пузиревський Є. Б. Проблеми запобігання військовим злочинам. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). С. 128–134.
2. Голіна В. В. Попередження злочинності : конспект лекції. Харків : Укр. юрид. академія, 1994. С. 68–71.
3. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джура та ін. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 464 с.
4. Круміна М.В. Передумови реалізації загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання вчиненню необережних вбивств та тілесних ушкоджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 50–52.
5. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та

- затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 16.12.2022 № 1153-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 червня 2020 року № 671-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020 р. № 42. Ст. 343.
 7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
 8. Махніцька К.Г. Кримінально-виконавчі засади запобігання потраплянню до засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів : дис. ... доктора філософії :08 Право. К. 2021. 243 с.
 9. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.
 10. Про Державну кримінально-виконавчу службу України Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>
 11. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 464 с.
 12. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 186 с. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/db467388-632a-4f75-9874-753c9a465f31/download>
 13. Рубан К.П. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 218–220.
 14. Виховна робота у Збройних Силах України : підручник / А.О. Кобзар, О.В. Копаниця, В.М. Грицюк та ін.; за заг. ред. Б.П. Андресюка. Чернівці, 2011. 407 с.

Kolodchyn D. V. Concepts of criminality causes in the penitentiary sphere of foreign countries

The article reveals the main principles of crime prevention in places of detention in Ukraine.

The current measures of general social crime prevention in the places of detention of the SPS of Ukraine include: proper financing of the penitentiary system of Ukraine, especially in terms of creating appropriate European conditions for the execution and serving of criminal sentences in places of detention; major repairs and construction of new European-style penitentiary institutions; creation of appropriate conditions for social security and protection of the SPS of Ukraine's penitentiary personnel, including by increasing their salaries.

The main measures of special criminological prevention of crime of convicts in places of detention of the SPS of Ukraine include: modernization of the current legislation and departmental regulations aimed at preventing crime in places of detention; creation of proper working conditions and safety of persons whose functional responsibilities include combating crime in places of detention; establishing a transparent and open procedure for selecting highly qualified personnel for the SPS of Ukraine, especially for senior positions; timely conducting official inspections of criminal offenses committed by both convicts and prison staff and bringing them to criminal responsibility; developing comprehensive, effective and modern criminological programs aimed at preventing crime in places of detention.

The main measures of individual preventive crime prevention in places of detention are: elimination of conditions that make it possible to commit criminal offenses in places of detention; identification of persons who enter into criminal relations with prisoners or staff of places of detention; registration of prisoners prone to commit new criminal offenses in places of detention; application of measures of effective influence on a person who intends to commit a criminal offense in places of detention; conducting appropriate operational and investigative measures in relation to convicts who are prone to commit new criminal offenses in places of detention.

Key words: *criminal executive principles; crime prevention, crime in places of detention; places of detention of the SES of Ukraine, crime in the penitentiary sphere, prevention.*

С. М. Школа

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ПОРЯДОК ПОДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Стаття розглядає процес і правові аспекти подання клопотань у кримінальному процесі. Стаття аналізує вимоги до змісту та форми клопотань, необхідність документального забезпечення клопотань, а також визначає ролі учасників процесу (слідчих, прокурорів, захисників) у цьому процесі. Основні теми статті включають аналіз юридичних норм, які регулюють процедури подання клопотань про застосування запобіжних заходів, включаючи вимоги до формулювання, обґрунтування та додаткових матеріалів, що супроводжують клопотання. Також автор систематизує нормативно-правові вимоги до змісту клопотань, процедур їх подання та обґрунтування, необхідність документального забезпечення, а також роль різних учасників процесу, зокрема слідчих, прокурорів і захисників. Особлива увага приділяється обов'язкам учасників процесу щодо забезпечення прав підозрюваних та обвинувачених на захист у контексті подання клопотань. Автор проаналізував необхідність дотримання законодавчих вимог до оформлення та представлення документів, які супроводжують клопотання про застосування запобіжного заходу. Особлива увага приділялася наявності та достовірності інформації, яка має бути включена в клопотання. Висвітлювалася роль та права захисників у процесі подання клопотань. Досліджувалася необхідність захисту прав обвинувачених на кожному етапі судового процесу, зокрема під час розгляду клопотань про запобіжні заходи. Стаття також розглядає практичні аспекти і проблеми, які виникають під час подання клопотань, включаючи недоліки у документуванні та необхідність юридичного контролю за процесом подання клопотань. Аналізувалася реалізація процесуальних прав осіб, які перебувають у статусі підозрюваних чи обвинувачених, зокрема щодо отримання доступу до матеріалів справи та участі у судових засіданнях. Висновки статті спрямовані на підвищення ефективності та справедливості судового розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів в українському кримінальному процесі.

Ключові слова: запобіжний захід, докази, доказування, клопотання, підозрюваний, судова практика, прокурор.

Постановка проблеми. Процедура подання клопотання про застосування запобіжного заходу є важливим аспектом кримінального процесу, який забезпечує дотримання прав підозрюваних та обвинувачених, а також ефективність кримінального правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням застосування клопотання при застосуванні запобіжного заходу займалися відомі українські вчені, такі як О.В. Шульга, Л.Д. Удалова, С.М. Слинко, Т.О. Лоскутов, І.В. Рогатюк, О.В. Сачко та інші. Проте це питання в умовах сьогодення вимагає не тільки більш глибокого вивчення, а і внесення відповідних змін до законодавства.

Мета полягає в аналізі та систематизації правових норм і практичних аспектів подання клопотання про застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні, а також

виявлення проблемних аспектів та пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Подання клопотання про застосування запобіжного заходу регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України). Зокрема, стаття 176 КПК України визначає загальні положення щодо запобіжних заходів, а стаття 184 – процедуру подання клопотання. Прокурор або слідчий, за погодженням з прокурором, готує клопотання про застосування запобіжного заходу. У клопотанні мають бути зазначені обґрунтовані підстави для застосування запобіжного заходу, а також наведені докази, що підтверджують необхідність такого заходу.

Клопотання подається до слідчого судді, який повинен розглянути його в строк, встановлений КПК України. У разі подання клопотання під час воєнного стану або інших надзвичайних

обставин, строки розгляду можуть бути скорочені [4, с. 386].

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання в присутності підозрюваного, його захисника та прокурора. Під час розгляду суддя повинен оцінити докази, надані стороною обвинувачення, та визначити, чи є підстави для застосування запобіжного заходу.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя ухвалює рішення про застосування або відмову в застосуванні запобіжного заходу. У разі застосування запобіжного заходу, суддя визначає його вид та строк дії.

Факт правомірності застосування заходів забезпечення кримінального провадження є важливою складовою процесу забезпечення прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Заходи забезпечення є обов'язковими заходами, що використовуються для запобігання або подолання негативних обставин, що можуть ускладнити вирішення завдань кримінального провадження [2, с. 210].

Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження з використанням примусу, втручанням державних органів у сферу прав людини, вимагає законодавчого встановлення ефективних гарантій, що забезпечують законні інтереси осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Один із ключових механізмів таких гарантій - судовий контроль за законністю обмеження конституційних прав і свобод людини під час виконання кримінального провадження, що здійснюється на досудовому розслідуванні слідчим суддею. Згідно з ч. 1 ст. 132 КПК України, правовою підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді на досудовому розслідуванні.

Віднесення процесу прийняття процесуального рішення про застосування заходів кримінального провадження до юрисдикції суду відповідає стандартам прав людини в Європейському контексті. Згідно з рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» (1978 р.), судовий контроль є гарантією незалежності, неупередженості та належної процедури, забезпечуючи ефективний контроль за діяльністю виконавчих органів.

Законодавство КПК України визначає підстави для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що включають наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення, необхідність

проведення досудового розслідування та виконання завдання, для вирішення якого слідчий, прокурор подають клопотання. Відповідальність за доведення цих обставин покладається на слідчого, прокурора, що подає клопотання (ст. 132 КПК України).

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [3, с. 198]. Ці клопотання розглядаються слідчим суддею, який визначається автоматизованою системою документообігу суду, згідно з ч. 3 ст. 35 КПК України, незалежно від того, який слідчий суддя розглядав інші клопотання у цьому кримінальному провадженні. У разі проведення досудового розслідування слідчою групою, місце проведення досудового розслідування визначається постановою керівника органу досудового розслідування, і відповідно до нього встановлюється територіальна юрисдикція суду.

Винятковим випадком є розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування до особи, яка була затримана без ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У цьому випадку слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана, може бути розглянуто клопотання. Такий розгляд можливий лише за умови, що затримана особа з об'єктивних причин не могла бути доставлена до місцевого суду в строк не пізніше шістдесяти годин від моменту затримання, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ч. 1 ст. 192 КПК України).

Під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони мають представити перед слідчим суддею або судом докази обставин, на які вони посилаються. Після розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу слідчий суддя може ухвалити рішення про: 1) задоволення клопотання; 2) відмову у задоволенні клопотання; 3) повернення його для виправлення недоліків, якщо клопотання було подано без відповідності до вимог, установлених відповідною нормою КПК.

Отже, слідчий суддя після розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу може застосувати до підозрюваного лише той запобіжний захід, що згаданий у клопотанні,

відмовити у задоволенні клопотання або визначити менш суворий запобіжний захід. Визначення виду запобіжного заходу, який буде відповідати цілям досудового розслідування, належить до компетенції прокурора.

Проте КПК України не передбачає повноваження слідчого судді ухвалити рішення про відмову у задоволенні клопотання щодо застосування запобіжного заходу, якщо він прийшов до висновку, що запропонований слідчим або прокурором вид запобіжного заходу є занадто м'яким і не може запобігти доведеним ризикам [6, с. 104].

Проте, у практиці виникали випадки, коли запропонований запобіжний захід, який слідчий або прокурор просив застосувати до підозрюваного, фактично не забезпечував досягнення мети, що передбачена відповідно до статті 177 КПК України, і слідчі судді були змушені застосувати до підозрюваного інший запобіжний захід, ніж той, що був запропонований у клопотанні.

Клопотання про використання заходів забезпечення кримінального провадження повинно містити: 1) витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження; 2) копії матеріалів, що підтверджують аргументи сторони кримінального провадження, що подає клопотання; 3) документи, які свідчать про надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують.

Однією з правових підстав для введення заходів забезпечення кримінального провадження є включення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, оскільки це визначає початок досудового розслідування згідно з ч. 2 ст. 214 КПК України. Таким чином, до клопотання, яке подається слідчим або прокурором щодо введення, зміни або скасування заходу забезпечення кримінального провадження, додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо відповідного кримінального провадження згідно з ч. 6 ст. 132 КПК України. Це дозволяє переконатися в наявності відповідної правової підстави для розгляду клопотання на судовому засіданні.

Згідно з законом, до клопотання про введення заходів забезпечення кримінального провадження додаються документи, що підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують. Цей обов'язок стосується лише підозрюваного [7, с. 21]. Проте згідно з ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, якого він захищає, вклю-

чаючи права, виконання яких здійснюється безпосередньо підозрюваним. Таким чином, відмова у наданні копій клопотання захиснику може суперечити зазначеним вимогам статті та порушити право на захист (необґрунтовано не надавати клопотання особі, що здійснює захист підозрюваного).

Часто у клопотаннях про введення запобіжного заходу слідчі та прокурори не наводять точну інформацію щодо даних про особу, стосовно якої подається клопотання (невірна адреса місця перебування, помилкові дані про прізвище, ім'я та по батькові і т.д.), не розкриваються обставини та не підтверджуються факти необхідності застосування запобіжного заходу у формі тримання під вартою; іноді не додаються копії матеріалів кримінального провадження, які мають суттєве значення для розгляду клопотання і можуть значно вплинути на висновки слідчого судді, що є перешкодою для повного, всебічного та об'єктивного розгляду таких клопотань.

Окремою проблемою є подання слідчими та прокурорами клопотання про введення запобіжного заходу, в якому не чітко зазначено дату затримання особи, оголошення у розшук або попереднього тримання такої особи під вартою / застосування до особи іншого запобіжного заходу; не підтверджено копії прикладених до клопотання документів; відсутній витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо вчиненого особою кримінального правопорушення, що ускладнює обчислення строків та вирішення питання щодо обґрунтованості підозри та оцінки наявних ризиків [5, с. 200].

Практично у всіх випадках клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчі детально викладають обставини злочину та повністю описують зібрані докази, хоча процесуальний закон вимагає зазначення лише короткого опису обставин злочину та тільки тих обставин, які мають значення для вирішення конкретного клопотання, що є підставою для відмови у їх задоволенні.

Додатково, відповідно до пункту 4 статті 213 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що службова особа, яка здійснила затримання, має негайно повідомити про це орган (установу), який має законне право на надання безоплатної правової допомоги. Таким чином, у випадку відсутності захисника у затриманої особи, слідчому судді належить перевірити, чи було забезпечено право затриманого на захист. В разі, якщо особа відмовилася від

правової допомоги, слід перевірити, чи дотримано процедуру відмови від захисника, визначену в статті 54 КПК України.

Розгляд клопотання про застосування, зміну або скасування запобіжного заходу слідчим суддею здійснюється негайно, але не пізніше ніж через сімдесят дві години з моменту фактичного затримання підозрюваного або обвинуваченого (момент затримання фіксується у протоколі затримання), або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний або обвинувачений перебуває на волі. У такому випадку слідчий суддя чи суд встановлює дату судового засідання та здійснює судовий виклик.

Після отримання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного або обвинуваченого для забезпечення його розгляду, слідчий суддя чи суд:

1) Здійснює заходи для забезпечення явки підозрюваного або обвинуваченого на судові засідання, включаючи судовий виклик тих, хто перебуває на волі або в триманні під вартою.

2) Забезпечує участь захисника підозрюваного або обвинуваченого у разі, якщо підозрюваний або обвинувачений подав клопотання про залучення захисника, коли участь захисника є обов'язковою, або якщо вирішено, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

3) Повідомляє або судово викликає свідків, яких слідчий, прокурор або підозрюваний або обвинувачений вважають за необхідне допитати під час судового розгляду щодо застосування запобіжного заходу.

Якщо судовий розгляд не було проведено у визначений КПК строк (сімдесят дві години з моменту фактичного затримання, який фіксується у протоколі затримання), слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу згідно з частиною 3 статті 206 КПК, одночасно здійснюючи судовий виклик на судові засідання щодо застосування запобіжного заходу.

Згідно з вимогами пункту 2 статті 211 КПК України, затримана особа без рішення слідчого судді або суду має бути звільнена або доставлена до суду протягом 60 годин з моменту затримання для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. У разі надходження клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою після виконання 60-годинного строку з моменту затримання, слідчий суддя також зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу і розглянути клопотання в загальному порядку.

Аналогічні дії слідчий суддя здійснює у випадку, коли під час розгляду клопотання виявлено, що час фактичного затримання особи відрізняється від часу, зафіксованого у протоколі затримання.

Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу проводиться з участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого та його захисника.

З метою забезпечення розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя чи суд можуть видати постанову про привід підозрюваного або обвинуваченого, якщо він не з'явився на судові засідання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за судовим викликом (частина 3 статті 187 КПК).

У випадку, якщо постанову про привід не виконано, слідчий суддя чи суд можуть видати постанову про дозвіл на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою приводу. Ухвалу про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу можна оскаржити до апеляційного суду.

Таким чином, проблемними аспектами та шляхами їх вирішення є: 1. Незабезпеченість прав підозрюваних. Існують випадки, коли права підозрюваних порушуються через недотримання процесуальних норм при поданні та розгляді клопотання. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити суворе дотримання процедурних вимог та посилити контроль за їх виконанням. 2. Відсутність єдиної практики застосування запобіжних заходів. Існує необхідність у розробці методичних рекомендацій для суддів щодо застосування запобіжних заходів, що сприятиме уніфікації судової практики.

Висновки. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу, слідчий суддя або суд мають обов'язок негайно розглядати клопотання щодо запобіжного заходу, забезпечуючи участь прокурора, підозрюваного та його захисника. Процедури затримання повинні бути чітко супроводжені забезпеченням прав підозрюваних, зокрема права на захист, що включає право на безоплатну правову допомогу. Особливу увагу слід звертати на терміни розгляду клопотань: судовий розгляд повинен відбуватися негайно, у максимально короткі терміни, щоб запобігти недоцільному триманню під вартою без судового рішення. В разі невиконання строків чи невідповідності процедурним вимогам, підозрювані чи обвинувачені мають право на звільнення згідно з чинним законодавством.

Також важливим є забезпечення прозорості і правової відповідальності у проведенні процесуальних дій: слідчий суддя має діяти відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, а рішення про застосування запобіжного заходу мають бути обґрунтовані і підлягати юридичному контролю. Отже, система процесуальних гарантій у справах про кримінальні правопорушення в Україні спрямована на забезпечення рівних прав для всіх учасників процесу та дотримання принципу презумпції невинуватості, що є важливим аспектом забезпечення справедливості та прав людини.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>
2. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права : монографія. Київ : Юридичний світ, 2016. 416 с.
3. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : Монографія. 2-ге видання, змінене і доповнене / В. О. Попелюшко. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – 600 с
4. Рогатюк І.В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 604 с.
5. Слинько С.М. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів (чи відповідають вимоги кримінального процесуального кодексу України європейським стандартам). *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 200–208
6. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю., Римарчук О.В. Кримінальний процес України у питаннях та відповідях. Київ : КНТ, 2016. 269 с.
7. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? / С. Б. Фомін // *Адвокат*. – 2012. – №7 (142). – С. 21-25

Shkola S. M. Procedure for filing a motion for a preventive measure

The article examines the process and legal aspects of filing motions in criminal proceedings. The article analyzes the requirements for the content and form of motions, the need for documentary support of motions, and defines the roles of participants in the process (investigators, prosecutors, defense counsel) in this process. The main topics of the article include an analysis of the legal provisions governing the procedures for filing motions for the application of preventive measures, including the requirements for wording, substantiation and additional materials accompanying the motion. The author also systematizes the legal requirements for the content of motions, the procedures for filing and substantiating them, the need for documentary support, and the role of various participants in the process, including investigators, prosecutors, and defense counsel. Particular attention is paid to the obligations of the parties to the process to ensure the rights of suspects and accused persons to defense in the context of filing motions. The author analyzes the need to comply with the legal requirements for the execution and submission of documents accompanying a motion for a preventive measure. Particular attention was paid to the availability and reliability of information to be included in the motion. The role and rights of defense counsels in the process of filing motions were highlighted. The author analyzed the need to protect the rights of the accused at each stage of the trial, in particular when considering motions for preventive measures. The article also examines the practical aspects and problems that arise during the filing of motions, including deficiencies in documentation and the need for legal control over the process of filing motions. The author also analyzes the exercise of procedural rights of persons in the status of suspects or accused, in particular, access to case files and participation in court hearings. The conclusions of the article are aimed at improving the efficiency and fairness of judicial consideration of motions for application of preventive measures in Ukrainian criminal proceedings.

Key words: preventive measure, evidence, proof, motion, suspect, case law, prosecutor.

Т. С. Перцовааспірантка кафедри правознавства
юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

«ПРОФЕСІЙНІ ПРОСТУПКИ» У САМОЗАЙНЯТИХ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЯХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Ця стаття досліджує особливості професійних проступків у самозайнятих юридичних професіях в Європі, аналізує практику європейських країн у цій сфері та визначає основні виклики і проблеми, з якими стикаються юристи та регулюючі органи. Історично регулювання правничої професії в Європі знаходилося в руках судів, які контролювали право самозайнятих юристів на здійснення професійної діяльності. Однак упродовж ХХ століття відбувався поступовий перехід від саморегулювання до спільного регулювання, що включає участь різних державних та недержавних органів. Цей перехід супроводжувався збільшенням нормативних вимог і наглядових функцій, спрямованих на підвищення рівня професійної відповідальності та зменшення кількості зловживань та професійних проступків.

У статті розглядаються критерії визначення професійного проступку, які застосовуються у різних європейських юрисдикціях. Виявлено, що визначення «професійного проступку» не завжди закріплене у законодавстві, але існують певні стандарти поведінки, відхилення від яких може кваліфікуватися як професійна неправомірною поведінка. Поняття професійної неправомірної поведінки несе в собі відтінок серйозності та гідної осуду поведінки, яка не поширюється на тривіальні випадки.

Стаття також аналізує поняття незадовільної поведінки, яка, хоча і не є професійним проступком, але є неприйнятною і заслуговує на громадський осуд. Окрему увагу приділено неналежним професійним послугам, які визначаються як послуги, що не відповідають якості, яку можна обґрунтовано очікувати від компетентного самозайнятого фахівця у галузі права. Визначено, що самозайняті юристи несуть професійний обов'язок надавати належні професійні послуги своїм клієнтам.

Загалом, дослідження підкреслює важливість забезпечення високих етичних стандартів та належного професійного регулювання для підтримання довіри до правової системи.

Ключові слова: професійний проступок, дисциплінарна відповідальність, самозайняті юристи, етичні норми, професійні стандарти, трудові відносини, правнича професія.

Вступ. У сучасному суспільстві юридичні професії відіграють важливу роль у забезпеченні верховенства права, справедливості та захисту прав громадян. Особливе місце серед них займають самозайняті юристи, такі як адвокати та нотаріуси, чия діяльність регулюється як національними, так і міжнародними стандартами. Незважаючи на високі етичні вимоги та професійні стандарти, що висуваються до цих фахівців, випадки професійних проступків не є рідкістю. Вони можуть мати значні наслідки не лише для самих юристів, але й для їхніх клієнтів, репутації правової системи та суспільства в цілому.

В Європі історично склалося, що регулювання правничої професії знаходиться в руках судів, які контролюють право самозайнятих

юристів на здійснення професійної діяльності. Проте впродовж ХХ століття відбувався поступовий перехід від саморегулювання до спільного регулювання, що включає участь різних державних та недержавних органів. Цей перехід супроводжувався збільшенням нормативних вимог і наглядових функцій, що, з одного боку, мало на меті підвищення рівня професійної відповідальності, а з іншого - зменшення кількості зловживань та професійних проступків.

Метою даної статті є дослідження особливостей професійних проступків у самозайнятих юридичних професіях в Європі, аналіз практики європейських країн у цій сфері та визначення основних викликів і проблем, з якими стикаються юристи та регулюючі органи.

Виклад осново матеріалу. З точки зору стандартів, що застосовуються професіями та їх дисциплінарними органами, виявлення професійного проступку наразі тягне за собою найсерйозніші наслідки для практикуючих юристів. У більшості європейських юрисдикцій визначення «професійного проступку» наразі не закріплене у відповідному законодавстві (як первинному, так і вторинному).

У країнах загального права (маючи на увазі їх широку судову практику) ми можемо простежити кілька описів поняття професійного проступку, найбільш відомим з яких є опис лорда Емслі у справі «Шарп проти Ради юридичного товариства» (1984 р.). Лорд Емслі зазначив [2], що існують певні стандарти поведінки, яких слід очікувати від компетентних і авторитетних юристів. Відхилення від цих стандартів, яке компетентні та авторитетні юристи вважатимуть серйозним і гідним осуду, може бути належним чином кваліфіковане як професійна неправомірна поведінка. Він також охарактеризував це як «серйозне звинувачення» і дав зрозуміти, що необхідно враховувати всі обставини і ступінь вини окремого юриста.

Поняття професійної неправомірної поведінки несе в собі звучний відтінок серйозності, гідної осуду поведінки, яка не може поширюватися на тривіальні випадки. Потрібне робоче визначення «професійного проступку», яке б достатньою мірою гарантувало, що вся вага дисциплінарного процесу буде застосована лише до найсерйозніших випадків, а менш серйозні випадки будуть розглядатися в інший спосіб, наприклад, через систему внутрішніх консультацій. У цьому, безумовно, полягає суть регулювання, орієнтованого на результат. Дисциплінарному суду слід надати свободу розсуду для визначення того, чи була поведінка настільки серйозною, щоб становити професійний проступок. Зокрема, хоча звичайна недбалість зазвичай не становить професійного проступку, окремих вчинок може бути професійним проступком, якщо він є особливо тяжким.

Вимога наявності умислу (принаймні окремо) не видається правильним підходом через можливість сприйняття серйозної поведінки як професійного проступку, яка не була умисною. Органи влади звертають увагу на серйозність поведінки, а не на свідомість професіонала [1].

На наш погляд необхідно зробити ще акцент на такому понятті як незадовільна поведінка. Це поведінка, яка хоч і не є професійним проступком, але є неприйнятною і заслуговує на

громадський осуд. На відміну від професійного проступку, перевірка на незадовільну поведінку ґрунтується лише на балансі ймовірностей. Дійсно, найяскравішими прикладами незадовільної поведінки є випадки, коли немає достатніх доказів, щоб довести поведінку поза розумним сумнівом, але їх достатньо, щоб встановити її на основі балансу ймовірностей. Найпоширенішою формою незадовільної поведінки є не надсилання відповідного листа обом клієнтам, коли юрист діє від імені обох сторін в угоді про передачу майна.

Також у контексті порушеної теми є таке поняття як неналежні професійні послуги складаються з професійних послуг, які в жодному відношенні не відповідають якості, яку можна було б обґрунтовано очікувати від компетентного самозайнятого фахівця у галузі права. Самозайняті фахівці у сфері права повинні надавати належні професійні послуги. Вони несуть професійний обов'язок надавати належні професійні послуги своїм клієнтам. Належна професійна послуга вимагає правових знань, навичок, ретельності та підготовки, необхідних для справи, що розглядається. Вони не повинні приймати доручення, якщо не можуть належним чином їх виконати. Це означає, що крім відповідальності за збитки, які можуть бути стягнуті судом за будь-який акт недбалості у веденні справ сторін (клієнтів), фахівці можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності відповідними органами за надання послуг стороні (клієнту), які будуть визнані неналежною професійною послугою [5].

Важливо не забувати, що на додаток або замість подання скарги до професійної організації практикуючого фахівця, потерпіла особа завжди може подати позов про недбалість до суду загальної юрисдикції. Якщо ІПС стосується загальної нездатності виконувати певні завдання належним чином, то недбалість стосується відсутності належної ретельності при виконанні конкретного завдання, що призводить до збитків для клієнта.

Наприклад, сучасний критерій професійної недбалості в Шотландії був встановлений у справі «Хантер проти Хенлі». По суті, недбалість з боку професіонала встановлюється лише в тому випадку, якщо обраний професійний курс є таким, який жоден професіонал звичайної кваліфікації не прийняв би, якби діяв зі звичайною обережністю [2].

Окреме питання, яке заслуговує на увагу це суддівська етика – це професійна прикладна

етика представників судової влади як третьої гілки влади, що має вирішальне значення у здійсненні правосуддя і привертає все більше уваги як сфера порівняльних та міждисциплінарних наукових досліджень. Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) у своєму Висновку № 3 підкреслила, що етичні аспекти поведінки суддів потребують обговорення з різних причин. Методи, що використовуються при вирішенні спорів, завжди повинні викликати довіру. Повноваження, покладені на суддів, тісно пов'язані з цінностями справедливості, істини та свободи. Стандарти поведінки, що застосовуються до суддів та інших працівників судової системи (особливо до самозайнятих фахівців у галузі права), є наслідком цих цінностей і передумовою довіри до відправлення правосуддя. Дилеми, пов'язані із суддівською етикою, визначаються тим, що вона вважається державною етикою та етикою третьої державної влади. Етичні суддівські дилеми дуже часто виникають через збіг спеціальних повноважень і служби, а саме через те, що і те, і інше є невід'ємною частиною судової влади [4]. Складність суддівської етики визначається особливим конституційним статусом судової влади, її імунітетом і потребою в захисті, а також широким спектром цінностей, їхньою чутливістю та різноманітністю. Очікування суспільства щодо суддів та інших суддівських професій зумовили необхідність замислитися над питанням суддівської етики. Глобальний розвиток судової практики підтверджує необхідність проведення порівняльних досліджень, особливо з урахуванням різних європейських культур, правових процесуальних традицій та історичної спадщини, які визначають різні підходи до суддівської етики. Триваючі глобалізаційні процеси та уніфікація правових систем і судових процедур вимагають визначення спільних цінностей суддівської етики в європейських країнах і в усьому світі, тому порівняльне дослідження сучасних країн практик є надзвичайно актуальним. Це стає ще більш актуальним з огляду на становлення глобального правосуддя, яке дуже часто пов'язане зі збільшенням кількості міжнародних судів і трибуналів. Коли постає питання про те, як досягти глобальних стандартів належного функціонування судової системи, найкращою відповіддю на нього може бути суддівська етика та кодекси суддівської поведінки. Норми суддівської етики можна знайти як у національних правових системах, так і в документах різних міжнародних організацій. Вона встановлюється

як м'яким правом, так і зобов'язуючим правом.

Очевидно, що суддівська етика є найвищою конституційною етикою, оскільки основні принципи поведінки суддів (незалежність, неупередженість, добросовісність, рівність тощо) є правовими принципами, закріпленими в конституціях різних європейських країн. У країнах зі статусом правової держави це особливо важливо, оскільки основні цінності суддівської етики є передумовою цього конституційного принципу. У багатьох європейських країнах очікування професійного та чутливого правосуддя в суспільстві завжди були питанням, яке мало велике значення. Але воно стало ще більш важливим у період соціально-економічних негараздів, які збільшили кількість соціальних конфліктів. Відтак, перед судами та фахівцями, які здійснюють судові та квазісудові функції, постає місія не просто вирішувати величезну кількість спорів, а й приймати рішення щодо дуже чутливих соціальних питань, які вимагають не просто юридичного професіоналізму, доброго знання вітчизняної та міжнародної судової практики з питань прав людини, а й всебічної роботи в різних сферах, що врегульовано законодавством. Належна поведінка з дотриманням суддівської етики допомагає фахівцям судової системи успішно долати ці виклики. Відправною точкою заглиблення в будь-яку соціальну сферу є розкриття її природи. Для суддівської етики це ще важливіше, оскільки нерозуміння її природи може призвести до серйозної плутанини та антагоністичних результатів або, що ще гірше, до порушення суддівської незалежності [5]. Суддівська етика загалом може бути визнана як така, що забезпечує незалежність, неупередженість і добросовісність судів, суддів і пов'язаних із судовою системою фахівців, які завжди визнавалися основними цінностями в демократичному суспільстві, і яких обґрунтовано очікують від судової влади. Правосуддя є фундаментальною передумовою для розвитку будь-якої сфери: державного управління, політики, економіки, науки, соціального забезпечення тощо.

Таким чином, верховенство процесуальної справедливості є не менш важливим, ніж матеріальна справедливість, оскільки справедливість може сприйматися як форма людської свідомості. Європейський суд з прав людини підкреслив, що правосуддя має бути не лише здійснене, але й щоб було видно, що воно здійснене (справа «Делькур проти Бельгії», 1970 р.) [2]. Слід зазначити, що переконлива і гідна довіри

практика суддів та інших правників має величезне значення для кінцевої ефективності відправлення правосуддя. Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) заявила, що довіра до системи правосуддя є ще більш важливою з огляду на зростаючу глобалізацію спорів та широке розповсюдження судових рішень. Крім того, у правовій державі громадськість має право очікувати, що будуть викладені загальні принципи, сумісні з поняттям справедливого судового розгляду, які гарантують фундаментальні права. Зобов'язання, покладені на суддів, були встановлені для того, щоб гарантувати їхню неупередженість та ефективність їхніх дій (Висновок № 3 КРЕС) [6]. Розвиток етичних режимів і стандартів правосуддя визнано одним із заходів боротьби з корупцією шляхом імплементації статті 11 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та підвищення ефективності роботи судів і зменшення як стимулів, так і можливостей для судової корупції.

Порушення професійної дисципліни має розглядатися як таке лише тоді, коли поведінка, про яку йдеться, може розглядатися як серйозне недотримання ustalених професійних та/або етичних стандартів. Відповідна судова практика показує, що більшість європейських судів і дисциплінарних комісій вміють відрізнити окремі, хоча й недбалі, відхилення від прийнятної поведінки від серйозної вини, яка тягне за собою осуд у вигляді висновку про професійну недобросовісність. Такі приклади можна знайти як в європейських континентальних юрисдикціях, так і в юрисдикціях загального права. Наприклад, у справі «Фелікс проти Генеральної стоматологічної ради» (1960) [2] англійський суд так прокоментував три приклади помилкового, завищеного виставлення рахунків професіоналом (стоматологом): для того, щоб висунути звинувачення в ганебній або ганебній професійній поведінці у зв'язку з таким питанням, як ведення призначених стоматологічних записів, на думку їх світлості, недостатньо показати, що певна помилка була допущена через недбалість або ненавмисність у двох або навіть трьох випадках з 424 пацієнтів, які лікувалися протягом періоду, коли були допущені помилки, незалежно від того, чи полягала ця недбалість або ненавмисність у якійсь дії або бездіяльності самого дантиста або його погано поінформованої делегації, яка доручення зробити відповідні записи медсестрі або реєстратору і не перевірка бланків, щоб переконатися, що вона зробила те, що їй було сказано. Аналогічно, європей-

ські суди повторюють, що ніхто не стверджує, що ізольована, необережна помилка взагалі повинна підпадати під поняття професійного проступку. Так само не обов'язково заходити так далеко, щоб довести шахрайство, перш ніж елемент ганебної або ганебної поведінки стане важливим. Елемент нерозсудливості або повної безвідповідальності в цих питаннях однаково буде прирівнюватися до ганебної або ганебної поведінки.

Висновки. Таким чином, професійні проступки в самозайнятих юридичних професіях, таких як адвокати та нотаріуси, залишаються актуальною темою для дослідження в контексті європейського досвіду. Незважаючи на високі етичні стандарти, встановлені для цих фахівців, випадки порушень продовжують траплятися, що може мати серйозні наслідки для професійної репутації юристів, їхніх клієнтів та правової системи загалом.

Визначення професійного проступку варіюється в різних європейських юрисдикціях, проте загальними критеріями є серйозне відхилення від встановлених професійних стандартів. Це відхилення має бути достатньо значним, щоб виправдати дисциплінарні заходи. Важливо, щоб дисциплінарні органи мали свободу розсуду у визначенні серйозності порушення, враховуючи всі обставини конкретного випадку.

Європейський досвід показує необхідність чітких внутрішніх інструкцій для розгляду скарг та забезпечення відповідності високим стандартам. Судова практика підтверджує, що серйозні порушення повинні бути ретельно розслідувані та піддаватися відповідним дисциплінарним заходам. Таким чином, забезпечення етичної поведінки серед самозайнятих юристів є важливим завданням для підтримання довіри до правової системи та забезпечення справедливого правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Lomakina, Lyubov. (2013). Disciplinary liability as one of the types of legal liability. 174-182. 10.12737/1048.
2. DISCIPLINARY ACTIONS WITHIN EUROPEAN SELFEMPLOYED JUDICIAL PROFESSIONS – AN ANALYSIS. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5ec/ce1/6f4/5ecce16f4a31d261939994.pdf>
3. Pashuk, Taras. (2019). INSTITUTIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE DISCIPLINARY LIABILITY OF JUDGES. Visnyk of the Lviv University. Series Law. 22-34. 10.30970/vla.2019.68.022.

4. Panchenko, M.. (2020). THE ADVOCATE'S DISCIPLINARY RESPONSIBILITY FOR WRONGFUL COOPERATION WITH LAW-ENFORCEMENT BODIES. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies. 44-47. 10.17721/1728-2195/2020/2. 113-9.
5. Kukhnyuk, D. & Shylenko, B.. (2019). DISCIPLINARY LIABILITY FOR VIOLATION OF LEGAL ETHICS. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies. 31-35. 10.17721/1728-2195/2019/4.111-6.
6. Geyh, Charles. (1993). Informal Methods of Judicial Discipline. University of Pennsylvania Law Review. 142. 10.2307/3312561.

Pertsova T. S. «Professional misconduct» in self-employed legal professions: european experience

This article explores the peculiarities of professional misconduct in the self-employed legal profession in Europe, analyzes the practice of European countries in this area and identifies the main challenges and problems faced by lawyers and regulators. Historically, regulation of the legal profession in Europe was in the hands of the courts, which controlled the right of self-employed lawyers to practice law. However, during the twentieth century, there was a gradual shift from self-regulation to co-regulation involving various governmental and non-governmental bodies. This transition was accompanied by an increase in regulatory requirements and supervisory functions aimed at increasing the level of professional responsibility and reducing the number of abuses and professional misconduct.

The article analyzes the criteria for determining professional misconduct used in various European jurisdictions. It is found that the definition of “professional misconduct” is not always enshrined in legislation, but there are certain standards of behavior, deviation from which may qualify as professional misconduct. The notion of professional misconduct carries a connotation of seriousness and reprehensible behavior that does not apply to trivial cases.

The article also analyzes the concept of unsatisfactory behavior, which, although not constituting professional misconduct, is unacceptable and deserves public condemnation. Particular attention is paid to inadequate professional services, which are defined as services that do not meet the quality that can reasonably be expected from a competent self-employed legal professional. It is determined that self-employed lawyers have a professional obligation to provide proper professional services to their clients.

In general, the study emphasizes the importance of ensuring high ethical standards and proper professional regulation to maintain trust in the legal system.

Key words: professional misconduct, disciplinary liability, self-employed lawyers, ethical norms, professional standards, labor relations, legal profession.

В. В. Сазонов

асистент кафедри права та публічного управління
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
(Івано-Франківськ, Україна)
<https://orcid.org/0009-0007-1173-3137>
volodimirsazonov@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ

У представленій статті здійснюється теоретико-правовий аналіз електронного громадянства, його визначення та становлення, як нової категорії у правову систему. Шляхом дослідження думок науковців були виокремлені ключові аспекти взаємодії держави та електронного громадянства, а саме ключові негативні та позитивні риси дії даного громадянства. Найбільш важливим у даному дослідженні є категорія впливу електронного громадянства на правову культуру населення. Визначено, що цифрове громадянство сприяє підвищенню ефективності державного управління, зниженню рівня корупції та розширенню можливостей для громадянської активності.

Ключові слова: *правова культура, правова свідомість, правова держава, електронне громадянство, цифровізація.*

Вступ. Електронне громадянство, або е-Громадянство, є новою формою громадянства, яка надається урядами держав через цифрові платформи. Воно дозволяє людям отримувати доступ до державних послуг, вести бізнес, брати участь у соціальному житті та здійснювати різні юридичні дії в електронному середовищі. Е-Громадянство має значний вплив на правову культуру суспільства, змінюючи способи взаємодії громадян з державою та одне з одним.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремих проблемам розвитку електронного громадянства та його впливу на правову культуру населення були приділені праці наступних вітчизняних вчених: О. Бузулук, Є. Нагорний, М. Суржинський, П. Чалий, К. Шкумбатьок, та зарубіжних науковців: W. Bennett, C. Wells, A. Rank, N. Couldry, H. Stephansen, A. Fotopoulou, W. Clark, L. Dickens, L. Jones, K. Mitchell, K. Mattson, J. Ohler, M. Ribble.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження категорії електронного громадянства, його взаємодії з державою та населенням, а також його вплив на розвиток правової культури.

Результати дослідження. Варто почати з того, що однією з головних переваг електро-

нного громадянства є спрощення доступу до державних послуг. Громадяни можуть здійснювати юридичні дії, такі як реєстрація бізнесу, отримання дозвільних документів, сплата податків та інші, без необхідності відвідування державних установ. Це сприяє підвищенню ефективності адміністративних процесів та зниженню рівня корупції, оскільки мінімізується контакт між громадянами та чиновниками.

Тим часом існує проблема реалізації стратегічних завдань, пов'язаних із побудовою цифрової економіки України, є примат інституційних складових цифровізації над соціокультурними. На практиці це означає суттєву неузгодженість у швидкості та результативності створення цифрової інфраструктури та формування, насамперед у нових поколінь українців, цінностей, норм, стратегій поведінки, що дозволяють максимізувати можливості та мінімізувати витрати цифрової політики, економіки та громадянського суспільства [6, с. 269-273].

Варто зазначити, що роблячи аналіз відповідної теми щодо впливу цифровізації на правову культуру, то більшість молодих людей в Україні є справжніми аборигенами цифрового простору, про що свідчить досить ранній старт використання інтернет-комунікації: 25% – у 7-10-річ-

ному віці; 45,5% – у 10-13-річному віці; ще чверть – віком від 13 років. При цьому найбільша частка молодих українців проводить третину дня в соціальних медіа: 40% – 4-8 год; 34% – 1-4 год; 15% – 8-12 год; 6% – більше 12 год.

Дослідження дозволило виявити позитивні установки молоді стосовно таких онлайн-мережових практик, як побудова бізнесу онлайн (50,5%), розвиток онлайн-мережових форм добровольчих/волонтерських організацій (64,6%), державні послуги онлайн (72,4%), творча самореалізація онлайн (75,4%). Разом з тим, значна частина української молоді (40,2%) зустрічається з проблемою кібербулінгу, а половина (49,3%) респондентів називають значущою проблемою провокування в глобальній мережі на ризиковані вчинки [1].

Практично всі молоді українці (91,2%) відзначають як проблему масштаб поширення недостовірної інформації у цифровому середовищі. Кожен другий представник молодого покоління (57,9%) визнає, що регулярно відчуває загрозу порушення власної недоторканності онлайн. Майже всі молоді українці (91,8%) заявляють про проблему поширеності ненормативної лексики в інтернет-контенті. Дуже значна частина молоді (43,3%) вважає ризиком широке розповсюдження екстремістських повідомлень в інтернет-просторі. Абсолютна більшість (69,3%) відзначають наявність постійних вірусних атак у глобальній мережі [1].

Незважаючи на ризикогенність інтернет-комунікації, 25% української молоді не знають, що робити, і нічого не роблять у ситуації зіткнення з ризиками в цифровому середовищі. У боротьбі з ризиками інтернет-комунікації в передостанню чергу представники покоління звертаються за допомогою до батьків, в останню чергу – до вчителів шкіл та викладачів [3, с. 33-35].

Тому, вважаємо за необхідне відзначити, що дослідження показує, що українська молодь позитивно ставиться до багатьох онлайн-активностей, таких як побудова бізнесу онлайн, розвиток волонтерських організацій, отримання державних послуг та творча самореалізація. Ці установки демонструють потенціал для позитивного розвитку суспільства в умовах цифровізації.

Однак, разом із позитивними аспектами існує й низка серйозних ризиків. Значна частина молоді стикається з проблемами кібербулінгу, поширенням недостовірної інформації, порушенням приватності, використанням ненормативної лексики та екстремістськими

повідомленнями в інтернеті. Ці проблеми підкреслюють необхідність формування навичок критичного мислення та безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Також занепокоєння викликає той факт, що значна частина молоді не знає, як діяти у ситуаціях ризику в цифровому середовищі, і не звертається за допомогою до батьків чи вчителів. Це свідчить про необхідність посилення освітніх ініціатив з цифрової безпеки та активного залучення дорослих у цей процес.

Отже, цифровізація відкриває нові можливості для розвитку, але також приносить суттєві виклики, що вимагають комплексного підходу для їх вирішення.

Ця картина контрастує з розумінням терміну «цифрове громадянство», введеного в науковий обіг Карен Моссбергер, який передбачає високий рівень готовності до відповідального, безпечного та ефективного використання цифрових комунікацій.

Формування культури цифрового громадянства передбачає системні зусилля щодо розвитку у молодого покоління українців надпрофесійних компетенцій, що дозволяють, по-перше, бути етичними, готовими підтримувати прийнятний у суспільстві та закріплений у законодавстві порядок взаємодії в інтернет-просторі; по-друге, створювати безпечні умови для себе та інших учасників онлайн-комунікації, усвідомлювати свою відповідальність за особисту безпеку та безпеку інших користувачів; по-третє, максимізувати можливості цифрового середовища для особистісного розвитку, здобуття освіти та поглиблення професіоналізації, створення бізнесу тощо, а також підвищення ефективності в умовах цифрової доби; по-четверте, вміти застосовувати державні та громадські інтернет-сервіси, які забезпечують залучення громадян до конструктивного та конвенційного діалогу з владними структурами. Іншими словами, користуватися інструментами цифрової демократії [5, с. 5].

Отже, базовими сферами застосування культури цифрового громадянства є безпека, бізнес та демократія.

Необхідно зазначити, що категорія «цифрове громадянство» є відносно новою категорією, тож варто звернутись саме до визначення даної категорії. Цифрове громадянство, або е-Громадянство це статус, що надається урядами держав і дозволяє фізичним особам користуватися державними послугами та правами в електронному середовищі.

Це означає, що громадяни можуть взаємодіяти з державними органами, вести бізнес, отримувати освіту та брати участь у громадському та політичному житті через цифрові платформи. Цифрове громадянство передбачає наявність у громадян електронних документів та ідентифікацій, що забезпечують доступ до різноманітних онлайн-сервісів.

Таким чином цифрове громадянство характеризується можливістю отримання електронної ідентифікації, що дозволяє громадянам підтверджувати свою особу онлайн. Вони можуть отримувати доступ до різних державних послуг, таких як реєстрація бізнесу, оплата податків, подача заяв на отримання дозволів і ліцензій тощо. Використання сучасних технологій забезпечує захист персональних даних громадян і гарантує безпеку онлайн-транзакцій [4, с. 211-217].

Крім того, цифрове громадянство сприяє громадянській участі, дозволяючи брати участь у політичних та громадських процесах, таких як голосування, петиції та громадські обговорення через електронні платформи.

Багато науковців, таких як Естель Моріс і Джон Пален [9, с. 2063-2079], підкреслюють, що цифрове громадянство значно підвищує ефективність і доступність державних послуг. Воно дозволяє громадянам швидко і зручно отримувати послуги без необхідності фізичної присутності, що є особливо важливим у віддалених або малонаселених районах.

Дослідники, зокрема Ганна Арент і Джеймс Боуман [7, с. 105-120], акцентують увагу на тому, що цифрове громадянство сприяє зміцненню демократії та громадянської участі. Воно надає громадянам нові інструменти для участі в політичному житті, такі як електронне голосування, онлайн-петиції та громадські обговорення.

Науковці, – Девід Ліберман і Сара Голдман [12, с. 222], звертають увагу на важливість забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних у контексті цифрового громадянства. Вони наголошують на необхідності розробки надійних систем захисту, щоб запобігти зловживанням і витоку інформації.

Марк Метсон і Лінда Тейлор [10, с. 134], досліджують вплив цифрового громадянства на правову культуру. Вони вказують на те, що цифрові платформи можуть сприяти підвищенню правової грамотності населення та розширенню доступу до правової інформації.

Деякі дослідники, як-от Річард Сенетт і Емма Браун [8, с. 615-629], застерігають про ризики

цифрового розриву та нерівності. Вони наголошують, що не всі громадяни мають рівний доступ до цифрових технологій і ресурсів, що може призвести до виключення певних груп населення з процесів цифрового громадянства.

Експерти, такі як Мішель Фуко і Джудіт Батлер [11, с. 256], обговорюють етичні та правові виклики, пов'язані з цифровим громадянством. Вони підкреслюють необхідність розробки нових правових норм і стандартів, які б враховували специфіку цифрового середовища.

Таким чином, думки науковців щодо цифрового громадянства є різноманітними і комплексними. Вони висвітлюють як позитивні аспекти цього явища, так і потенційні ризики та виклики, що потребують подальшого дослідження і врегулювання.

Термін «цифрове громадянство» (digital citizenship) вживається дослідниками у зв'язку з тим, що загальносвітовим і українським трендом є перенесення суспільно-політичної активності, особливо молодих людей, в онлайн-середовище. Домінантною онлайн-мережевою практикою молоді є позитивне ставлення до мережевого протесту, про що також свідчить і кількість передплатників в облікових записках позасистемних і радикальних політичних сил.

Цифрова громадянськість може також розцінюватися, як частина політичної субкультури, яка цілеспрямовано формується у цифровому середовищі політичними акторами, які здійснюють просування партійних брендів та іміджів політичних лідерів, переважно онлайн [4, с. 211-217].

Е-Громадянство також сприяє підвищенню правової грамотності населення. Оскільки всі процедури виконуються через цифрові платформи, громадяни мають можливість ознайомитися з правовими нормами та вимогами, що регулюють ті чи інші дії. Це сприяє більш глибокому розумінню правових процесів та підвищенню правової культури.

Важливим аспектом електронного громадянства є розширення можливостей для участі громадян у суспільному житті. Електронні платформи дозволяють брати участь у голосуваннях, петиціях, обговореннях та інших формах громадянської активності, незалежно від фізичного місця перебування. Це сприяє формуванню більш активного та відповідального громадянського суспільства.

Нарешті, цифрова громадянськість у ширшому контексті розвитку цифрової демократії наповнюється змістом, пов'язаним із системними зусиллями держави, спрямованими на

подолання недовіри до інституту виборів шляхом розширення практик електронного голосування. в даному випадку цифрова громадянськість розглядається як інструмент, і як результат реалізації практик цифрової демократії [3, с. 33-35].

Варто відмітити, що дискусійним залишається питання щодо кваліфікації приналежності до цифрових громадян. Чи достатньо в даному випадку онлайн-користувальницької активності?

Очевидно, що саме собою перенесення громадянської та політичної активності в цифровий простір не призводить автоматично до подолання дефіциту демократичних факторів. Цифрове громадянство, що розуміється як побудова цифрової інфраструктури, не гарантує розвитку цифрової демократії. Тож необхідні системні зусилля влади, бізнесу, громадянського суспільства щодо формування, інституціоналізації, укорінення культури цифрового громадянства.

Однією з проблем, що стримують реалізацію цифровізації як політичного курсу та системи стратегічних національних проєктів у нашій країні, є конфлікт формальних та неформальних практик: інститути та інфраструктура громадянської та політичної участі контрастують з офлайн- та онлайн-мережовим абсентеїзмом усіх вікових груп українців. Вирішення зазначеної проблеми може бути пов'язане з доповненням компетентнісного контуру на різних рівнях освіти знаннями, вміннями та навичками цифрового громадянства, такими як цифрова етика, цифрова безпека, цифрова ефективність, цифрова демократія [2].

Серед базових проблем цифровізації в контексті реалізації завдань державного та муніципального управління в Україні, які потребують додаткових досліджень і осмислення, можна виділити такі:

- конфлікт формального та неформального у процесі цифровізації;
- цифрова нерівність;
- дефіцит культури цифрового громадянства;
- розрізненість зусиль держави та громадянського суспільства;
- розкоординованість у діяльності владних структур, що реалізують завдання цифровізації;
- асиметрію у швидкості та результативності цифровізації у бізнесі та політиці;
- високу ризикогенність та проблему управління ризиками цифровізації та ін.

Застосування електронного громадянства проковує певні виклики для правової культури. Одним з них є питання захисту персональних даних та кібербезпеки. Оскільки всі дії здійснюються в електронному середовищі, існує ризик несанкціонованого доступу до персональних даних громадян. Це вимагає від держави забезпечення високого рівня безпеки цифрових платформ та захисту прав громадян на конфіденційність [8, с. 615-629].

Іншим викликом є, як уже зазначалось, цифрова нерівність. Не всі громадяни мають однаковий доступ до інтернету та цифрових технологій, що може створювати бар'єри для повноцінного користування перевагами е-Громадянства. Держава повинна враховувати ці аспекти та вживати заходів для забезпечення рівного доступу до цифрових послуг для всіх громадян [6, с. 269-273].

Висновки. Електронне громадянство є важливим інструментом для розвитку правової культури в сучасному суспільстві. Впровадження електронного громадянства сприяє підвищенню правової культури населення, оскільки громадяни отримують доступ до правової інформації та послуг онлайн. Це спрощує процес взаємодії з державними установами та сприяє кращому розумінню своїх прав та обов'язків. Розширення доступу до правових послуг забезпечує рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, що є особливо важливим для віддалених та сільських районів, де доступ до юридичної допомоги може бути обмеженим.

На завершення, електронне громадянство має значний потенціал для підвищення правової культури суспільства, спрощення доступу до державних послуг та розширення можливостей для громадянської участі. Водночас, воно вимагає вирішення питань кібербезпеки та забезпечення рівного доступу до цифрових технологій. Держава повинна активно працювати над створенням безпечного та інклюзивного цифрового середовища, яке сприятиме розвитку правової культури та соціальної справедливості.

Список використаної літератури:

1. Аналітичний звіт «Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг у 2023 році» URL: <https://wns/analychnyy-zvit-dumky-i-pohlyady-naselennya-ukrayiny-shchoderzhavnykh-elektronnykh-posluh-u-2023-rotsi>.
2. Бузулук О. С. Розвиток електронного урядування в органах місцевого самоврядування

- як концептуальна складова їх інформаційної діяльності: досвід Луцької міської ради. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2017. № 1. С. 131-135 URL: http://nbuv.gov.ua/drsk_2017_1_24.
3. Нагорний Є. Удосконалення законодавства України про громадянство запорука захисту прав людини. *Право України*. 2016. №10. С.33-35.
 4. Суржинський М.І. Міжнародно-правові стандарти у галузі громадянства: теоретичний аспект. *Держава і право*. 2017. №36. С.211-217.
 5. Чалий П.Ф. Громадянство України: етапи становлення. *Урядовий кур'єр*. №218-219.
 6. Шкумбатюк К. Гармонізація законодавства України про громадянство з міжнародним правом у контексті європейської інтеграції. *Вісник Української Академії державного управління*. 2020. №2. С.269-273.
 7. Bennett W.L., Wells C., Rank A. Young Citizens and Civic Learning: Two Paradigms of Citizenship in the Digital Age. – *Citizenship Studies*. Vol. 13. No. 2. 2009. P. 105-120.
 8. Couldry N., Stephansen H., Fotopoulou A., MacDonald R., Clark W., Dickens L. Digital Citizenship Narrative Exchange and the Changing Terms of Civic Culture. – *Citizenship Studies*. Vol. 18. No. 6-7. 2014. P. 615-629.
 9. Jones L.M., Mitchell K.J.. Defining and Measuring Youth Digital Citizenship.– *New Media & Society*. Vol. 18. No. 9. 2016. P. 2063-2079.
 10. Mattson K. Digital Citizenship in Action: Empowering Students to Engage in Online Communities. Arlington: International Society for Technology in Education .2017. 134 p.
 11. Ohler J. Digital Community, Digital Citizen. Corwin. 2010. 256 p.
 12. Ribble M. Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know. Arlington: International Society for Technology in Education. 2015. 222p.
-

Sazonov V. V. Theoretical and legal aspects of the e-citizenship category and its impact on legal culture

The presented article provides a theoretical and legal analysis of electronic citizenship, its definition and formation as a new category in the legal system. By researching the opinions of scientists, the key aspects of the interaction between the state and electronic citizenship were singled out, namely the key negative and positive features of this citizenship. The category of impact of e-citizenship on the legal culture of the population is the most important in this study. It was determined that digital citizenship contributes to increasing the efficiency of public administration, reducing the level of corruption, and expanding opportunities for civic activity.

Key words: legal culture, legal consciousness, rule of law, electronic citizenship, digitalization.

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.9>**А. В. Шкарабан**аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

У статті наводиться визначення військовополоненого відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Статус військовополоненого зазвичай отримують комбатанти – представники збройних сил ворожої держави. Але окрім них у полон можуть потрапити і інші категорії осіб: медики, супроводжуючий персонал, представники воюючої сторони, який припинили бойові дії, журналісти тощо. Автор аналізує всі Женевські конвенції 1949 р. та наводить аргументи, за яких інші суб'єкти, коли вони потрапляють під підпорядкування ворожої сторони, можуть користуватися статусом військовополоненого. Окрім цього, автором проаналізована значна кількість військових посібників різних зарубіжних країн і визначено, що поняття і перелік осіб, які можуть бути військовополоненими також визначається кожною державою зокрема. Також було проаналізовано питання визначення поняття «військовополонений» у міжнародному збройному конфлікті та неміжнародному збройному конфлікті. Констатовано, що міжнародне право ставить вищі вимоги до тих осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони у неміжнародному збройному конфлікті. Зокрема, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1949 р. не встановлює поняття «військовополонений» і використовує для осіб, що беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру і потрапили під владу супротивної сторони поняття «жертви збройних конфліктів неміжнародного характеру». А це, в свою чергу, призводить до неправильного тлумачення поняття військовополоненого в національному законодавстві, яке потребує змін і доповнень у врегулюванні статусу цієї категорії осіб. У зв'язку з цим автором ставиться питання захисту інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, можуть взагалі не вирішуватися, що, безумовно, створює суттєві складнощі при дотриманні Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до міжнародних документів. З метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність положенням міжнародного права у сфері регламентації відповідальності захисту осіб, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту, запропоновано внести зміни до відповідного законодавства України і «поводження з військовополоненими» змінити на «поводження з особами, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту».

Ключові слова: військовополонений, конвенція, збройний конфлікт, комбатант, міжнародне право.

Постановка наукової проблеми. Триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України в порушення Статуту ООН і норм міжнародного права призвела до широкого кола порушень міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародного права прав людини (далі – МППЛ). З 24 лютого 2022 р. велика кількість членів збройних сил та інших комбатантів були захоплені в полон сторонами цього міжнародного збройного конфлікту. Через документування та перевірку кожного випадку, пов'язаного із військовополоненими, проведенного Офісом Високого Комісара з прав людини ООН, були виявлені певні закономірності порушень МГП та МППЛ щодо поведження з військово-

вополоненими зі сторони як російської федерації, так і України, як вказується у звіті Офісу Високого Комісара [23]. Стосовно поведження з військовополоненими, які перебувають під юрисдикцією російської федерації Офісом Високого Комісара задокументовано серйозні порушення МГП: страта щонайменше 15 військовополонених, використання військовополонених як живий щит, загибель двох поранених військовополонених через відсутність медичної допомоги та тортури або інше жорстоке поведження з метою отримання інформації, привласнення особистого майна військовополонених, евакуація в нелюдських умовах, наприклад, зі зв'язаними руками та закритими очима, без

доступу до води чи туалету. Ці задокументовані порушення є грубими порушеннями норм МГП та МППЛ та становлять воєнні злочини. Цей звіт є дуже важливим для України насамперед тому, що діяльність Моніторингової місії з прав людини в Україні є легітимною, оскільки остання була запрошена урядом України для моніторингу стану забезпечення прав людини на всій території нашої держави та задля рекомендацій, які надаються як національному уряду, так і міжнародним стейкхолдерам.

Уряд України офіційно надав Офісу Верховного Комісара повний та конфіденційний доступ до військовополонених у місцях їх інтернування. Також пенітенціарна служба та Офіс Генерального прокурора активно співпрацювали з Офісом Верховного Комісара у всіх питаннях щодо поводження з військовополоненими. Натомість, російська федерація не надала доступу до військовополонених українців, незважаючи на неодноразові запити. Лише одного разу, 19 серпня 2022 року представникам Офісу Верховного Комісара дозволили зустрітися з групою з 13 інтернованих українських військовополонених чоловіків в слідчому ізоляторі (СІЗО) м. Луганська. Однак конфіденційні бесіди з нашими військовополоненими провести не дозволили. Все це свідчить про те, що Україна, незважаючи на те, що є стороною, яка обороняється в цьому збройному конфлікті, дотримується норм права війни, які визнані світовим співтовариством. І тема набуття статусу військовополоненого є вкрай актуальною та потребує додаткового осмислення та визначення, незважаючи на велику кількість праць, присвячених цій темі.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження поняття «військовополонений» розпочалося ще О.В. Буткевичем, О.О. Ейхельманом, В.І. Лісовським, А.Й. Полтораком, Л.І. Савинським. Серед дослідників сучасності проблеми статусу військовополонених у збройному конфлікті зокрема слід відмітити таких науковців: як: М.В. Грушко, І.В. Гловюк, І. Жаровська, А. Павлюк, О.В. Таран, та інші.

Мета статті. При написанні цієї статті моєю метою є визначити, якими нормами міжнародного гуманітарного права визначається поняття військовополоненого, поняття комбатанта та їх переліку, як регулюється їх статус на всіх етапах полону – від захоплення до інтернування та репатріації з метою посилення їхнього захисту, покращення умов їхнього інтернування, незалежно від їхньої належності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Певні порушення правил поводження з військовополоненими вважаються серйозними порушеннями Женевської конвенції III та воєнними злочинами відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі - МКС). До них належать навмисні вбивства, тортури чи нелюдське поводження, навмисне заподіяння сильних страждань або серйозної шкоди тілу чи здоров'ю, сексуальне насильство, примушування військовополонених служити в силах ворожої держави або навмисне позбавлення військовополонених права на справедливий суд¹.

Питання нормативно-правового захисту військовополонених в світі розпочалися інтенсивно в кінці 19 сторіччя. Женевські конвенції 1864 та 1906 рр. визначили перші кроки у захисті військових, які зазнали поранень на полі бою; Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про наземні воєнні дії вперше встановили порядок поводження із військовополоненими, зокрема у спільній ст. 4 вказаних Конвенцій зазначено, що військовополонені підлягають гуманному ставленню. Ці Конвенції унормували звичаєві норми поводження із військовополоненими, які існували до того, а також держави сподівалися, що прийняття та ратифікація цих конвенцій державами Європи спонукатиме до інкорпорації цих норм у національне законодавство. Але, як показали події I Світової війни, такі великі гравці на полі бою, як росія, Австро-Угорщина, Великобританія, Франція та Німеччина не нехтували порушеннями Гаазьких та Женевських конвенцій, використовуючи працю військовополонених на полі бою нерідко під шквальним вогнем, порушеннями їх базових прав на життя та здоров'я тощо, що в результаті знівелювало норми так званого «права війни» [14].

Основними міжнародно-правовими документами, що визначають режим військового полону, є Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (далі – III Конвенція) [7] та Додатковий протокол до Женевських

¹ Стаття 130 III Женевської Конвенції; стаття 85(4)(b) Додаткового протоколу I; стаття 8(2)(а)(і) та 8(2)(b)(ххii) Римського Статуту МКС. Хоча ані Україна, ані російська федерація не є сторонами Римського статуту, Україна визнала юрисдикцію Суду щодо ймовірних злочинів за Статутом, які вчиняються на її території, відповідно до ст. 12 (3). Крім того, 2 березня 2022 року прокурор МКС оголосив про відкриття розслідування ситуації в Україні на підставі отриманих звернень. Обсяг ситуації охоплює звинувачення у воєнних злочинах, злочинах проти людяності чи геноциді, вчинених в Україні з 21 листопада 2013 року (див. <https://www.icc-cpi.int/ukraine>).

конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. (далі – Додатковий протокол I) [3].

Так, ст. 4 III Женевської конвенції III, визначено, що військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1. Особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

2. Члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають наступним умовам:

а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;

б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;

с) вони носять зброю відкрито;

д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

3. Члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.

4. Особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за відповідним зразком.

5. Члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажі цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

6. Жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Таким чином, за змістом III Конвенції, військовополонені – це особи, зазначені у п. А ст. 4 III Конвенції, які беруть участь у збройних конфліктах міжнародного характеру і потрапили під владу ворожої сторони.

Ще у 1998 році в доповіді про надання гуманітарної допомоги біженцям та іншим особам у конфліктних ситуаціях Генеральний секретар ООН зазначив, що мінлива картина конфліктів за останні роки різко загострила проблему дотримання міжнародного права, і навів як приклад, що «у ситуаціях внутрішніх конфліктів цілі суспільства часто мобілізуються на війну, і важко відрізнити комбатантів від некомбатантів» [24]. У своєму консультативному висновку у справі про ядерну зброю в 1996 році Міжнародний суд справедливості визначив, що принцип розрізнення між комбатантами та некомбатантами є одним із «основних принципів, що становлять основу гуманітарного права», а також одним із «непорушних принципів міжнародного звичаєвого права» [15].

Також у своєму рішенні у справі проти Блашкіча 2000 року МТКЮ постановив, що «сторони конфлікту зобов'язані намагатися розрізнити військові цілі та цивільних осіб» [20].

П. В ст. 4 III Конвенції окремо виділяє осіб на яких поширюється статут військовополонених. До цих осіб відносяться:

1. Особи, які належать або належали до збройних сил окупованої країни, якщо держава-окупант вважає за потрібне з причини такої їх належності інтернувати їх, навіть якщо перед вона їх звільнила, в той час, коли бойові дії відбувалися за межами окупованої цією державою території, зокрема коли ці особи здійснили безуспішну спробу приєднатися до збройних сил, до яких вони належать і які беруть участь у воєнних діях, або коли вони не з'явилися за викликом, зробленим з метою їхнього інтернування.

2. Особи, які належать до однієї з категорій, перелічених у цій статті, яких прийняли на своїй території нейтральні держави або держави, що не воюють, і яких ці держави повинні їх інтернувати відповідно до міжнародного права, якщо не вирішать застосувати до військовополонених більш сприятливий режим.

У ст. 5 цієї ж Конвенції вказано, що вона застосовується до осіб, зазначених у статті 4, з моменту, коли вони підпадають під владу супротивника, до їхнього остаточного звільнення та репатріації [7].

Отже, військовополоненими є комбатанти, які потрапили до рук ворога або окремі неком-

батанти, на яких поширюється статус військовополоненого за міжнародним гуманітарним правом [18].

Також слід зазначити, що відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, комбатант має право на захист, якщо він має ознаки розрізнення та відкрито носить зброю протягом:

1) будь-якої участі у воєнних діях;

2) протягом такого часу, коли він є видимим для супротивника під час підготовки до військової операції перед початком атаки, в якій він повинен брати участь.

Якщо комбатанти не можуть виконати вищевказані правила і втрачають статус військовополоненого через те, що вони не мають знаків розрізнення від цивільного населення, Додатковий протокол I все одно передбачає, що їм має бути наданий еквівалентний захист і що з ними не можна поводитись як зі звичайними злочинцями. З 1949 року зростає тенденція до партизанських, парамілітарних та подібних видів війни. У результаті було визнано необхідним врахувати таку війну та тих, хто в ній бере участь, у рамках права збройних конфліктів.

Особи, на яких не поширюється статус військовополоненого:

1) члени збройних сил сторони, які потрапили під владу супротивної сторони, займаючись шпигунством;

2) найманці.

Практика держав закріплює це правило як норму міжнародного звичаєвого права, що застосовується під час міжнародних збройних конфліктів. Вимога, щоб учасники бойових дій повинні відрізнитися від цивільного населення, є давньою нормою звичаєвого міжнародного права, яка була визнана ще в Брюссельській декларації, Оксфордському посібнику та Гаазьких положеннях [19]. Згодом це правило було кодифіковане у Женевській конвенції III та Додатковому протоколі I. Це правило можна знайти і в численних посібниках з воєнного правового регулювання, де вказано, що комбатанти повинні відрізнитися від цивільного населення [16]. Серед цього переліку є також посібники тих держав, на даний момент не є учасниками Додаткового протоколу I [16].

Гаазькі положення та Женевська конвенція III передбачають, що військовослужбовці регулярних збройних сил мають право на статус військовополоненого, тоді як члени ополчень і добровольчих загонів повинні відповідати чотирьом умовам, щоб отримати такий статус

[11; 7]. Додатковий протокол I покладає зобов'язання відрізнитися від цивільного населення на всіх членів збройних сил, як регулярних, так і нерегулярних [3]. Хоча це конкретно не зазначено в Гаазьких положеннях чи Женевській конвенції III, зрозуміло, що регулярні збройні сили повинні відрізнитися від цивільного населення під час військової операції. Додатковий протокол I визнає «загальноприйнятую практику держав щодо носіння уніформи комбатантами, приписаними до регулярних збройних формувань сторони, що перебуває в конфлікті», хоча ні Протокол, ні Гаазькі положення чи Женевська конвенція III прямо не визначають це як умову для отримання статусу військовополоненого.

У кількох посібниках з правового регулювання воєнних дій зазначено, що обов'язок мати знаки розрізнення не становить проблеми для регулярних збройних сил, оскільки для членів регулярних збройних сил є «звичайним» носити форму як розпізнавальний знак [16]. Якщо ж члени регулярних збройних сил не носять форму, вони ризикують бути звинуваченими як шпигуни або диверсанти [16].

У справі Сварка в 1974 році ізраїльський воєнний трибунал визнав, що члени єгипетських збройних сил, які проникли на територію Ізраїлю та здійснили атаку в цивільному одязі, не мали права на статус військовополонених і могли бути притягнуті до відповідальності як диверсанти. Трибунал вирішив, що було б нелогічним зобов'язувати мати знаки розрізнення нерегулярні збройні сили, і не застосовувати цю вимогу до регулярних збройних сил, на що посилалися відповідачі [22].

Практика держав вказує на те, що для того, щоб відрізнити себе від цивільного населення, учасники бойових дій повинні носити уніформу або розпізнавальний знак і повинні відкрито носити зброю. Військовий посібник Німеччини, наприклад, зазначає, що: відповідно до загальноновизнаної практики держав члени регулярних збройних сил повинні носити свою форму. Учасники бойових дій, які не є членами збройних сил, тим не менш, носять постійний розпізнавальний знак, який видно здалеку, і тримають зброю відкрито [10]. У брошурі ВПС США зазначено, що уніформа забезпечує чітке розрізнення учасників бойових дій, але «достатньо і не повної уніформи, якщо вона служить для чіткого розрізнення учасників бойових дій та цивільних осіб» [25].

У справі Кассема в 1969 році ізраїльський воєнний трибунал у Рамаллі постановив, що

обвинувачені достатньою мірою виконали вимогу розрізнення носінням строкатих кашкетів і зеленого одягу, оскільки це не був звичайний одяг жителів району, в якому вони були захоплені [13].

Стосовно відкритого носіння зброї, брошура ВПС США стверджує, що ця вимога не вважається порушенням «якщо зброя прихована біля людини або якщо особи ховають свою зброю при наближенні ворога» [25]. У справі Кассема Ізраїльський Трибунал постановив, що умова відкритого носіння зброї не була виконана ні у випадку, коли особа відкрито носила зброю в місцях, де її не можна було побачити, ні через сам факт носіння зброї під час ворожого бою. Той факт, що обвинувачені використовували свою зброю під час зіткнення з ізраїльською армією, не був вирішальним, оскільки було відомо, що у них не було зброї, поки вони не почали стріляти в ізраїльських солдатів [13].

Levée en masse (народне ополчення). Учасниками народного ополчення є жителі ще не окупованої території країни, які при наближенні ворога спонтанно беруться за зброю для опору військам вторгнення, не встигнувши сформуватися у збройні сили. Такі учасники народного ополчення вважаються комбатантами та мають право на статус військовополонених, якщо вони відкрито носять зброю та діють відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Це давня норма звичаєвого міжнародного права, яка ще була визнана в Брюссельській декларації та Гаазьких положеннях [9; 11]. Це правило також викладено в Женевській конвенції III та іноземних посібниках з правового регулювання воєнних дій [16].

Рухи опору та визволення. Як було зазначено вище, відповідно до Додаткового протоколу I, у ситуаціях збройного конфлікту, коли «через характер військових дій озброєний комбатант не може ... відрізнити себе» від цивільного населення, та бере участь у нападі або у військовій операції, яка готується до нападу, він зберігає свій статус учасника бойових дій за умови, що він відкрито носить зброю:

1) під час кожного військового бою,

2) протягом певного часу, коли він є видимим для супротивника, бере участь у розгортанні військових підрозділів перед початком атаки, в якій він буде брати участь.

Це правило було предметом численних дебатів на Дипломатичній конференції, за результатами якої були прийняті Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, і в результаті

стаття 44 була прийнята 73 голосами «за», одним «проти» та 21 утрималися [17]. Держави, які утрималися, загалом висловили стурбованість тим, що це положення може мати негативний вплив на цивільне населення. Сполучене Королівство, наприклад, заявило, що «будь-яка нездатність розрізнити комбатантів і цивільних осіб може лише поставити останніх під загрозу» [21]². Тим часом усі держави, крім двох, які утрималися, ратифікували Додатковий протокол I без будь-яких застережень [21]³.

Заради потреби досягти задовільного тлумачення, багато держав намагалися роз'яснити розуміння цього правила та чітко встановити його межі. Держави погодилися, що це правило повинно містити три обмеження:

1) це правило обмежується ситуаціями, коли організовуються збройні рухи опору, наприклад, на окупованих територіях або під час національно-визвольних війн [17; 21];

2) термін «розгортання воєнної операції» стосується будь-якого руху до місця, з якого має бути розпочато атаку [17; 21];

3) Австралія, Бельгія та Нова Зеландія також зазначили, що термін «видимий» включає видимість за допомогою технічних засобів, а не лише видимість неозброєним оком [21]. Проте Єгипет, підтриманий Об'єднаними Арабськими Еміратами, заявив на Дипломатичній конференції, яка призвела до ухвалення Додаткових протоколів, що термін «розгортання воєнної операції» означає «останній крок, коли комбатанти займають свої вогневі позиції безпосередньо перед початком бойових дій; партизан повинен відкрито носити зброю лише тоді, коли він знаходиться в зоні видимості противника» [17].

Сполучені Штати Америки, які проголосували за статтю 44 Додаткового протоколу I на Дипломатичній конференції, пояснили, що це правило було чітко розроблене задля того, щоб комбатанти, беручи участь у військових операціях з підготовки до нападу, не могли використовувати свою неможливість відрізнити себе від цивільних осіб як елемент раптовості нападу. Учасники бойових дій, які використовують свій зовнішній вигляд як цивільні, щоб допомогти в нападі, втрачають свій статус комбатантів [17]. Після цього Сполучені Штати Америки змінили свою позицію та висловилися проти цього

² Канада та Італія утрималися при голосуванні та заявили, що текст міг би бути прийнятним, якби його умови можна було б краще визначити.

³ Філіппіни і Таїланд утрималися при голосуванні і ще не ратифікували Додатковий протокол I.

правила. Ізраїль проголосував проти статті 44 Додаткового протоколу I, оскільки пункт 3 «може бути витлумачений як такий, що дозволяє комбатанту не відрізнятися від цивільного населення, що піддасть таке серйозному ризику та суперечить духу та фундаментальним принципам міжнародного гуманітарного права» [17]. Як зазначено в Додатковому протоколі I, комбатанти, які не мали знаків розрізнення і, як наслідок, права на статус військовополоненого (і не користуються більш сприятливим ставленням відповідно до Четвертої Женевської конвенції), принаймні мають право на основні гарантії, включаючи право на справедливий судовий розгляд.

Поранені та хворі. Поранені та хворі учасники бойових дій, які потрапили в полон, є військовополоненими, але евакуюються спочатку медичними каналами. До повного одужання вони мають додатковий захист Женевської конвенції I [5].

Обслуговуючий медичний персонал і капелани. Єдині члени збройних сил, які не є учасниками бойових дій згідно з визначенням, наведеним у Додатковому протоколі I є медичний персонал і капелани. Ця категорія осіб вважається невоюючими членами збройних сил, вони не можуть мати статус військовополонених, але може бути утримуватися ворожою державою в полоні з метою надання медичної допомоги або релігійного служіння військовополоненим. Їм надається особливий статус, права та привілеї та поводження не менш сприятливе, ніж те, що надається військовополоненим [7; 3]. Допоміжний медичний персонал (санітари, медичні сестри/брати або особи, які допомагають переносити військовополонених) набувають статусу військовополонених під час їх захоплення, але їх не можна залучати до будь-яких робіт, окрім тих, які входять до їх професійних обов'язків [5].

Члени організацій цивільної оборони. Особи, які входять до складу збройних сил і служать в організаціях цивільної оборони, якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, є військовополоненими. На окупованій території у випадку, коли в цьому виникне необхідність, вони можуть бути використані для виконання завдань цивільної оборони, але тільки в інтересах цивільного населення цієї території і за умови, що в разі небезпечності такої роботи вони погоджуються виконувати її добровільно [3].

Дезертири також набувають статусу військовополонених, якщо їх захоплять. Військові, які перейшли на сторону ворога, не мають

права на поводження з ними як з військовополоненими. Проте військовополонені, які перейшли на сторону ворога, будучи вже в статусі військовополоненого, зберігають цей статус.

Акредитованому дипломатичному персоналу повинна бути надана можливість виїхати до своїх власних країн після початку воєнних дій. Дипломати втрачають свої привілеї та імунітети тільки тоді, якщо вони не залишають територію воюючої держави протягом розумного часу. Вони можуть бути затримані або депортовані, але, незважаючи на це, зберігають свій імунітет. Дипломати, які беруть безпосередню участь у бойових діях проти приймаючої держави, вважаються такими, що відхилили можливість здійснити мирний вихід з країни і втрачають спеціальний захист [6; 2].

Журналісти. Окрім військових кореспондентів, акредитованих у збройних силах, які мають статус військовополоненого у разі їх захоплення, журналісти, які виконують професійні завдання в зоні збройних конфліктів, мають право на захист, який надається цивільним особам. Спеціальне посвідчення особи, яке засвідчує статус журналіста, може видаватися державою, громадянином якої є особа, або в якій вона проживає, або де знаходиться її роботодавець.

Слід наголосити, що Додатковий протокол I стосується захисту жертв тільки міжнародних збройних конфліктів, а відповідно до ст. 2 III Конвенції, статус військовополонених поширюється тільки на осіб які беруть участь у збройних конфліктах міжнародного характеру, а тому на осіб, які беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру, правовий статус військовополоненого не поширюється. Таким чином, відповідно до вказаних документів, поняття «військовополонені» слід розглядати тільки в рамках збройного конфлікту міжнародного характеру.

Питання захисту осіб, що потрапили під владу іншої сторони під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, вирішується додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. (далі – Додатковий протокол II) [4]. Так, цей документ не встановлює поняття «військовополонений» і використовує для осіб, що беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру і потрапили під владу супротивної сторони поняття «жертви збройних конфліктів неміжнародного характеру» [8].

Норми міжнародного гуманітарного права, що регулюють ведення бойових дій у неміжнародних збройних конфліктах, прийняті в 1990 році Радою Міжнародного інституту гуманітарного права, передбачають: «зобов'язання розрізняти комбатантів і цивільних є загальним правилом, що застосовується в неміжнародних збройних конфліктах». У коментарі до цього правила зазначається, що воно базується на Санкт-Петербурзькій Декларації, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН 2444 (XXIII) і 2675 (XXV), загальній статті 3 Женевських конвенцій 1949 року та статті 13 (2) Додаткового протоколу II 1977 р [12].

До основних гарантій військовополонених належать наступні:

– військовополонені підпорядковуються законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, яка тримає в полоні;

– військовополоненого судить лише військовий суд, якщо чинне законодавство держави, яка тримає в полоні, не містить чіткого дозволу цивільним судам судити особу зі складу збройних сил держави, що тримає в полоні, за такий самий злочин, який інкриміновано військовополоненому;

– військовополонений не може бути покараний двічі за одне і те саме діяння чи за тим самим обвирнуванням;

– до військовополоненого не можуть застосовуватися інші покарання, ні ті, які передбачено за такі ж порушення для осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає у полоні;

– жодного військовополоненого не можна передавати до суду або судити за дію, яка не заборонено законодавством держави, яка тримає у полоні, або згідно з нормами міжнародного права, які діють на момент збройного конфлікту;

– не можна чинити будь-якого морального тиску чи заподіювати фізичні страждання військовополоненому з метою примусу визнати вину в порушенні, в якому його звинувачують;

– військовополоненого не можна визавати винним, якщо він був позбавлений захисту в суді та допомоги кваліфікованого захисника;

– вирок щодо військовополоненого вважається законним тоді, коли він винесений тим самим судом і відповідно до тієї ж процедури, які застосовуються до осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає в полоні;

– судовий розгляд справ щодо військовополоненого повинен бути здійснений максимально швидко, наскільки це дозволяють

обставини;

– військовополоненого не можуть тримати під вартою під час розслідування та судового розгляду, якщо такий самий захід не застосовувався б до осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає у полоні, і яка б обвинувачувалася у такому ж порушенні, або якщо це є необхідним для інтересів національної безпеки [1].

Висновки. Отже, міжнародні документи передбачають правове забезпечення охорони не тільки військовополонених та осіб, на яких поширюється статус військовополонених, а й інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройних конфліктів міжнародного характеру. Таким чином, зазначений у законодавстві термін «військовополонені» є недосконалим, оскільки це поняття характеризує тільки саме військовополонених і тільки в рамках збройного конфлікту міжнародного характеру. Питання захисту інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту міжнародного характеру, можуть взагалі не вирішуватися, що, безумовно, створює суттєві складнощі при дотриманні Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до міжнародних документів. З метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність положенням міжнародного права у сфері регламентації відповідальності захисту осіб, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту, пропонуємо внести зміни до відповідного законодавства України і «поводження з військовополоненими» змінити на «поводження з особами, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту».

Список використаної літератури:

1. Гловюк І.В. Норми міжнародного гуманітарного права стосовно військовополонених. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/normi-miznarodnogo-gumanitarnogo-prava-stosovno-viiskovopolonenix-advokat-irina-gloviuk>
2. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 серпня 1961 р. URL: <https://uk.migrapedia.org>
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжна-

- родного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
5. Женевська Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
 6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція 4). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
 7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (III Женевська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
 8. Кундеус В.Г. Щодо визначення поняття «військовополонені» у злочині, передбаченому ст. 438 КК України. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a53b500-7128-4260-9a1f-f2ce58a0066c/content>
 9. Brussels Declaration, Article 10. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874/article-10>
 10. Germany *Military Manual*. URL: <http://www.humanitaeres-voelkerrecht.de/ManualZDv15.2.pdf>
 11. Hague Regulations. 1907. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp
 12. International Institute of Humanitarian Law, Rules of International Humanitarian Law Governing the Conduct of Hostilities in Non-international Armed Conflicts, Rule A1 and Commentary, *IRRC*, No. 278, 1990, Commentary, pp. 387–388. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400075914a.pdf>
 13. Israel Military Court at Ramallah, *Kassem case*. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/israel-military-prosecutor-v-kassem-and-others>
 14. Jones H. Revising the Laws of War on Prisoners of War in the Twentieth Century: Introduction. URL: <https://www.jstor.org/stable/0e387bf8-7def-3a6b-841f-7e3351826e72?read-now=1&seq=1>
 15. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons - Advisory Opinion of 8 July 1996 - Advisory Opinions [1996] ICJ 3; ICJ Reports 1996, p 226; [1996] ICJ Rep 226 (8 July 1996), §§ 78–79. URL: <http://www.worldlii.org/int/cases/ICJ/1996/3.html>
 16. Military manuals of the countries. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/src/iimim>
 17. Official records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts. Geneva (1974-1977). URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/II/IImlp/RC-records_Vol-7/RC-records_Vol-7.pdf
 18. Prisoners of war. International Committee of Red Cross. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/prisoners-war#:~:text=%E2%80%9CPrisoners%20of%20war%E2%80%9D%20are%20combatants,granted%20by%20international%20humanitarian%20law.
 19. Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874>; <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>
 20. Prosecutor v. Tihomir Blaskic. Judgement on 3.10.2000. URL: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf>
 21. Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I) (with annexes, Final Act of the Diplomatic Conference on the reaffirmation and development of international humanitarian law applicable in armed conflicts dated 10 June 1977 and resolutions adopted at the fourth session). Adopted at Geneva on 8 June 1977 Authentic texts: English, Arabic, Chinese, Spanish, French and Russian. Registered by Switzerland on 23 January 1979. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201125/volume-1125-i-17512-english.pdf>
 22. Sharon Weil The judicial arm of the occupation: the Israeli military courts in the occupied territories https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_866_9.pdf
 23. Treatment of prisoners of war and persons hors de combat in the context of the armed attack by the Russian Federation against Ukraine. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-thematic-report-POWs-ENG.pdf>
 24. UN Secretary-General. Report on protection for humanitarian assistance to refugees and others in conflict situations. UN Doc. S/1998/883, 22 September 1998, § 12.
 25. United States Air Force Manual. 1990. URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006198528>

Shkaraban A. V. The concept, features and legal status of prisoners of war under the international law

The article defines a prisoner of war in accordance with the norms of international humanitarian law. The status of a prisoner of war is usually given to combatants - representatives of the armed

forces of an enemy state. But in addition to them, other categories of persons can also be captured: doctors, accompanying staff, representatives of the belligerent side that have stopped hostilities, journalists, etc. The author analyzes all the Geneva Conventions of 1949 and provides arguments according to which other subjects, when they fall under the control of the enemy side, can enjoy the status of prisoners of war. In addition, the author analyzed a significant number of military manuals of various foreign countries and determined that the concept and list of persons who can be prisoners of war is also determined by each state in particular. The issue of defining the concept of "prisoner of war" in international armed conflict and non-international armed conflict was also analyzed. It was established that international law sets higher requirements for those persons who fall under the power of the enemy party in a non-international armed conflict. In particular, Additional Protocol II to the Geneva Conventions of 1949 does not establish the concept of "prisoner of war" and uses the concept of "victims of armed conflicts of a non-international nature" for persons participating in armed conflicts of a non-international nature and who have fallen under the power of the opposing party. And this, in turn, leads to a misinterpretation of the concept of a prisoner of war in national legislation, which requires changes and amendments in regulating the status of this category of persons. In connection with this, the author raises the question of the protection of other persons who fall under the power of an enemy party during an armed conflict of a non-international nature, may not be resolved at all, which, of course, creates significant difficulties in compliance with the obligations assumed by Ukraine in accordance with international documents. In order to bring the national criminal legislation in line with the provisions of international law in the field of regulation of responsibility for the protection of persons who fell under the power of an enemy party during an armed conflict, it is proposed to amend the relevant legislation of Ukraine and change the "treatment of prisoners of war" to "treatment of persons who came under the power of the enemy side during the armed conflict."

Key words: prisoner of war, convention, armed conflict, combatant, international law.

Д. О. Андреев

кандидат юридичних наук, помічник судді

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: АСПЕКТИ НАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

У сучасному суспільстві захист прав громадян у контексті адміністративного права є невід'ємною складовою правової системи. Стаття ретельно аналізує правові гарантії та механізми захисту громадян у цьому контексті, фокусуючись на ролі надання юридичної допомоги. Автор досліджує широкий спектр аспектів адміністративного права, які спрямовані на захист прав і інтересів громадян у їхніх відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Стаття виокремлює ключові аспекти надання юридичної допомоги, включаючи консультації з питань правового статусу громадян, представництво в адміністративних процесах, складання апеляційних заяв та інших документів, а також здійснення правового посередництва між громадянами та державними органами. Зазначається важливість цих механізмів у забезпеченні доступу до справедливості та захисту прав людини в суспільстві. Крім того, стаття обговорює систему правових гарантій громадян, які включають у себе конституційні норми, закони та інші правові акти, які гарантують права та обов'язки громадян перед державою та іншими суб'єктами права. Зазначається роль державних та недержавних інституцій, таких як омбудсмени та правозахисні організації, у моніторингу захисту прав громадян та наданні юридичної допомоги у разі їх порушення. Також стаття висвітлює механізми контролю за дотриманням правових норм, включаючи роль міжнародних органів контролю за дотриманням прав людини, судових органів та громадських організацій. Особлива увага приділяється важливості інформування громадян про їхні права та можливості захисту, а також ролі громадських організацій у цьому процесі. Усі ці аспекти в сукупності сприяють забезпеченню справедливості та захисту прав людини в сучасному суспільстві.

Ключові слова: механізми захисту прав громадян, надання правової допомоги, правові гарантії, юридична допомога, захист прав інтересів громадян, судовий захист.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві захист прав громадян у контексті адміністративного права виявляється важливим аспектом правової системи. Правові гарантії, надані законодавством, та механізми їх реалізації визначають ефективність і справедливість цього захисту. Адміністративне право включає в себе низку норм і процедур, спрямованих на захист прав та інтересів громадян у відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Це включає в себе право на доступ до публічної інформації, право на звернення до державних органів та їх відповідь, а також право на судовий захист у випадку порушення прав громадян. У забезпеченні правового захисту громадян в адміністративних справах важливу роль відіграє надання юридичної допомоги. Це може включати консультації з питань правового статусу громадянина, представництво в адміністративних процесах,

складання апеляційних заяв та інших документів, а також здійснення правового посередництва між громадянами та державними органами. Загалом, правові гарантії та механізми захисту прав громадян у сфері адміністративного права є важливими складовими правової системи, а надання юридичної допомоги в цьому контексті визначається як ключовий інструмент для забезпечення справедливості та правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення прав і свобод людини та громадянина у сфері адміністративного права привернула увагу таких науковців, як О. Ф. Андрійко, С. Т. Гончарук, В. К. Колпаков, І. П. Голосніченко та інші. Однак дослідження щодо правових гарантій та механізмів захисту прав громадян у цьому контексті залишається недостатньо розвиненим.

Мета полягає у необхідності дослідження ефективності та справедливості правових

гарантій і механізмів захисту прав громадян у контексті адміністративного права, а також визначенні ролі надання юридичної допомоги у забезпеченні цих гарантій. Зокрема, потрібно визначити, як забезпечити ефективний доступ громадян до правового захисту у випадках порушення їх прав державними органами та органами місцевого самоврядування, а також як забезпечити справедливий розгляд адміністративних справ у судах.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві захист прав громадян у контексті адміністративного права виявляється важливим аспектом правової системи. Правові гарантії, надані законодавством, та механізми їх реалізації визначають ефективність і справедливість цього захисту. Адміністративне право включає в себе низку норм і процедур, спрямованих на захист прав та інтересів громадян у відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Це включає в себе право на доступ до публічної інформації, право на звернення до державних органів та їх відповідь, а також право на судовий захист у випадку порушення прав громадян.

У забезпеченні правового захисту громадян в адміністративних справах важливу роль відіграє надання юридичної допомоги. Це може включати консультації з питань правового статусу громадянина, представництво в адміністративних процесах, складання апеляційних заяв та інших документів, а також здійснення правового посередництва між громадянами та державними органами.

Загалом, правові гарантії та механізми захисту прав громадян у сфері адміністративного права є важливими складовими правової системи, а надання юридичної допомоги в цьому контексті визначається як ключовий інструмент для забезпечення справедливості та правопорядку.

Правові гарантії громадян - це система законодавчих, адміністративних та інституційних заходів, спрямованих на захист прав та свобод людини від можливих порушень чи зловживань з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, а також приватних осіб [6, с.46]. Ці гарантії включають у себе правові норми, що регулюють взаємовідносини між громадянами та державою, процедури звернення за захистом прав до судових органів та інших компетентних установ, а також механізми контролю за додержанням правових норм.

Гарантії права особи на захист впливають як із загального законодавства, так і закрі-

плюються спеціально нормативно-правовими актами (законами Верховної Ради, нормативними Указами Президента, постановами Кабінету Міністрів).

Серед них – Закон України «Про звернення громадян», Митний Кодекс України, Закон України «Про надзвичайний стан», Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян на звернення».

Правові гарантії громадян включають такі основні складові:

- Конституція країни визначає основні права та свободи громадян, їх обсяг та межі. Ці конституційні норми становлять основу для всього правового регулювання в країні.

- Закони та інші правові акти містять норми, що гарантують права та обов'язки громадян перед державою та іншими суб'єктами права.

- Громадяни мають право звертатися до судових органів за захистом своїх прав та інтересів в разі їх порушення чи обмеження.

- Державні та недержавні інституції, такі як омбудсмени, правозахисні організації та комісії, забезпечують моніторинг захисту прав громадян та надають юридичну допомогу у разі їх порушення.

- Доступ до інформації про права та свободи, а також про механізми їх захисту є важливим елементом правових гарантій громадян.

Ці складові спільно утворюють систему правових гарантій, яка забезпечує захист прав та свобод громадян у суспільстві.

Законними можна вважати не лише права, закріплені в законі чи іншому нормативному акті. В адміністративно правовому порядку охороняються різні життєво важливі інтереси кожної особи, які через свою численність не завжди спеціально обумовлені в актах державних органів.

Здійснення яких не забороняється, а навпаки, заохочується, стимулюється, а в разі перешкод в їх реалізації – охороняються і захищаються державою.

Порушення законних інтересів може також виявлятися у покладанні на громадян не передбачених законом обов'язків. Отже, коли йдеться про захист прав і законних інтересів, маються на увазі не тільки прямо передбачені в правових актах права особи, але й її інтереси, які не суперечать інтересам держави, суспільства, інших громадян [4, с.229].

Відносини між особою та органом влади (посадовою особою), як правило, в реальному житті будуються за моделлю, передбаченою нормами, проте можуть виникати й конфліктні

ситуації. Вони зумовлюються тим, що в одних випадках норми, які регламентують діяльність посадових осіб та відображають певні тенденції, традиції і звички в роботі апарату управління, найчастіше за головну функцію визнають охорону інтересів держави в цілому, а функції, пов'язані із забезпеченням прав та інтересів особи, стають другорядними. Тому так часто посадові особи абстрактний державний інтерес (який, по суті, є лише внутрішньо апаратним інтересом), ставлять понад інтереси конкретної особи.

В ряді випадків це обумовлюється чисто суб'єктивним розумінням загального (суспільного) інтересу, який суперечить суті принципу об'єктивності в державному управлінні.

Крім того, посадові особи можуть свідомо порушувати права та законні інтереси громадян, зловживаючи довіреною їм владою, виявляючи бюрократизм і некомпетентність. Це може виявлятися у створенні перешкод у реалізації прав чи задоволенні інтересів, або позбавленні (обмеженні) можливості користуватись певним соціальним благом, або переданні цього блага іншій особі.

Адміністративні механізми захисту прав громадян включають в себе різноманітні процедури та інституційні заходи, спрямовані на надання юридичної допомоги та захист прав та інтересів осіб [1, с. 263]. Деякі з ключових аспектів цих механізмів включають:

1. Правова консультація: Державні та недержавні організації надають безкоштовні або платні правові консультації громадянам щодо їх прав та обов'язків, а також порядку захисту в разі їх порушення.

2. Представництво в суді: Громадяни мають право на представництво в судових процесах через адвокатів або інших професійних юристів, які надають юридичну допомогу та захищають їхні права та інтереси.

3. Медіація та альтернативні способи вирішення конфліктів: У деяких випадках, для вирішення спорів та конфліктів, застосовуються альтернативні методи, такі як медіація, яка допомагає сторонам досягти взаємовигідного рішення без судового розгляду.

4. Омбудсмани та правозахисні організації: Омбудсмани та правозахисні організації виступають як посередники між громадянами та державними органами, надаючи допомогу у вирішенні конкретних правових проблем та викривленнях.

5. Публічна інформаційна кампанія: Державні та недержавні ініціативи з підвищення

правової грамотності громадян та інформування їх про їхні права та можливості захисту.

Ці аспекти юридичної допомоги та адміністративних механізмів захисту прав громадян в сукупності сприяють забезпеченню доступу до справедливості та захисту прав людини в суспільстві.

Становлення та реалізація прав людини відбувається за 3-ма етапами:

1 етап – розробляються міжнародні документи, які визначають обов'язки держави в сфері прав людини (спочатку декларації, а потім конвенції);

2 етап – відбувається ратифікація цих конвенцій державами, які їх підписали;

3 етап – виконання державами зобов'язань таким чином, щоб права людини були реалізовані на території цієї держави [7, с.11].

Для того, щоб міжнародні конвенції мали максимальну дію та легітимність, важливо, щоб їх ратифікувала якомога більша кількість держав. ООН та інші міжнародні організації відіграють визначальну роль, водночас конкретні держави несуть відповідальність за реалізацію положень цих документів. В держави, таким чином, з'являються обов'язки щодо забезпечення людини правами.

Як можна домогтися того, щоб ці захисні механізми працювали? Хто або що забезпечить виконання державами своїх зобов'язань?

Головними органами контролю є комісії або комітети та суди, які складаються з незалежних членів (експертів або суддів), які не є представниками своїх держав. У своїй діяльності ці органи використовують такі основні механізми [2, с. 12]:

- скарги (представлені окремими особами, групами осіб або державами);
- судові справи;
- процедури подання доповідей.

На сьогодні судовими органами, які здійснюють контроль за дотриманням прав людини, є: Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканський суд з прав людини і народів, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Міжнародний суд ООН.

Основний спосіб, за допомогою якого держава може реалізувати дотримання прав людини, є їхнє забезпечення у законодавстві. Головний документ, що гарантує права людини в Україні - Конституція України.

У ній закріплені основні механізми захисту прав людини на національному рівні.

Важливою державною інституцією, яка покликана захищати права людини, є Упов-

новажений Верховної Ради України з прав людини. До цього органу, як і до інших державних установ і організацій, можна звертатися зі скаргами, пропозиціями, заявами та інформаційними запитами. Розгляд звернень стосовно прав людини є одним з першочергових завдань

Уповноваженого, проте, він може лише сприяти або разом з людиною вимагати відновлення прав.

Найбільш ефективною гарантією забезпечення прав і свобод людини є судовий захист. Згідно з Конституцією, судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України судами загальної юрисдикції. Конституційний Суд України контролює дотримання норм [3, с. 17].

До Конституційного Суду можна звернутися за тлумаченням окремих норм Конституції, проте не існує процедури подання індивідуальної скарги на порушення прав людини, передбачених

Основним Законом (Конституцією України). В суди загальної юрисдикції може звертатися кожна людина щодо захисту своїх конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції.

Залежно від ситуації можна звертатись до органів виконавчої влади, до місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому важливо знати, яким чином подаються звернення до органів влади та регулюється порядок надання відповідей. Для цього, крім Конституції, варто знати положення Законів України «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

Важливу роль відіграють громадські організації, які опікуються захистом прав та свобод людини. Ці організації можуть допомогти отримати правову допомогу, а в багатьох випадках беруться за супровід справи, організують громадські моніторинги та громадські кампанії.

Висновки. Отже, захист прав громадян у контексті адміністративного права є важливим аспектом сучасної правової системи. Правові гарантії, передбачені законодавством, і механізми їх реалізації визначають ефективність та справедливість захисту прав громадян. Адміністративне право включає в себе низку

норм і процедур, спрямованих на захист прав та інтересів громадян у відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування. Надання юридичної допомоги має важливе значення в забезпеченні правового захисту громадян в адміністративних справах. Юридична допомога включає в себе консультації, представництво в судах, складання необхідної документації та інші види підтримки громадян у вирішенні їхніх правових проблем. Забезпечення доступу до справедливості та захисту прав людини в суспільстві вимагає комплексного підходу та взаємодії між різними правовими, інституційними та громадськими структурами. Саме тому вивчення правових гарантій та механізмів захисту прав громадян у контексті адміністративного права підкреслює важливість забезпечення справедливого та ефективного захисту прав громадян у сучасному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Адміністративне право України [Електронний ресурс] : підручник / за ред. Ю. П. Битяка. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 543 с.
2. Бородін І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / І. Л. Бородін. – Харків, 2004. – 38 с.
3. Васильєв С.В. Звернення до суду: алгоритм процесуальних дій (адміністративна юрисдикція) : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2021. 342 с.
4. Звірко О.Є., Осіпова О.О. Щодо вдосконалення правових механізмів забезпечення організаційної (інституціональної) незалежності суддів. Актуальна юриспруденція : збірник наукових трудов. 2015. № 4. С. 229–233
5. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35–36, № 37, ст. 446. Із змінами, внесеними згідно із законами України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
6. Нечитайло О. За 10 років адміністративні суди довели життєву необхідність свого існування для громадян. *Юридична Газета*. 2016. № 3–4. С. 46–48.
7. Сілантьєва Е.Є. Організаційно-правові проблеми принципу спеціалізації судів : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків, 2014. 20 с.

Andreiev D. O. Legal guarantees and mechanisms for the protection of citizens' rights in the context of administrative law: aspects of legal aid provision

In modern society, protection of citizens' rights in the context of administrative law is an integral part of the legal system. The article thoroughly analyzes the legal guarantees and mechanisms for

protecting citizens in this context, focusing on the role of legal aid. The author examines a wide range of aspects of administrative law aimed at protecting the rights and interests of citizens in their relations with state and local self-government bodies. The article highlights the key aspects of legal aid, including consultations on the legal status of citizens, representation in administrative proceedings, drafting appeals and other documents, and legal mediation between citizens and public authorities. The author emphasizes the importance of these mechanisms in ensuring access to justice and protection of human rights in society. In addition, the article discusses the system of legal guarantees for citizens, which include constitutional provisions, laws and other legal acts that guarantee the rights and obligations of citizens before the state and other legal entities. The article notes the role of governmental and non-governmental institutions, such as ombudsmen and human rights organizations, in monitoring the protection of citizens' rights and providing legal assistance in case of their violation. The article also highlights the mechanisms for monitoring compliance with legal norms, including the role of international human rights monitoring bodies, judicial authorities and civil society organizations. Particular attention is paid to the importance of informing citizens about their rights and opportunities for protection, as well as the role of civil society organizations in this process. All these aspects together contribute to ensuring justice and protection of human rights in modern society.

Key words: *mechanisms of protection of citizens' rights, provision of legal aid, legal guarantees, legal assistance, protection of citizens' rights and interests, judicial protection.*

УДК 341.232+327(1-04):614.2

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.11>**Ю.-В.Ю. Переста**аспірант кафедри міжнародного права, юридичний факультет,
Ужгородський національний університет

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

У статті досліджено транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я його поняття та сутність. Встановлено, що більшість досліджень щодо транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, ролі законодавства та політики Європейського Союзу у сфері охорони здоров'я, у тому числі і транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та управління системами охорони здоров'я в Європейському Союзі здійснено здебільшого іноземними вченими. Досліджено, що у державах-членах Європейського Союзу існує позитивний досвід транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я щодо покращення сфери охорони здоров'я. Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу розвивається як через спільні транскордонні проекти, які спрямовані на розвиток охорони сфери здоров'я у певних прикордонних регіонах, так і через інституційні форми транскордонного співробітництва як європейське об'єднання територіального співробітництва. Встановлено, що транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я на відміну від закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу є малодослідженим. Досліджено, що заклади охорони здоров'я України згідно аналізованих положень національного законодавства є учасниками транскордонного співробітництва і відповідно мають правові засади щодо реалізації транскордонного співробітництва. Таке співробітництво заклади охорони здоров'я України можуть розвивати спільно із сусідніми закладами охорони здоров'я, а також місцевими органами влади відповідних держав шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій у сфері охорони здоров'я з метою розвитку належної системи охорони здоров'я та доступу до якісних медичних послуг населенню, яке проживає прикордонних регіонах. Визначено, що транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я варто розуміти як: спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення відносин у сфері охорони здоров'я між закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із України спільно із відповідними закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із сусідніх держав у межах національного законодавства шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій та ін.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, заклади охорони здоров'я, держави-члени Європейського Союзу, Європейський Союз, територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади.

Постановка проблеми. Дослідження щодо транскордонного співробітництва його поняття та суті здебільшого здійснювалось вченими істориками, політологами, економістами, соціологами та фахівцями державного управління та зводилось переважно до співробітництва тільки між територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими виконавчими органами влади України та відповідними органами влади сусідніх держав. У юридичній науці існують малочисельні дослідження щодо поняття та суті транскордонного співро-

бітництва. Як видається транскордонне співробітництво є малодослідженим у юридичній науці різновидом співробітництва закладів охорони здоров'я України. Беззаперечно, що транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України відіграє важливу роль у розвитку сфери охорони здоров'я. Налагодження системного транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я має неабияке значення для збереження здоров'я населення яке проживає у відповідних регіонах, що як наслідок сприятиме наближенню забезпечення громадян

України рівними із громадянами держав-членів Європейського Союзу правами щодо доступу до якісної медичної допомоги через доступні програми Interreg NEXT та ін.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження щодо транскордонного співробітництва, його поняття та суті здебільшого здійснювалось вченими істориками, політологами, економістами, соціологами та фахівцями державного управління такими як: Бабанська О.В., Гарагонич В.В., Засядко В.В., Лесечко М.Д., Мікула Н.А., Прус І.О., Старостіна М.А., Стрижакова А.Ю. та ін. У юридичній науці досліджували поняття та суть транскордонного співробітництва такі вчені-юристи як: Белєвцева В.В., Білак О.П., Дербак В.І., Мірзоев Р.Ш. огли, Рівіс М.М., Фетько Ю.І., Цукан О.М. та ін. Однак здебільшого вчені-юристи та вчені історики, політологи, економісти, соціологи та фахівці державного управління зводять транскордонне співробітництво саме до співробітництва між територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн. Видається транскордонне співробітництво є малодослідженим у юридичній науці різновидом співробітництва закладів охорони здоров'я України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити поняття та сутність транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Дослідження щодо транскордонного співробітництва, його поняття та суті здебільшого здійснювалось вченими істориками, політологами, економістами, соціологами та фахівцями державного управління. Найбільш часто вживані визначення поняття транскордонного співробітництва, які зустрічаються у сучасній українській історичній, політологічній, економічній, соціологічній та науці державного управління розроблені такими вченими як: Лесечко М.Д., Прус І.О., Гарагонич В.В., Стрижакова А.Ю., Бабанська О.В. та Старостіна М.А. та ін. Наприклад Бабанська О.В. та Старостіна М.А. дійшли висновку, що під транскордонним співробітництвом варто розуміти «процес формування міжнародних регіональних відносин між суб'єктами (місцеві і регіональні органи влади, територіальні общини, громадські організації, підприємці) двох або більше країн, що мають спільні кордони, з приводу розробки спільних стратегій, пріоритетних напрямків і програм розвитку територій на основі оцінки їх загального потен-

ціалу, виявлення сильних і слабких сторін, визначення синергетичного ефекту від їх використання, виявлення ризиків з метою реалізації соціально-економічних інтересів всіх учасників співробітництва, оформлених відповідними угодами, що не суперечать діючим законодавствам країн» [1, с. 7]. Лесечко М.Д. та Прус І.О. зазначають, що транскордонне співробітництво «є формою міжнародних відносин на регіональному і місцевому рівнях. На їх думку, за допомогою такого співробітництва поєднуються можливості та ресурси сусідніх держав з метою вирішення проблем, котрі є спільними, і такий вид співробітництва сприяє соціально-економічному розвитку відповідних прикордонних територій» [2, с. 96]. Гарагонич В.В. під транскордонним співробітництвом визначає «підсистему міжнародних відносин на регіональному, міжрегіональному рівнях та вважає його безпосередньою формою участі громад, органів самоврядування прикордонних регіонів України у загальній системі європейської інтеграції, формою реальної співпраці регіонів України та Європейського Союзу» [3, с. 72-73]. Стрижакова А.Ю. розглядає його як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальною громадою, її представницьким органом, місцевим органом виконавчої влади України та територіальною громадою, відповідним органом влади держав-членів Європейського Союзу у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [4, с. 18]. Варто відзначити, що вчені здебільшого вузько розглядають транскордонне співробітництво, а саме зводять його до співробітництва тільки між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими виконавчими органами влади України та відповідними органами влади сусідніх держав.

Останніми роками зросла увага щодо транскордонного співробітництва і вчених-юристів таких як: Белєвцева В.В., Мірзоев Р.Ш. огли., Дербак В.І., Білак О.П., Рівіс М.М., Фетько Ю.І., Цукан О.М. та ін. До прикладу Цукан О.М. здійснюючи історичний та порівняльний аналіз розвитку поняття «транскордонне співробітництво» у нормативно-правових актах відзначає, що в Україні поняття «транскордонне співробітництво» не відображає той аспект який йому притаманний, тобто який є закріпленим у міжнародних договорах та вживається у Європі [5, с. 65]. Мірзоев Р.Ш. огли вважає, що тран-

скордонне співробітництво «це вид міжнародного співробітництва територіальних громад або влад незалежно від розміру їх території і статусу, які розташовані у географічно суміжних районах, знаходяться під юрисдикцією двох або декількох держав, визнаються юридично рівними в рамках такого співробітництва, і здійснюють будь-які спільні дії у сфері соціально-економічної, політичної, культурної, екологічної та інших видів діяльності, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [6, с. 5]. Рівіс М.М. досліджуючи публічне адміністрування транскордонного співробітництва України та держав-членів Європейського Союзу встановив, що транскордонне співробітництво як об'єкт адміністративно-правових відносин – «це будь-які законні спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або/та органами державної влади, які перебувають під юрисдикцією України та країн-учасниць ЄС (з якими Україна має спільний кордон), направлені на укладання й виконання з цією метою відповідних угод або досягнення домовленостей у межах компетенції територіальних общин або/та місцевих органів виконавчої влади, з метою усунення адміністративних і технічних перепон, які можуть стримувати розвиток та безперешкодне здійснення взаємовигідного міжнародного співробітництва регіонів і спілкування людей» [7, с.41]. Варто відзначити, що вищезгадані вчені здебільшого, як і вчені історичних, політологічних, економічних, соціологічних наук та фахівців державного управління зводять транскордонне співробітництво до співробітництва між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн. Іншої відмінної позиції притримуються Білак О.П. та Фетько Ю.І. ними відзначається, що транскордонне співробітництво може здійснюватися, не тільки територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн, а також із та/або іншими юридичними особами, тобто та/або спільно із територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами влади України із відповідними органами влади сусідніх країн та/або окремо між певними юридичними особами [8, с. 3; 9, с.22-23].

Варто відзначити, що більшість досліджень щодо транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, ролі законодавства та політики Європейського Союзу у сфері охорони здоров'я, у тому числі і транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та управління системами охорони здоров'я в Європейському Союзі, здійснено здебільшого такими іноземними вченими, як: Бетен Р., Бургер Р., Буссе Р., Вангерк Б., Вісмар М., Герві Т., Калленс С., Карл Б., Кескімякі І., Кіасува Р., Костера Т., Лір Д., Лямся Р., Маккі М., Макхейл Д., Меркур Ш., Мосіалос Е., Мосіалос Е., Пантелі Д., Пермананд Г., Пітерс М., Проссер Т. та ін. У державах-членах Європейського Союзу існує позитивний досвід транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я з метою покращення сфери охорони здоров'я. Вартим уваги є успішно започатковане транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я Австрії та Німеччини, лікарні Верхньої Австрії «КН Braunau» і Баварської лікарні «ККН Simbach». Співпраця започаткувалась у 1994 році і розвивалась поступово через необхідність. Згодом вступ Австрії до Європейського Союзу інтенсифікував транскордонне співробітництво між вище названими закладами охорони здоров'я. Спочатку їх співробітництво реалізовувалось через різні спільні транскордонні проєкти у сфері охорони здоров'я, за підтримки Interreg. Згодом позитивним наслідком проєктної транскордонної діяльності цих закладів охорони здоров'я стало об'єднання закладів охорони здоров'я у прикордонних регіонах у спільний європейський транскордонний клінічний центр зі статусом юридичної особи [10, с. 35 – 38].

Іншим відмінним, але не менш показовим прикладом такого співробітництва є транскордонна співпраця в галузі охорони здоров'я вздовж французько-бельгійського кордону. Тут заклади охорони здоров'я укладають різні угоди, що надають право громадянам цих країн у визначеній прикордонній зоні доступ до конкретних медичних послуг у закладах охорони здоров'я через кордон. Також французько-бельгійське транскордонне співробітництво між закладами охорони здоров'я підтримується та реалізовується через численні транскордонні проєкти, які стосуються покращення транскордонного доступу до медичної допомоги [11, с. 54 – 55].

Відмінним від попередніх ініціатив видається транскордонне співробітництво між Медичним центром Маастрихтського університету (Нідер-

ланди) та Університетської клініки Ахенського університету (Німеччина). Досить тривалий період вони розвивали таке співробітництво реалізуючи транскордонні проекти у сфері охорони здоров'я, що фінансувалися послідовними програмами Interreg. Згодом виникла ініціатива щодо створення «європейської транскордонної університетської лікарні» зі статусом юридичної особи, шляхом злиття двох лікарень з метою забезпечення належного доступу населенню медичної допомоги у відповідних прикордонних регіонах Нідерландів та Німеччини [12, с. 109, 112].

Варто відзначити, що досить успішним видається транскордонне співробітництво у сфері охорони здоров'я у формі європейського об'єднання територіального співробітництва. Сьогодні вважається, що «Лікарня Серданья» створена у 2014 році у формі європейського об'єднання територіального співробітництва є найбільш прийнятним правовим інструментом для управління транскордонним закладом охорони здоров'я [13, с. 162]. Передумовами інституціоналізації такого співробітництва була давня започаткована транскордонна співпраця, у тому числі реалізація немалочисельних проектів у сфері охорони здоров'я між місцевими, регіональними органами влади та закладами охорони здоров'я Франції та Іспанії [14, с. 156, 159 – 163].

Отже, транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу розвивається як через спільні транскордонні проекти, які спрямовані на розвиток охорони здоров'я у певних прикордонних регіонах, так і через інституційні форми транскордонного співробітництва. Європейське об'єднання територіального співробітництва як інституційна форма транскордонного закладу охорони здоров'я перш за все спрямовується на залучення коштів задля підвищення якості медичної допомоги та сталого розвитку транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та ін.

Сьогодні транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я на відміну від закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу є малорозвиненим. Беззаперечно розвиток транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я є актуальним і своєчасним зважаючи на реалії сьогодення. Активізація та розвиток належного

системного транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я знаходить своє підтвердження як у Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2021 – 2027 роки [15], так і у програмах розвитку транскордонного співробітника прикордонних областей 2021 – 2027 роки. Наразі є спроби щодо започаткування та розвитку системного транскордонного співробітництва, наприклад між закладами охорони здоров'я України та Польщі, а саме Регіональною спеціалізованою лікарнею ім. Стефана Кардинала Вишинського (м. Люблін, Польща та Закарпатською обласною клінічною лікарнею ім. А. Новака (м. Ужгород, Україна). Ними нещодавно підписано угоду про співробітництво, передумовою укладення угоди про співробітництво між вище названими закладами охорони здоров'я є реалізація спільного транскордонного проекту в межах програми Interreg NEXT Польща – Україна 2021 – 2027 рр. [16] Безумовно транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України варто розвивати через доступні для цього програми Interreg NEXT 2021 – 2027 рр., а саме «Польща – Україна», «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія», «Україна – Румунія», адже кожна із таких програм має пріоритети, які стосується розвитку сфери охорони здоров'я у відповідних прикордонних регіонах.

Згідно аналізованими положеннями статті 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво» законодавець врегулював транскордонне співробітництво як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством», під суб'єктами транскордонного співробітництва врегульовано «територіальні громади, їх представницькі органи та їх об'єднання, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади сусідніх держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством України та угодами про транскордонне співробітництво, а під учасниками транскордонного співробітництва врегульовано «юридичні та фізичні особи, громадські об'єднання, що беруть участь у транскордонному співробітництві», [17] беручи до уваги положення частини 9

статті 1 Закону України «Основи законодавства України» законодавець врегулював заклад охорони здоров'я як «юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, що забезпечує медичне обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників і фахівців з реабілітації» [18]. Отже, заклади охорони здоров'я України згідно аналізованих положень національного законодавства є учасниками транскордонного співробітництва і відповідно мають правові засади щодо реалізації транскордонного співробітництва. Таке співробітництво заклади охорони здоров'я України можуть розвивати спільно із сусідніми закладами охорони здоров'я, а також місцевими органами влади відповідних держав шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій у сфері охорони здоров'я з метою розвитку належної системи охорони здоров'я та доступу до якісних медичних послуг населенню, яке проживає прикордонних регіонах.

Висновки. Таким чином, вчені-юристи здебільшого, як і вчені історичних, політологічних, економічних, соціологічних наук та фахівців державного управління притримуються підходу, що транскордонне співробітництво це співробітництво між територіальними громадами, їх представницькими органами та місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн. Однак варто відзначити, що існують і поодинокі відмінні підходи вчених-юристів щодо транскордонного співробітництва, які визначають таке співробітництво здійснюється також із та/або іншими юридичними особами, тобто та/або спільно із територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України із відповідними органами влади сусідніх країн та/або окремо між певними юридичними особами.

Більшість досліджень щодо транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, ролі законодавства та політики Європейського Союзу у сфері охорони здоров'я, у тому числі і транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я та управління системами охорони здоров'я в Європейському Союзі здійснено здебільшого іноземними вченими. У державах-членах Європейського Союзу існує позитивний досвід транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я

з метою покращення сфери охорони здоров'я. Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу розвивається як через спільні транскордонні проекти, які спрямовані на розвиток охорони здоров'я у певних прикордонних регіонах, так і через інституційні форми транскордонного співробітництва як європейське об'єднання територіального співробітництва.

Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я України із сусідніми закладами охорони здоров'я на відміну від закладів охорони здоров'я держав-членів Європейського Союзу є малорозвиненим. Заклади охорони здоров'я України згідно аналізованих положень національного законодавства є учасниками транскордонного співробітництва і відповідно мають правові засади щодо реалізації транскордонного співробітництва. Таке співробітництво заклади охорони здоров'я України можуть розвивати спільно із сусідніми закладами охорони здоров'я, а також місцевими органами влади відповідних держав шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій у сфері охорони здоров'я з метою розвитку належної системи охорони здоров'я та доступу до якісних медичних послуг населенню, яке проживає прикордонних регіонах.

Транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я варто розуміти як: спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення відносин у сфері охорони здоров'я між закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із України спільно із відповідними закладами охорони здоров'я та/або місцевими органами влади, та/або іншими юридичними особами із сусідніх держав у межах національного законодавства шляхом розроблення і реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм і стратегій та ін.

Список використаної літератури:

1. Старостіна А., Бабанська О. Міжнародне економічне транскордонне співробітництво: суть, зміст, форми, суб'єкти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 9. С. 6-11.
2. Прус І.О., Лесечко М.Д. Нормативно-правове забезпечення транскордонного співробітництва. *Ефективність державного управління*. 2011. Вип. 26. С. 92-100.
3. Гарагонич В.В. Концептуальні засади транскордонного співробітництва України. *Наукові праці Чорноморського державного університету*

- імені Петра Могили. Сер.: Історія. 2009. Т. 115, Вип. 102. С. 69-73.
4. Стрижакова А.Ю. Механізми державного управління розвитком транскордонного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу: дис. ... кандидата наук з держ. упр. Маріуполь, 2017. 244 с.
 5. Цукан О.М. Розвиток поняття «транскордонне співробітництво» у нормативно-правових актах України. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/6/tom_1/14.pdf
 6. Мірзоев Р. Ш. огли. Міжнародно-правове регулювання транскордонного співробітництва (на прикладі України). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Mirzoeva/d_Mirzoeva.pdf
 7. Рівіс М.М. Публічне адміністрування транскордонного співробітництва України та країн-учасниць ЄС. URL: <https://ssaals.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/diss-%D0%A0%D1%96%D0%B2%D1%96%D1%81-%D0%B0%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf>
 8. Білак О.П. Конституційно-правові основи транскордонного співробітництва у сфері діяльності органів місцевого самоврядування. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/29327>
 9. Фетько Ю.І. Правові засади міжнародного співробітництва місцевих органів публічної влади України: дис. ... докт. філософ. у галузі права. Ужгород, 2019. 278 с.
 10. Thomas Kostera and Renate Burger Regional restructuring and European involvement: the ups and downs of the Braunau–Simbach hospital collaboration (Austria–Germany). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 11. Régine Kiasuwa and Rita Baeten Strategic positioning and creative solutions: French patient flows to hospitals and polyclinics in the Belgian Ardennes (Belgium–France). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 12. Irene A. Glinos, Nora Doering and Hans Maarse Local roots, European dreams: evolution of the Maastricht–Aachen University Hospital collaboration (Netherlands–Germany). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 13. Hospitals and borders: seven case studies. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 14. José Miguel Sanjuán and Joan Gil. One hospital for the border region: building the new Cerdanya Hospital (Spain–France). URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/107323/9789289000536-eng.pdf?sequence=1>
 15. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>
 16. Закарпатська обласна клінічна лікарня ім. А. Новака та Регіональна спеціалізована лікарня ім. Стефана Кардинала Вишинського, що в Любліні, сьогодні підписали Меморандум про співпрацю. URL: <https://transkarpatia.net/transcarpathia/politic/179297-zakarpatska-oblasna-klinichna-likarnja-im-a-novaka-ta-regionalna-specializovana-likarnja-im-stefana-kardinala-vishinskogo-scho-v-ljublini-sogodni-pidpisali-memorandum-pro-spiivpracju.html>
 17. Закон України «Про транскордонне співробітництво». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>
 18. Закон України «Основи законодавства України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

Peresta Yu.-V.Yu. Cross-border cooperation of health care institutions: concept and essence

The article examines cross-border cooperation of health care institutions, its concept and essence. It has been established that the majority of studies on cross-border cooperation of health care institutions, the role of legislation and policy of the European Union in the field of health care, including cross-border cooperation in the field of health care and management of health care systems in the European Union have been carried out mostly by foreign scientists. In the European Union member states, there has been a positive experience of cross-border cooperation among healthcare institutions to improve healthcare. Cross-border cooperation of health care institutions of the member states of the European Union develops through joint cross-border projects aimed at the development of health care in certain border regions and through institutional forms of cross-border cooperation as a European grouping of territorial cooperation. The cross-border cooperation of healthcare institutions of Ukraine with neighboring healthcare institutions, in contrast to healthcare institutions of the member states of the European Union, is poorly researched. According to the analyzed provisions of the national legislation, health care institutions of Ukraine are participants in cross-border cooperation and, accordingly, have the legal basis for the implementation of cross-border cooperation. Healthcare institutions of Ukraine can develop such cooperation together with

neighboring healthcare institutions, as well as local authorities of the respective states through the development and implementation of joint initiatives, events, projects, programs, and strategies in the field of healthcare to develop appropriate health care system and access to quality medical services for the population living in border regions. Cross-border cooperation of healthcare institutions should be understood as joint actions, aimed at establishing and deepening relations in the field of healthcare between healthcare institutions and/or local authorities and/or other legal entities from Ukraine together with relevant healthcare institutions and/or local authorities, and/or other legal entities from neighboring states within the framework of national legislation by developing and implementing joint initiatives, events, projects, programs, and strategies, etc.

Key words: *cross-border cooperation, healthcare institutions, member states of the European Union, the European Union, territorial, communities, their representative bodies, local executive bodies.*

Т. П. Мінка

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРОК НА ПОЛІГРАФІ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

У статті висвітлюються шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади. відсутність чіткого та всеохоплюючого законодавства щодо використання поліграфа в Україні створює правову невизначеність та ризики для зловживання. Звертається увага на те, що розробка та впровадження єдиного нормативно-правового акта, який би регулював усі аспекти використання поліграфа, є необхідним кроком для забезпечення правової визначеності. Це включає визначення прав і обов'язків як екзаменаторів, так і осіб, які проходять перевірку, а також чіткі процедури та стандарти проведення таких перевірок. Зазначається, що перевірка на поліграфі використовується як інструмент для оцінки доброчесності та надійності працівників органів державної влади, особливо в правоохоронних органах та під час конкурсного відбору на державну службу. Обґрунтовується, що адекватне адміністративно-правове регулювання дозволить підвищити ефективність цього інструменту, забезпечуючи його об'єктивність та надійність. Це сприятиме формуванню професійного та доброчесного кадрового складу в органах державної влади. Зазначається, що перевірка на поліграфі може потенційно впливати на права людини, зокрема на право на приватність, право на захист від самовикриття та право на справедливий суд. Робиться висновок, що дослідження адміністративно-правового регулювання в цій сфері дозволить виявити та усунути прогалини в законодавстві, що можуть призводити до порушень прав людини. Важливо забезпечити, щоб використання поліграфа було добровільним, конфіденційним та не призводило до дискримінації чи інших негативних наслідків для осіб, які проходять перевірку.

Ключові слова: поліграф, поліграфолог, адміністративно-правове регулювання, органи публічного управління, адміністративно-правові відносини, перевірки, результативність перевірок.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади визначається кількома ключовими аспектами, що відображають сучасні тенденції та виклики в сфері публічного адміністрування, правозастосування та захисту прав людини.

По-перше, це відсутність чіткого та всеохоплюючого законодавства щодо використання поліграфа в Україні створює правову невизначеність та ризики для зловживання. Розробка та впровадження єдиного нормативно-правового акта, який би регулював усі аспекти використання поліграфа, є необхідним кроком для забезпечення правової визначеності. Це включає визначення прав і обов'язків як екза-

менаторів, так і осіб, які проходять перевірку, а також чіткі процедури та стандарти проведення таких перевірок. По-друге, перевірка на поліграфі використовується як інструмент для оцінки доброчесності та надійності працівників органів державної влади, особливо в правоохоронних органах та під час конкурсного відбору на державну службу. Адекватне адміністративно-правове регулювання дозволить підвищити ефективність цього інструменту, забезпечуючи його об'єктивність та надійність. Це сприятиме формуванню професійного та доброчесного кадрового складу в органах державної влади.

Перевірка на поліграфі може потенційно впливати на права людини, зокрема на право на приватність, право на захист від самовикриття та право на справедливий суд. Дослідження

адміністративно-правового регулювання в цій сфері дозволить виявити та усунути прогалини в законодавстві, що можуть призводити до порушень прав людини. Важливо забезпечити, щоб використання поліграфа було добровільним, конфіденційним та не призводило до дискримінації чи інших негативних наслідків для осіб, які проходять перевірку.

Важливим аспектом дослідження є узгодження українського законодавства з міжнародними стандартами та рекомендаціями щодо використання поліграфа. Це дозволить Україні інтегруватися в міжнародну правову спільноту, дотримуючись загальноприйнятих норм та стандартів. Міжнародні документи, такі як Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, містять принципи, які мають бути враховані при розробці національного законодавства.

Отже, дослідження адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах державної влади є вкрай актуальним для забезпечення правової визначеності, захисту прав людини, підвищення ефективності державного управління, гармонізації з міжнародними стандартами та підвищення довіри суспільства до державних інституцій. Це дослідження сприятиме розвитку та вдосконаленню законодавчої бази України, забезпечуючи її відповідність сучасним вимогам та викликам.

Стан дослідження. Проблемні питання використання поліграфа в Україні дослідженням такі вчені, як Л.М. Андріїв, О.В. Тетерин, П.А. Васильєв, В.Д. Зайченко, С.М. Коваленко, В.П. Ковальчук, Ю.В. Середа, В.В. Черней та інші. Поряд з цим, сучасні проблеми удосконалення адміністративно-правового регулювання, розвитку вітчизняного законодавства щодо впровадження поліграфу ще потребують вирішення і наукового опрацювання.

Мета статті – висвітлити напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади.

Виклад основних положень. Використання поліграфа, стало поширеною практикою в багатьох країнах світу для оцінки правдивості інформації, особливо в правоохоронних органах та під час відбору кадрів на державну службу. В Україні застосування поліграфа набуло актуальності в контексті підвищення ефективності публічного адміністрування та боротьби з корупцією.

Однак, нормативно-правова база та практичні аспекти використання поліграфа залишаються недостатньо дослідженими та потребують вдосконалення.

Так, Україна, як член міжнародного співтовариства, повинна дотримуватись міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права встановлюють основні принципи захисту прав людини, включаючи право на приватність та захист від самовикриття. Ці стандарти слугують підґрунтям для здійснення адміністративно-правового регулювання використання поліграфа в органах публічної влади.

З іншого боку, на даний момент в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би регулював усі аспекти використання поліграфа в органах публічної влади. Окремі нормативно-правові акти опосередковано регулюють питання використання поліграфу. Так, Конституція України – забезпечує основні права та свободи громадян, зокрема право на приватність та недоторканність особистого життя. Наприклад, стаття 28, яка гарантує право на захист від катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання) може бути використана для обґрунтування принципу добровільності [1]. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» – передбачає використання поліграфа в межах оперативно-розшукової діяльності. Закон України «Про державну службу» – регулює діяльність державних службовців, включаючи можливі перевірки на поліграфі як частину процедури призначення на посаду або службових перевірок. Окремі накази та інструкції Міністерства внутрішніх справ та інших правоохоронних органів – описують процедури проведення поліграфічних перевірок.

Відсутність єдиного закону, який би регулював використання поліграфа в усіх сферах державної діяльності, створює правову невизначеність та можливості для зловживань. Розробка та прийняття такого закону є першочерговим завданням для забезпечення правової визначеності та захисту прав людини. Цей закон повинен чітко визначати процедури, права та обов'язки як екзаменаторів, так і осіб, які проходять перевірку на поліграфі.

Поряд з цим це не єдина проблема щодо адміністративно-правового регулювання використання поліграфа в органах публічної влади. Існуючі нормативно-правові акти необ-

хідно узгодити з міжнародними стандартами, зокрема, з Європейською конвенцією з прав людини та іншими міжнародними документами, які забезпечують захист прав людини та принципи добровільності.

Невирішеними залишаються питання стосовно: а) нерозробленості уніфікованої процедури проведення експертизи осіб із застосуванням поліграфа як єдиної, стандартизованої системи підготовки спеціалістів (експертів) та оцінювання їхньої кваліфікації; б) побоювання з боку окремих посадовців, що результати дослідження осіб із застосуванням поліграфа можуть бути оцінені слідчими, прокурорами, суддями як ключові докази відкритому кримінальному провадженню; в) складності розуміння специфіки висновку, підготовленого спеціалістом (експертом) – поліграфологом, що позбавляє слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд реальної можливості визначити сутність проведеного спеціального дослідження із застосуванням поліграфа тощо [2].

Необхідно вдосконалити систему підготовки та сертифікації поліграфологів, забезпечуючи їхню високу професійну компетентність та дотримання етичних стандартів. Це включає як навчання, так і постійне підвищення кваліфікації фахівців. Підготовка та сертифікація фахівців повинна здійснюватися шляхом створення навчальних програм для підготовки поліграфологів з акцентом на міжнародні стандарти та етичні норми. Потрібна обов'язкова сертифікація для екзаменаторів поліграфа, яка б підтверджувала їхню компетентність та відповідність професійним стандартам.

Забезпечення прозорості та етичних стандартів є важливим напрямком удосконалення адміністративно-правового регулювання цієї сфері використання поліграфа. Так, доцільними, на нашу думку, є такі заходи:

1. Розробка етичного кодексу: Важливо розробити та впровадити етичний кодекс для екзаменаторів поліграфа, який би регулював питання конфіденційності, професійної етики та стандартів поведінки.

2. Підвищення прозорості: Необхідно забезпечити прозорість процедур проведення поліграфічних перевірок, включаючи інформування громадськості про методологію та результати таких перевірок без порушення конфіденційності.

У законодавстві необхідно закріпити принцип добровільності участі в поліграфічних переві-

ках, зокрема, право відмовитися від участі без негативних наслідків для особи. Закріплення у законі положень щодо захисту конфіденційності результатів поліграфічних перевірок та недопущення їх використання для дискримінації або іншим неправомірним чином.

Інформаційні кампанії та просвітницькі програми можуть допомогти підвищити обізнаність суспільства про поліграф, його можливості та обмеження. Це сприятиме формуванню довіри до державних інституцій та підвищенню прозорості їхньої діяльності. Впровадження просвітницьких програм для працівників державних органів та правоохоронних органів щодо етичного використання поліграфа та дотримання прав людини є також важливим напрямком.

Отже, прозоре та етичне використання поліграфа в органах державної влади сприятиме підвищенню довіри громадськості до державних інституцій. Громадяни повинні бути впевнені, що поліграф використовується не для тиску або порушення їхніх прав, а як інструмент забезпечення правопорядку та ефективного державного управління. Інформаційні кампанії та просвітницькі програми можуть допомогти підвищити обізнаність суспільства про поліграф, його можливості та обмеження.

Висновок. Адміністративно-правове регулювання проведення перевірок на поліграфі в органах публічної влади України потребує значних вдосконалень для забезпечення ефективності, законності та дотримання прав людини. Розробка єдиного нормативно-правового акта, гармонізація з міжнародними стандартами, забезпечення прозорості процедур та етичних стандартів, підготовка та сертифікація фахівців, а також захист прав людини та підвищення суспільної обізнаності є ключовими аспектами для досягнення цих цілей. Виконання цих заходів дозволить створити сучасну та ефективну систему адміністративно-правового регулювання використання поліграфа в органах публічної влади в Україні.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Черней В.В., Мотлях О.І. Пріоритетні напрями розвитку поліграфологічної діяльності в Україні. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1522/1516>.

Minka T. P. Directions of improving the administrative and legal regulation of the conduct of polygraph examinations in public authority bodies

The article highlights the ways of improving the administrative and legal regulation of conducting polygraph tests in public authorities. the lack of clear and comprehensive legislation on the use of the polygraph in Ukraine creates legal uncertainty and risks for abuse. Attention is drawn to the fact that the development and implementation of a single normative legal act, which would regulate all aspects of the use of the polygraph, is a necessary step to ensure legal certainty. This includes defining the rights and responsibilities of both examiners and those being audited, as well as clear procedures and standards for conducting such audits. It is noted that the polygraph test is used as a tool to assess the integrity and reliability of employees of state authorities, especially in law enforcement agencies and during competitive selection for public service. It is justified that adequate administrative and legal regulation will increase the effectiveness of this tool, ensuring its objectivity and reliability. This will contribute to the formation of professional and honest personnel in state authorities. It is noted that a polygraph test can potentially affect human rights, including the right to privacy, the right to protection against self-incrimination and the right to a fair trial. It is concluded that the study of administrative and legal regulation in this area will reveal and eliminate gaps in the legislation that may lead to violations of human rights. It is important to ensure that the use of the polygraph is voluntary, confidential and does not result in discrimination or other negative consequences for the test takers.

Key words: *polygraph, polygraph expert, administrative and legal regulation, public management bodies, administrative and legal relations, inspections, effectiveness of inspections.*

Є. Є. Морозов

здобувач

Запорізького національного університету

ІСТОРИОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Автор обґрунтовує, що забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах правоохоронної діяльності Національної поліції України є надзвичайно важливою запорукою, як ефективізації функціонування цього підрозділу у загальнодержавному масштабі, так і укріплення інституту прав і свобод людини і громадянина на всьому Європейському континенті, що в умовах відсічі збройної агресії російської федерації, розглядається як один із найбільш важливих векторів державної роботи.

Доведено, що ще одним щаблем становлення інституту дотримання прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності є стійка взаємодія поліції з населенням, що виражається, перш за все, в обізнаності поліцейськими основним спектром і колом прав і свобод людини і громадянина, що належить до конкретної територіальної громади так і внесених до законодавства України компетентнісних повноважень місцевого самоврядування, щодо здійснення контролю за діяльністю конкретного підрозділу Національної поліції чи певного кола працівників.

Принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина, котрий виокремлений в самостійну статтю в структурі Закону України «Про Національну поліцію», сприяє становленню прикладного застосування відповідного принципу в повсякденній поліцейській діяльності та чітко окреслює зміст і юридичну сутність указаних норм, що систематизовані в конкретному нормативно-правовому акті та об'єктивно відповідають загальносоціальному розумінню про правильність чи неправильність поведінки.

Основним і найбільш виразним є те, що зазначений вище принцип чітко визначений законодавством України, а його межі, сутність і зміст інкорпоровані в діяльність Національної поліції України. Станом на сьогодні в діяльності Національної поліції України дотримання прав людини контролює окремо уповноважений підрозділ – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, до кола компетенції якого і віднесено перевірку всіх фактів і обставин, щодо подій пов'язаних із ймовірним порушенням прав і свобод людини і громадянина в поліцейській діяльності.

Ключові слова: права людини, правова охорона, відповідальність, поліція, дотримання прав, засади діяльності.

Актуальність тематики. Важливість аналізу процесів становлення принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України, безпосередньо співвідноситься із тим, наскільки ефективно й результативно буде організовано роботу з тими прогалинами та неточностями, що існують станом на сьогодні, оскільки ретроспективний аналіз дозволяє встановити певні алгоритми в цих процесах і, відповідно, відпрацювати ймовірні шляхи вирішення проблемних питань.

Крім цього, історіографія становлення принципу дотримання прав і свобод людини

і громадянина в діяльності Національної поліції України, є цікавою, перш за все, з точки зору трансформації міліції, що діяла з часів здобуття незалежності, в Національну поліцію України, котру було започатковано після Революції гідності.

Саме правоохоронним органам взагалі та Національній поліції зокрема в державі належить особлива роль у охороні прав і свобод людини і громадянина. При застосуванні поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини закріплені у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських. Права людини стають правилом, що

гарантується відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту. Але не слід нівелювати можливість поліцейського в рамках встановленого правового поля самостійно приймати рішення про застосування поліцейських заходів. Тому сьогодні вимагає від працівників органів поліції високого морального і культурного рівня, належного освітнього рівня, досконалого знання не тільки національних нормативно-правових актів та їх правильного застосування на внутрішньодержавному рівні, а й міжнародно-правових документів, що стосуються діяльності правоохоронних органів і забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні [1]. Безперечно, необхідно зазначити про те, що професійний рівень кожного окремо взятого поліцейського залежить від того наскільки глибоко він розуміє сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини в правоохоронній діяльності та від того наскільки ефективно він застосовує набуті знання на практиці. Крім цього, важливим є підкреслення того, що всі поліцейські котрих на сьогодні в країні більше 110 000 виконують свої функції в різних сферах соціального буття, а відповідно оскільки хтось здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, а хтось забезпечує притягнення до адміністративної відповідальності, зазначені працівники рівномірно та повно мають розуміти сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина, враховуючи специфіку їх діяльності.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України.

Метою статті є аналіз проблемних питань історіографії становлення принципу дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу статті. У сучасних умовах зростає значення безпеки як глобальної цінності людства, зберігається значущість такого її компонента, як гуманітарна безпека, головним об'єктом якої є людина, її інтелектуальний, духовний, морально-етичний потенціал. Людина – це частинка і разом з тим основа будь-якого суспільства і держави. Будь-яка держава має бути зацікавленою у розвитку кожного свого громадянина, в дотриманні безпеки, забезпеченні благ та реалізації інтересів особистості. Незадоволення особистих інтересів громадян неминуче призводить суспільство

до нестійкого стану, що, у свою чергу, обумовлює такі соціальні явища, як зростання злочинності, страйки, прояви неповаги до держави. Тому, проблема створення сталого суспільства пов'язана з безпекою особистості, з реальними можливостями здійснення її прав і свобод [2]. Безпека є ще одним важливим соціально-правовим явищем, оскільки її рівень і зміст залежить від того наскільки широко і функціонально можна реалізовувати права і свободи людини і громадянина у повсякденній діяльності та наскільки висока вірогідність того, що якоюсь іншою особою ці права можуть бути порушені. Задоволеність процесами правореалізації у всіх сферах соціального буття безпосередньо впливає на інтенсивність розвитку держави, як сучасного демократичного утворення та в умовах реалій котрі існують в Україні, прямопропорційно дозволяє долати ті фактори та обставини, що зумовлені широкомасштабною збройною агресією росії проти України й у подальшому забезпечить стрімку та невпинну євроінтеграцію нашої держави.

На погляд Ю. Вітик, спеціально-дозвільний конституційний принцип є концептуальною конституційно-правовою передумовою спеціального принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції та вказує на ієрархічну його підпорядкованість. Тому простежується взаємозв'язок змісту даних правових принципів, що функціонально безпосередньо впливає на правозастосовну практику поліції під час виконання нею своїх завдань. Беручи за основу наведену вище теоретичну позицію, Ю. Вітик зауважує, що спеціально-дозвільний конституційний принцип «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» конструює відповідну національну систему правового порядку, у якій принцип «дотримання прав і свобод людини» є окремим юридичним засобом функціональної спрямованості діяльності органів держави, зокрема і поліції, який, поряд із низкою інших принципів діяльності поліції, формулює оцінку рівня довіри населення до цього правоохоронного органу, що є основним критерієм оцінки його ефективності [3]. Саме такий підхід до правоохоронної діяльності, на нашу думку, прямо відображає сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина. Правоохоронна діяльність є надзвичайно широким явищем і охоплює одразу декілька сфер суспільного буття. На неї також поширюється декілька видів і галузей законодавства України, що в свою чергу зумов-

лює необхідність стійкого інституційного контролю за діяльністю Національної поліції України у вказаних сферах. Відповідно, на загальнодержавному та доктринальному рівні найбільш ефективним інструментом є впровадження такого принципу діяльності, що унеможливує зловживання поліцейськими своїми правами повноваженнями та обов'язками, а відповідно забезпечує інститут прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань з боку таких працівників.

В Українській державі утверджуються нові спеціальні принципи діяльності правоохоронних органів, які становлять засадничі умови взаємовідносин між людиною та державою. У зв'язку з цим діяльність Національної поліції має ґрунтуватися на системі принципів, процесуально-правових правил, які прямо чи побічно спрямовані для забезпечення дотримання прав людини. Водночас з урахуванням висловлених у сучасних наукових доробках позицій щодо забезпечення дотримання прав людини в правоохоронній діяльності можна констатувати, що нині відсутнє комплексне монографічне дослідження щодо забезпечення дотримання прав людини під час виконання Національною поліцією України своїх завдань з урахуванням науки конституційного права саме як галузі юридичної науки, що досліджує конституційні засади побудови держави та суспільства, основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина, конституційні основи організації та діяльності органів державної влади тощо [4]. Саме тому, проводячи аналогію із законодавством, що регламентувало діяльність української міліції в системі законодавства України, що визначає межі і спосіб діяльності Національної поліції України загалом, а також Закону України "Про Національну поліцію" зокрема, чітко визначається, що принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина є одним із основних базових і всеохопних у такій правоохоронній діяльності. За порушення основних засад цього принципу, відповідного поліцейського може бути притягнуто до юридичної відповідальності.

Вчені зауважують, що термін «принцип» вживається у різних значеннях: 1) основні засади вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед зако-

ном тощо); 2) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [5, с. 110-111]. Відповідно, належить зазначити, що подібної конструкції в законодавстві України, що регламентувало діяльність міліції не було. Сучасники пояснюють це тим, що зазначені елементи пронизували всі конструктивні складові законодавства України, що передбачали певні повноваження міліції. Проте необхідно зазначити на тому, що численні порушення прав і свобод людини і громадянина, а також зловживання міліціонерами своїми правами та повноваженнями, власне і призвели до того, що цю структуру необхідно було реформувати у загальнодержавному масштабі.

Станом на сьогодні, над актуальним є питання встановлення історичних закономірностей, пов'язаних із становлення інституту прав і свобод людини і громадянина, а відповідно – складовою частиною даного елемента є також і інтегрованість принципу дотримання цих прав у діяльності правоохоронних органів, а також інших органів державної влади, що є фундаментом функціонування будь-якої демократичної держави та є запорукою її долучення до міждержавних об'єднань сучасного цивілізованого світу. Це, в свою чергу пропороційно впливає також і на стан і якість здійснення поліцією, як органом державної влади своїм завдань, функцій, а також реалізацію нею компетенцій, визначених законодавством [6]. Безперечно, становлення інституту прав і свобод людини і громадянина, а також вивчення основних проблемних питань практичного застосування принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України буде більш ефективним в ретроспективі, із застосуванням тих історичних аспектів та інструментів, що були ефективні в певний історичний проміжок для дотримання прав і свобод людини і громадянина

В. Куйбіда, аналізуючи організацію публічної служби в Україні, щодо функціонального змісту принципів права стверджує: «...на практиці виявити та чітко сформулювати принципи вважається у край складним завданням. Невипадково принципи у правовій доктрині часто ототожнюють з бланкетними» (англ. – blanket) – туманними, нечіткими концепціями, які містять широкі або навіть неясні ідеї, які зрештою повинні оформлятися і вдосконалюватися судами, а також іншими органами державної влади, що застосовують законодавство, в індивідуальному порядку [7, с. 178]. Водночас, належить зазна-

чити, що принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина у поліцейській діяльності чітко корелюється із тими завданнями функціями і повноваженнями, що визначені в Законі України “Про Національну поліцію”, а саме тому його не можна вважати абстрактним та ефімерним, навпроти наразі він широко використовується, як під час здійснення поліцією своїх завдань і функцій, так і в системі внутрішньої організаційного забезпечення якості функціонування поліції та контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина в її діяльності.

Ураховуючи трискладовий інституційний державно-правовий статус Національної поліції України, вбачається, що за своїм змістом діяльність Національної поліції України пов’язана з реалізацією державної політики, яка уособлюється у завданнях з надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [8]. Відповідно, усі зазначені без виключення сфери, мають бути пронизані не лише формальним дотриманням принципу прав і свобод людини і громадянина у відповідній діяльності, а й екзистенційним розумінням змісту і сутності цього явища, що виведе якість знань поліцейських, про демократичні процеси в суспільстві, на прогресивно новий рівень.

Так, В. Бурк-Вайт сформулював три цілком обґрунтовані гіпотези зв’язку ступеня порушень прав людини з проявами міждержавної агресії, а саме: 1) держави, які систематично порушують права і свободи своїх громадян, швидше за все, братимуть участь у міжнародній агресії; 2) держави, в яких права і свободи людини і громадянина захищені посередньо або добре, навряд чи будуть брати участь у міжнародній агресії; 3) держави, в яких поважають права і свободи людини і громадянина, можуть брати участь у міжнародній інтервенції виключно на підставі норм міжнародного права та з метою захисту прав і свобод громадян від порушень з боку власної держави [9]. Належить зауважити, в розрізі забезпечення відсічі збройній агресії російської федерації проти України, що станом на сьогодні Україна є державою в якій з одного боку поважають права і свободи людини і громадянина та всебічне забезпечується їх дотриманням, а з іншого боку, на певних

територіях України, де проходять активні бойові дії, подекуди неможливим є виконання функції поліції, а відповідно забезпечення дотримання принципу прав і свобод людини і громадянина, як у такій діяльності, так і в загальносоціальному розумінні.

Висновки. Отже, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах правоохоронної діяльності Національної поліції України є надзвичайно важливою запорукою, як ефективізації функціонування цього підрозділу у загальнодержавному масштабі, так і укріплення інституту прав і свобод людини і громадянина на всьому Європейському континенті, що в умовах відсічі збройної агресії російської федерації, розглядається як один із найбільш важливих векторів державної роботи.

Ще одним щаблем становлення інституту дотримання прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності є стійка взаємодія поліції з населенням, що виражається, перш за все, в обізнаності поліцейськими основним спектром і колом прав і свобод людини і громадянина, що належить до конкретної територіальної громади так і внесених до законодавства України компетентнісних повноважень місцевого самоврядування, щодо здійснення контролю за діяльністю конкретного підрозділу Національної поліції чи певного кола працівників.

На нашу думку, принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина, котрий виокремлений в самостійну статтю в структурі Закону України “Про Національну поліцію”, сприяє становленню прикладного застосування відповідного принципу в повсякденній поліцейській діяльності та чітко окреслює зміст і юридичну сутність указаних норм, що систематизовані в конкретному нормативно-правовому акті та об’єктивно відповідають загальносоціальному розумінню про правильність чи неправильність поведінки.

Основними найбільш виразним є те, що зазначений вищий принцип чітко визначений законодавством України, а його межі, сутність і зміст інкорпоровані в діяльність Національної поліції України, чого не було до цього. Станом на сьогодні в діяльності Національної поліції України дотримання контролює окремо уповноважений підрозділ – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, до кола компетенції якого і віднесено перевірку всіх фактів і обставин, щодо подій пов’язаних із ймовірним порушенням прав і свобод людини і громадянина в поліцейській діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бродовський С.С. Окремі аспекти забезпечення дотримання прав і свобод людини в діяльності національної поліції. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2017/pdf/60.pdf
2. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. Інформація і право. № 2(33)/2020. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/3_16.pdf
3. Вітик Ю. І. Дотримання прав і свобод людини: принцип діяльності Національної поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 116–121. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.20>.
4. Вітик Ю. І. Принцип дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 205–209. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.31>.
5. Волошин Ю. О. Принцип / Ю. О. Волошин // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [за ред. Ю. С.Шемшученко (голова ред. кол.) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998-2004. Т. 5. 2003. С. 110-111.
6. Раздольська О.В. Генезис реалізації принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022.
7. Куйбіда В. С., Хорошенко О. В. Організація публічної служби в Україні : монографія. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2016. 272 с.
8. Забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/21458>
9. Burke-White W.W. Human Rights and National Security: The Strategic Correlation. *Harvard Human Rights Journal*. 2004. Vol. 17. P. 254. URL: <https://www.law.upenn.edu/cf/faculty/wburkewh/workingpapers/.pdf>

Morozov E. E. Historiography of the formation of the principle of observance of human rights in the activities of the national police of Ukraine

The author substantiates that ensuring the observance of human and civil rights and freedoms in all spheres of law enforcement of the National Police of Ukraine is an extremely important guarantee of both the effectiveness of the functioning of this unit on a national scale and the strengthening of the institution of human and civil rights and freedoms throughout the European continent, which, in the context of repelling the armed aggression of the Russian Federation, is considered as one of the most important vectors of state work.

It is proved that another stage in the formation of the institution of observance of human and civil rights and freedoms in law enforcement is the stable interaction of the police with the population, which is expressed, first of all, in the awareness by the police of the main spectrum and range of human and civil rights and freedoms belonging to a particular territorial community, as well as the competence powers of local self-government included in the legislation of Ukraine. on exercising control over the activities of a specific unit of the National Police or a certain circle of employees.

The principle of observance of human and civil rights and freedoms, which is singled out as an independent article in the structure of the Law of Ukraine «On the National Police», contributes to the formation of the applied application of the relevant principle in everyday police activities and clearly outlines the content and legal essence of these norms, which are systematized in a specific normative legal act and objectively correspond to the general social understanding of the correctness or wrongness of behavior.

The main and most striking is that the above-mentioned principle is clearly defined by the legislation of Ukraine, and its limits, essence and content are incorporated into the activities of the National Police of Ukraine. As of today, the observance of human rights in the activities of the National Police of Ukraine is controlled by a separately authorized unit – the Department of the Main Inspectorate and Observance of Human Rights of the National Police of Ukraine, the competence of which includes the verification of all facts and circumstances regarding events related to the alleged violation of human and civil rights and freedoms in police activities.

Key words: *human rights, legal protection, responsibility, police, observance of rights, principles of activity.*

УДК 347.91

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.14>

О. О. Мельник

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0000-0002-2088-630X>
olgamelnik_1987@ukr.net

Р. Б. Шишка

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0000-0002-0532-1909>

І. Л. Бородін

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0000-0002-1874-3238m
Bild123579@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ПЕРЕБУВАННЯ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї В РІЗНИХ ДЕРЖАВАХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті розкрито деякі аспекти сімейно-правових способів захисту прав дітей в умовах перебування членів сім'ї в різних державах в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну, яке розпочалось 24 лютого 2022 року. Здійснено науковий аналіз сучасного стану сімейно-правових способів захисту прав дітей в умовах розділення сімей державними кордонами, коли, як правило, матері з дітьми виїхали в держави західного світу, а батьки залишились в Україні. Сформовано авторські пропозиції подальшого вдосконалення правового регулювання зазначених викликів сімейних правовідносин засобами національного та міжнародного права. Актуалізовано, що норми чинного сімейного законодавства України гарантують дитині право на сім'ю, невід'ємною складовою якого є участь у вихованні рідних осіб. Однак доведено, що впродовж триваючої військової терористичної агресії російської федерації їх правореалізація є ускладненою. Підкреслено, що для досягнення вказаної в статті мети провідну роль відіграє не тільки формально-догматичний аналіз чинного законодавства, однак і судова практика Верховного суду. Запропоновано додатково врегулювати відповідальність за порушення права на спілкування з дитиною за допомогою дистанційних засобів зв'язку. Аргументовано положення, що після відновлення мирного стану в Україні посилиться питома вага судового способу захисту порушених прав на спілкування та участь у вихованні дітей, що перебувають за межами батьківщини. Зроблено висновок, що певні узагальнення статті можуть бути корисними для розроблення стратегії подолання порушень прав дітей на сімейне виховання та відновлення права на спілкування в умовах чинних обмежень щодо перетинання громадянами України державного кордону України.

Ключові слова: батьки, виїзд, дитина, перешкоджання, право на спілкування, судовий захист, участь у вихованні.

Вступ. Україна вже тривалий час перебуває в стані російсько-української війни, що призводить до значних порушень у функціонуванні багатьох сімей наших співвітчизників на Батьківщині та за її межами. Діти, які покинули територію України в пошуках мирного оточення, хоча й не страждають від тривоги та вибухів, зазнають іншої, насамперед психологічної шкоди.

Одним із найболючіших питань є питання розлучення дітей, яке є наслідком того, що чинний порядок перетинання громадянами України державного кордону встановлює обмеження для чоловіків віком від 18 до 60 років, що регламентовані Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [1], постановою КМУ «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. №57 [2]. Як наслідок, діти втрачають можливість безпосереднього спілкування зі своїми батьками. Більше того – частими є розлучення за одноосібною ініціативою матерів, які виїхали за кордон, що додатково і в геометричній прогресії травмує дітей.

Окремі аспекти поняття правового регулювання прав і законних інтересів дітей в Україні постійно привертають увагу вітчизняних учених, серед яких – О. Аврамова, А. Бугаєць, Т. Бугаєць, А. Грабовська, Л. Дзяхар, Ю. Завгородня, Н. Крестовська, О. Н. Лінник, Н. Лінник, Д. Мацелик, Л. Позігун, О. Спесивцева, А. Стариченко, О. Старчук, Ю. Трестер, О. Халдорссон, Н. Хмелевська, Н. Хмелевська, Т. Хуторянська, В. Чорна, О. Шевченко-Бітенська, Р. Шишка, О. Шульц, О. Юхта, І. Ярмолинська та інші. Проте безпосередньо аналізовані нами питання на сучасному етапі розвитку українського суспільства ними не аналізувалися. Тим самим тема цієї статті є актуальною.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії сімейного права, чинного законодавства та судової практики розкрити деякі аспекти сімейно-правових способів захисту прав дітей в умовах життя членів сім'ї в умовах російсько-української війни.

Виклад основних положень. Більшість дітей, що від часів повномасштабного вторгнення російської федерації перебувають за кордоном, розлучені з батьком, іноді братом, дідом чи іншими родичами, які згідно з нормами СК України мають право на спілкування з дитиною. Нагадаємо, що стаття 257 СК України надає право бабі, діду, прабабі, прадіду право спілкуватися зі своїми внуками, правну-

ками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення [3]. Однак іноді жінка, що пережила втрату батька своєї дитини чи інший травматичний досвід, ухвалює рішення поїхати якнайдалі від місця такої втрати. При цьому бажання захистити дитину переважає намагання забезпечити право дитини спілкуватися з родичами. До війни судові механізми захисту приписів сімейного законодавства було відпрацьовано: через звернення до суду із залученням органів опіки та піклування як третьої особи громадяни мали можливість домогтися застосування державного примусу задля реалізації вказаних прав. Звичайно, при цьому суд мав дотримуватися принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

М. Менджул указує, що принцип найкращих інтересів дитини означає пріоритетне врахування батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами інтересів дитини під час учинення дій або ухвалення ними рішень, які спрямовані на задоволення будь-яких індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я та особливостей розвитку; крім того принцип найкращих інтересів дитини передбачає врахування думки дитини, якщо остання досягла такого віку й рівня розвитку, що може її висловити [4].

Як слушно вказує Т. Томляк, категорія «принцип забезпечення найкращих інтересів дитини» надає можливість забезпечити реалізацію тих інтересів дитини, які не охоплюються правом. Так, закріплене в законодавстві пріоритетне право дитини на сімейне виховання не гарантує їй права на щасливу сім'ю [5]. Цілком погоджуємося з думкою В. Комісаренко, що особисті немайнові права загалом, як і права батьків та дітей, потрібно розглядати як суб'єктивні цивільні права; ці права становлять певну органічну сукупність (групується навколо певних благ) і відповідно здійснюються комплексно; вони належать одночасно кожному з членів сім'ї, тобто в ідеалі матері, батьку та дитині (дітям), але у процесі їх здійснення трапляється і множинність учасників таких відносин [6]. Додатково підкреслимо: не слід забувати про те, що сімейне законодавство України не обмежує цю

множинність лише парадигмою «батько/мати – діти», а й включає інших родичів, що не може ігноруватися навіть попри можливість додаткового ускладнення таких правовідносин (наприклад, включення ще одного іноземного елемента, якщо хтось залишився в Україні, а інші учасники перебувають в інших державах).

Регулювання сімейно-правових відносин в аспекті немайнових прав завжди супроводжувалося певними труднощами, адже на відміну від майнових прав є логічні перепони щодо примусу в питаннях участі у вихованні дитини тощо. Так, Л. Красицька зазначає: погоджуючись із тим, що право дитини на проживання в сім'ї є системотвірним правом, оскільки саме із цим правом пов'язані інші права дитини (право на належне батьківське виховання, право на спілкування та контакт з батьками тощо), що разом охоплюються поняттям «сімейні права дитини», достатньо складно погодитися з тим, що право знати своїх батьків, право на виховання є правомозможностями цього права, а не самостійними суб'єктивними правами [7].

Зауважимо, що для досягнення мети нашого дослідження не є суттєвою різниця термінів «право на спілкування», «право на контакт з дитиною» тощо. На нашу думку, не має сумнівів щодо наявності певних особливостей щодо виконання судових рішень щодо захисту всіх означених прав. До початку повномасштабної агресії російської федерації Україною постійно здійснювалися кроки щодо вдосконалення регулювання в цій царині та досягнення справедливого компромісу між законними правами й інтересами всіх їх учасників. Однак сьогодні потребує напрацювання нового досвіду, що відображено в судовій практиці останніх років. До прикладу: постанова від 11 грудня 2023 року у справі № 607/20787/19 (провадження № 61-11625сво22) містить таку позицію Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду: факт проживання дитини за кордоном (незалежно від того, чи вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на вирішення судами України правової суперечки про визначення місця її проживання; повернення дитини в Україну не є передумовою для вирішення суперечки між батьками про визначення місця проживання такої дитини; проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови у позові про визначення місця проживання такої дитини разом з одним із батьків в Україні [8]. Таким чином, з метою узгодження

правозастосовної практики у спірних правовідносинах Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відступає від висновку колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладеного у постанові від 07 грудня 2022 року у справі № 759/96/18 (провадження № 61-4906св22) про те, що правову суперечку між батьками щодо місця проживання дитини може бути вирішено лише після повернення дитини до держави постійного місця проживання із зазначенням висновку про те, що факт проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову про визначення місця проживання такої дитини разом з одним із батьків в Україні [9].

На нашу думку, повернення дитини в Україну дійсно не має бути передумовою для вирішення правової суперечки між батьками про визначення місця проживання такої дитини, адже така вимога створить перешкоди на шляху реалізації багатьма нашими співвітчизниками права на справедливий суд незалежно від того, чи вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після. При цьому варто зазначити, що в проаналізованій вище справі констатовано, що позивач не надав достатніх належних і допустимих доказів на підтвердження потреби визначення місця проживання дитини з батьком з огляду на інтереси самої дитини, які переважають над інтересами й бажаннями її батьків, а також що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечніше залишатися з матір'ю в Королівстві Іспанія; визначення місця проживання дитини з матір'ю не позбавляє позивача батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків, що мають усвідомлювати обоє з батьків, суперечку між якими вирішено судом. При істотній зміні обставин сторони мають право ініціювати визначення іншого порядку фізичної опіки щодо дитини. Відповідно не втрачає актуальності те, на що раніше вказала Велика Палата Верховного Суду у постанові від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц: положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приді-

ляється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (стаття 3), узгоджуються з нормами Конституції України та законів України, тому саме її норми зобов'язані враховувати всі суди України, розглядаючи справи, які стосуються прав дітей [10].

Висновки: Право на спілкування з дитиною незалежно від її місцеперебування може бути захищене через звернення до суду в Україні. Відповідно звертаємо увагу на те, що сучасні засоби зв'язку дозволяють підтримувати комунікацію різними способами, тож за умови сприяння того з батьків, із ким перебуває дитина, можливою є участь у вихованні дитини такими засобами, як спілкування on-line, спільна навчальна та ігрова активність у мережі Internet, обмін відео тощо. Задля повноцінної реалізації пропонується запровадити механізм фіксації такого спілкування та посилити відповідальність за невиконання відповідних рішень суду. Це дозволить уникнути тривалих порушень права на участь у вихованні дитини тих рідних, що залишились в Україні, та сприятиме втіленню прав дитини. Перебуваючи в новому оточенні далеко від дому, дитині потрібно підтримувати контакт із рідними, що сприятиме усвідомленню власної самоідентичності, і тому правове регулювання цього сегменту сімейно-правових відносин потребує значної уваги з боку нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України. Закон України №3857-XII від 21 січня 1994 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://surl.li/usaeh>
2. Правила перетинання державного кордону громадянами України. Затверджено Поста-

новою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>

3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. №2947-III. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <http://surl.li/usana>
4. Менджул М.В. *Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 56. Том 1. С. 87-91. 2019. URL: <http://surl.li/usaxw>
5. Томляк Т.С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2023. С. 72-80. URL: <http://surl.li/usasy>
6. Комісаренко В.Д. Поняття особистих немайнових прав батьків та дітей у законодавстві та правовій доктрині України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: *Юриспруденція*. № 47. Том 2. С. 13-17.2020. URL: <http://surl.li/usarh>
7. Красицька Л.В. Про право дитини знати своїх батьків. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2019. С. 90-93. URL: <http://surl.li/usbre>
8. Постанова Верховного суду від 11 грудня 2023 року у справі № 607/20787/19. *Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду*. 2023. URL: <http://surl.li/usbbv>
9. Постанова Верховного суду від 07 грудня 2022 року у справі № 759/96/18: *Верховний Суд у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду*. 2022. URL: <http://surl.li/usbdb>
10. Постанова Верховного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц: *Велика Палата Верховного Суду*. 2018. URL: <http://surl.li/usbfz>

Melnyk O. O., Shyshka R. B., Borodin I. L. Some aspects of family law methods of protecting the rights of children in the conditions of the stay of family members in different states in the conditions of the Russian-Ukrainian war

The article reveals some aspects of family law methods for protecting children's rights in conditions where family members are in different countries due to the Russian-Ukrainian war, especially in the context of the full-scale Russian invasion of Ukraine, which began on February 24, 2022. A scientific analysis of the current state of family law methods for protecting children's rights in conditions where families are separated by state borders is conducted. Typically, mothers with children have left for Western countries, while fathers have remained in Ukraine. The author has formulated proposals for further improvement of the legal regulation of these challenges in family relations by means of national and international law. It is emphasized that the current family legislation of Ukraine guarantees a child the right to a family, an integral component of which is the participation in upbringing by a circle of persons. However, it is proven that during the ongoing military terrorist aggression by the Russian Federation, the realization of these rights is complicated. It is highlighted that to achieve the goal stated in the article, not only the formal-dogmatic analysis of the current legislation but also the judicial practice of the Supreme Court played a leading role. It

is proposed to additionally regulate responsibility for violating the right to communicate with a child through remote means of communication. It is argued that after the restoration of peace in Ukraine, the importance of judicial protection of the violated rights to communication and participation in the upbringing of children located abroad will increase. It is concluded that certain conclusions and generalizations of the article may be useful for developing a strategy to overcome violations of children's rights to family upbringing and to restore the right to communication under the current restrictions on crossing the state border of Ukraine by Ukrainian citizens.

Key words: *child, departure, father, hindrance, judicial protection, participation in upbringing, right to communicate.*

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.15>

Я. М. Сандул

доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-6823-7990

А. Ю. Бойчук

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин, суспільних комунікацій
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
orcid.org/0000-0001-5593-7878

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню питання змісту адміністративно-правового статусу Збройних Сил України. Зазначено, що затвердження адміністративно-правового статусу Збройних Сил України пов'язано з етапами формування, розвитку, та реформування Збройних Сил України.

Встановлено, що адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України побудований на конституційно та законодавчо визначених принципах і гарантіях провадження діяльності Збройних Сил України і координується він з адміністративно-правовим статусом інших суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України.

Визначено адміністративно-правового статус суб'єкта сектора безпеки і оборони як врегульовану адміністративним законом систему структурних елементів, представлених цільовим, організаційно-структурним, функціональним блоками та іншими складниками, які визначають правове становище суб'єкта безпеки і оборони в адміністративних правовідносинах при здійсненні діяльності із забезпечення національної безпеки. Зроблено висновок про те, що призначення Збройних Сил України розкривається в їхній діяльності через реалізацію конституційно та законодавчо визначених завдань і функцій, а правовий статус – це не тільки сукупність його складових та можливостей, але й механізми їх втілення у конкретних відносинах.

Висунуто тезу про важливість внесення зміни до Закону України «Про Збройні Сили України» в частині відповідності сучасним проблемами та стандартам НАТО в сфері національної безпеки та військової підготовки. В цілому адміністративно-правовий статус Збройних Сил України в період дії правового режиму воєнного стану відображає сукупність елементів, які дозволяють Збройним Силам України впорядковувати суспільні відносини для цілей захисту національної безпеки через надані їм спеціальні повноваження.

Ключові слова: *Збройні Сили України, адміністративно-правовий статус, повноваження, воєнний стан, національна безпека.*

Актуальність дослідження. Постійна загроза національній безпеці України, державному суверенітету, територіальній цілісності, безпеці громадян України – щоденний виклик сектору безпеки і оборони. У стримуванні збройної агресії проти України провідну роль відіграють Збройні Сили України. Конституція України визначає, що «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України»

[1]. Актуальність теоретичного дослідження публічного адміністрування у сфері національної безпеки України, зокрема, у Збройних Силах України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності каталізувалася збройною агресією проти України.

Захист національних інтересів, як безумовна необхідність для створення умов існу-

вання і розвитку особи, суспільства і держави є головною метою державної політики з питань національної безпеки яка нерозривно пов'язана із спрямованістю публічного адміністрування у сфері національної безпеки [2]. Дискусійність наукового обґрунтування векторів забезпечення сталого і прогресивного розвитку національних держав та міжнародного співтовариства значно актуалізувалася після двох світових війн та появи нових загроз національним інтересам і міжнародній стабільності [3, с. 321]. Забезпечення належного рівня ефективності публічного адміністрування у сфері національної безпеки є маркером потенціалу держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематикою визначення правового статусу Збройних Сил України займалися такі вчені, як: Л. Рослицька, В. Ситюк, С. Янюка, О. Боброва, В. Тимофєєва, О. Спілки, Д. Федотова, О. Затинайка, О. Музики, Г. Єфімова, Ю. В'яткіна, П. Щипанського, В. Павленка, М. Лобко та інші. Натомість, враховуючи періодичне удосконалення законодавства у сфері оборони та безпеки України, необхідним є виокремлення ролі Збройних Сил України в період дії правового режиму воєнного стану.

Метою статті є здійснення наукового дослідження адміністративно-правового статусу Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. Історіографічно затвердження адміністративно-правового статусу Збройних Сил України пов'язано з етапами формування, розвитку, та реформування Збройних Сил України. Якщо перші два етапи корелюються із становленням держави та утворенням власної системи органів національної безпеки та оборони як невід'ємної складової незалежної та самостійної держави та закріплення її основ на законодавчому рівні, то етапи реформування, хоч і частково, опосередковуються необхідними часовими змінами та новими стандартами, і перш за все, є необхідними заходами реагування на реальну зовнішню загрозу.

Впровадження керівних принципів і напрямів діяльності суб'єктів публічного адміністрування національної безпеки і оборони України для своєчасного виявлення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам ґрунтується на удосконаленні законодавства, розробці стратегій безпеки і воєнної доктрини України.

Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення націо-

нальної безпеки і оборони України побудований на конституційно та законодавчо визначених принципах і гарантіях провадження діяльності Збройних Сил України і координується він з адміністративно-правовим статусом інших суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України [4].

Адміністративно-правовий статус суб'єкта сектора безпеки і оборони ідентифікує відповідного суб'єкта права в системі правовідносин у сфері забезпечення національної безпеки і оборони в конкретний час із конкретними повноваженнями, завданнями і відповідальністю. Тобто, слухним є визначення адміністративно-правового статусу суб'єкта сектора безпеки і оборони як врегульованої адміністративним законом системи структурних елементів, представлених цільовим, організаційно-структурним, функціональним блоками та іншими складниками, які визначають правове становище суб'єкта безпеки і оборони в адміністративних правовідносинах при здійсненні діяльності із забезпечення національної безпеки [5].

Узагальнюючи питому кількість підходів до визначення адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, слушно виокремити, що «Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України – це закріплене та регульоване адміністративно-правовими нормами становище Збройних Сил України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України, що виражається у визначеному місці та призначенні Збройних Сил України в системі суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони та суспільстві й державі загалом, цілях і завданнях, організаційно-функціональній структурі, комплексі кореспондуючих прав та обов'язків, формах і методах діяльності, охоплених сферою компетенції, та повноважень Збройних Сил України у галузі національної безпеки і оборони [6].

Становлення та формування Збройних Сил України збігається з проголошенням незалежності України і зумовлене процесами державотворення, загальними тенденціями військового будівництва, дією зовнішньополітичних чинників.

Визначальне значення у становленні Збройних Сил України відіграла побудова відповідної нормативно-правової бази. При підготовці та розробці перших законодавчих актів автивно вивчався досвід військового будівництва Німеччини, Великої Британії, інших країн [7]. Своєчасність прийняття першочергово необхідного

нормативного базису було обумовлено наявністю спільних поглядів політичних сил на необхідність мати власне військо [8].

Якщо до 2014 р. фундаментація Збройних Сил України як невід'ємного інституту незалежної демократичної держави, затвердження принципів, напрямків та правових основ його діяльності спиралася на досвід інших демократичних країн та допускала можливість змін та реформ у разі потенційної загрози національній безпеці, то події 2014 р. стрімко змінили і швидкість впроваджуваних змін і, що особливо важливо, зміст реформування в умовах присутності вже реальної зовнішньої загрози.

Оборонна реформа мала здійснити ряд термінових та надзвичайних заходів для адміністративно-правового забезпечення оборони держави та забезпечити рівень боєздатності необхідний для реагування та відсічі воєнної загрози.

Здійснення заходів та часові межі реформування Збройних Сил України обумовлювалися перш за все зовнішніми чинниками і були відповіддю на запит захисту від збройної агресії та необхідністю реагування на зростаючу загрозу територіальній цілісності. Потреба змін була нагальною і вимагала їх впровадження у надзвичайно стислі терміни.

Незважаючи на конституційно визначені місце і роль Збройних Сил України, в умовах зростаючої загрози національній безпеці правові засади організації діяльності Збройних Сил України потребують теоретичного та практичного переосмислення, змін і адаптації шляхом здійснення рішучих та ефективних кроків у площині діючого законодавства.

Початок агресії Росії проти України – безумовний виклик для Збройних Сил України та перевірка на вірність Військовій присязі та відданість народу України, що означив новий етап осмислення змісту правового статусу Збройних Сил України та їх ролі у гарантуванні національної безпеки держави.

У відповідь на виклик необхідності зміцнення бойових спроможностей українського війська та забезпечення додаткової обороноздатності країни в особливий період значного розвитку та переосмислення зазнає нормативно-правова база військового будівництва. Новітні наукові дослідження повинні стосуватись змін законодавства щодо правових засад сектора безпеки і оборони з метою посилення обороноздатності держави, системи цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України, що стосу-

ються змін у координації та взаємодії з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, критичного аналізу стану Збройних Сил та визначення заходів, необхідних для зміцнення боєздатності ЗСУ.

Публічне адміністрування у ЗСУ є цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення національної безпеки і можна впевнено стверджувати: на теперішній час має не тільки стратегічне, але й навіть доленосне значення для майбутнього Української держави.

Акцентація на ролі стратегічного та оперативного забезпечення національної безпеки і оборони України Збройними Силами України набуває рис загостреної обгрунтованості та доцільності. Здійснення заходів реформування Збройних Сил України до вимог реалій, в яких опинилася держава, є не можливим без удосконалення їх адміністративно-правового статусу.

Призначення Збройних Сил України розкривається в їхній діяльності через реалізацію конституційно та законодавчо визначених завдань і функцій, тобто правовий статус – це не тільки сукупність його складових та можливостей, але й механізми їх втілення у конкретних відносинах. У той же час, правовий статус одного суб'єкта має бути підсвітлений протилежним статусом іншого суб'єкта, тобто має бути в наявності зв'язок та відповідність адміністративних-правових статусів Збройних Сил України та інших суб'єктів при забезпеченні національної безпеки і оборони. Адміністративно-правове забезпечення оборони являє собою системну діяльність суб'єктів публічного управління, регламентовану адміністративно-правовими нормами у сфері національної безпеки та оборони для реалізації та захисту суспільних відносин у сфері національної безпеки та оборони [9].

Конституційні та законодавчо визначені принципи є базою побудови адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. Реалізуючи гарантії провадження діяльності, адміністративно-правовий статус Збройних Сил України узгоджується з адміністративно-правовим статусом інших суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України під час їх взаємодії.

Важливим для переосмислення розмежування повноважень державних органів у сферах національної безпеки і оборони стало прийняття Закону України «Про національну безпеку України», який визначив основи та принципи національної безпеки і оборони,

основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Варто зазначити, що Закон визначив подальшу перспективу удосконалення законодавства та адміністративно-правового статусу суб'єктів у сфері національної безпеки і оборони та зумовив прийняття нових редакцій Стратегії інформаційної безпеки, Стратегії національної безпеки, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, Положень про командування видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України та інші нормативно-правових актів. Також, на виконання Закону були розроблені, у межах повноважень визначених Положеннями, командування видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України доктрини, настанови, бойові статuti, оперативні і тактичні стандарти підготовки до застосування та ведення операцій (бойових дій) для здійснення військового управління у мирний і воєнний час за стандартами НАТО [10].

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що мають бути внесені зміни до Закону України «Про Збройні Сили України» в частині відповідності сучасним проблемам та стандартам НАТО в сфері національної безпеки та військової підготовки. В цілому адміністративно-правовий статус Збройних Сил України в період дії правового режиму воєнного стану відображає сукупність елементів, які дозволяють Збройним Силам України впорядковувати суспільні відносини для цілей захисту національної безпеки через надані їм спеціальні повноваження. Доцільним є подальше дослідження організаційно-структурного блоку адміністративно-правового статусу Збройних Сил України для оптимізації їх діяльності та якісного виконання поставлених завдань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

[%D0%B2%D1%80#Text](#) (дата звернення: 04.07.2023).

2. Ларін С. Теоретичні аспекти дослідження категорії «національна цінність» як складової системи забезпечення національної безпеки. Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 4. С. 26- 30.
3. Шевченко М.М. Соціально-філософська концепція науковоосвітнього забезпечення публічного управління у сфері національної безпеки України. Гілея : науковий вісник. 2018. Вип. 134. С. 320-325.
4. Нестеренко, О.В. Поняття адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 137-141. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.24>
5. Пономарьов С.П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. док. юрид. наук / 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2018. 513 с.
6. Тична, Богдана Миколаївна. Адміністративно-правовий статус збройних сил України як суб'єкта інформаційної діяльності [Текст] : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / Богдана Миколаївна Тична. – К. : ЗУНУ, 2021. – 241 с.
7. Гапеева О.Л. Формування законодавчої бази на першому етапі військового будівництва в Україні. *Військово-науковий вісник*. 2002. № 6. С.74–78.
8. Ткачук А.П. Збройні сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій у 1991–2014 роках : монографія. наук. ред. І. Я. Соляр. Львів : Нац. акад. сухопут. військ, 2019. С.70–71.
9. Пашинський В.Й. Поняття та структура адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1(20). С. 20–29.
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 10.02.2024).

Sandul Ya. M. , Boichuk A. Yu. Contents of the administrative and legal status of the armed forces of Ukraine under the conditions of marital state

The article is devoted to the study of the content of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine. It is noted that the approval of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine is related to the stages of formation, development, and reform of the Armed Forces of Ukraine.

It has been established that the administrative-legal status of the Armed Forces of Ukraine as a subject of ensuring national security and defense of Ukraine is built on the constitutionally and legally defined principles and guarantees of the operation of the Armed Forces of Ukraine and is coordinated with the administrative-legal status of other subjects of ensuring national security and defense of Ukraine.

The administrative-legal status of the subject of the security and defense sector is determined as a system of structural elements regulated by administrative law, represented by target, organizational-structural, functional blocks and other components that determine the legal position of the subject of security and defense in administrative legal relations when carrying out activities with ensuring national security. It was concluded that the purpose of the Armed Forces of Ukraine is revealed in their activities through the implementation of constitutionally and legally defined tasks and functions, and the legal status is not only the totality of its components and capabilities, but also the mechanisms of their implementation in specific relationships.

A thesis was put forward about the importance of amending the Law of Ukraine «On the Armed Forces of Ukraine» in terms of compliance with modern problems and NATO standards in the spheres of national security and military training. In general, the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine during the period of the steam regime of the military army reflects a set of elements that allow the Armed Forces of Ukraine to regulate social relations for the purpose of protecting national security through the special powers granted to them.

Key words: *Armed Forces of Ukraine, administrative and legal status, powers, martial law, national security.*

УДК 340:342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.16>**О. С. Мельничук**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

КЛАСИЧНІ ТА НЕКЛАСИЧНІ ПРИНЦИПИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню класичних та неklasичних принципів методології сучасного права та держави, їх співвідношенню та розвитку, з урахуванням теоретичних та практичних питань їх оптимального використання.

Визначені класичні принципи методології сучасного права та держави, серед яких принципи: об'єктивності, раціональності, історизму, детермінізму монізму тощо. Надано їх характеристики та особливості їх застосування у юридичній науці. Проаналізовано їх ефективність щодо деяких юридичних питань сучасності та виявлені ключові відмінності класичних та неklasичних принципів щодо дослідження права та держави.

Встановлено, що використання «змішаної методології», тобто інтеграція як класичних, так і неklasичних принципів, дозволяє досліднику досягти найбільш точних результатів у своїх наукових дослідженнях. Тому класичні принципи методології сучасного права та держави повинні бути доповнені неklasичними принципами для більш повного і всебічного аналізу правових явищ. Серед таких принципів: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм, плюралізм тощо.

Поєднання об'єктивного та суб'єктивного дозволяє враховувати індивідуальні перспективи і переконання, які впливають на правові рішення. Принцип поєднання раціонального та нераціонального визнає існування ірраціональних елементів у праві, що дає змогу дослідникам вивчати право в контексті людської психології та емоцій.

Абстрагування від історії дозволяє оцінювати правові явища незалежно від їх історичного контексту, зосереджуючись на їхніх функціональних характеристиках. Індетермінізм визнає багатофакторність і випадковість у правових процесах, що допомагає уникнути надмірної спрощеності в юридичних дослідженнях. Принцип плюралізму сприяє використанню різних теоретичних і методологічних підходів, що дозволяє досягти комплексного розуміння правової реальності.

Особлива увага приділяється прикладу, пов'язаному з інтерпретацією права у зв'язку із застосуванням неklasичного принципу поєднання об'єктивного та суб'єктивного, який дозволяє глибше зрозуміти складність правових явищ у цьому контексті. Є наявною взаємодія між об'єктивними правовими нормами та суб'єктивними переконаннями й досвідом окремих індивідів. Зазначений принцип допомагає відобразити більш реалістичну картину правової реальності, де особисті та соціальні фактори мають суттєве значення.

Ключові слова: методологія, право, сучасна держава, правова система, методологічні парадигми, класичні методологічні принципи, неklasичні методологічні принципи, праворозуміння, філософія права, інтерпретація права.

Постановка проблеми. Одним із важливих аспектів теоретичної та практичної юриспруденції є дослідження та застосування методології юридичної науки до різних явищ сучасного права та держави. Розуміння методологічних основ дозволяє не тільки використовувати наукові знання про право та державу, але й інтегрувати міждисциплінарний досвід з інших сфер, зокрема філософії. У межах юридичного поля можуть співіс-

нувати класична та неklasична парадигми [1], як методологічні інструменти для аналізу сучасних правових та державних питань. Відмінність цих парадигм полягає у застосуванні специфічних принципів пізнання, що визначають їх методологічний фундамент. Зміна парадигми, відповідно, супроводжується трансформацією основ наукових досліджень, зокрема методологічних принципів, які лежать в основі правової науки.

Принцип, у визначенні відомих українських учених, – це основні начала, висхідні ідеї, які характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю та відображають істотні положення теорії, учення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної та суспільної організації; вони є внутрішнім переконанням людини, яке визначає її ставлення до дійсності, суспільним ідеям та діяльності [2, с. 3].

Принцип є когнітивною установкою суб'єкта щодо об'єкта пізнання, яка визначає передумови, процес і результати цього пізнання. Це означає, що принцип слугує базовою основою для того, як суб'єкт сприймає та розуміє об'єкт, встановлюючи певні рамки та напрями для дослідження. Відповідно, методологічний принцип є імперативною установкою, яка регулює особливості застосування всіх інших наукових інструментів пізнання. Він задає структуру та порядок дій, які необхідні для досягнення наукових результатів, забезпечуючи систематичність і логічність у проведенні досліджень.

Методологічний принцип має обов'язковий характер, що ускладнює відмову від нього, оскільки він є невід'ємною частиною наукової методології. З одного боку, принцип виступає як певний фундамент, від якого важко відмовитися без втрати наукової цілісності та послідовності. З іншого боку, мислення в площині двох діаметрально протилежних принципів одночасно є складним завданням, оскільки це вимагає постійного переключення між різними логічними системами та підходами. Вибраний методологічний принцип також впливає на інтерпретацію отриманих даних, формуючи загальну картину досліджуваного явища. Таким чином, методологічний принцип є ключовим елементом, що забезпечує ефективність та якість наукового пізнання, впливаючи на всі етапи дослідницького процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методології сучасного права та держави приділяється значна увага. Важливий внесок у вивчення цієї проблематики в загальнотеоретичних, філософсько-правових та практичних аспектах зробили такі вчені, як: Дудченко В. В., Завальнюк В. В., Іванченко О. М., Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Мелякова Ю. В., Оборотов Ю. М., Щамбура Д. В. та інші. Однак, в наукових роботах недостатньо уваги приділено дослідженню розвитку та співвідношення класичних і неklasичних принципів методології сучасного права та держави.

Мета статті. Метою статті є визначення та аналіз класичних і неklasичних принципів методології, які застосовуються у сучасному праві та державі. Дослідження спрямоване на виявлення ключових відмінностей між цими принципами та оцінку їхнього впливу на формування і розвиток сучасної методології юриспруденції. Також наводяться приклади щодо оптимального використання цих принципів.

Виклад основного матеріалу. При розгляді особливостей класичних принципів у методології сучасного права та держави, важливо підкреслити, що характерною рисою класичного підходу до права є його сприйняття як остаточного арбітра у вирішенні соціальних проблем. Наприклад, класичне уявлення про право добре ілюструється відомим твердженням Віктора Гюго, що право – це все те, що є істинним і справедливим. Це означає, що в рамках класики в праві можлива об'єктивна істина, а саме право розглядається як об'єктивна реальність, невід'ємна частина навколишнього світу, з якою людина стикається у повсякденному житті. Отже, одним із ключових класичних принципів у методології юридичного пізнання є принцип об'єктивності, який вимагає від дослідників і практиків прагнення до істинного, неупередженого та справедливого розуміння правових норм і процесів.

Обґрунтування принципу об'єктивності в юриспруденції пов'язане з тим, що право має досліджуватися та сприйматися як незалежне від індивідуальної свідомості явище. Право розглядається як частина об'єктивної реальності, у якій можна виявити об'єктивні закономірності. Це передбачає певне абстрагування від індивідуальності дослідника, винесення суб'єкта пізнання «за дужки» та розгляд предмету, наприклад, сутності права чи держави, «самих по собі». Дослідник виступає як сторонній спостерігач, який може бачити всю картину правових явищ повністю. Цей принцип дозволяє пізнавати будь-яке явище всебічно, виявляючи його повну причину існування шляхом опису його якостей.

Застосування принципу об'єктивності нерозривно пов'язане з принципами конкретності істини та причинності (детермінізму). Ці принципи вказують, що незалежно від предмета пізнання завжди можна виявити його причини, характеристики, якості та особливості розвитку, і це знання буде істинним. Як зазначають Н. М. Крестовська та Л. Г. Матвєєва характеризуючи принцип об'єктивності, «дослідник

має визнавати державно-правову реальність в її закономірностях і загальних формах, бути неупередженим» [3, с. 31].

Принцип детермінізму вказує на існування причинно-наслідкових зв'язків у праві, де все має свою причину і породжує наслідки. Ці зв'язки є не лише логічними, але й онтологічними, що підтверджує, наприклад, ідею щодо безпосередньої дії закону. Деякі дослідники наголошують на важливості цього принципу, підкреслюючи практичне застосування, для встановлення та пояснення мотивів, мотивації, і причин правопорушень та злочинної діяльності. [4, с. 38]. Теоретично можна стверджувати, що у праві існують стійкі та універсальні причинно-наслідкові зв'язки. Право розглядається як соціальний механізм, закономірності функціонування якого аналогічні закономірностям функціонування будь-якого іншого механізму.

Наступний класичний принцип – це принцип раціональності, який передбачає, що у праві завжди домінує раціональний елемент, і воно є втіленням розуму та логіки. Джон Локк у своєму загальновідомому вислові зазначав, що «закон є вищим проявом людської мудрості, що використовує досвід людей на благо суспільства». Тобто право розглядається як раціональна конструкція, яку можна повністю пояснити за допомогою законів формальної логіки. У праві немає місця нераціональному чи ірраціональному, тому його пізнання має бути максимально вільним від емоцій.

Принцип раціональності передбачає, що всі явища у праві та державі можуть бути пояснені за допомогою людського розуму. Дослідник здатний логічно обґрунтувати все, що він пізнав або може пізнати в сфері юриспруденції. Цей принцип стверджує можливість побудови неупередливої та логічної картини правової реальності. Під впливом цього принципу домінуючим стає нормативне розуміння права, або, іншими словами, позитивістський тип праворозуміння.

До класичних принципів також слід віднести принцип історизму, який включає у себе підхід до пізнання сучасного через призму минулого. Цей принцип передбачає розуміння правових явищ з точки зору їхнього історичного розвитку, що вимагає від дослідника розглядати специфічні етапи становлення цих явищ. Наприклад, можна стверджувати, що принцип історизму є підґрунтям та основою діалектичного методу пізнання [5].

Крім того, прикладом застосування цього принципу є відомі ідеї історичної школи права

(кінець XVIII ст., Німеччина). Ця школа права, представлена Густавом Гуго, Фрідріхом-Карлом фон Савінї та Георгом Фрідріхом Пухтою, розглядала право як продукт народного духу та історичний результат суспільного життя. Згідно з принципом історизму, для повного розуміння права необхідно враховувати його історію: будь-яке пояснення права, загальне або контекстуальне, без урахування його історичного контексту, може бути неповним [6, с. 49].

Класичним у методології юриспруденції є принцип монізму, який стверджує, що у праві існує єдине правильне рішення, яке відображає об'єктивну істину. Дослідження ґрунтуються на застосуванні одного методу, чия ефективність є підтвердженою і не підлягає сумнівам. Наприклад, Ганс Кельзен у своїх дослідженнях використовував нормативно-догматичний підхід для вирішення всіх поставлених завдань. Також варто відзначити, що наприкінці XIX століття з'явилася моністична теорія співвідношення норм міжнародного і національного права. У 1899 році німецький дослідник В. Кауфман опублікував працю «Юридична сила міжнародного права і взаємозв'язок законодавчої влади і державних органів», де виклав основні принципи теорії монізму. Цю теорію розвинув згаданий вище Г. Кельзен у своєму нормативістському вченні про «чисте правознавство». Згідно з цією теорією, існує єдина універсальна система права, яка охоплює різні правові порядки і розвивається в рамках «основної норми», що визначає основи правотворчості з позицій правової логіки [7, с. 396].

Разом з тим, у сучасному світі, що переживає стрімкий технологічний та соціокультурний розвиток, використання лише традиційних підходів у методології сучасного права та держави поступово втрачає свою актуальність. Наприклад, замість того, щоб розглядати правові системи як незмінні та жорстко визначені, науковці та правознавці збільшують інтерес до некласичних принципів, які дозволяють більш гнучко та ефективно реагувати на виклики сучасності.

Некласична парадигма юридичної методології виникла через обмежену спроможність класичних принципів охоплювати всі аспекти правових явищ. Вона розглядає право як частину людської свідомості та критерій самооцінки й самообмеження. Право вбачається як властивість людини, тому його сприйняття є переважно суб'єктивним, а не об'єктивним; воно є відносним, а не абсолютним поняттям.

Розвиток права розглядається як плюралістичний цивілізаційний процес, а права людини вважаються вершиною юридичного мислення. Основні принципи неklasичної методології включають: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм, плюралізм [8, с. 12] тощо.

Класичний принцип об'єктивності починає виявляти певну недосконалість через збільшення уваги до суб'єкта та його суб'єктивного сприйняття, що також відбивається у юридичній науці. Це аналогічно кризі принципу причинності у класичній механіці, яка стверджувала, що знання розміщення всіх точок у всесвіті дозволяє передбачити майбутнє. Ця криза також має вплив і на гуманітарні науки.

Право існує у своїй суб'єктивній реальності та має своїм джерелом волю людини або внутрішні імперативи, такі як совість, мораль чи почуття справедливості. Людина завжди взаємодіє з правовою реальністю, впливаючи на її формування зсередини. Цей процес не обмежується лише об'єктивними факторами, а включає також суб'єктивні установки та мотивації. В рамках принципу поєднання об'єктивного та суб'єктивного, особливе значення набуває мета пізнання як фактор, що визначає, які аспекти і явища привертають увагу суб'єкта дослідження [9].

Наприклад, коли мова йде про правову інтерпретацію «ми не просто заново відтворюємо текст, не просто змушуємо його ніби грати новими фарбами. Ми створюємо нові смисли, безумовно пов'язані з глибинними «витокми», зі смисловим корінням самого тексту (якщо ми хочемо саме зрозуміти текст), але водночас відмінні від раніше вже виявлених смислів, пов'язаних з цим текстом: аж до того, що, інтерпретуючи, ми можемо створити практично новий текст» [10, с. 351].

Принцип раціональності також перестає відповідати потребам сучасного права і держави у контексті їхнього розвитку, особливо в контексті юридичної психології та досліджень, які розкривають нераціональні та ірраціональні аспекти права. Людина є нераціональною істотою, тому право містить багато міфів, аксіом та вірувань, які не можна інтерпретувати тільки раціонально. Тому неklasичний принцип поєднання раціонального та нераціонального у методології сучасного права та держави спрямований на розкриття особливостей пізнання, які виходять за рамки виключно раціонального.

Наприклад, це вивчення правових міфів у сфері юриспруденції [11], це релігійна віра як основа для побудови наукових конструкцій [12, с. 58] тощо. Тобто, ключову роль для цього принципу відіграє визнання нераціональних способів досягнення правової реальності.

Принцип історизму, як один із класичних, втрачає актуальність через кризу історичної науки та її методології, де відбувається відхід від жорстких детермінованих схем у поясненні історичних процесів і зростає значення суб'єктивних оцінок у історичному описі. В цьому контексті неklasичний принцип абстрагування від історії дозволяє оцінювати явище у його функціональному аспекті, не зосереджуючись на історичному розвитку. Цей підхід акцентує увагу на структурних зв'язках, системних закономірностях та функціональних особливостях явища, залишаючи питання його розвитку поза розглядом.

До класичного принципу детермінізму варто додати неklasичний принцип індетермінізму, який стверджує, що у праві майже немає закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків з високим рівнем релевантності. Іншими словами, правові явища не завжди можна пояснити однозначно, оскільки вони можуть мати множинні причини та наслідки. Це відкриває можливості для глибшого розуміння правової реальності через врахування непередбачуваних і випадкових факторів.

Класичний принцип монізму, який передбачає існування єдино правильної відповіді у праві, поступається місцем неklasичному принципу плюралізму [13]. Принцип плюралізму визнає, що правова реальність багатогранна і потребує різних підходів та концепцій для її комплексного осмислення. Це дозволяє вченим і практикам використовувати різні методологічні інструменти, що збагачує розуміння права та держави. В умовах сучасного суспільства, що швидко змінюється, такий підхід стає особливо важливим, оскільки сприяє адаптації правових систем до нових викликів і потреб.

Таким чином, доповнення класичних принципів детермінізму та монізму неklasичними принципами індетермінізму та плюралізму відображає еволюцію правової методології, що відбувається у відповідь на складність і динамічність сучасного правового ландшафту. Це дає можливість більш гнучкого та ефективного підходу до дослідження та застосування права, враховуючи різноманітні аспекти правових явищ.

Інноваційною у цьому контексті є думка Ю. М. Оборотова, який стверджував сучасний розвиток змішаних методологій юриспруденції. «Вибір змішаної методології не повинен бути абстрактний, а визначатися поставленими завданнями. На цьому шляху найбільшу ефективність мають проблемні, а не предметні дослідження, пов'язані з практикою зміни методологічних оптик, в цьому плані використовується метафоричний конструкт - триангуляція (наприклад, позитивізм + герменевтика), що якраз і відображає легалізацію змішаної методології» [14, с. 9].

Висновки і пропозиції. Таким чином, до класичних принципів методології сучасного права та держави можна віднести наступні: об'єктивність, детермінізм, раціональність, історизм та монізм. Однак цей перелік принципів не є вичерпним. Якщо оцінювати їх ефективність, то вони іноді не здатні охопити деякі юридичні питання сучасності.

Наприклад, принцип об'єктивності не завжди може конкурувати з можливостями такого принципу неklasичної парадигми, як поєднання об'єктивного та суб'єктивного у сфері правової інтерпретації. У сучасній юриспруденції зростає значення суб'єктивних чинників, таких як індивідуальні переконання та емоції, що вимагає перегляду традиційних підходів у цій сфері. Принцип раціоналізму іноді не задовольняє запити сучасної юриспруденції щодо розвитку юридичної психології, правової ідентичності та досліджень, спрямованих на розкриття нераціональних та ірраціональних основ права. Людина, як суб'єкт права, має багато нераціональних аспектів, що впливають на правову поведінку та процеси правотворення. Це вимагає врахування не лише раціональних, але й нераціональних елементів у правових дослідженнях.

Слід зазначити, що застосування набору класичних принципів як інструменту сучасної методології у юриспруденції є виправданим та ефективним, особливо у поєднанні з можливостями неklasичної парадигми. Це дозволяє досягти більш гнучкого та комплексного підходу до дослідження права та держави, враховуючи їх складність та багатогранність у сучасному світі.

Отже, визнаючи важливість класичних принципів у методології юриспруденції, необхідно також звернути увагу на значення неklasичних принципів у дослідженні сучасного права та держави. Сучасна правова проблематика вимагає використання цих неklasичних принципів як дієвих інструментів для

розв'язання багатьох складних юридичних питань. Некласичні принципи, такі як: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм та плюралізм тощо, дозволяють глибше і більш всебічно зрозуміти правову реальність. Вони доповнюють класичні принципи, надаючи можливість аналізувати право та державу у контексті сучасних змін.

Список використаних джерел:

1. Мелякова Ю. В. Класична і неklasична парадигми епістемології права. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 3. С. 85-101.
2. Бабенко А. М., Борисова О. О., Шаповалова О. І. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 3 (44). С. 3-7.
3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
4. Медведєв В. С. Принципи сучасної вітчизняної юридичної психології. С. 37-41. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9272/1/%D0%F%201_p038-042.pdf
5. Стрелкова Ю. О. Еклезіологія діалектичної теології: христоцентризм, діалектика, історизм. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141 (2). С. 141-146.
6. Мельничук О.С. Класичні принципи у методології юриспруденції // *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). - Одеса : Видавництво «Юридика». 2023. Т. 1. С. 47-50.
7. Іванченко О. М. Теорія гармонізації монізму і дуалізму у співвідношенні норм національного та норм міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. Збірник наукових праць. 2010. Вип. 52. С. 395-400.
8. Мельничук О. С. Методологічні парадигми та принципи сучасного права та держави // *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матер. всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2022. С. 9-13.

9. Гадамер Г.-Г. Истина і метод : Герменевтика I : Основи філософської герменевтики. Т. 1. К.: Юніверс. 2000. 464 с.
10. Ремізова О. Сутність та способи інтерпретації права. *Підприємництво, господарство і право. Серія: Філософія права.* № 3. 2020. С. 350-355.
11. Тищенко Ю. В. Правовий міф у структурі правової реальності. *Юридичний вісник.* 2020. № 2. С. 17-24.
12. Громовчук М. В., Белов Д. М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* № 71. 2022. С. 55-64.
13. Щамбура Д. В. Концепція юридичного плюралізму як основа дослідження неофіційного права. *Правовий часопис Донбасу.* № 1 (66). 2019. С. 33-40.
14. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін. ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса, 2019. 420 с.

Melnychuk O. S. Classical and non-classical principles of the modern law and state methodology

The article is dedicated to the study of classical and non-classical principles of the methodology of modern law and state, their correlation and development, considering the theoretical and practical issues of their optimal use. The defined classical principles of the methodology of modern law and state include objectivity, rationality, historicism, determinism, monism, etc. Their characteristics and the peculiarities of their application in legal science are provided. The effectiveness of these principles concerning certain contemporary legal issues is analyzed, and the key differences between classical and non-classical principles in the study of law and state are identified.

It has been established that the use of a «mixed methodology», that is, the integration of both classical and non-classical principles, allows researchers to achieve the most accurate results in their scientific studies. Therefore, the classical principles of the methodology of modern law and state should be supplemented with non-classical principles for a more comprehensive and thorough analysis of legal phenomena. Such principles include the combination of objective and subjective, rational and non-rational, abstraction from history, indeterminism, pluralism, etc.

The combination of objective and subjective perspectives allows for the consideration of individual viewpoints and beliefs that influence legal decisions. The principle of combining rational and non-rational acknowledges the existence of irrational elements in law, enabling researchers to study law in the context of human psychology and emotions. Abstraction from history allows for the evaluation of legal phenomena independently of their historical context, focusing on their functional characteristics. Indeterminism recognizes the multi-factorial and contingent nature of legal processes, helping to avoid oversimplification in legal research. The principle of pluralism promotes the use of various theoretical and methodological approaches, allowing for a comprehensive understanding of legal reality.

Special attention is given to the example related to the interpretation of law in connection with the application of the non-classical principle of combining objective and subjective elements, which allows for a deeper understanding of the complexity of legal phenomena in this context. The interaction between objective legal norms and the subjective beliefs and experiences of individuals is evident. This principle helps to reflect a more realistic picture of legal reality, where personal and social factors are of significant importance.

Key words: *methodology, law, modern state, legal system, methodological paradigms, classical methodological principles, non-classical methodological principles, legal understanding, philosophy of law, interpretation of law.*

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.17>**О. Агапова**

кандидат юридичних наук, завідувачка сектору міжнародного співробітництва та роботи з іноземцями лабораторії теоретичних досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПОЗАСУДОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Автором, на основі аналізу останніх наукових підходів адміністративно-правової науки, визначено, що нормативно-правові акти є основними інструментами публічного адміністрування у сфері позасудової юстиції в Україні. Дослідження нормативно-правових актів у сфері позасудової юстиції дозволило авторці встановити ознаки, що формують «ресурс» таких актів до яких віднесено: підзаконний характер; прийняття суб'єктом публічного адміністрування; сфера регулюючого впливу – відносини позасудової юстиції; унормована процедура прийняття; юридична значимість; обов'язковість; публічність; односторонність; забезпеченість силою публічного примусу; унормованість процедури прийняття та зовнішньої форми його закріплення та ін. Авторкою наводяться конкретні приклади нормативно-правових актів, що використовуються для адміністративно-правового регулювання діяльністю суб'єктів публічної адміністрації за кожною сферою суспільних відносин у сферах: нотаріату, безоплатної правничої допомоги, діяльності арбітражних керуючих, експертного забезпечення правосуддя, виконання кримінальних покарань та пробації, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), архівної справи і діловодства. У статті підкреслюється, що нормативно-правовий акт варто розглядати як офіційний, прийнятий у встановленому законом порядку, розрахований на неодноразове застосування щодо невизначеного кола осіб акт, виданий суб'єктом публічного адміністрування, що містить норму адміністративного права (правило поведінки), яка встановлює, змінює, припиняє правовідносини у сфері позасудової юстиції.

Ключові слова: сфера позасудової юстиції, нормативно-правові акти, інструменти публічного адміністрування, адміністративне право, Міністерство юстиції України.

Постановка проблеми: Одним із основних інструментів публічного адміністрування у сфері позасудової юстиції, що посідає своє чільне місце у механізмі адміністрування – є нормативно-правовий акт. Раціонально буде підкреслити, що згідно із сучасними тенденціями адміністративно-правової науки нормативно-правовий акт визначається як результат діяльності уповноважених суб'єктів публічного адміністрування, що містить певне правило поведінки у відповідній сфері суспільних відносин. Дослідження нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування у сфері позасудової юстиції є метою даної статті, що дозволить встановити ознаки нормативно-правового акту, які формують його ресурс та навести конкретні приклади актів, що використовуються для адміністративно-правового регулювання діяльністю суб'єктів публічної адміністрації. Отже, дослідження

нормативно-правових актів як основних інструментів регулювання сферою позасудової юстиції вважаємо актуальними для науки адміністративного права, та й такими, що потребують більш ґрунтовного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В адміністративно-правовій науці традиційно розглядаються питання щодо визначення інструментів адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування різними сферами суспільних відносин. Так, варто відзначити роботи В. Авер'янова, Ю. Битяка, О. Бандурки, В. Бевзенко, А. Берлача, В. Гаращука, Т. Коломоєць, В. Колпакова, Д. Лученко, Н. Матюхіної, Р. Мельника та інших вчених, що неодноразово акцентували увагу на передовій ролі нормативно-правових актів, як інструментів публічного адміністрування.

Нормативно-правовий акт в адміністративно-правовій науці традиційно визначається як «...юридичний акт, виданий суб'єктом публічного адміністрування, що містить у собі хоча б одну норму адміністративного права (правило поведінки), або змінює, доповнює, припиняє її дію» [1, с. 459]. Має рацію Т. Коломоець, яка визначає нормативно-правовий акт, як «... акт, який прийнятий уповноваженим суб'єктом публічного адміністрування, що встановлює, змінює або ж припиняє дію норм права» [2, с. 177].

У підручнику П. Діхтєвського та Ю. Ващенко, нормативно-правовий акт визначено, як «... офіційний результат волевиявлення суб'єкта публічної адміністрації, що здійснюється в односторонньому порядку, розрахований на неодноразове застосування стосовно невизначеного кола осіб й передбачає настання юридичних наслідків» [3, с. 318].

Важливо підкреслити, що нормативно-правові акти також характеризуються низкою обов'язкових ознак, які і формують його ресурс. Серед таких ознак варто виокремлювати: офіційний характер, нормативний зміст, прийняття суб'єктом публічного адміністрування, сфера регулюючого впливу – відносини позасудової юстиції, неодноразовість застосування, невизначене коло осіб, щодо яких діє регулюючий вплив, унормована процедура прийняття, забезпеченість примусовою силою стосовно застосування. З огляду на різноманіття суб'єктів публічного адміністрування у сфері позасудової юстиції, можемо відзначити превалювання підзаконних нормативно-правових актів в адміністративно-правовому регулюванні, їх несистематизованість, що ускладнює процедуру їх тлумачення та застосування.

Виклад основного матеріалу. Полісуб'єктність – ознака, що притаманна сфері позасудової юстиції. Суб'єкти публічної адміністрації у сфері позасудової юстиції уповноважені приймати нормативно-правові акти у межах своєї компетенції, і цілком логічно вести мову про їх нормотворчу активність, а отже й використання нормативно-правового акту як інструменту публічного адміністрування в цілому та у сфері позасудової юстиції зокрема. Під час аналізу законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері позасудової юстиції, кількість підзаконних актів істотно превалює у порівнянні із законодавчими нормативно-правовими актами, що підтверджує тезу про активність всіх без винятку

суб'єктів публічного адміністрування у зазначеній сфері суспільних відносин й використання відповідного інструменту механізму публічного адміністрування. Пропонуємо систематизувати всі акти за сферами діяльності таких суб'єктів та їх вплив на сферу позасудової юстиції.

У сфері *нотаріату* варто відзначити: Постанову Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», у якій визначено порядок вчинення нотаріальних дій, строки, заборони та інші умови [4]; Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5 «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» [5], прийнятий для вдосконалення порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами та належної організації передачі документів нотаріального діловодства.

У сфері *безоплатної правничої допомоги* можемо виокремити наступні акти: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363 «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою», що передбачає загальні вимоги та механізми інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги у випадках, встановлених цим Порядком [6]; Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 № 8 «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу», де визначено умови, види правничих послуг, форма примірного договору та інші питання [7]; Наказ Міністерства юстиції України від 30.04.2015 № 633/5 «Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу», що визначає механізм формування та ведення такого реєстру та правила користування ним [8].

У сфері *діяльності арбітражних керуючих* наведемо такі акти: Наказ Міністерства юстиції України від 06.12.2019 № 3928/5 «Про затвердження Порядку здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих», що встановлює механізм здійснення організації та контролю за діяльністю арбітражних керуючих, повноваження осіб, які здійснюють перевірки, права, обов'язки, порядок оформлення результатів перевірки тощо [9]; Наказ Міністерства юстиції України від 17.10.2019 № 3190/5 «Про затвер-

дження Порядку проведення установчого з'їзду арбітражних керуючих України», акт що започаткував утворення саморегульованої організації арбітражних керуючих, затвердження її статуту та вирішення інших організаційних питань [10].

У сфері експертного забезпечення правосуддя варто згадати: Постанову Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 № 804 «Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції», у якій визначено перелік платних послуг, що можуть надаватись науково-дослідними установами судових експертиз [11]; Наказ Міністерства юстиції України від 19.04.2012 № 611/5 «Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України», що визначає вимоги до змісту професійної діяльності та кваліфікації працівників науково-дослідних установ Міністерства юстиції України [12].

У сфері виконання кримінальних покарань та пробачії в якості прикладу наведемо такі нормативно-правові акти: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2024 № 406 «Про затвердження Порядку носіння і зберігання зброї та спеціальних засобів індивідуального захисту особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби» у якій визначено умови отримання дозволу на носіння і зберігання зброї, припинення права осіб на носіння і зберігання табельної зброї, боєприпасів до неї та спеціальних засобів індивідуального захисту, встановлено зразок аркушу контролю за порядком носіння і зберігання табельної зброї тощо [13]; Наказ Міністерства юстиції України від 06.02.2017 № 292/5 «Про затвердження Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України», що регламентує порядок організації діяльності міжрегіональних воєнізованих формувань, що функціонують з метою запобігання і припинення злочинів терористичної спрямованості та інших злочинів, дій, що дезорганізують роботу установ кримінально-виконавчої системи [14].

У сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) слід навести наступні акти: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2018 № 1979/5 «Про затвердження Порядку складання та подання звітності про діяльність органів державної виконавчої служби та приватних виконавців» [15]; Наказ Міністерства юстиції України від

21.10.2016 № 3005/5 «Про затвердження Спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державних виконавців територіальних органів державної виконавчої служби», що передбачає перелік загальних та спеціальних вимог до освіти, досвіду роботи, знання законодавства, професійних знань, технічних вмій тощо до осіб, які претендують на зайняття посад державних виконавців [16]; Наказ Міністерства юстиції України від 05.08.2016 № 2431/5 «Про затвердження Порядку формування і ведення Єдиного реєстру приватних виконавців України», що містить вимоги до порядку дій щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру, порядку доступу до інформації тощо [17].

У сфері архівної справи і діловодства можна навести такі приклади нормативних актів: Наказ Міністерства юстиції України від 27.09.2013 № 2045/5 «Про затвердження Порядку державного обліку документів Національного архівного фонду», у якому визначено питання організації державного обліку документів Національного архівного фонду, порядок здійснення контролю за наявністю документів, їх станом, місцем, умовами зберігання тощо [18]; Наказ Державної архівної служби України від 11.06.2020 № 69 «Про затвердження Положення та складу Науково-видавничої ради Державної архівної служби України», що регламентує діяльність Науково-видавничої ради, як дорадчого органу Укрдержархіву [19].

Доречним буде зазначити, що перелічені акти за відповідними сферами діяльності набувають ознак нормативно-правового акту, а отже це підтверджує активність використання такими суб'єктами відповідного інструменту публічного адміністрування для врегулювання відносин у всіх складових сфери позасудової юстиції.

Всі ці акти є підзаконними, односторонніми, прийнятими суб'єктами публічного адміністрування у межах їх компетенції, публічними, прийнятими згідно із процедурою, із охопленням всіх обов'язкових реквізитів (вимоги щодо форми, змісту, процедури розробки, прийняття, набрання чинності, доведення до виконавців, виконання тощо), є обов'язковими, юридично значимими та забезпечені примусовою силою держави щодо їх виконання, тобто в наявності всі ознаки, які притаманні нормативно-правовим актам.

Варто уточнити, що нормативно-правові акти як інструмент публічного адміністрування використовують всі без винятку суб'єкти публічного адміністрування у сфері позасудової

юстиції в Україні як загальнодержавні, (наприклад, Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5 «Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів» [20]), так і територіальні (а саме Наказ Східного Міжрегіонального управління юстиції від 04.04.2023 № 241/7 «Про визначення Переліків населених пунктів в межах відповідних районів Сумської, Донецької, Луганської, Полтавської, Харківської та Чернігівської областей, на які поширюється компетенція відділів державної реєстрації актів цивільного стану Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції» [21]).

Висновок. Отже, в якості інструментів публічного адміністрування у сфері позасудової юстиції варто розглядати *нормативно-правовий акт* як офіційний, прийнятий у встановленому законом порядку, розрахований на неодноразове застосування щодо невизначеного кола осіб акт, виданий суб'єктом публічного адміністрування, що містить норму адміністративного права (правило поведінки), яка встановлює, змінює, припиняє правовідносини у сфері позасудової юстиції.

Список використаних джерел:

1. Загальне адміністративне право : підручник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Вид. 2-ге. Одеса : Гельветика, 2023. 688 с.
2. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
3. Адміністративне право України : підручник / [П. Діхтієвський, Ю. Вашенко, Н. Задирака, та ін.] ; за заг. ред. П. Діхтієвського. Київ : Вид-во Людмила, 2023. 772 с.
4. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 164. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1250. Ред. від 27.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-p#Text>
5. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства : наказ М-ва юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5. *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. Ст. 3515. Ред. від 30.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text>
6. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : постанова Каб. Міністрів України від 28.12.2011 № 1363. *Офіційний вісник України*. 2011. № 101. Ст. 3719. Ред. від 14.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-p#Text>
7. Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу : постанова Каб. Міністрів України від 11.01.2012 № 8. *Офіційний вісник України*. 2012. № 3. Ст. 92. Ред. від 23.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2012-p#Text>
8. Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу : наказ М-ва юстиції України від 30.04.2015 № 633/5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. Ст. 1163. Ред. від 09.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0517-15#Text>
9. Про затвердження Порядку здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих : наказ М-ва юстиції України від 06.12.2019 № 3928/5. *Офіційний вісник України*. 2019. № 99. Ст. 3337. Ред. від 06.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1228-19#Text>
10. Про затвердження Порядку проведення установчого з'їзду арбітражних керуючих України : наказ М-ва юстиції України від 17.10.2019 № 3190/5. *Офіційний вісник України*. 2019. № 84. Ст. 2872. Ред. від 19.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1123-19#Text>
11. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції : постанова Каб. Міністрів України від 27.07.2011 № 804. *Офіційний вісник України*. 2011. № 57. Ст. 2296. Ред. від 09.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-2011-p#Text>
12. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : наказ М-ва юстиції України від 19.04.2012 № 611/5 // *Законодавство України* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 13.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#Text>
13. Про затвердження Порядку носіння і зберігання зброї та спеціальних засобів індивідуального захисту особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби : постанова Каб. Міністрів України від 28.04.2023 № 406. *Офіційний вісник України*. 2023. № 47. Ст. 2559. Ред. від 28.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/406-2023-p#Text>
14. Про затвердження Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ М-ва юстиції України

- від 06.02.2017 № 292/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 15. Ст. 458. Ред. від 04.03.2022. URL: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0177-17#Text>)
15. Про затвердження Порядку складання та подання звітності про діяльність органів державної виконавчої служби та приватних виконавців : наказ М-ва юстиції України від 23.06.2018 № 1979/5. *Офіційний вісник України*. 2018. № 53. Ст. 1878. Ред. від 30.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0756-18#Text>
16. Спеціальні вимоги до осіб, які претендують на зайняття посад державних виконавців територіальних органів державної виконавчої служби : затв. наказом М-ва юстиції України від 21.10.2016 № 3005/5. *Офіційний вісник України*. 2016. № 87. Ст. 2872. Ред. від 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1444-16#Text>
17. Про затвердження Порядку формування і ведення Єдиного реєстру приватних виконавців України : наказ М-ва юстиції України від 05.08.2016 № 2431/5. *Офіційний вісник України*. 2016. № 64. Ст. 2181. Ред. від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1125-16#Text>
18. Про затвердження Порядку державного обліку документів Національного архівного фонду : наказ М-ва юстиції України від 27.09.2013 № 2045/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 79. Ст. 2957.
19. Про затвердження Положення та складу Науково-видавничої ради Державної архівної служби України : наказ Держ. архів. служби України від 11.06.2020 № 69 // *Законодавство України* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 19.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0069842-20#Text>
20. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів : наказ М-ва юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 76. Ст. 2357. Ред. від 02.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-17#Text>
21. Про визначення Переліків населених пунктів в межах відповідних районів Сумської, Донецької, Луганської, Полтавської, Харківської та Чернігівської областей, на які поширюється компетенція відділів державної реєстрації актів цивільного стану Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції : наказ Схід. міжрегіон. упр. М-ва юстиції України від 04.04.2023 № 241/7 // Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України. URL: https://www.sumyjust.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/nakaz_atu.pdf

Agapova O. Legal acts as the main instruments of public administration in the area of extrajudicial justice in Ukraine

Based on the analysis of the latest scientific approaches of administrative and legal science, the author determines that regulatory legal acts are the main instruments of public administration in the Justice Area of Ukraine. The study of regulatory legal acts in the field of extrajudicial justice allowed the author to identify the features which form the "resource" of such acts, including their by-law nature, adoption by a public administration entity, the scope of regulatory influence – extrajudicial justice relations, a regulated adoption procedure, legal significance, binding nature, publicity, unilateralism, provision of public coercion, regulated adoption procedure and external form of its consolidation, etc. The author provides specific examples of regulatory legal acts used for administrative and legal regulation of activities of public administration entities in each area of public relations in the following areas: notary, free legal aid, insolvency receivers, expert support of justice, execution of criminal sentences and probation, organization of enforcement of decisions of courts and other bodies (officials), archival and record keeping. The article emphasizes that a regulatory legal act should be considered as an official act adopted in accordance with the procedure established by law, intended for repeated application to an indefinite number of persons, issued by a public administration entity and containing a rule of administrative law (rule of conduct) which establishes, modifies, or terminates legal relations in the field of extrajudicial justice.

Key words: *area of extrajudicial justice, legal acts, instruments of public administration, administrative law, Ministry of Justice of Ukraine.*

О. Ф. Ситниковкандидат юридичних наук, доцент кафедри
фінансового і податкового права
Державного податкового університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ЗАКОНУ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВОГО РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У даній науковій статті досліджено проблеми реалізації підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами в адміністративному судочинстві, а саме встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. У статті проведено аналіз актуальної судової практики Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду, в якій містяться висновки з порушеного питання. Наголошено на проблемних практичних аспектах застосування інституту перегляду судових рішень за виключними обставинами. Під час дослідження було встановлено, що відповідно норма Кодексу адміністративного судочинства України встановлює тридцять днів із дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України для подання заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами, проте рішення Конституційного Суду України може набирати законної сили через певний проміжок часу після його прийняття. Автор прийшов до висновку, що з метою приведення процесуального закону у відповідність із вимогами статті 152 Конституції України, необхідно внести зміни до Кодексу адміністративного судочинства України з метою усунення прогалів в законодавстві, оскільки повноваження адміністративних судів України щодо застосування Конституції України ґрунтуються на принципах, відповідно до яких суди можуть не застосовувати закони чи інші нормативно-правові акти у випадку, коли дійдуть до висновку, що такий закон чи інший нормативно-правовий акт суперечить Конституції України, і, відповідно, застосуванню в такому випадку підлягають норми Основного закону як норми прямої дії.

Ключові слова: адміністративне судочинство, перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, неконституційність (конституційність) закону, наслідки визнання закону неконституційним.

Постановка проблеми: Відповідно до пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. Таким чином, законодавець надав стороні адміністративного процесу право на повернення до того початкового юридичного стану, в якому перебували сторони адміністративного процесу під час виникнення спору, після ухвалення рішення Конституційним Судом України.

Водночас згідно з частиною 2 статті 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення [1]. Аналогічна норма закріплена і в статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України». Таким чином в Кодексі адміністративного судочинства України неврегульованим залишилося питання про те, з якого моменту сторона адміністративного спору набуває права на перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами: з дня ухвалення відповід-

ного рішення Конституційним Судом України чи з іншої дати, що встановлена у самому рішенні Конституційного Суду України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підставу неконституційності закону для перегляду судових рішень за виключними обставинами в адміністративному судочинстві досліджував А. А. Єзеров [2]. Рішення Конституційного Суду України як одну з підстав для перегляду судового рішення у соціальних справах розглядав Резворович К. Р. [3]. Боднар С.В. досліджував особливості касаційного провадження перегляду рішень адміністративного суду за винятковими обставинами [4]. Також провадження за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві досліджувала Дорохіна Ю.А.[5].

Метою статті є дослідження питання забезпечення відновлення порушених прав особи, що зумовлені застосуванням при розгляді адміністративного спору положень законів, інших актів або їх окремих положень, які визнані такими, що не відповідають Конституції України, та пошук шляхів вдосконалення діючого законодавства та врегулювання питань, які виникають на практиці.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи становлення інституту «виняткових обставин» в адміністративному судочинстві хочеться звернути увагу, що Кодекс адміністративного судочинства України в редакції до 03.10.2017 року містив у Розділі IV «Перегляд судових рішень» Главу 4 «Провадження за нововиявленими обставинами». Пленум Вищого адміністративного суду України у постанові від 22.05.2015 № 7 «Про узагальнення судової практики розгляду адміністративними судами заяв про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» визначав **«нововиявлені обставини** – це юридичні факти (фактичні обставини) справи, які мають істотне значення для вирішення справи по суті, існували в період первинного провадження і ухвалення судового акта, але не були і не могли бути відомі ні сторонам, ні третім особам, їхнім представникам, іншим учасникам адміністративного процесу, ні суду, за умови виконання ними всіх вимог закону для об'єктивного повного і всебічного розгляду справи та ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення.

Отже, нововиявлені обставини пов'язувались із фактичними обставинами, які мають істотне значення і які об'єктивно існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути

відомі усім особам, які брали участь у справі, та суду.

В загальний ряд нововиявлених обставин не вписувались такі обставини як наприклад, встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, які були побудовані на інших правових підставах визнання «існування факту протиправної діяльності парламенту на момент розгляду та вирішення справи і прийняття судового рішення, про перегляд якого подається заява, і має істотне значення для вирішення цієї справи по суті». [6] Це обставини які впливають не фактичну сторону справи але які впливають на юридичну оцінку обставин.

Вказану проблему вдалось вирішити з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017, де Главу 3 Розділі III КАСУ викладенню у новій редакції, яка окрім нововиявлених обставин передбачає виключні обставини.

Завдяки цим змінам, сторонам адміністративного спору надано право подати заяву про перегляд судового рішення, яким закінчено розгляд справи і яке набрало законної сили, за виключними обставинами. При наданні такого права, орган законодавчої влади переслідував мету дозволити поновити порушені права особи у зв'язку із застосуванням в адміністративній справі норм закону, що визнані неконституційними.

Таким чином, учасник адміністративного спору, в якому рішення приймалось відповідно до закону або окремих його положень, що визнані неконституційними, отримав можливість захистити свої порушені права, і задля цього він повинен подати відповідну заяву до адміністративного суду про перегляд судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили, за виключними обставинами.

Держава повинна вжити всіх заходів захисту для свого громадянина, що зазнав незадоволеної поведінки з її сторони, ефективного відновлення попереднього правового становища через надання можливості на повторний розгляд справи, при розгляді якої суд, враховуючи рішення Конституційного Суду України, перегляне вже розглянуту справу без застосування норм закону або окремих його положень, які з Конституцією не узгоджуються. Таким чином, вказане право стає додатковим чинником особі буде надано доступу до справедливого судового розгляду своєї справи.

З метою забезпечення можливості відновлення попереднього юридичного стану, що існував при застосуванні або не застосуванні судом в процесі вирішення справи закону або його окремого положення, який був визнаний у подальшому Конституційним Судом України неконституційним, відповідно до змін, які відбулись у 2017 року у Кодексі адміністративного судочинства України, було закріплено можливість для перегляду рішень суду у зв'язку з виключними обставинами.

Однак слід за доцільне зауважити, що при практичній реалізації вказаного інституту адміністративного процесу викликала доволі багато дискусій, так як на даний час не має чітко сформуваної в цьому питанні позиції ні практиками, ні науковцями.

Насамперед ключову роль при практичній реалізації даного правового інституту адміністративного процесу відіграє юридична значущість наслідків прийнятого рішення Конституційного Суду України задля винесення рішення суду в адміністративній справі. І тут варто наголосити, що вирішення даного питання напряду пов'язане з нормативно визначеним строком втрати чинності актом (його окремими положеннями), що визнається таким згідно з ухваленим Конституційним Судом рішенням.

В правових системах світу традиційно момент початку дії у часі актів, що видають конституційні суди, розділяють на такі групи: *ex tunc* (із самого початку); *ex nunc* (відтепер); *pro futuro* (на майбутнє).

Відповідно до частини 2 статті 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. З наведеного варто зробити висновок, що рішення Конституційного Суду України діють відповідно до принципу *ex nunc*. Таким чином, правовий акт або його окремі положення, що визнані Конституційним Судом України такими, що не відповідають Конституції України, втрачають чинність та не підлягають застосуванню з дня ухвалення відповідного рішення [6].

Водночас Конституційний Суд України має повноваження визначити у власному рішенні конкретну дату або подію в майбутньому, з настанням якої такий правовий акт або окремі його положення, які визнані неконституційними, втрачають чинність.

Це право було відображено, зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 (справа № 3-132/2018 (5462/17)), в якому серед іншого, суд зазначив, що підпункт 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, визнаний неконституційним у зазначеному аспекті, втрачає чинність через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами [8].

Тобто, Конституційний Суд України на власний розсуд до свого окремого рішення може застосувати принцип *pro futuro*. Варто також наголосити, що ні Конституція України, ні будь-який інший нормативно-правовий акт не містять будь-яких обмежень до дії рішень Конституційного Суду України.

Слід звернути також увагу, що для єдиної правозастосовної практики щодо перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами з підстав встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, що застосовується судами під час розгляду адміністративних справ, фундаментальним є встановлення моменту початку дії у часі актів Конституційного Суду України.

Правові позиції Верховного Суду підтверджують дані доводи, зокрема, про встановлення моменту початку дії у часі актів Конституційного Суду України зазначено у пунктах 40-41 постанови Верховного Суду від 28 квітня 2022 року у справі № 240/10144/20 (провадження №К/9901/16535/21): «аналіз норм розділу XII Конституції України (Конституційний Суд України) та Закону України від 13 липня 2017 року № 2136- VIII «Про Конституційний Суд України» дає підстави дійти висновку про те, що рішення КСУ має пряму (перспективну) дію в часі і застосовується щодо тих правовідносин, які тривають або виникли після його ухвалення. Якщо правовідносини тривалі і виникли до ухвалення рішення КСУ, однак продовжують існувати після його ухвалення, то на них поширюється дія такого рішення КСУ.

Тобто рішення КСУ поширюється на правовідносини, які виникли після його ухвалення, а також на правовідносини, які виникли до його ухвалення, але продовжують існувати (тривають) після цього. Водночас чинним законодав-

ством визначено, що Конституційний Суд України може безпосередньо у тексті свого рішення встановити порядок і строки виконання ухваленого рішення» [9].

У пункті 71 постанови Верховного Суду від 20 вересня 2023 року у справі № 815/5049/17 (адміністративне провадження №К/900/18326/23) вказано, що: «Велика Палата Верховного Суду в ухвалі 5 березня 2020 року у справі № 808/1628/18 зазначила про відсутність виключної правової проблеми, вирішення якої необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики у правовідносинах щодо застосування норм закону, які рішенням КСУ визнані неконституційними, вказавши, що суди не допустили суперечливого та взаємовиключного розуміння і застосування положень законодавства, що були чинними на час розгляду спору, але втратили законну силу після визнання їх неконституційними на підставі рішення суду конституційної юрисдикції» [10].

В ухвалі Верховного Суду від 08 червня 2023 року у справі № 420/7452/21 (адміністративне провадження № Зв/990/32/23) зазначено, що «Відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 1-р(II)/2023 від 01 березня 2023 року, пункт 6 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113-IX від 19 вересня 2019 року, який визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення. Встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їхнього окремого положення, застосованого (не застосовного) при вирішенні справи, передусім має значення як рішення загального характеру, яким визначається правова позиція для вирішення наступних справ, а не як підстава для перегляду справи із ретроспективним застосуванням нової правової позиції і зміни таким чином стану правової визначеності, уже встановленої остаточним судовим рішенням у справі» [11].

В пункті 20 ухвали Верховного Суду від 18 травня 2023 року у справі № 200/15948/21 (адміністративне провадження № Зв/990/23/23) зазначено, що: «У постанові від 19.02.2021 у справі № 808/1628/18 об'єднана палата Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у цьому зв'язку висловила позицію, згідно з якою судові рішення про відмову у задоволенні позовних вимог не передбачає можливості його примусового виконання й тому

не може вважатися «не виконаним» у розумінні пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС України, а значить не може переглядатися за виключними обставинами з вказаної нормативної підстави. У тій самій постанові значиться також, що рішення Конституційного Суду України не змінює правового регулювання спірних правовідносин та не доводить факту допущення судом помилки при вирішенні спору, адже на час виникнення спірних правовідносин та на час прийняття рішення суду першої інстанції положення вказаної норми були чинними та підлягали застосуванню» [12].

Необхідно звернути увагу на редакцію пункту 4 частини першої статті 363 КАС України, відповідно до якої у випадку встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами може бути подано протягом тридцяти днів із дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України. Згідно з положеннями частини другої статті 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Таким чином, на практиці може виникнути ситуація, коли Конституційний Суд України своїм рішенням відтермінує втрату чинності певним актом чи його окремим положенням і після спливу тридцяти денного строку з моменту офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України цей акт іще діятиме, проте строк для подання відповідної заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами уже закінчиться. З метою уникнення подібних правових колізій, доцільно було у наведеному випадку визначити юридичним фактом не момент офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України, а момент втрати чинності відповідним нормативним актом.

Запровадженням інституту виключних обставин законодавець переслідував ту мету, що умовою забезпечення перегляду судових рішень є саме такі порушення, які суттєво вплинули на вирішення справи в суді, і, як наслідок, на прийняття самого рішення. При визнанні неконституційним закону, відмові від застосування судом закону, який відповідає Консти-

туції України, порушенні міжнародних зобов'язань, взятих Україною при розгляді справи в суді дає підстави стверджувати про допущені помилки зі сторони держави і підриває авторитет судової влади як такої взагалі.

При поглибленому дослідженні повноважень Конституційного Суду України в частині визнання законів, інших актів або їх окремих положень неконституційними можна дійти висновку, що вони стають нечинними з моменту їх прийняття чи набрання ними чинності, або, як альтернатива, наслідки рішення можуть поширювати свою дію на наслідки застосування такого акту, в тому числі в минулому. Наведені положення впливають з норм Конституції України як норм прямої дії та конституційного принципу відповідальності держави при заподіянні шкоди іншим особам своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю.

Водночас практично реалізувати такі рішення Конституційного Суду України є неможливим, так як сам закон, акт, чи їх окремі положення могли виконувати властиві їм функції доволі тривалий час і призвести до чималих змін, а тому для перегляду наслідків їх застосування виникне потреба регресного руху, а учасники, які будували власну добросовісну поведінку відповідно до їх положень, опиняться в стані правової невизначеності. В такому разі потреба у визначеності юридичного стану особи може та повинна мати певний пріоритет перед іншими переконаннями чи принципами. Юридична визначеність забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов правової дійсності та його впевненість у своєму правовому становищі, а також захист від свавільного втручання з боку держави відповідно до статті 8 Конституції України.

Вона розкривається через чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (законні очікування).

Висновки. На даний час шляхів розв'язання в досліджуваній проблематиці питань на законодавчому рівні, в тому числі розробка чи обговорення відповідних проектів нормативно-правових актів, не спостерігається.

Тому з метою приведення у відповідність до ст. 152 Конституції України норм адміністративного судочинства та заповнення прогалин в законодавстві пропонуємо на законодавчому рівні доповнити ст. 363 КАС України частиною

такого змісту: «Заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами з підстави, визначеної пунктом 1 частини п'ятої статті 361 цього Кодексу, може бути подано учасниками справи протягом тридцяти днів з дня прийняття відповідного рішення Конституційного Суду України».

У подальшому плануємо продовжити дослідження питання перегляду судових рішень за виключними обставинами в адміністративному процесі шляхом виявлення проблем застосування норм адміністративного процесу на практиці та, провівши наукові дослідження, запропонувати зміни до законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Te>.
2. Єзеров А. А. Неконституційність закону як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами в адміністративному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 3. С. 118-119. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/yezerov_a_nekonstytucijnist_zakonu_yak_pidstava_dlya_pereglyadu_sudovyh_rishen_za_vyklyuchnymy_obstavynamy.pdf.
3. Резворович, К. Р. Рішення конституційного суду України як підстава перегляду судових рішень у соціальних справах за виключними обставинами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 48. С. 44. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc48/part_2/9.pdf.
4. Боднар Сергій, Денис Кузьмін & Дмитро Кузьмін. Особливості касаційного провадження перегляду рішень адміністративного суду за винятковими обставинами. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). С. 223-228. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4238>.
5. Дорохіна Ю. А. Встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону як підстава для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами в адміністративному процесі [Електронний ресурс] / Ю. А. Дорохіна // Соціальні права та їх захист адміністративним судом. *Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*. 2020. С. 176–179. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/3_MNPK_Int.pdf.
6. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 22.05.2015 № 7 «Про узагальнення судової практики розгляду адміністративними судами заяв про перегляд судо-

- вих рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-15#Text>
7. Терлецький Д. С. Ефективність конституційної скарги як засобу юридичного захисту конституційних прав особи. *Проблеми законності*. 2019. № 147. С. 23–36. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.147.182313>.
 8. Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 (справа № 3-132/2018 (5462/17) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>.
 9. Постанова Верховного Суду від 28 квітня 2022 року у справі № 240/10144/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117597690>.
 10. Постанова Верховного Суду від 20 вересня 2023 року у справі № 815/5049/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113604867>.
 11. Ухвала Верховного Суду від 08 червня 2023 року у справі № 420/7452/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111442135>.
 12. Ухвала Верховного Суду від 18 травня 2023 року у справі № 200/15948/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111035999>.

Sytnykov O. F. Current issues of declaring a law unconstitutional as a ground for reviewing a court decision in administrative proceedings

This research article examines the problems of implementing the grounds for reviewing court decisions due to exceptional circumstances in administrative proceedings, namely, the unconstitutionality (constitutionality) of a law, other legal act or their separate provisions established by the Constitutional Court of Ukraine and applied (not applied) by the court in deciding a case, if the court decision has not yet been executed. The article analyzes the current case law of the Administrative Court of Cassation within the Supreme Court, which contains conclusions on the issue raised. The author emphasizes the problematic practical aspects of applying the institute of review of court decisions under exceptional circumstances.

The author has established that, accordingly, the Code of Administrative Procedure of Ukraine establishes thirty days from the date of official publication of the relevant decision of the Constitutional Court of Ukraine for filing an application for review of a court decision in exceptional circumstances, but the decision of the Constitutional Court of Ukraine may enter into force after a certain period of time after its adoption. The author comes to the conclusion that in order to bring the procedural law in line with the requirements of Article 152 of the Constitution of Ukraine, it is necessary to amend the Code of Administrative Procedure of Ukraine with a view to eliminating the gaps in legislation, since the powers of administrative courts of Ukraine to apply the Constitution of Ukraine are based on the principles according to which courts may not apply laws or other regulatory legal acts if they come to the conclusion that such a law or other regulatory legal act contradicts the Constitution of Ukraine.

Key words: *administrative court proceedings, review of court decisions due to exceptional circumstances, unconstitutionality (constitutionality) of a law, consequences of declaring a law unconstitutional.*

М. Я. Шевчукаспірант кафедри права та публічного управління
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

МІСЦЕ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується зміст поняття правова традиція та визначається ступінь її впливу на формування правової культури держави. Ключовими факторами, що відрізняють правову традицію та правової культури виділяються: правова культура на відміну від правової традиції має індивідуальний характер і навіть властива окремим соціальним категоріям чи групам; правова традиція визначає зміст правової політики держави, тоді як правова культура виступає одним із способів її здійснення; правова традиція накладає певні обмеження на поведінку людей, а правова культура навпаки – мобілізує правові ідеї, що формуються в суспільстві і визначає ступінь їх загальної популярності, перспективи практичної реалізації. Основними факторами, що зближують правову традицію та правову культуру визначено наступні: як правова культура так і правова традиція покликані регулювати суспільні відносини і здійснювати на них стабілізаційний вплив; правова традиція і правова культура апелюють до дотримання цінностей, які є схожими або тотожними; вони в однаковій мірі визначають характер правового процесу конкретної держави – або публічний або закритий, ступінь залученості громадян до правових процесів, рівень їх правової освіченості, рівень дотримання правових свобод. Встановлено, що в умовах зростання інформаційних технологій і поширення інформації, саме правова традиція сприяє збереженню національної ідентичності окремого суспільства. Також правова традиція здійснює зберігаючи вплив на правову культуру, який проявляється в тому, що вона взаємодіє з іншими правовими традиціями. Доведено, що правова традиція визначає зміст і характер правової політики, що реалізується державою в конкретний період її розвитку і відображається в конкретних нормах права. Рівень сприйняття і правової культури і норм права безпосередньо залежить від правової традиції.

Ключові слова: норма права, цінності, правова політика, правова система, правова культура, правова держава, правова традиція.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, дослідження правових систем набуває нового змісту. В межах порівняльного правознавства формуються нові концепції, які насамперед визначають фактори, що впливають на розвиток правової системи держави. Подібні дослідження актуальні з огляду на активні глобалізаційні процеси, а у випадку України – євроінтеграцію. Більше того, повномасштабне вторгнення росії, показало, що українська правова система сповнена численних рудиментів радянського права, які насамперед проявляються у правовій культурі. Найбільшим недоліком подібної ситуації є те, що радянські, а відтак російські правові стереотипи і патерни присутні як в правовій культурі професійних правників, так і правовій культурі пересічних громадян. В обох випадках, це призвело до атрофії окремих правових норм і навіть правосприйняття

в загальному значенні. Для прикладу, пересічні українці, з огляду на низький рівень правової культури, а також утверджені в радянську епоху стереотипи, сприяли утвердженню тотальної недовіри до норм права, інститутів влади, і навіть ціннісного сприйняття самої держави. Недоліками правової культури юристів-практиків і науковців, є відсутність усталеної термінології, зокрема відсутнє узагальнене розуміння понять «правова система» чи «норма права».

В умовах відмови від радянських рудиментів, євроінтеграційних процесів, доцільно звернути увагу на власну правову традицію, що є історично детермінованою і не закритою від зовнішнього світу. З огляду на те, що українські землі були тривалий час інкорпоровані іноземними державами, наша правова традиція формувалася, як компроміс внутрішнього – національного і зовнішнього – запозиченого права.

Як наслідок, науково актуальним видається питання визначення ступеня впливу правової традиції на правову культуру населення країни.

Аналіз останніх досліджень. Проблема дослідження правової традиції є відносно новою для української правової науки. Цікаво, що навіть змістовно в національному науковому середовищі існує відмінне від західноєвропейського розуміння змісту правової традиції. Більшість українських вчених, таких, як Д.Вовк [1-2], Ю.Лобода [3], Ю.Оборотов [6], розмежовують правову традицію та правову систему і вказують, що перша є близькою до правової культури. Натомість західні вчені, покладаючись на ідеї канадського дослідника Х.Глена [11], вважають правову традицію і правову систему тотожними поняттями.

Загальну методологічну основу дослідження склали праці таких українських та іноземних вчених, як М.Ван-Хок, Д.Вовк, Х.Глен, Я.Гус, Ю.Лобода, О.Макеєва, М.Мірошніченко, Ю.Оборотов, В.Онопенко, С.Павлов, Р.Сербин та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення змісту поняття правова традиція та з'ясування ступеню її впливу на формування правової культури держави.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи вплив правової традиції на правову культуру, варто звернути увагу на те, що окремі вчені ототожнюють ці поняття. Для прикладу М. Мірошніченко ототожнює правову традицію з побутовим праворозумінням, тобто способом і формою сприйняття права населенням. Він зокрема вважає, що правова традиція це «сукупність елементів соціального і культурного спадку, що передається з покоління в покоління, і як вид суспільної нормативності, і як певне ставлення до права» [5, с. 113]. Ми не зовсім поділяємо таку думку, адже особливо в умовах сьогодення рівень правосприйняття формується не стільки під впливом розуміння права, як на основі опосередкованого сприйняття суспільно-політичних процесів чи правової політики держави. Одночасно, в кожному суспільстві є набір правових цінностей, сприйняття яких тотожне декільком поколінням, або й взагалі історично детерміноване.

Стосовно поняття правова культура, то воно менш дискусійне в плані трактування змісту, як правова традиція. Нам імпонує визначення правової культури, яке запропонував В.Онопенко. Він пропонує розуміти під правовою культурою умову перетворення держави в правову, що

передбачає існування усталеного ставлення людей до права, правової системи, що базуються на їх переконаннях, цінностях, ідеалах [7, с. 6]. Назагал, «правова культура – це загальний стан «юридичних справ» у суспільстві» [4, с. 65].

Аналогічною є думка А.Сербина, що правова культура є своєрідною соціальною «формою закріплення та відтворення розвитку у нормах та цінностях права, правової діяльності та правової свідомості» [9, с. 8]. Тобто, це певний імператив, що формує набір цінностей, які не тільки дозволяють сприймати право, а й визначають порядок його формування. Одночасно, правова культура «фіксує досягнення суспільства у сфері юридичної теорії та практики, розкриває роль правових ідеалів та цінностей у житті суспільства, реальних здобутків держави у галузі захищеності прав і свобод людини» [4, с. 65].

Для правової культури важливим є наявність ціннісних імперативів. Більше того, вважається, що правова культура «поєднує соціальні ідеали і практику, моральні та правові цінності із практично корисною діяльністю щодо втілення в життя вимог законності» [10, с. 281]. Для неї важливим є збереження певного правового досвіду, що визначається як історично, так і залежить безпосередньо від самого права [8, с. 7].

З огляду на зазначене, між правовою традицією та правовою культурою можна визначити як спільні так і відмінні риси. Саме ці риси визначають взаємозалежність понять, ступінь впливу однієї категорії на іншу.

Ключовими факторами, що відрізняють правову традицію та правової культури, є на нашу думку наступні:

– правова культура є одночасно і загальносоціальним й індивідуальним явищем. Більше того, правова культура властива окремим категоріям населення, для яких вона виступає професійною ознакою – правники, науковці, державні службовці, тощо.

– правова традиція здійснює безпосередній вплив на правову систему, адже реалізується як форма правосприйняття. Вона важлива в процесі законотворення і як правило не є загальновідомою. Для пересічного громадянина більш важливим є правовий звичай, як норма права, тоді, як загальнотеоретичні установки до змісту права реалізуються винятково окремою групою людей. Правова традиція визначає зміст правової політики держави, тоді як правова культура виступає одним із способів її здійснення;

– категорії правової традиції і правової культури забезпечують існування окремої «національної» правової системи, але вони реалізуються в різний спосіб. Для прикладу японській правовій культурі притаманна єдина правова культура і правова традиція, які ґрунтуються на конфуціанському праві. Аналогічно можна говорити і про правову систему Китаю, яка винятково традиційна. Однак, подібна парадигма не реалізується по відношенню до правової системи України чи інших європейських країн. В цьому випадку, ми можемо говорити про українську чи італійську правову культуру але про європейську правову традицію;

– важливою відмінністю правової традиції і правової культури є роль, яку вони здійснюють на правову систему загалом і правосвідомість зокрема. Так правова традиція накладає певні обмеження на поведінку людей, а правова культура навпаки – мобілізує правові ідеї, що формуються в суспільстві і визначає ступінь їх загальної популярності, перспективи практичної реалізації.

Основними факторами, що зближують правову традицію та правову культуру є наступні:

– як правова культура так і правова традиція покликані регулювати суспільні відносини і здійснювати на них стабілізаційний вплив. Як зауважує С.Павлов, головним завданням правової традиції є збереження правових інститутів [8, с. 7]. Аналогічні завдання і в правової культури, яка має забезпечити рівень розуміння ролі правових інститутів, дотримання норм і вимог, які ними продукуються;

– правова традиція і правова культура апелюють до дотримання цінностей, які є схожими або тотожними. Саме наявність традиційних правових цінностей свідчить про тривалість та історичність правової культури;

– правова культура та правова традиція в однаковій мірі визначають характер правового процесу конкретної держави – або публічний або закритий, ступінь залученості громадян до правових процесів, рівень їх правової освіченості, рівень дотримання правових свобод.

Названі фактори не є вичерпними і вони залежать насамперед від теоретичного осмислення змісту категорій правова культура та правова традиція. На нашу думку, правову традицію і правову культуру доцільно розглядати як макро і мікрорівень правової системи відповідно. При цьому, ми переконані, що саме правова традиція здійснює вирішальний вплив на правову культуру. Прикладом подібного впливу

можна вважати відмову в умовах демократизації суспільних відносин від традиційних правових ідей попередніх століть [13, р. 502]. В останні роки, європейські країни справедливо засуджують акти агресії, які вчинялися їхніми попередниками по відношенню до сусідніх держав і народів (Німеччина), власну колоніальну політику (Велика Британія, Франція), недотримання прав людей (Сполучені Штати Америки). В цьому випадку поняття правова традиція свідчить не стільки про традиційність або консервативність правової системи, як про раціональність і бажання кожної правової системи вказати на власні унікальні риси, які є прогресивними по відношенню до інших правових систем. Так само правова традиція впливає на правову культуру адже визначає межі її реалізації. Розвиток правової культури відбувається винятково в системі правових традицій суспільства, які формувалися історично [14]. При цьому ці обмеження здійснюються у двох площинах – локальному і глобальному. На локальному рівні правова культура орієнтується на правову традицію окремої країни, яка опирається на правовий звичай, традиційну ментальність, історико-правову спадщину. Натомість на глобальному рівні – правова культура конкретної країни відповідає правовій системі, яка є традиційною, але не завжди враховує національні правові звичаї.

Вплив правової традиції на правову культуру відбувається також в площині формування саме правосвідомості або національної правової ідентичності. Оскільки правова культура опирається на меншу тривалу історичну пам'ять, вона орієнтується винятково на категорію ідентичності – властиві риси для конкретної етнічної, соціальної групи людей. Натомість правова традиція апелює до тривалої історико-правової спадщини, а тому містить елементи правових традицій інших народів, зокрема тих до складу яких входили українські землі в XVIII – XIX ст. Найбільш цікаво є те, що в сучасних умовах глобалізації саме завдяки правовій традиції відновлюються історично детерміновані правові зв'язки з державами з якими була традиція взаємовідносин.

Одночасно, в умовах зростання інформаційних технологій і поширення інформації, саме правова традиція сприяє збереженню національної ідентичності окремого суспільства. Прикладом подібного позитивного впливу є гібридні війни, коли консолідація суспільства відбувається довкола певного правового пре-

цеденту, який позитивно відрізняє державу і її інституції від країни агресора.

Зберігаюча роль правової традиції полягає і в тому, що саме вона взаємодіє з іншими правовими традиціями. Саме тому «чистих» правових традицій не існує. Нам імпонує думка Я.Гуса, що саме правову систему, для прикладу романо-германську або континентальну можна вважати «правовою надтрадицією», адже вона ввібрала в себе історично детерміновані правові традиції окремих країн [12, р. 14]. Аналогічно можна сказати про мусульманську систему права. Одночасно Я.Гус, вказує, що «правовою надтрадицією» можна вважати певні правові універсальні ідеї, які вважаються істинними для всіх. Такими ідеями є ідея миру, примату права, зверхності духовного над світським [12, р. 15].

Згаданий нами Я.Гус запропонував універсальне пояснення різниці між правовою культурою і правовою традицією і ступенем впливу останньої на першу. Це він зробив за допомогою логічного рівняння типу: «Щоб пояснити характер і зміст певних правових чи процесів (для прикладу кількість цивільних чи кримінальних судових справ) у правовій системі конкретної країни, ми звертаємося до її правової культури» [12, р. 18]. Однак в цьому випадку правова культура швидше пояснює специфіку суспільно-політичних процесів, які формують або високий рівень правосвідомості суспільства, тощо. Натомість тільки правова традиція може пояснити, що кількісні показники певних правових процесів, в тому числі й процесуальних дій, здійснюється на підставі традиційного підходу до трактування права. Для прикладу в Японії, кількість цивільних судових справ мінімальна з огляду на специфіку національного законодавства. Аналогічно для романо-германської та англо-саксонської правових сімей, правовою традицією є застосування чи не застосування поняття «прецеденту». Історично сформований підхід до послуговування судовою практикою чи орієнтацією на норму права, сформувало в громадян певну модель правової поведінки, яка і становить частину правової культури.

Висновки. Таким чином, правова традиція і правова культура, як ми зазначали вище, це поняття двох різних рівнів, різниця між якими полягає в тому, що правова культура визначає і впливає на дії людини в конкретному правовому полі, а правова традиція – це те, що передує цим діям. Як наслідок, правова традиція є сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, які формують правову систему країни, є її части-

ною і здійснюють безпосередній вплив на правову культуру. Остання виступає своєрідним інструментом впливу на правосвідомість пересічних громадян.

Зараз в умовах повномасштабного вторгнення росії, ми можемо спостерігати трансформацію основних цінностей, що знаходяться в основі правової культури, зокрема гуманності, терпимості, тощо. Натомість правова традиція держави залишається не змінною, більше того ми можемо спостерігати протилежну тенденцію до посилення саме традиційних правових цінностей, які притаманні континентальній правовій сім'ї.

Правова традиція визначає зміст і характер правової політики, що реалізується державою в конкретний період її розвитку і відображається в конкретних нормах права. Рівень сприйняття і правової культури і норм права безпосередньо залежить від правової традиції.

Список використаних джерел:

1. Вовк Д.О. Правова традиція, правова культура, правова система: підходи до розуміння співвідношення. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2012. № 3 (13). С. 145–148.
2. Вовк Д. Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 42–52.
3. Лобода Ю. Правова традиція українського народу як національний праволюдний стандарт. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 88–96.
4. Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 48–53.
5. Мірошніченко М. І. Генезис національних правових систем: теоретико-методологічний аспект. К., 2007. 271 с.
6. Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2001. 160 с.
7. Онопенко В. В. Без правової культури держава не може вважати себе правовою. *Урядовий кур'єр*. 1995. 31 січня. С. 6.
8. Павлов С.С. Правові традиції України. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010. 215 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/>

- api/core/bitstreams/3d47dd39-a94d-48f3-98ac-320ca39c2735/content
9. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : епец. 12.00.12. К., 2003. 22 с.
 10. *Філософія права* / за ред. М. Костицького, Б. Чміля. Київ : Юрінком-Інтер, 2000. 334 с.
 11. Glenn H. P. Doin' the Transsystemic : Legal Systems and Legal Traditions. McGill L.J. Vol. 50. 2005. P. 864-898.
 12. Husa J. Legal Culture vs Legal Tradition – Different Epistemologies? *Maastricht European Private Law Institute Working Paper*. 2012/18. PP. 2-29. URL: <https://ssrn.com/abstract=2179890> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2179890>.
 13. Van Hoecke M, Warrington M. Legal Cultures, Legal Paradigms and Legal Doctrine: Towards a New Model for Comparative Law. *International and Comparative Law Quarterly*. 1998. Volume 47 (3). PP. 495-536. doi:10.1017/S0020589300062163.
 14. Van Hoecke M. Legal cultures, legal traditions and comparative law. URL: https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/rechtsfilosofieentheorie/2006/3/RenR_2006_036_003_010.pdf.
-

Shevchuk M. Ya. The place of the legal tradition in the formation of the legal culture of the state

The article examines the meaning of the concept of legal tradition and determines the degree of its influence on the formation of the legal culture of the state. The key factors distinguishing legal tradition and legal culture are: legal culture, unlike legal tradition, has an individual character and is even specific to certain social categories or groups; legal tradition determines the content of the state's legal policy, while legal culture acts as one of the methods of its implementation; legal tradition imposes certain restrictions on people's behavior, and legal culture, on the contrary, mobilizes legal ideas that are formed in society and determines the degree of their general popularity, prospects for practical implementation. The main factors bringing together the legal tradition and the legal culture are defined as follows: both the legal culture and the legal tradition are designed to regulate social relations and exert a stabilizing influence on them; legal tradition and legal culture appeal to the observance of values that are similar or identical; they equally determine the nature of the legal process of a specific state – either public or closed, the degree of involvement of citizens in legal processes, the level of their legal education, the level of observance of legal freedoms. It was established that in the conditions of the growth of information technologies and the spread of information, it is the legal tradition that contributes to the preservation of the national identity of a separate society. Also, the legal tradition maintains its influence on the legal culture, which is manifested in the fact that it interacts with other legal traditions. It is proved that the legal tradition determines the content and character of the legal policy implemented by the state in a specific period of its development and reflected in specific legal norms. The level of perception of legal culture and legal norms directly depends on the legal tradition.

Key words: rule of law, values, legal policy, legal system, legal culture, legal state, legal tradition.

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.20>**Л. Г. Матвєєва**

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії держави та права
Одеського державного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-8402-5584>

ТРАНЗИТИВНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗМІН ЕЛЕМЕНТІВ ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Дана наукова стаття присвячена дослідженню впливу фактору транзитивності на такі елементи форми держави як форма правління, форма державно-територіального устрою, форма державного режиму. Актуальність теми аргументована тим, що в умовах глобальних трансформацій ХХІ ст. перед сучасними державами постають питання знаходження рівноваги на шляху переходу до нового типу розвитку. Постійні внутрішньодержавні зміни характеризують процеси переходу від авторитарного способу державного управління до демократичного. Під впливом таких факторів зазнають змін і елементи форми держави в цілому. З'ясування закономірностей розвитку та змін форми правління, форми державного територіального устрою, форми державного режиму країн світу є актуальною проблемою, розв'язання яких сприятиме розробленню ефективного механізму державного управління у сфері формування та реалізації сучасної правової політики держави.

Визначено, що фактор транзитивності суспільства призводить до політичних, соціально-економічних, культурних, правових змін. Акцентовано увагу на тому, що мінливість державотворчих процесів що відбуваються в Україні підкреслює транзитивність.

Зроблено висновок про те, що транзитивна держава, переважно – це держава, в якій змінилась форма правління, або відбулись суттєві внутрішньовидові зміни. Зміни у формі правління стають одним із чинників нестабільності та змін у характері та рівні легітимності державної влади.

Доведено, що транзитивні процеси найменше позначаються на зміні форми державно-територіального устрою. А зміни форми державно-територіального устрою в уже сформованій національній державі є винятком, а не правилом.

Зроблено висновок, що найбільш рухливим компонентом характеристики сучасної держави є поняття державного режиму. Будучи складовою форми держави, державний режим є найменш сталою її характеристикою. Державний режим сам по собі, за своєю природою, є транзитивним явищем.

Ключові слова: *транзитивність, транзитивне суспільство, держава, транзитивна держава, форма держави, форма правління, форма державно-територіального устрою, форма державного режиму.*

Постановка проблеми. За сучасних умов суттєво зростає вплив транзитивності на усі сфери суспільного життя. Тому реалії сучасного світу вимагають переосмислення ролі транзитивності на зміни які відбуваються в держави. Транзитивні держави відомі здавна, проте тільки ХХ та початок ХХІ століть дали їх масові зразки. Одні з них виникали в результаті розпаду колоніальних систем та характеризувалися розвитком нових суспільних відносин. Інші поєднували ознаки різних типів держав, наприклад, скандинавські країни поєднують ознаки традиційно ліберальної держави з елементами держав соціалістичного типу. У третій можлива

поява нових якісних рис, які не притаманні жодному досі відомому типу держави [8. с. 22].

Як правило, транзитивні періоди характеризуються нестійкістю та нестабільністю, кризами. Як приклади можна навести революцію ХVІІ ст. в Англії, буржуазну революцію ХVІІІ ст. у Франції, Жовтневу революцію 1917 р. в Росії, розпад колоніальних систем, розпад Радянського Союзу, Помаранчеву революцію 2004 р. та Революцію гідності в Україні та багато інших.

Сучасні проблеми розвитку української державності та намагання стати європейською країною обумовлюють потребу визначення пріоритетів та напрямів розвитку, що підвищує

значимість даного дослідження. Після здобуття незалежності у 1991 р. Україна офіційно визнала основні цінності сучасного цивілізованого світу та заявила про своє бажання побудувати правову, демократичну, соціальну державу з розвиненою ринковою економікою. Транзит України від тоталітаризму до демократії є набагато складнішим процесом, ніж у більшості європейських посткомуністичних країн. Зазначимо, що кожний транзитивний період не тільки породжує негативні тенденції, а й зумовлює появу нових цінностей. Розуміння таких закономірностей є актуальною проблемою, розв'язання якої сприятиме розробленню дієвих правових механізмів державного управління сучасних держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичні дослідження розвитку державності у різні історичні періоди, виявляючи у них загальне та особливе, типове і виняткове поза увагою залишають феномен транзитивності. Аналізом сутності понять «транзитивність», «транзитивне суспільство», «форма держави», «форма правління», «форма державно-територіального устрою», «форма державного режиму», «транзитивна держава» займалися зарубіжні та вітчизняні дослідники: І. Алексеєнко, Н.Атаманова, С.Бостан, А.Георгіца, Г. Зеленько, Є. Камінський, В. Курілло, П. Мироненко, Д. Моїсеєнко, В. Пашков, Т. Пікуля, В. Сухонос, О. Тодика, С. Чевдар, Ф. Фукуяма та інші. Зауважимо, що зазначені дефініції активно досліджується як правознавцями так і політологами, економістами, культурологами, соціальними філософами, соціологами.

Метою статті є дослідження впливу транзитивного періоду та фактору транзитивності на такі елементи форми держави як форма правління, форма державно-територіального устрою, форма державного режиму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транзитивність є закономірністю розвитку соціальних систем, має багаторівневий характер та властивості процесу, серед яких найважливішими є зміни у сутності та формах державної організації. Стан транзитивності нерідко займає тривалий період і навіть може скласти цілу епоху та передбачає не лише зміну влади, форми держави, різних державно-правових інститутів, а й зміну цінностей суспільства, якісного його стану. Як правило, транзитивність у державному ладі пов'язують з революціями – збройними або «оксамитовими» які переважно обмежені невеликою тривалістю. Але в широкому сенсі, у сенсі державно-правових змін

транзит може бути вельми тривалим. Так, перший в історії людства транзит – виникнення держави і права – зайняв понад чотири тисячі років. «Темні століття» (кінець V–VIII ст.) були транзитом від складних досконалих форм римської державності до примітивних варварських королівств із подальшим поверненням до окремих римських зразків державності та права.

Транзит від феодального абсолютизму до буржуазної республіки у Франції зайняв майже сто років. Велика Французька революція була спрямована, в першу чергу, проти абсолютної монархічної влади, станових привілеїв і феодальних прав, на утвердження принципів свободи і рівності, реалізацію ідей представницького народовладдя з поділом влади. За кардинальності перетворень соціально-економічного і політичного ладу, багатства ідей, глибиною психологічного і політичного впливу на всі інші країни вона стала найбільш видатною буржуазною революцією в історії людства. Але утвердження нового суспільного ладу та перетворень в організації державної влади та правовій системі не завершилося з закінченням революції. Транзит до буржуазної демократії був нелінійним і суперечливим: Консулат та Перша імперія (1799–1814); реставрація Бурбонів (1814–1830); липнева конституційна монархія Луї-Філіпа (1830–1848); Друга республіка (1848–1852); Друга імперія (1852–1870). Кінець монархічного правління у Франції та остаточне утвердження республіканського ладу юридично були оформлені тільки конституційними актами 1875 р., до яких тільки 1884 р. було внесено поправку про неможливість скасування республіканської форми правління.

Подібні приклади тривалих транзитивних періодів можна навести і з історії різних країн світу. Транзитивність накладає певні обмеження на процеси організації державної влади та формує особливості цих процесів, які обумовлюють специфічні риси у формуванні державної політики. Протягом тривалого періоду держава та усі її характеристики перебувають у русі та складають тип держави, який є відмінним і від попереднього, і від наступного стану державності.

Транзитивність проявляється на характеристиці формі держави. А. Георгіца підкреслює, що вибір форми правління зумовлюється: розстановкою політичних сил і результатом боротьби між ними; історичними особливостями окремих країн; особливостями культури народу, що акумулює історичний і політичний

досвід, звичаї та навички життя в умовах тієї чи іншої держави; впливом у країні політичних процесів [4, с. 67-68].

Оцінюючи зміни у формі правління сучасних держав, можна говорити про те, що різкі переходи від президентської до парламентської системи, від парламентської до президентської у світовій практиці одиничні. Традиційно країни є заручниками свого початкового вибору, причому у транзитивних державах вибір форми правління, як правило, робиться не на користь найбільш оптимальної системи. Вважаємо, що зміна форми правління може вважатися закономірністю революційного соціального транзиту, що, своєю чергою, вплинуло і на нереволуційний транзит. Так, усі революції XVII–XX століть спричиняли зміну форми державного правління або принаймні її різновиду. Наприклад, сьогодні у Франції діє державно-політичний режим П'ятої республіки, на шляху до якого ця країна пройшла не тільки чотири республіканські форми правління, а й монархічні періоди історії. Зміни у формі правління відбувались під час Англійської революції 1640-1653 рр., Славетної революції 1688-1689 рр., Американської війни за незалежність, революцій 1848-1849 рр. в центральноевропейських державах.

Революційний транзит форми правління у Франції, яка наприкінці XVIII і протягом усього XIX століть була своєрідним конституційним полігоном Європи, сприяв також змінам у тих країнах, які уникнули з різних причин революційних потрясінь. Так, Швеція без етапу політичної революції і зламу суспільної системи перейшла в політичному плані від абсолютної до парламентської монархії.

Вітчизняний дослідник П. Мироненко у монографічному дослідженні «Форма правління: політичні трансформації на зламі століть» пише про те, що для країн, які здійснюють перехід від авторитаризму до демократії, є характерним вибір між президентською, парламентарною та змішаною формами правління. Утім відсутність усталених демократичних традицій провокує реалізацію ідеї сильної влади за відсутності належного парламентського контролю, спотворює застосування конституційних норм, зумовлює невиконання демократичних правил і процедур [9, с. 4]. Варто відмітити, що своєрідна республіканська форма правління, яка існувала у соціалістичних країнах, за загальним правилом, трансформувалася у напямі класичних «буржуазних республік». Найбільш близькими до класичних форм правління за

підсумками посткомуністичної трансформації стали держави Центральної та Східної Європи, які протягом короткого часу здійснили радикальні політичні реформи, прийнявши з деякими змінами конституційні акти, які були чинними до Другої світової війни. Такий результат став можливим як «конвертація» політичної волі громадян на основі стихійної «демократизації» після «оксамитових» революцій. Домінування парламентських форм правління у європейських постсоціалістичних державах було зумовлено прагненням демократичних політичних сил надати суспільству гарантії від повернення реваншистських сил, запобігти «авторитаризації» політичного режиму шляхом модифікації форми правління [1, с. 404-414].

Можна зробити висновок про наявність двох тенденцій щодо форми правління транзитивної держави:

перша полягає у переході від монархічної до республіканської форми правління внаслідок і в ході революційного транзиту. Так, республіканська форма правління була встановлена в ході усіх відомих політичних революцій XVI-XX століть (Нідерланди, 1581 р.; Англія, 1649 р.; США, 1776 р.; Франція, 1791 р.; центральноевропейські держави, 1848-1849 рр.; Росія, 1917 р.; Німеччина, 1918 р.), а також у процесі розпаду колоніальних імперій немирним або, принаймні, вимушеним з боку метрополії шляхом. Так, усі колишні колонії Бельгії, Нідерландів, Франції сьогодні є республіками. Те саме стосується держав, що внаслідок національно-визвольних рухів виникли на території колишньої Британської Індії (Індія, Пакистан, Бангладеш, М'янма);

друга тенденція полягає у тому, що еволюційний транзит, а також «оксамитові революції» не спричиняють кардинальних змін у формах правління, натомість зумовлюючи внутрішньовидові зміни у формах правління. Так, революції 1989-1990 рр. у Центральній та Центрально-Східній Європі привели до заміни радянського різновиду республіки на демократичну республіку, а Помаранчева революція змінила форму правління в Україні з президентсько-парламентської республіки на парламентсько-президентську.

П. Мироненко, аналізуючи динаміку демократичної форми правління в сучасній Україні, звертає увагу на те що на початку незалежності Україна фактично була президентською республікою, а з 1996 р. – президентсько-парламентською, а з 2006 р. – парламентсько-пре-

зидентською, з 2010 р. – знову президентсько-парламентською, а в 2014 р. знову стала парламентсько-президентською. На зміну форми державного правління, на думку автора, впливають як об'єктивні чинники так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників автор відносить, відносини між суб'єктами влади які можуть породжувати конфлікти та призводити до криз у системі державного управління, а також рівень легітимності президента та парламенту. Серед суб'єктивних чинників автор називає потреби нової політичної команди, яка набуває популярності, для заміни попередньої владної команди вигідно змінити форму правління; політичні сили, які справляють вплив на зміну форми правління, пропонують ту форму, яка надасть їм найбільше владних повноважень [9, с. 149-150]. Так, криза організації державної влади в Україні є типовою проблемою сучасної історії. Жодна влада не змогла забезпечити довіру населення протягом тривалого проміжку часу через те, що не звертала уваги на проблематику транзитивних процесів у країні.

Аналогічні процеси спостерігаються у розвитку монархій, абсолютна більшість яких пройшла шлях від єдиновладдя до конституційної монархії. Утім, ці тенденції не можна назвати закономірностями, зважаючи на хоча й невеликі за числом, але все-таки наявні винятки. Так, історично відомі зворотні процеси повернення від республіканської форми правління до монархічної (Англія, Нідерланди, Іспанія).

Важливим є питання і про взаємозв'язок транзиту та державно-територіального устрою. Відповідь на питання як позначаються транзитивність на формі державно-територіального устрою має важливе значення у процесі формування національної держави. Так, встановлення системи департаментів 1790 р. одночасно з відмовою від етнічно забарвлених адміністративних топонімів було завершено складання національної держави у Франції. Відтоді унітарний устрій цієї держави не змінювався за винятком незначного коливання у кількості департаментів. Так само формування США як союзної держави хоча й пройшло етапи конфедерації та федерації, але першопочатково не було унітарним. У подальшому знову приєднані за різними підставами території утворювали нові штати, а не додавалися до вже існуючих. Федеративний транзит полягає в об'єднанні декількох самостійних держав/громад або колишніх колоній в союзну державу. Швейцарія, США, Німеччина пройшли саме такий шлях форму-

вання національної держави. Утім він не є закономірністю. Так, об'єднання Італії відбулось у формі унітарної держави, хоча сьогодні ця держава має деякі риси федерації, що дозволяють віднести її до децентралізованих держав.

Можна зробити висновок про те, що транзитивні процеси найменше позначаються на зміні форми державно-територіального устрою. Усі сучасні федерації або «виросли» з колишніх імперій (Австрія, Росія), або створені шляхом об'єднання самостійних держав/державних утворень (США, Швейцарія, Німеччина), або поєднують об'єднувачий шлях та шлях деколонізації та подолання імперського минулого (Індія, Бразилія, Мексика) при тому, що одним з головних чинників федеративного устрою залишається необхідність оптимізації управління у великій за територією державі. Натомість існує тенденція децентралізації влади в унітарних державах, прояви якої значною мірою залежать від процесів демократизації суспільного життя та історичних традицій.

Конституційно-правова федеративна держава вперше утворилася у США (1787), потім у Мексиці (1824), Бразилії (1889), Австралії (1901) та інших країнах. У сучасному світі налічується близько 200 держав та державних утворень, переважна більшість з яких є багатонаціональними. Утім федеративна форма закріплена в конституціях лише 24 держав, що охоплюють 50 % території та 1/3 населення планети.

Зміна форми державно-територіального устрою в уже сформованій національній державі є винятком, а не правилом. Так, унітарна держава Бельгія 1993 р. згідно із Сен-Мішельськими домовленостями змінила свій устрій на федеративний, що було визнано способом збереження єдності країни, в якій наростали суперечності між мовними/етнічними громадами валлонів, фламандців, німців, викликані не тільки мовно-культурними, а й соціальними та економічними причинами. Утім бельгійський досвід федерального перетворення (1960–1994 р.) досьогодні є вкрай суперечливим, якщо враховувати тривалу кризу 2007–2011 років. Утім, як уважають вітчизняні експерти, трансформаційна політика не дозволила відцентровим силам «розвалити» єдину державу. Бельгійський федералізм тим самим може слугувати прикладом успішного політичного пристосування і гнучкості в питаннях державного будівництва та становлення демократії в мультикультурному суспільстві [7, с. 81].

У сучасних державах закономірність розвитку форми державно-територіального устрою

може бути названа децентралізованим транзитом, коли, не змінюючи усталеної форми державно-територіального устрою, центральна влада передає значну частину своїх повноважень, у тому числі бюджетні повноваження, регіональним та/або локальним органам влади, місцевому самоврядуванню та громадам. Прикладом тому є реформування публічної влади у Польщі, Італії, створення автономних одиниць в Іспанії та Франції, деволуція у Великій Британії в ході автономізації Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії.

Найбільш рухливим компонентом характеристики сучасної держави є поняття державного режиму, адже він є складовою динаміки держави. Для державних режимів за їх природою характерними є переходи від одного типу режиму до іншого. Докорінна зміна державного режиму, як правило, є наслідком революції, в еволюційному розвитку політичної системи держави трансформації державного режиму зумовлюється іншими чинниками, зокрема приходом до влади партії, відмінної за своєю програмою та політичним курсом від свого попередника.

На специфіку засобів переходу до демократії, встановлення демократичного режиму вказує Ф. Фукуяма. Цей перехід завжди є транспарентним та публічним. За його словами, «демократія ніколи не може увійти з чорного ходу: в певний момент вона повинна виникнути зі свідомого політичного рішення – встановити демократію». Ф. Фукуяма вказує і на роль політичної еліти у переході до демократії, яка має перетворити суспільний запит на демократію у стійкі політичні інститути, зберігаючи наступність (хоча ба на рівні символіки) з попереднім режимом та усуваючи очевидні його несправедливості. Додамо, що відсутність або недосвідченість демократичних лідерів нерідко ставить під загрозу або навіть усуває саму можливість демократичного переходу.

Виникає питання про те, який тип режиму властивий транзитивній державі. На думку В. Сухоноса, типовим режимом для перехідної держави доби модернізації є авторитаризм, оскільки модернізація, як правило, далеко не відразу знаходить підтримку населення. «Прогресивний» авторитаризм перехідної держави покликаний заповнити розбіжності між активністю мобілізуючої еліти і традиційною пасивністю населення, подолати соціально-економічну та політико-правову напруженість, політичну й культурну поляризацію суспільства,

нестабільність у суспільстві. Авторитаризм виступає як засіб поступової політичної адаптації традиційних суспільств до умов сучасності. Як приклад успішного застосування авторитарної стратегії часто наводять досвід Індонезії, де в умовах обмеження демократичних прав і свобод була проведена дуже успішна соціально-економічна модернізація [13, с. 79-80]. Можна додати до цього прикладу також Сингапур, Південну Корею, а в історичному плані – Туреччину за часів правління Ататюрка.

Погоджуючись з висновком В. Сухоноса щодо значущості авторитарного режиму для політичного та соціального транзиту у багатьох країнах, не вважаємо його встановлення законмірністю транзитивного періоду. Так, перехід до демократичного режиму в країнах Балтії та Центрально-Східної Європи не був пов'язаний з авторитаризмом. «Оксамитові революції» і навіть кривава революція в Румунії своїм наслідком не мали встановлення диктатури. Відмітно, що й в інших регіонах світу транзитивна держава не завжди є авторитарною. Так, Нобелівську премію миру за 2015 р. отримав «Туніський квартет національного діалогу» (Федерація профспілок Тунісу, Федерація роботодавців, Правозахисна ліга та Палата адвокатів), якому вдалося демократичним шляхом завершити перебудову держави після Жасминової революції 2010–2011 рр., що повалила диктатуру президента Бен Алі.

Більше того, суспільна потреба у подоланні авторитарного режиму може бути основним політичним чинником початку соціальних та політичних перетворень, зокрема зміни форми держави. Так, у 1970-х роках у Греції монархічна форма правління була замінена на республіканську як наслідок подолання авторитарного режиму «чорних полковників». В Іспанії після смерті Ф. Франко мало місце повернення частини повноважень монарха як глави держави.

Після 30 років незалежності оцінки політичного процесу в Україні, ефективності державної політики як українським суспільством, так і міжнародним середовищем у цілому збігаються і не є надто позитивними. Революційні злами лише на короткий період ламають політичний дискурс, доволі одноманітний – з погляду основних гравців, та без відчутних успішних «проривів» – з точки зору очікування масштабних змін у політичній та соціально-економічній сферах, у рівні життя населення країни. Так, автори монографічного дослідження «Зміни політичних режимів

і перспективи зміцнення демократії в Україні» виокремлюють п'ять періодів у трансформації політичного режиму: перехідна держава з суперпарламентаризмом (1991–1996 рр.); гібридна держава з авторитарним режимом змагання (1996–2004 рр.); гібридна держава з електоральним режимом змагання (2004–2010 рр.); гібридна держава з авторитарним режимом змагання (2010–2014 рр.); гібридна держава з електоральним режимом змагання (з 2014 р.) [5, с. 7].

В. Пашков та О. Хомерікі відзначають, що траєкторія політичного розвитку країни відзначалися ефектами «інституційної колії», коли з обранням кожного наступного президента відбувалися значні трансформації у характері політичного режиму, але країна все одно залишалася в «сірій зоні» між демократією та авторитаризмом, а за останні 30 років Україна пройшла складний і суперечливий шлях до побудови демократії, траєкторія якого іноді нагадувала зигзаги, чергування прогресу та відкатів [11, с. 135]. Зауважимо, що фрагментарні реформи за часі незалежності не привели до ефективної демократизації політичного режиму.

Висновки. Таким чином, ми можемо говорити про те, що фактор транзитивності впливає як на зміну сутності держави, інститутів держави так і на зміну форми держави. Форма правління й форма державного режиму значною мірою обумовлюють одна одну і здійснюють обопільний вплив, зміна однієї з них неодмінно призводить до певних змін в іншій. Зміни у формі правління стають одним із чинників нестабільності та змін у характері та рівні легітимності державної влади. Транзитивні процеси найменше позначаються на зміні форми державно-територіального устрою. Разом з тим, державний режим, який сам по собі, за своєю природою, є транзитивним явищем, є найменш сталою характеристикою форми держави. Тому, транзитивна держава, переважно – це держава, в якій відбуваються суттєві внутрішньовидові зміни, які в першу чергу по'язані з розподілом повноважень між головними інститутами державної влади.

Щодо системної кризи в сучасному українському суспільстві, то на неї впливає відсутність чіткої стратегії державно-правового розвитку, яка має включати та поєднувати різні компоненти: ціннісний, геополітичний, військовий, економічний, соціальний та інші. Визначення національної моделі сталого демократичного розвитку потребує проведення послідовних

ефективних державно-правових реформ. Зміцнення інститутів державної влади, їх фактична відповідність проголошеним демократичним цінностям є кроком для подолання транзитивності та розвитку демократичної, соціальної, правової держави в Україні у контексті євроінтеграційних процесів, з урахуванням глобальних змін, що зумовлюють трансформацію у вітчизняній правовій системі.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко І. Взаємний вплив розвитку форм державного правління та політичних режимів у транзитивних державах. *Сучасна українська політика*. К.: Центр соціальних комунікацій, 2011. Вип. 22. С. 404–414.
2. Атаманова Н. Дискусійні погляди на поняття та види форм державного режиму. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 42–48.
3. Бостан С. К. Закономірності та тенденції розвитку форми політико-територіального устрою держави. *Держава та регіони*. Сер. : «Право». 2013. № 2 (40). С. 12–17.
4. Георгіца А. Парламентарна форма Державного правління: особливості та видові ознаки. *Право України*. 2009. № 1. С. 67–71.
5. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. А. Бевз, С. Г. Брехаря, М. С. Кармазіна, В. О. Ковалевський, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.
6. Камінський Є. Перехідні держави : особливості, суперечності й небезпеки розвитку. Антологія творчих досягнень. К. : Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України. 2004. Вип.1. С. 243–249.
7. Курілло В. Є., Чевдар С. М. Сучасні мультикультурні демократії: тенденції та перспективи розвитку (на прикладі Бельгії, Канади та Швейцарії) *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. Сер. : «Політологія». 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 80–84.
8. Матвєєва Л. Г. Транзитивне суспільство та транзитивна держава як категорії сучасного суспільствознавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 22–25.
9. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на злам століть : монографія. К.: Академія, 2014. 220 с.
10. Моїсєєнко Д. М. «Перехідна держава» та «постсоціалістична держава»: співвідношення понять. *Держава та регіони*. Сер.: «Право». 2014. № 1 (43). С. 14–17.
11. Пашков В. О., Хомерікі О. А. Політико-режи-

- мні трансформації в Україні (1991-2019) : біг по колу на шляху до демократії. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2023. № 1 (56). С. 135–158.
12. Пікуля Т. О. Типологізація держав світу: методологія та класифікація. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1 (2). С. 213–221.
13. Сухонос В. В. Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні: антиномія демократизму і авторитаризму: монографія. Суми: ВДТ «Університетська книга», 2003. 336 с.
14. Тодика О. Специфіка державності перехідного періоду і проблеми народовладдя. *Вісник Львівського університету. Сер. : «Юридична»*. 2006. Вип. 42. С. 143–151.

Matvieieva L. G. Transitiveness as a factor change of the elements of the form of the state

This scientific article is devoted to the study of the influence of the transitivity factor on such elements of the form of the state as the form of government, the form of the state-territorial system, the form of the state regime. The topicality of the topic is justified by the fact that in the conditions of global transformations of the 21st century modern states are faced with the question of finding a balance on the path of transition to a new type of development. Constant intrastate changes characterize the processes of transition from an authoritarian to a democratic form of government. Under the influence of such factors, the elements of the state form as a whole undergo changes. Clarifying the patterns of development and changes in the form of government, the form of the state territorial system, the form of the state regime of the countries of the world is an urgent problem, the solution of which will contribute to the development of an effective mechanism of state administration in the field of formation and implementation of modern legal policy of the state.

It was determined that the transitivity factor of society leads to political, socio-economic, cultural, and legal changes. Attention is focused on the fact that the variability of state-building processes taking place in Ukraine emphasizes transitivity.

It was concluded that a transitive state is mainly a state in which the form of government has changed, or significant intra-species changes have occurred. Changes in the form of government become one of the factors of instability and changes in the nature and level of legitimacy of state power.

It has been proven that transitive processes have the least effect on the change in the form of the state-territorial system. And changes in the form of the state-territorial system in an already formed national state are an exception, not a rule.

It was concluded that the concept of the state regime is the most mobile component of the characteristics of the modern state. Being a component of the form of the state, the state regime is its least stable characteristic. The state regime itself, by its very nature, is a transitive phenomenon.

Key words: *transitivity, transitional society, state, transitive state, form of state, form of government, form of state-territorial system, form of state regime.*

Д. А. Синюшкоаспірант
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

У статті запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду можна визначено як комплекс взаємопов'язаних заходів, що спрямовані на недопущення вчинення злочинних посягань на лісові ресурси України шляхом обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінант кримінальних протиправних діянь, що являють собою реалізацію національних пріоритетів охорони лісів на державному та регіональному рівні й одночасного створення сприятливих умов для реалізації місцевих інтересів у цій сфері силами регіонів за допомогою методів, що враховують соціально-економічну та природно-географічну специфіку територій. Складову такого запобігання становлять заходи соціально-економічного характеру, позаяк розвитку економіки в умовах воєнного стану на пряму пов'язаний зі станом забезпеченості людей, зростання якого зменшить гостроту соціальних проблем. Наголошено, що потребує закріплення єдиних стандартів дозвільної системи лісових ресурсів України, зокрема в частині охорони лісових ресурсів; проведення експертиз й сертифікації лісових ресурсів. Розглядаючи таку проблему зауважимо, що аналіз чинного законодавства і практики його застосування в сфері охорони лісового фонду дає підстави зробити висновок, що до дозвільних засобів слід віднести: 1) дозволи в сфері охорони лісових ресурсів; 2) експертизу в сфері охорони лісових ресурсів; 3) сертифікацію лісових ресурсів. В умовах воєнного стану, загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду, у першу чергу, повинні бути спрямовані на вдосконалення екологічної свідомості суспільства загалом та окремих громадян зокрема. Масштабність воєнних дій, суб'єктів та заходів захисту й охорони, значною мірою впливають на стан реалізації, зумовлюючи необхідність узгодження їх дій, розроблення принципово нових підходів у забезпеченні комплексного характеру такої діяльності, зокрема за рахунок застосування та реалізації кримінологічних програмно-цілевих завдань. Констатовано, що головною правовою проблемою мінімізації кримінальних правопорушень у сфері лісового фонду є відсутність повноважень державних органів щодо формування та реалізації політики щодо обігу лісоматеріалів, особливо в частині забезпечення ефективного контролю за обігом круглих лісоматеріалів й запобігання обігу незаконної заготовленої деревини. Наголошено на законодавчому врегулюванні кримінальної відповідальності за зрубану деревину, яка вже надійшла в обіг, тобто змішалась у загальних обсягах із законно набутою.

Ключові слова: ліс, лісовий фонд, охорона, захист, незаконна порубка лісу, незаконне перевезення лісу, зберігання лісу, збут лісу, запобігання кримінальним правопорушенням, кримінологічна безпека.

Постановка проблеми. Ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Такі природні ресурси України є її

національним багатством і за своїм призначенням та місцерозташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Відповідно до ст. 13 Конституції України, лісові ресурси, які знаходяться в межах території України, її континентального шельфу, виключної (морської)

економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [1]. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Основним законом.

Водночас, за останні роки спостерігається збільшення внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань кримінальних правопорушень передбачених ст. 246 КК України, зокрема якщо у 2014 р. виявлено та зареєстровано трохи більше 1 тис. кримінальних правопорушень, то у 2023 р. – 2,6 тис. (+ 2,6 рази), з них 81,5 % злочинів й тільки 18,5 % проступки. Загальний обсяг незаконних рубок тільки за останній рік склав 28,5 тис. м³ й сумою заподіяної шкоди – 579,8 млн. грн, із них у 755 протиправних діяннях – повідомлено про підозру, 590 – направлено до суду, у тому числі у 588 з обвинувальним актом, у 1157 – закрито провадження. Однак, на кінець звітнього періоду у провадженні органів досудового розслідування знаходилося 2094 кримінальне провадження (92 % слідчих органів поліції). При проведенні перевірок у лісах Харківського облуправління виявлено незаконних рубок в обсязі 6446 куб. м на суму заподіяної шкоди 51,7 млн грн, Херсонського – 1333 куб. м на суму 16,9 млн грн, Житомирського близько 1 тис. куб. м на суму більше 5 млн грн [2].

Головними причинами збільшення їх обсягів є діяльність технічно оснащених злочинних груп (у 2023 р. частка кримінальних правопорушень у сфері лісового фонду, вчинених такими угрупованнями, склала 57 % від усіх розслідуваних кримінальних правопорушень проти довкілля), низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину. У значній мірі поширенню незаконних рубок у південних і східних регіонах України сприяє відсутність бюджетного фінансування для утримання працівників державної лісової охорони, що спонукає їх до звільнення з роботи за власним бажанням, внаслідок цього значні площі лісів залишаються без нагляду. Більше того, розпочата росією війна проти України щодня ставить під загрозу екологічну безпеку тисяч людей.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На окремі проблеми запобігання кримінальним правопорушенням загалом й кримінально-правової та кримінологічної охорони лісів звернута

увага в роботах О. М. Будяченко, С. Б. Гавриша, В. В. Голіни, О. В. Заїчко, А. П. Закалюка, Т. В. Корнякової, Є. О. Письменського, Г. С. Поліщука, О. В. Скворцової, О. В. Ткаченка, Ю. А. Турлової, І. О. Харь та ін.

Сформульовані зазначеними авторами положення мають важливе наукове і практичне значення, однак в умовах сьогодення потребує наукового розроблення система загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що Конституцією України передбачено право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення (ст. 50) [1], розвиток науково-технічного прогресу та, як наслідок, посилення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище зумовив зміну спрямування, якісний та кількісний прояв кримінальних правопорушень проти довкілля.

Соціальна цінність кримінологічного запобігання включає не лише скорочення сфери застосування кримінально-правових норм, але й попередження негативних наслідків злочинності. Так, А. П. Закалюк запобігання кримінальним правопорушенням визначає як різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає в перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин й умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливості – усунення їх дії [3]. Водночас, аналіз запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду, загалом та його основних напрямів зокрема передбачає з'ясування місця, яке вони посідають у системі заходів запобігання, що потребує розгляду категорії запобігання злочинності та її структури.

Загальносоціальне запобігання злочинності є визначальною складовою системи запобігання кримінальним правопорушенням, що охоплює найбільш масштабні, довготривалі та ефективні види запобіжної діяльності, найбільш значні соціальні заходи, які спрямовані на досягнення мети запобігання злочинності. Реалізацію таких заходів спрямовано на вдосконалення всієї системи відносин у суспільстві. Це пояснюється тим, що комплексний характер запобігання злочинності найбільш яскраво виявляється саме

на загальносоціальному рівні. Отже, ефективність системи загальносоціального запобігання залежить від того, що виникає поєднання різних за змістом заходів, що сприяє їх взаємодоповненню та додає результативності всій профілактичній діяльності [4].

На думку В. В. Голіни, загальносоціальне запобігання злочинності можна розглядати як «комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, які спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин й усунення причин та умов негативних явищ взагалі і злочинності зокрема» [5, с. 4].

Досліджуючи запобіжну діяльність у сфері охорони довкілля на регіональному рівні, Г. С. Поліщук звертає увагу на такі її специфічні ознаки:

1) комплексність, яка знаходить свій вираз у двох формах: множинності суб'єктів запобігання, а саме природоохоронних, контролюючих, судових та правоохоронних органів, координована діяльність яких спрямована на охорону екологічного правопорядку; різноманітності заходів, спрямованих на досягнення цілей запобігання злочинів проти навколишнього природного середовища;

2) тісний взаємозв'язок регіонального та загальнодержавного аспекту цієї діяльності, адже спроби контролю екологічної злочинності в окремому регіоні можуть мати лише обмежений і тимчасовий характер: екологічна криза в одних областях країни неминуче позначилася на стані довкілля інших регіонів;

3) значні можливості успішного застосування заходів загальносоціального характеру для запобігання злочинам проти довкілля [6, с. 142].

Здійснення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду, прямо пов'язане з результатами дії соціальних процесів у сфері взаємодії суспільства і природи. Саме на макрорівні формується довгостроковий антикриміногенний вплив, що здатний формувати правомірну екологічну свідомість і поведінку, законність і правопорядок у сфері охорони лісів України. Важливе значення для оптимізації зазначених процесів може мати рішення проблеми законного співіснування всіх форм власності на окремі компоненти довкілля. Суб'єктами такої діяльності всіх рівнів є держава, відомства, підприємства, громадські організації, громадські формування, окремі громадяни.

Головне значення в загальносоціальному запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду, мають заходи соціально-економічного характеру, пов'язані, зокрема, з удосконаленням лісгосподарської діяльності, розвитком оптимальних, науково обґрунтованих технологій, спрямованих на бережливе ставлення до лісів, та зменшення шкідливого впливу на окремі його об'єкти; проведення якісної реформи лісового господарства [7]. Водночас кризове становище у лісовій сфері не подолати лише технологічними та економічними заходами – необхідно змінити всю систему цінностей і життєвих орієнтирів, що впливає на прийняття рішень й визначає вчинки кожної людини у повсякденному житті та професійній діяльності. Саме тому важливе значення має постійне вдосконалення еколого-правової свідомості як на суспільному, так і на індивідуальному рівні. У вирішенні цього завдання закладено основний потенціал усієї запобіжної діяльності. На думку Г. С. Поліщука, заходи, спрямовані на вдосконалення екологічної свідомості суспільства загалом та окремих громадян зокрема здійснюються за допомогою екологічної освіти, еколого-правової пропаганди й виховання, підвищення морально-культурного рівня, оскільки вони детермінують правомірну поведінку людей у різних сферах взаємодії суспільства та природи [6, с. 144].

Державна політика з охорони лісових ресурсів – це організована та цілеспрямована діяльність публічної адміністрації, спрямована на створення сприятливих умов для національно-економічного, природоохоронного, освітньо-культурного, оздоровчо-рекреаційного розвитку, збереження національно-природно-ресурсного потенціалу та задоволення потреб людини за допомогою встановленої системи заходів [8]. Відповідно до ст. 25 Лісового кодексу України основним завданням державного регулювання та управління у сфері лісових відносин є забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Державне регулювання та управління у сфері лісових відносин здійснюється шляхом:

– формування та визначення основних напрямів державної політики у сфері лісових відносин;

– визначення законом повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

– установа відповідно до закону порядку і правил у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів ;

– здійснення державного контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів [9].

Таким чином, варто констатувати, що загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони лісів у першу чергу спрямоване на їх захист та охорону за напрямками:

збереження лісів;

виявлення, попередження, недопущення незаконних рубок;

усунення або мінімізацію впливу негативних детермінант на лісову сферу;

охорону лісового фонду [10].

Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду полягає у вирішенні інституційних, соціальних, економічних і правових проблем, пов'язаних з організацією, управлінням та веденням лісового господарства. Це передбачає удосконалення державної політики і правозастосовної діяльності. Основною метою такого запобігання є створення умов для сталого розвитку лісового господарства, раціонального використання лісових ресурсів та захисту лісів від незаконних рубок. Такий підхід спрямований на зменшення криміногенного потенціалу цієї сфери [11, с. 123], однак варто враховувати, що зазначена властивість запобіжного впливу зумовлена особливостями конструкції складу кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконною порубкою лісу (ст. 246 КК України), що є формальним при вчиненні «...таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах». Також потребує законодавчого врегулювання й кримінальна відповідальність за зрубину деревину, яка вже надійшла в обіг, тобто змішалась у загальних обсягах із законно набутою; обіг круглих лісоматеріалів, який нормативно не врегульований, що в значній мірі стимулює розвиток незаконної заготівлі деревини. Такі тенденції обумовлені процедурою відведення і таксації, яка досі регулюється радянською «Настановою з відведення і таксації лісосік в лісах СРСР», що затверджена Держкомлісом СРСР від 27.12.1968 р. У лісах підприємств Держлісагентства також діють рекомендації, що не мають обов'язкової сили, а саме: «Методичні вказівки з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Держлісагентства» (наказ Держлісагентства України від 04.01.2013 р. № 9).

Далі, у 2021 р. схвалено Державну стратегію управління лісами України до 2035 року, яка поміж інших визначила головні проблеми [12]. Основною метою є забезпечення можливості лісового господарства швидко і ефективно реагувати на виклики, які виникають. Стратегічні цілі визначені таким нормативно-правовим актом є: зміна моделі та механізмів державного управління в сфері лісового та мисливського господарства; оптимізація та реорганізація структури і функцій суб'єктів господарювання державної власності в лісовій сфері; удосконалення системи оподаткування та фінансування лісогосподарської діяльності, встановлення справедливої бази оподаткування для постійних лісокористувачів; державне стимулювання розвитку господарської діяльності у деревообробній галузі з отриманням доданої вартості; зміна правил здійснення лісогосподарських заходів, спрямування на наближені до природи методи лісництва та несущільні види рубок; забезпечення прозорості лісогосподарської діяльності в частині відкритого електронного ринку продажу деревини; впровадження нової системи організації охорони і захисту лісів, попередження незаконних рубок та обігу незаконно заготовленої деревини та ін. [13].

Варто звернути увагу й на розпочату у 2022 р. *реформу управління лісовою галузі України*, яку спрямовано, зокрема, на створення у віданні Держлісагентства єдиного господарюючого суб'єкта (ДП «Ліси України») та розмежування контролюючої та господарюючої функцій. До новоствореного ДП «Ліси України» передається майно, права (включаючи право користування земельними ділянками лісового фонду) й обов'язки лісогосподарських підприємств, що реорганізуються. Внаслідок вжиття заходів з реалізації постанови № 1003, кількість територіальних органів Держлісагентства скоротилася з 24 до 9, оборотні та необоротні активи 146 лісогосподарських підприємств, які належали до сфери управління Держлісагентства, передані до новоствореного ДП «Ліси України». На базі цих підприємств створено 146 філій ДП «Ліси України» без права юридичної особи. Фактична кількість штатних одиниць центрального апарату Держлісагентства та його територіальних органів зменшилася на 51,3 % (до 269 осіб у 2022 р. проти 524 у 2020 р.) [14].

Водночас, незавершеність реформи, свідчить про проблеми лісового господарювання, що негативно впливають й на розкрадання лісових ресурсів. Держлісагентством неповною

мірою забезпечено належне управління об'єктами державної власності, що належать до його сфери управління, зокрема, в частині обліку оборотних та необоротних активів та передачі майна до ДП «Ліси України», що створює ризики втрат державних активів та свідчить про низький рівень внутрішнього контролю Держлісагентства за рухом та обліком активів лісогосподарських підприємств.

Останній державний облік лісів проводився станом на початок 2011 р., база моніторингу лісів сформована ще за 2015 р. (має формуватися щорічно відповідно до ст. 55 Лісового кодексу України та Положення про державну систему моніторингу довкілля (1998 р., постановою Кабінету Міністрів України № 391), а цикл національної інвентаризації лісів, розпочатий в 2021 році, заплановано завершити в 2025 р. Зазначене свідчить про непроведення моніторингу за цими процесами в системі лісової галузі та містить ризик повторного фінансування заходів з лісовпорядкування, лісорозведення і відновлення лісів, охорони і захисту лісів. У цьому аспекті зауважимо, що ВО «Укрдержліспроєкт» створене з метою проведення лісовпорядкування на всій території України, яке передбачає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони і захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про лісовий фонд України. Станом на 2024 р. ВО «Укрдержліспроєкт» проводилися роботи з базового лісовпорядкування у Волинській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій та Чернігівській областях на площі 3 453,0 тис. га, польові роботи з базового лісовпорядкування в Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській та Черкаській областях на площі 566,8 тис. гектарів. Розпочато роботи з проведення національної інвентаризації лісів, станом на 20.10.2023 обстежено 3860 інвентаризаційних ділянок, або 29,3 % ділянок, які необхідно було обстежити в 2021–2023 роках 1 406 ділянок, або 32,2 %, передбачених для обстеження в 2023 році, – недоступні території (зона бойових дій, Чорнобильська зона, 30-км зона вздовж кордону, окуповані території) [14].

Потребує закріплення єдиних стандартів дозвільної системи лісових ресурсів України,

зокрема в частині охорони лісових ресурсів; проведення експертиз й сертифікації лісових ресурсів. Розглядаючи таку проблему зауважимо, що аналіз чинного законодавства і практики його застосування в сфері охорони лісового фонду дає підстави зробити висновок, що до дозвільних засобів слід віднести:

- 1) дозволи в сфері охорони лісових ресурсів;
- 2) експертизу в сфері охорони лісових ресурсів;
- 3) сертифікацію лісових ресурсів.

Головною правовою проблемою мінімізації кримінальних правопорушень у сфері лісового фонду є відсутність повноважень державних органів щодо формування та реалізації політики щодо обігу лісоматеріалів, особливо в частині забезпечення ефективного контролю за обігом круглих лісоматеріалів й запобігання обігу незаконної заготовленої деревини.

Висновки. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду можна визначити як комплекс взаємопов'язаних заходів, що спрямовані на недопущення вчинення злочинних посягань на лісові ресурси України шляхом обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінант кримінальних протиправних діянь, що являють собою реалізацію національних пріоритетів охорони лісів на державному та регіональному рівні й одночасного створення сприятливих умов для реалізації місцевих інтересів у цій сфері силами регіонів за допомогою методів, що враховують соціально-економічну та природно-географічну специфіку територій. Складову такого запобігання становлять заходи соціально-економічного характеру, позаяк розвиток економіки в умовах воєнного стану напряму пов'язаний зі станом забезпеченості людей, зростання якого зменшить гостроту соціальних проблем. Особливо очікуваними і практично значущими для успішної реалізації всієї запобіжної діяльності буде проведення заходів зазначеної спрямованості в депресивних регіонах країни.

Першочерговими загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням у сфері лісового фонду визначено такі: а) моніторинг лісового фонду України, узагальнення стану виконання зведених планів заходів, встановлення ризиків для лісовпорядкування, лісорозведення і відновлення лісів, охорони і захисту лісів, який необхідно здійснити за такими рівнями Функціонування системи моніторингу здійснюється на трьох рівнях, що розподіляються за територіальним принци-

пом: загальнодержавний – охоплює пріоритетні напрями та завдання моніторингу в масштабах усієї країни; регіональний – охоплює пріоритетні напрями та завдання в масштабах територіального регіону; локальний – охоплює пріоритетні напрями та завдання моніторингу в масштабах окремих територій з підвищеним антропогенним навантаженням; б) оцінка (визначення розміру) шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії, з метою отримання компенсації у міжнародних органах; в) прийняття цільового нормативно-правового акту (Закону) в частині встановлення нормативних вимог до обігу деревини, правових підстав для перевірок з питань її обліку, перевезення, зберігання, а також усунення необлікованих запасів деревини, що сприяє нелегальній реалізації й отриманню тінювих доходів; г) реформа управління лісовою галузі України, яку спрямовано на створення єдиного господарюючого суб'єкта (ДП «Ліси України») з розмежуванням контролюючої та господарюючої функцій; д) реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони лісового фонду, усунення дублювання функцій Держлісагентства та Держекоінспекції; е) закріплення єдиних стандартів дозвільної системи лісових ресурсів України, зокрема в частині охорони лісових ресурсів; проведення оцінки впливу на довкілля й сертифікації лісових ресурсів; нормативних вимог до обігу деревини, правових підстав для перевірок з питань обліку, перевезення, зберігання деревини; е) внесення змін та доповнень до Інструкції з ведення електронного обліку деревини (2021 р.), в частині встановлення відповідальності у разі її порушення, а також обов'язкового застосування постійними лісокористувачами, що не відносяться до сфери управління Держлісагентства;

Головною правовою проблемою мінімізації кримінальних правопорушень у сфері лісового фонду є відсутність повноважень державних органів щодо формування та реалізації політики щодо обігу лісоматеріалів, особливо в частині забезпечення ефективного контролю за обігом круглих лісоматеріалів й запобігання обігу незаконної заготовленої деревини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.
4. Іванова Н. Г. Запобіжна діяльність органів внутрішніх справ у сфері охорони рослинного світу та основні напрями щодо її вдосконалення. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (75). С. 280–284.
5. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : КНУВС, 2006. 231 с.
7. Деякі питання реформування управління лісовою галузі: постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.2022 р. № 1003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2022-%D0%BF#Text>
8. Ткаченко О. В. Державна політика щодо охорони лісових ресурсів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 117–123.
9. Лісовий кодекс України: Закон від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
10. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 368 с.
11. Заїчко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 211 с.
12. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1777-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text>
13. Державна стратегія управління лісами України до 2035 року: проект до обговорення. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://tlu.kiev.ua/uploads/media/Projekt_Strategii__2035_07.10.20__1_.pdf
14. Звіт про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на ведення лісового і мисливського господарства, охорону і захист лісів у лісовому фонді України: рішення Рахункової палати від 15.03.2024 р. № 11-1. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/11-1_2024/Zvit_11-1_2024.pdf

Syniushko D. A. General social measures to prevent criminal offense in the field of the forest fund of Ukraine

In the article, the prevention of criminal offenses in the field of the forest fund can be defined as a complex of interrelated measures aimed at preventing criminal encroachments on the forest resources of Ukraine by limiting, neutralizing and eliminating the effect of the determinants of criminal illegal acts, which represent the implementation of national priorities of forest protection on at the state and regional level and simultaneously creating favorable conditions for the realization of local interests in this area by the forces of the regions using methods that take into account the socio-economic and natural-geographical specifics of the territories. A component of such prevention is measures of a socio-economic nature, since the development of the economy in the conditions of martial law is directly related to the state of security of people, the growth of which will reduce the severity of social problems. It was emphasized that there is a need to establish uniform standards for the permit system of forest resources of Ukraine, in particular in the area of forest resources protection; carrying out examinations and certification of forest resources. Considering such a problem, we note that the analysis of the current legislation and the practice of its application in the field of forest fund protection gives grounds to conclude that the following should be included in the permitting means: 1) permits in the field of forest resource protection; 2) expertise in the field of forest resource protection; 3) certification of forest resources. In the conditions of martial law, general social measures to prevent criminal offenses in the field of the forest fund, first of all, should be aimed at improving the environmental awareness of society in general and individual citizens in particular. The scale of military actions, subjects and measures of protection and protection have a significant impact on the state of implementation, making it necessary to coordinate their actions, to develop fundamentally new approaches to ensuring the comprehensive nature of such activities, in particular through the application and implementation of criminological program-target tasks. It was established that the main legal problem of minimizing criminal offenses in the field of forestry is the lack of authority of state bodies to formulate and implement a policy on the circulation of timber, especially in terms of ensuring effective control over the circulation of round timber and preventing the circulation of illegally harvested wood. Emphasis is placed on the legislative regulation of criminal liability for felled wood that has already entered circulation, i.e. mixed in general volumes with legally purchased wood.

Key words: forest, forest fund, protection, protection, illegal logging, illegal transportation of wood, storage of wood, sale of wood, prevention of criminal offenses, criminological security.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.22>**I. В. Іщенко**кандидат юридичних наук, начальник
Головного управління Національної поліції у Чернігівській області

COMMUNITY POLICING ЯК «ДОРОЖНЯ КАРТА» ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Статтю присвячено дослідженню сутності концепції *Community Policing* як моделі взаємодії поліції та громадськості в контексті здійснення превентивної діяльності Національною поліцією в об'єднаній територіальній громаді.

Наголошено, що серед існуючих моделей правоохоронної діяльності, які використовуються в рамках *Community Policing*, таких як *Zero-tolerance Policing*, *Intelligence-led Policing*, *Reassurance Policing*, *Neighborhood Policing* тощо в контексті проблематики превентивної діяльності Національної поліції в об'єднаній територіальній громаді важливе значення відіграє *Problem-Oriented Policing* – «проблемно-орієнтована поліцейська діяльність».

Зроблено висновок, що проблемно-орієнтований підхід із застосуванням методологічного інструментарію SARA в контексті превентивної діяльності Національної поліції в об'єднаній територіальній громаді, який передбачає сукупність інформаційно-пошукових, інформаційно-аналітичних та організаційних заходів, спрямованих на перехід від ідентифікації потенційних проблем до перешкодження їх виникненню, розвитку та розповсюдженню, дозволяє поглиблено дослідити проблеми окремих територіальних громад, ранжувати їх з урахуванням специфіки території обслуговування, виокремити тенденції правопорушності в конкретній громаді, визначити пріоритетні напрями діяльності на відповідній території обслуговування зі спрямуванням ресурсів поліції на найбільш проблемні сфери, а також розробити ефективну стратегію превентивних заходів.

Визначено сукупність змістовних складових моделі правоохоронної діяльності *Community Policing*, як концептуальної «дорожньої карти» здійснення превентивної діяльності Національною поліцією в об'єднаній територіальній громаді.

Ключові слова: *Community Policing*, поліція, проблемно-орієнтована поліцейська діяльність, громада, взаємодія, партнерство, превентивна діяльність, превенція

Постановка проблеми. На думку переважної більшості правознавців стратегічним напрямом еволюції органів правопорядку є перехід від реактивного способу впливу на злочинність і ствердження концепції проактивної діяльності. Вона передбачає відхід від репресивної інтервенційної державної політики у правоохоронній сфері, визнання особливої соціальної значущості проблеми протидії правопорушенням, налагодження тісної взаємодії державних і комунальних суб'єктів поліцейської діяльності з інститутами громадянського суспільства у здійсненні роз'яснювально-превентивної діяльності з метою коригування деструктивної поведінки окремих громадян і усунення чинників, що детермінують правопорушення і соціальні патології [1, с. 639]. Тобто концепція проактивної діяльності поліції безпосередньо корелюється із превенцією, адже

«потреба у безпеці є однією з базових потреб людини, а співпраця поліції та громади – найкращий спосіб її забезпечити» [2].

Стан дослідження проблеми. Вагоме значення в межах досліджуваної проблематики становлять роботи як вітчизняних (Копіна О., Кравченко І., Кундрік В., Логвиненко Б., Мірошник О., Проневич О., Сердюк О., Федчак І.), так і зарубіжних дослідників (Bonnie Bucqueroux, John Eck, Kevin Ford, Susan M. Hartnett, Alistair Henry, Herman Goldstein, Mahesh Nalla, Simon Mackenzie, Merry Morash, Wesley G. Skogan, William Spelman, Robert C. Trojanowicz).

Метою статті є дослідження сутності концепції *Community Policing* як моделі взаємодії поліції та громадськості в контексті здійснення превентивної діяльності Національною поліцією в об'єднаній територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. Реформою правоохоронних органів, що розпочалася у 2015 році, було започатковано концептуальні зміни практики поліцейської діяльності у напрямку формування нового типу взаємовідносин поліції із громадянським суспільством на засадах партнерства у відповідності до європейських стандартів поліцейської діяльності.

Зокрема у Європейському кодексі поліцейської етики (Рекомендація (2001) 10 Комітету міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року) [3], зафіксовано важливі положення щодо взаємовідносин поліції із громадянським суспільством:

- поліція відповідальна не лише перед державою, але також перед громадянським суспільством;
- діяльність поліції значною мірою провадиться в тісному контакті з громадськістю;
- ефективність поліції значною мірою обумовлена підтримкою з боку суспільства;
- довіра населення до поліції тісно пов'язана з їх ставленням та поведінкою з громадськістю, зокрема, їх повагою до людської гідності та основоположних прав і свобод особи, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини;
- більшість європейських поліцейських організацій – крім забезпечення правопорядку – виконують також соціальні і сервісні функції в суспільстві;
- поліція повинна бути організована у такий спосіб, що сприяє хорошим зв'язкам поліції з громадськістю і, за необхідності, ефективній співпраці з іншими органами, місцевими громадами, неурядовими організаціями та іншими представниками громадськості, в тому числі етнічними меншинами.

Концепція партнерства поліції із громадянським суспільством, обумовлена значущістю соціальної і сервісної функцій, які має виконувати поліція у відповідності до «загальних цілей, ефективності та відповідальності поліції з забезпечення безпеки і прав людини в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» [3], знайшла відображення у принципах діяльності поліції, закріплених Законом України «Про Національну поліцію», згідно з яким «діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спря-

мована на задоволення їхніх потреб» (ч. 1 ст. 11). Окрім того Законом закріплено важливе положення відповідно до якого основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення до поліції [4], індикаторами якої відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про встановлення індикаторів, за якими здійснюється проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції України» від 9 листопада 2018 року № 900 визначено: а) стан злочинності; б) результативність діяльності органів та недоліки поліцейської діяльності; в) довіра до поліції та стосунки з населенням [5]. Отже цілком закономірним є і те, що ефективність превентивної діяльності безпосередньо корелюється із рівнем довіри населення до поліції.

При цьому стратегія служіння суспільству «шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну поліцію») на засадах партнерства найбільш повно реалізується в межах моделі або ж стратегії поліцейської діяльності Community Policing, яка має в першу чергу безперечно превентивний характер.

В основу сучасної моделі Community Policing покладено «принципи діяльності поліції Роберта Піля» (Robert Peel), який вважається засновником сучасної британської поліції. Будучи міністром внутрішніх справ Великої Британії він провів поліцейську реформу, концептуальною основою якої була превентивна поліцейська діяльність, заснована на співпраці з громадськістю. Результатом реформи стало заснування в 1829 р. у Лондоні муніципальної поліції (Metropolitan Police Service), основою діяльності якої стали такі дев'ять принципів [6]:

- 1) головною місією поліції є запобігання злочинам;
- 2) здатність поліції виконувати свої обов'язки залежить від громадського схвалення дій поліції;
- 3) поліція повинна забезпечити добровільну співпрацю громадськості задля забезпечення та підтримання поваги громадськості до неї;
- 4) ступінь співпраці громадськості пропорційно знижує рівень необхідності застосування поліцією фізичної сили;
- 5) збереження суспільної підтримки поліції здійснюється не в угоду громадській думці, а шляхом постійної демонстрації абсолютного неупередженого служіння закону;

6) фізична сила застосовується поліцією лише задля забезпечення дотримання закону або відновлення порядку і тільки у тих випадках, коли переконання, поради або попередження виявляються недостатніми;

7) поліція завжди має підтримувати зв'язок із громадськістю, оскільки поліція – і є громадськість, а громадськість – це поліція; поліція – це лише представники громадськості, які отримують кошти за те, щоб весь свій робочий час присвячувати обов'язкам, покладеним на кожного громадянина в інтересах загального добробуту суспільства;

8) поліція має діяти у чіткій відповідності до своїх функцій і не узурпувати повноваження судової влади;

9) показник ефективності поліції – відсутність злочинності, а не видимі докази дій поліції щодо боротьби з нею.

Як можемо бачити, принципи, сформовані майже 200 років тому назад є вкрай актуальними і сьогодні, адже по-перше, найбільш раціональним способом мінімізації суспільно негативних явищ є їх превенція, а по-друге, проблеми розвитку будь-якого суспільства неможливо вирішити без підтримки останнього. В такому ракурсі поліція стає однією із об'єднуючих ланок спільних зусиль інституцій держави та громадянського суспільства щодо формування безпечного та комфортного середовища існування суспільства.

Свою назву сучасний комплекс методів Community Policing отримав у 1980-ті роки в США, коли професійна модель правоохоронної діяльності, що ґрунтувалась на статистичних показниках, часі реагування та технологіях, призвела до віддалення поліції від потреб громади, якій вона повинна служити [7]. У відповідь, на зміну традиційній професійній моделі правоохоронної діяльності, прийшла модель правоохоронної діяльності, орієнтованої на потреби місцевої громади, Community Policing, спрямованої на превенцію, партнерство з громадою, вирішення конкретних місцевих проблем та децентралізацію [8, с. 9].

Тоді було визначено, що поліція може значно ефективніше працювати, якщо буде не реактивною, а проактивною: замість того, аби винятково реагувати на виклики, вона витратить час на запобігання правопорушенням і встановлення партнерських відносин із населенням. Було встановлено, що повноцінна комунікація допомагає завчасно виявити погіршення криміногенної ситуації у певному регіоні, припиняти

велику частку девіантної поведінки на самому початку, а також ефективніше збирати докази та свідчення, якщо правопорушення зрештою було скоєне [9, с. 2].

Слід відмітити, що усталеного визначення та розуміння Community Policing немає ні у вітчизняній, ні у зарубіжній літературі. Наприклад ОБСЄ (Організація безпеки та співробітництва в Європі) у 2008 р. визначає Community Policing як філософію або організаційну стратегію, під якою розуміють взаємне співробітництво поліції і громади (суспільства) з метою більш ефективної протидії злочинності, страху перед злочинами, фізичної або моральної шкоди, розпаду добросусідських відносин з метою покращення якості життя для всіх [10, с. 5]. Morash M., Ford J. характеризують Community Policing як підхід орієнтований на споживачів поліцейських послуг (customer-focused approach), спрямований на використання партнерства з громадськістю з метою превенції та виявлення злочинів, зменшення побоювань злочинності та покращення якості життя суспільства [11]. Trojanowicz R., Viscqueoux B. визначають Community Policing як філософію охорони правопорядку, засновану на концепції взаємодії поліції та громадян як основи вирішення таких проблем сучасності як злочинність, порушення громадського порядку та занепад місцевих громад, що потребує побудови нового типу відносин поліції з представниками громадськості, заснованого на активному залученні останніх щодо визначення місцевих пріоритетів задля покращення загального суспільного добробуту, зі зміщенням фокусу діяльності поліції з «обробки випадкових викликів» на вирішення існуючих проблем [12].

Логвиненко Б., Кравченко І. відзначають, що правоохоронна модель «community policing» може бути дороговказом для вдосконалення діяльності поліції та розбудови її взаємодії з суспільством на засадах партнерства і має на меті співпрацю з окремими громадянами, групами громадян, громадськими організаціями для виявлення та вирішення проблем, які негативно впливають на якість життя і стан правопорядку в конкретних населених пунктах, районах та регіонах [13, с. 4]. Загалом погоджуючись із наведеним, слід зауважити, що серед перелічених авторами суб'єктів взаємодії поліції із суспільством на засадах партнерства не вказано одного із основних суб'єктів такої взаємодії – територіальної громади, яка відповідно до ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування

в Україні» є первинним суб'єктом місцевого самоврядування та основним носієм його функцій і повноважень [14].

Окремо слід також відзначити базові компоненти Community Policing, до яких здебільшого відносять [15, с. 5; 8, с. 11]:

- організаційну децентралізацію;
- переорієнтацію патрулювання на двосторонню взаємодію з представниками громади;
- орієнтацію правоохоронної діяльності на наявні проблеми громади та встановлені відповідно до них пріоритети;
- «видимість» поліції, її присутність на вулицях у форменому одязі, можливість мешканців громади побачити та поспілкуватись із поліцейськими [16; 8, с. 11].

Серед існуючих моделей правоохоронної діяльності, які використовуються в рамках Community Policing, таких як Zero-tolerance Policing, Intelligence-led Policing, Reassurance Policing, Neighborhood Policing тощо в контексті проблематики превентивної діяльності Національної поліції в об'єднаній територіальній громаді важливе значення відіграє Problem-Oriented Policing – «проблемно-орієнтована поліцейська діяльність».

Розробником проблемно-орієнтованого підходу в діяльності поліції є Голштейн Г. (Herman Goldstein), який на фоні кризи ефективності поліцейської діяльності, що виникла в 1970-1980-х роках у США, стверджував, що поліція стала занадто зосередженою на «засобах» поліцейської діяльності та нехтувала головними «цілями» – запобіганню та протидії злочинності та іншим суспільно небезпечним явищам [17]. Даний підхід або ж модель поліцейської діяльності, вперше представлений Голштейном Г. ще у 1979 р., характеризується в першу чергу проактивним характером превентивних заходів, спрямованих на виявлення та подолання першопричин злочинності та на сьогодні є однією із найпоширеніших поліцейських стратегій не лише в США, але й в багатьох країнах Європи.

Оскільки проблеми неможливо аналізувати повною мірою без урахування відповідного контексту, Problem-Oriented Policing часто перетинається з правоохоронною діяльністю, орієнтованою на потреби громад: від громадян, і власників бізнесу у відповідному районі може знадобитися інформація стосовно місцевих особливостей традицій та культури, а також справжнього масштабу проблеми, яка поширена у тих чи інших територіальних громадах [18, с. 139].

Загалом проблемно-орієнтований підхід в діяльності поліції – це широкий термін, який передбачає більше, ніж просто усунення та запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням. Вирішення проблем ґрунтується на припущенні, що «у невеликих географічних районах можна зменшити неправні прояви ретельно вивчаючи особливості проблем у даному районі, а згодом застосувати до цих проблем відповідні ресурси...» [19; 20, с. 132].

Зокрема ч. 2 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що «з метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад» [4]. Тобто проблемно-орієнтований підхід в діяльності поліції має безпосередньо превентивний потенціал.

На базі моделі Problem-Oriented Policing Екком Дж. (John Eck) та Спелманом В. (William Spelman) у 1987 р. було розроблено методологію вирішення проблем SARA [19]. Абревіатура SARA означає алгоритм із чотирьох основних кроків, яких має дотримуватися поліція в реалізації Problem-Oriented Policing [20]:

1) (*S, Scanning*) *сканування*:

- виявлення повторюваних проблем, що викликають занепокоєння громадськості та поліції;
- визначення наслідків проблеми для громади та поліції;
- визначення пріоритетів цих проблем;
- розробка широких цілей;
- підтвердження наявності проблем;
- визначення того, як часто виникає проблема та як довго вона триває;
- виокремлення проблем для більш детального вивчення;

2) (*A, Analysis*) *аналіз*:

- виявлення та усвідомлення подій та умов, які передували та супроводжували визначену проблему;
- визначення відповідних даних для збору інформації;
- дослідження того, що відомо про тип проблеми;
- інвентаризація способів, сильних та слабких сторін поточного вирішення проблеми;
- визначення способів максимального звуження масштабу проблеми;
- визначення ресурсів, які можуть бути залучені для глибшого розуміння проблеми;

– розробка робочої гіпотези щодо виникнення проблеми;

3) (*R, Response*) *реагування*:

– мозковий штурм для визначення нових заходів реагування;

– дослідження позитивного досвіду подолання подібних проблем;

– вибір серед альтернативних заходів втручання;

– окреслення плану реагування та визначення відповідальних сторін;

– визначення конкретних цілей для плану реагування;

– проведення запланованих заходів;

4) (*A, Assessment*) *оцінювання*:

– оцінювання того, чи було реалізовано визначений план (оцінювання реалізації запланованих заходів);

– збір якісних і кількісних даних до і після реагування;

– визначення того, чи були досягнуті загальні та конкретні цілі;

– визначення нових стратегій, необхідних для доповнення початкового плану (у випадку необхідності коригування заходів реагування, якщо їх реалізація було неефективною);

– проведення постійного моніторингового оцінювання для забезпечення сталої ефективності.

Загалом слід відзначити, що проблемно-орієнтований підхід із застосуванням методологічного інструментарію SARA в контексті превентивної діяльності Національної поліції в об'єднаній територіальній громаді, який передбачає сукупність інформаційно-пошукових, інформаційно-аналітичних та організаційних заходів, спрямованих на перехід від ідентифікації потенційних проблем до перешкоджання їх виникненню, розвитку та розповсюдженню, дозволяє поглиблено дослідити проблеми окремих територіальних громад, ранжувати їх з урахуванням специфіки території обслуговування, виокремити тенденції правопорушності в конкретній громаді, визначити пріоритетні напрями діяльності на відповідній території обслуговування зі спрямуванням ресурсів поліції на найбільш проблемні сфери, а також розробити ефективну стратегію превентивних заходів.

Підсумовуючи наведене, можемо зробити **висновок**, що модель правоохоронної діяльності Community Policing, як концептуальна «дорожня карта» здійснення превентивної діяльності Національною поліцією в об'єднаній

територіальній громаді, слід схарактеризувати через сукупність таких змістовних складових:

– проактивний підхід, направлений на превенцію правопорушень, інших соціальних негативних явищ та створення безпечного середовища загалом, а не реактивний, як реагування на існуючі проблеми *post factum*;

– взаємодія між поліцією та громадськістю є системною і відбувається на основі постійної комунікації та відкритого діалогу задля досягнення спільних цілей та реалізації спільних інтересів демократичного суспільства;

– успішне вирішення спільних завдань залежить від активного об'єднання спільних зусиль поліції та громадськості;

– конструктивна взаємодія між поліцією та громадськістю здійснюється на засадах соціального партнерства;

– діяльність поліції є відкритою, прозорою та підзвітною громадськості;

– поліція «служить і захищає» шляхом забезпечення прав і основоположних свобод людини і громадина у відповідності до гуманістичних цінностей демократичного суспільства, заснованого на верховенстві права, а також реалізації соціально-сервісної функції поліції з урахуванням потреб суспільства, зокрема шляхом надання якісних та своєчасних послуг, а також надання соціальної, медичної, консультативної тощо допомоги тим, хто її потребує;

– індивідуально- та територіально орієнтований підхід – пріоритети діяльності поліції встановлюються відповідно до наявних (локальних) безпекових проблем та потреб громади;

– проблемно-орієнтований підхід – виявлення проблем, їх аналіз, пошук оптимального рішення проблеми та його реалізація, а також оцінка ефективності такого рішення.

Список використаних джерел:

1. Проневич О. Проактивна діяльність поліції (міліції) як складова сучасної парадигми охорони правопорядку. *Форум права*. 2011. № 3. С. 639–643.
2. Взаємодія поліції та громади (Community Policing). Експертний центр з прав людини. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf
3. Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics (Adopted by the Committee of Ministers on 19 September 2001 at the 765th meeting of the Ministers' Deputies). Explanatory memorandum. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/Disp>

- layDCTMContent?documentId=09000016804c1a0c#:~:text=The%20European%20Code%20of%20Police%20Ethics%20aims%20to%20provide%20a,European%20Convention%20on%20Human%20Rights.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. ст. 379.
 5. Про встановлення індикаторів, за якими здійснюється проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 листопада 2018 року № 900. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1358-18#Text>
 6. Sir Robert Peel's Policing Principles. URL: <https://lawenforcementactionpartnership.org/peel-policing-principles/>
 7. Nalla, M. Democratic policing: a comparison of police officers' perceptions of their role and functions in transitional societies. *Journal of Criminal Justice and Security*. 2009. Vol. 4. P. 520–535.
 8. Копіна О. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді: метод. рек. / Копіна О., Мірошник О., Сердюк О.; Фонд Місц. Демократії; Лаб. мир. рішень; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2018. 124 с.
 9. Кундрік В. Взаємодія поліції та населення на засадах партнерства у сільській місцевості. Київ: ICITAP, 2021. 50 с.
 10. Good Practices in Building Police–Public Partnerships SPMU Publication Series Vol. 4, 2nd edition. OSCE. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/8/4/32547_0.pdf
 11. Morash M., Ford, J. *The Move to Community Policing: Making Change Happen*. 2002. SAGE Publications, Inc. 320 p.
 12. Trojanowicz, R., Bucqueroux, B. *Community Policing: A Contemporary Perspective*. 1990. Cincinnati, OH: Anderson Press. 485 p.
 13. Логвиненко Б., Кравченко І. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності: методичні рекомендації. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.
 14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. ст. 170.
 15. Skogan W., Hartnett, S. *Community Policing Chicago Style*. N. Y.: Oxford University Press, 1997. 258 p.
 16. Mackenzie, S., Henry, A. *Community policing: a Review of the Evidence*. Edinburgh: Scottish Government, 2009. 58 p.
 17. Goldstein, H. *Problem oriented policing*. University of Wisconsin-Madison. McGraw-Hill, 1990. 206 p.
 18. Федчак І. Роль кримінального аналізу в моделі здійснення правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing). URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b85a01de-484c-4192-84ec-697597e9b659/content>
 19. Eck, J., Spelman, W. *Problem solving: Problem-oriented policing in Newport News*. Washington, DC: Police Executive Research Forum. 1987. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/111964NCJRS.pdf>
 20. Федчак І. Основні практичні компоненти моделі діяльності поліції, орієнтованої на потреби громад (community policing). *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 3 (81). С. 128–134.
 21. *Problem-Oriented Policing. An overview for the Washtenaw County Sheriff's Office*. 2013. URL: <https://www.washtenaw.org/DocumentCenter/View/4708/Problem-Oriented-Policing-Overview-Document-PDF?bidId=>

Ishchenko I. V. Community Policing as a “road map” for implementation of preventive activities by the National Police in the united territorial community

The article is devoted to the study of the essence of the concept of Community Policing as a model of interaction between the police and the public in the context of the implementation of preventive activities by the National Police in the united territorial community.

It is emphasized that among the existing models of law enforcement activities used in the framework of Community Policing, such as Zero-tolerance Policing, Intelligence-led Policing, Reassurance Policing, Neighborhood Policing, etc., in the context of the issues of preventive activities of the National Police in the united territorial community, important importance is played Problem-Oriented Policing – “problem-oriented police activity”.

It was concluded that a problem-oriented approach using the SARA methodological toolkit in the context of preventive activities of the National Police in the united territorial community, which provides a set of information-search, information-analytical and organizational measures aimed at the transition from identifying potential problems to preventing them emergence, development, and spread, allows for an in-depth study of the problems of individual territorial communities, to rank them taking into account the specifics of the service territory, to single out crime trends in a specific community, to determine the priority areas of activity in the relevant

service territory with the direction of police resources to the most problematic areas, as well as to develop an effective strategy of preventive measures.

The set of meaningful components of the Community Policing model of law enforcement activity, as a conceptual “road map” of the implementation of preventive activities by the National Police in the united territorial community, is defined.

Key words: *Community Policing, police, Problem-Oriented Policing, community, interaction, partnership, preventive activity, prevention*

В. В. Юрко

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАСАДНИЧИХ ДОКУМЕНТІВ У СФЕРІ ПЛАНУВАННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті автором на підставі аналізу міжнародних та європейських нормативно-правових актів з'ясовано значення цих документів для сфери планування містобудівної діяльності в Україні. Обґрунтовано, що містобудівна документація, яка комплексно вирішує проблеми енергоефективності, інклюзивності, сучасних населених пунктів є або застарілою або відсутньою. Тому стале та інклюзивне планування та проектування територій, необхідно розпочинати із нормативної роботи, створюючи нові технічні стандарти, що допоможуть у формулюванні політики та стратегій розвитку, розбудовувати локальний потенціал шляхом надання контекстно-специфічних рішень та послуг на основі процесів інтеграції та участі різних суб'єктів. Цілі сталого розвитку до 2030 року забезпечують стратегічну основу для планування та управління містобудівною діяльністю, спрямовану на створення стійких, інклюзивних та життєздатних населених пунктів, що відповідають сучасним викликам та потребам людства. Проаналізовано наступні міжнародні та європейські нормативно-правові акти: Європейська хартія місцевого самоврядування (1988), Угода Міжнародної спілки архітекторів щодо рекомендованих міжнародних стандартів професіоналізму в архітектурній практиці, затвердженої XXI Асамблеєю Міжнародної спілки архітекторів (1999), Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку» (2007), Цілі сталого розвитку до 2030 року (2015), Нова програма розвитку міст Хабітат-III (2016), Паризька угода (2015) та Глобальна угода мерів з питань клімату та енергії (2016). Зроблено висновки, що міжнародні стандарти, включно з європейськими, відіграють ключову роль у встановленні засад реалізації функції планування в містобудівній діяльності України, забезпечуючи відповідність національної практики сучасним вимогам сталого розвитку та інтеграції в європейський правовий простір. Аналіз міжнародних та європейських джерел, що прямо та опосередковано мають значення для планування у сфері містобудівної діяльності, дозволив основні з таких об'єднати у дві групи: в першу групу нами були включені акти, що закладають основу демократичних процесів в усіх сферах життя, а у другу – акти, які проголошують та зобов'язують перехід до сталого розвитку.

Ключові слова: планування містобудівної діяльності, міжнародні та європейські стандарти, нормативно-правові засади, містобудівна документація.

Актуальність теми. На сьогодні існує обґрунтована думка, що містобудівна документація, яка комплексно вирішує проблеми енергоефективності, інклюзивності, сучасних населених пунктів є або застарілою або відсутньою. Тому стале та інклюзивне планування та проектування територій, необхідно розпочинати із нормативної роботи, створюючи нові технічні стандарти, що допоможуть у формулюванні політики та стратегій розвитку, розбудовувати локальний потенціал шляхом надання контекстно-специфічних рішень та послуг на основі процесів інтеграції та участі різних суб'єктів.

Не є заперечним, що право – основний регулятор суспільних відносин в нашій державі, а система нормативно-правових актів – ключова форма його вираження. Тому цілком логічно, що останні і є правовими засадами (основами) в контексті регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин. Відповідно, нормативно-правові засади реалізації функції планування в містобудівній діяльності слід розуміти, як систему нормативно-правових актів, в положеннях котрих закріплюються методологічні, практичні та ідеологічні аспекти реалізації уповноваженими суб'єктами в галузі містобудування [1, с. 70] поставлених задач.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі можна зустріти різні варіанти класифікації нормативно-правових актів, що встановлюють засади містобудівної діяльності. Так, на нашу думку, досить змістовною є класифікація джерел адміністративного права щодо публічного адміністрування сфери будівництва, яку запропонувала О. Лавренікова. На думку авторки, вона повинна бути такою: 1) міжнародні стандарти будівництва; 2) міжнародні стратегічні документи; 3) угоди й меморандуми про співробітництво України із зарубіжними партнерами; 4) угоди між вітчизняними суб'єктами публічного адміністрування між собою; 5) адміністративні норми, що є основами містобудування; 6) адміністративні норми, що визначають особливості відповідальності за правопорушення у сфері містобудування; 7) адміністративні норми, що визначають особливості розвитку будівельної галузі та промисловості будівельних матеріалів; 8) адміністративні норми, що визначають процедуру здійснення нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості та будівництві; 9) адміністративні норми, що регулюють процедури надання адміністративних послуг; 10) адміністративні норми, що встановлюють порядок охорони природи, зокрема під час здійснення будівельних робіт на земельних ділянках для житлових, житлово-будівельних, гаражно-будівельних і дачно-будівельних кооперативів та індивідуального житлового будівництва; 11) адміністративні норми, що уповноважують суб'єктів публічної адміністрації обов'язками та правами щодо публічного адміністрування сфери будівництва [2].

Зазначимо, що міжнародні стандарти зокрема і європейські традиційно встановлюють засади реалізації різних державних функцій. Не є виключенням і функція планування містобудівної діяльності. Нами прийнято рішення класифікувати міжнародні та європейські нормативно-правові засади реалізації функції планування в містобудівній діяльності на дві великі групи: в першу групу входять акти, що закладають основу демократичних процесів в усіх сферах життя, а в другу – акти, які проголошують та зобов'язують перехід до сталого розвитку.

Розглянемо першу групу. Демократичні процеси не відбуваються самі по собі, вони завжди здійснюються певними соціальними інституціями. Однією із таких інституцій є органи місцевого самоврядування.

Європейська хартія місцевого самоврядування (1988) [3], гарантує автономію місцевих

органів влади у прийнятті рішень, що стосуються містобудівної діяльності, що дозволяє враховувати місцеві потреби та особливості; встановлює принципи демократії та участі громадян у процесі прийняття рішень, що стосуються розвитку міської інфраструктури та планування забудови; гарантує фінансову незалежність місцевих органів влади, що дозволяє їм ефективно планувати та реалізовувати містобудівні проекти; вимагає наявності чіткої законодавчої бази, яка регулює містобудівну діяльність, забезпечуючи правову визначеність і стабільність; сприяє підвищенню прозорості і підзвітності місцевих органів влади в сфері містобудування, що зменшує корупційні ризики та підвищує довіру громадян.

Наступний документ – це Угода Міжнародної спілки архітекторів щодо рекомендованих міжнародних стандартів професіоналізму в архітектурній практиці, затвердженої XXI Асамблеєю Міжнародної спілки архітекторів (1999) [4]. Вона встановлює міжнародно визнані стандарти професіоналізму, які архітектори мають дотримуватися у своїй діяльності. Це сприяє підвищенню якості проектів та їх відповідності сучасним вимогам. Документ акцентує увагу на етичних принципах, таких як добросовісність, відповідальність перед суспільством, екологічна стійкість і прозорість, що є ключовими для відповідального містобудування. Угода підкреслює важливість належної освіти та постійного професійного розвитку архітекторів, що забезпечує високу компетентність фахівців, залучених до містобудівної діяльності. Вона також: встановлює основи для міжнародного співробітництва та обміну досвідом між архітекторами різних країн, що сприяє впровадженню найкращих практик у містобудуванні; рекомендує стандарти, які враховують потреби та інтереси громадян, сприяючи створенню комфортного та безпечного територіального середовища; підтримує інноваційні підходи та стійкі практики в архітектурі та містобудуванні, що важливо для довготривалого розвитку міст [4]. Загалом, Угода Міжнародної спілки архітекторів забезпечує рамки для професійної діяльності архітекторів, які сприяють підвищенню стандартів планування та розвитку територій, забезпечуючи при цьому відповідність проектів етичним, екологічним та соціальним вимогам.

Щодо другої групи зазначимо, що ці акти проголошують необхідність утвердження сталого розвитку загалом та у сфері містобудівної діяльності – зокрема.

Наприклад, Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку» (2007) [5], визначає основні принципи та напрямки сталого розвитку міських територій у Європі. Хартія підкреслює важливість інтеграції економічних, соціальних та екологічних аспектів у планування та розвиток міст, що сприяє збалансованому та довгостроковому розвитку міських територій. Визначає підвищення якості життя міських жителів як одну з головних цілей містобудівної діяльності, зокрема через поліпшення житлових умов, створення зелених зон та забезпечення доступу до якісних послуг. Зазначений документ також: сприяє соціальній інтеграції та рівності, наголошуючи на необхідності боротьби з соціальним розшаруванням і створення умов для залучення всіх верств населення до міського життя; заохочує до використання комплексного та інтегрованого підходу в плануванні міст, який враховує всі аспекти міського розвитку, включаючи транспорт, житло, економіку, екологію та соціальну сферу; підкреслює важливість збереження та використання культурної спадщини в містобудівній діяльності як ключового елемента ідентичності та привабливості міст; приділяє велику увагу екологічній стійкості, наголошуючи на необхідності зменшення негативного впливу містобудування на навколишнє середовище, використання відновлюваних ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій; заохочує до співпраці між різними рівнями влади, громадськими організаціями, приватним сектором та громадянами для досягнення спільних цілей сталого розвитку [5]. Отже, Лейпцизька хартія забезпечує стратегічні рамки для планування та управління містами, спрямовані на створення більш стійких, життєздатних та соціально інтегрованих міських територій, що відповідають сучасним викликам та потребам.

Своєю чергою, Цілі сталого розвитку до 2030 року (2015) [6], які стали продовженням попередніх глобальних цілей – Цілей розвитку тисячоліття (2000) [7] мають особливу вагу для планування містобудівної діяльності, оскільки вони забезпечують комплексний підхід до розвитку територій, враховуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти. Так, Ціль 11: Сталий розвиток міст і громад, безпосередньо спрямована на те, щоб зробити міста і населені пункти інклюзивними, безпечними, стійкими та життєздатними. Вона включає підцілі, такі як забезпечення доступу до доступного житла, безпечного транспорту, зелених зон та поліпшення планування міських територій. Крім того ЦСР: наго-

лошують на важливості захисту навколишнього середовища та сталого використання природних ресурсів у містобудівній діяльності шляхом підвищення енергоефективності будівель, зменшення викидів парникових газів та запровадження зеленої інфраструктури; підкреслюють необхідність забезпечення соціальної рівності та інклюзивності у містобудівній діяльності, це включає створення умов для доступу всіх верств населення до міських послуг, боротьбу з бідністю та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян; сприяють впровадженню інноваційних рішень та розвитку сучасної інфраструктури, що включає розумні міста, розвиток громадського транспорту та покращення міських комунікацій; наголошують, що планування міст повинно враховувати аспекти здоров'я та благополуччя населення, це включає забезпечення доступу до медичних послуг, сприяння здоровому способу життя через створення спортивних та рекреаційних зон; підкреслюють важливість глобального партнерства та співпраці між урядами, громадськими організаціями та приватним сектором для досягнення цілей сталого розвитку; спрямовані на сприяння економічному зростанню та створення робочих місць через розвиток міст, що забезпечує економічну стійкість та підвищує якість життя населення [6]. Таким чином, Цілі сталого розвитку до 2030 року забезпечують стратегічну основу для планування та управління містобудівною діяльністю, спрямовану на створення стійких, інклюзивних та життєздатних населених пунктів, що відповідають сучасним викликам та потребам людства.

Зазначимо, що нова програма розвитку міст Хабітат-III (2016) [8] також закладає основу сталого розвитку міст, а тому в основному дублює підхід щодо сталого розвитку містобудування визначених у попередньому документі. Однак її особливістю є те, що вона встановлює конкретні стратегічні напрямки й рекомендації для урядів, муніципалітетів, громадських організацій та інших зацікавлених сторін щодо ефективного, інклюзивного та стійкого планування і розвитку міських територій.

Водночас Паризька угода (2015) [9] – міжнародна угода з питань змін клімату, яка ставить завдання зменшити викиди парникових газів, тому зрозуміло, що вона безпосередньо впливає на планування містобудівної діяльності. Адже вимагає від планувальників містобудівної діяльності забезпечити стандарти забудови територій, таким чином, що допоможе не допу-

стити зростання глобальної середньої температури більше 2 °С (по можливості – не більше 1,5 °С).

Окрім того, існує Глобальна угода мерів з питань клімату та енергії (Global Covenant of Mayors for Climate & Energy) (2016) [10]. Це ініціатива, що об'єднує місцеві органи влади для спільної роботи над зменшенням викидів парникових газів та адаптацією населених пунктів до змін клімату. Глобальна угода мерів працює над організацією та мобілізацією місцевих, регіональних і державних органів влади для активного внеску в глобальну кліматичну нейтральність за допомогою екологічних і чистих рішень, починаючи від енергетики та транспорту до сільського господарства, фінансів і промисловості через зміну поведінки усіх учасників [10].

Всі вище зазначені міжнародні та європейські акти і документи створюють нормативно-правову базу та забезпечують рекомендації для країн і населених пунктів щодо сталого, інклюзивного та безпечного розвитку територій.

Слід зауважити, що міжнародне та внутрішньодержавне право являють собою самостійні правові системи, що характеризуються самостійним предметом, методом, цілями та завданнями правового регулювання. Проте інтернаціоналізація суспільного життя призводить до значного розширення сфери застосування міжнародного права: міжнародно-правові норми починають регулювати не лише міждержавні відносини, а й відносини, які виникають у межах однієї держави. У подібних випадках має місце перехреснування правового регулювання одних і тих же суспільних відносин нормами міжнародного та внутрішнього права, – виникає необхідність узгодження норм міжнародного та національного права, визначення механізмів взаємовідношення між ними [11, с. 412]. Міжнародні (європейські) правові стандарти містобудівної діяльності є рамковими, створюючи певну концептуальну стандартизовану модель представницьких і виконавчих локальних інститутів як суб'єктів містобудування, котра наповнюється, унормовується й об'єктивується конкретними функціями та повноваженнями на внутрішньодержавному рівні через ухвалення спеціальних інституціональних законодавчих актів [12, с. 181].

Зазначене корелюється із імплементаційним процесом в Україні. Так, були ратифіковані Європейська хартія місцевого самоврядування (1988) [13], Паризька угода (2015) [14]; прийняті: Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [15],

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю» від 26 травня 2021 року № 537 [16] та деякі інші.

Висновки. Таким чином, міжнародні стандарти, включно з європейськими, відіграють ключову роль у встановленні засад реалізації функції планування в містобудівній діяльності України, забезпечуючи відповідність національної практики сучасним вимогам сталого розвитку та інтеграції в європейський правовий простір. Аналіз міжнародних та європейських джерел, що прямо та опосередковано мають значення для планування у сфері містобудівної діяльності, дозволив основні з таких об'єднати у дві групи: в першу групу нами були включені акти, що закладають основу демократичних процесів в усіх сферах життя, а у другу – акти, які проголошують та зобов'язують перехід до сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Маліков С. К. Адміністративно-правові засади здійснення контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.07. Харків, 2019. 244 с.
2. Лавренікова О. С. Публічне адміністрування будівництва в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081–Право. Київ, 2020. 209 с.
3. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg 15/10/1985 – Treaty open for signature by the member States of the Council of Europe. 01/09/1988 (4 Ratifications.). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=122>
4. UIA Accord on Recommended International Standards of Professionalism in Architectural Practice. Union Internationale des Architectes, 1999. URL: https://www.uia-architectes.org/wp-content/uploads/2022/03/uia_accord___updated_2017.pdf
5. Leipzig Charta zur nachhaltigen europäischen Stadt Angenommen anlässlich des Informellen Ministertreffens zur Stadtentwicklung und zum territorialen Zusammenhalt in Leipzig am 24./25. Mai 2007. URL: https://city2030.org.ua/sites/default/files/documents/DL_LeipzigCharta.pdf
6. What are the 17 sustainable goals (SDGs). UN, 2015. URL: <https://catalyst2030.net/what-are-the-17-sustainable-goals/#:~:text=The%2017%20Goals%20provide%20a,sustainable%20development%E2%80%94all%20by%202030>.
7. Millennium Development Goals. United Nations, 2000. <https://www.mdgmonitor.org/millennium-development-goals/>

8. The New Urban Agenda. United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III) in Quito, Ecuador, on 20 October 2016. URL: <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/>
9. Паризька кліматична угода. Green Deal, 2015. URL: <http://surl.li/yhngzv>
10. Global Covenant of Mayors for Climate and Energy. Charter for the Second Phase, 2023. URL: <https://www.globalcovenantofmayors.org/gcom-charter-v2/>
11. Міжнародне право. Основи теорії. За заг. ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
12. Курчин О. Г. Конституційно-правове забезпечення органами місцевого самоврядування містобудівної діяльності: проблеми теорії та практики. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.02. Київ, 2020.
13. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР. *Верховна Рада України* офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14.07.2016 р. № 1469-VIII. *Верховна Рада України* офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text>
15. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. *Верховна Рада України* офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
16. Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю: постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 537. *Верховна Рада України* офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2021-%D0%BF#Text>

Yurko V. V. Significance of international and european basic documents in the field of urban planning in Ukraine

In the article, the author, based on the analysis of international and European normative legal acts, clarified the significance of these documents for the field of urban planning in Ukraine. It is substantiated that urban planning documentation, which comprehensively solves the problems of energy efficiency, inclusiveness, and modern settlements, is either outdated or absent. Therefore, sustainable and inclusive planning and design of territories must start with regulatory work, creating new technical standards that will help in formulating development policies and strategies, building local potential by providing context-specific solutions and services based on processes of integration and participation of various subjects. The 2030 Sustainable Development Goals provide a strategic framework for planning and managing urban planning activities aimed at creating sustainable, inclusive and viable settlements that meet the modern challenges and needs of humanity. The following international and European legal acts were analyzed: the European Charter of Local Self-Government (1988), the Agreement of the International Union of Architects on Recommended International Standards of Professionalism in Architectural Practice, approved by the XXI Assembly of the International Union of Architects (1999), the Leipzig Charter "European Cities on the Path to Sustainable Development" (2007), the 2030 Sustainable Development Goals (2015), the New Urban Development Agenda Habitat-III (2016), the Paris Agreement (2015) and the Global Compact of Mayors for Climate and Energy (2016). It was concluded that international standards, including European standards, play a key role in establishing the basis for the implementation of the planning function in urban planning activities of Ukraine, ensuring compliance of national practice with modern requirements of sustainable development and integration into the European legal space. The analysis of international and European sources that are directly and indirectly important for planning in the field of urban planning allowed us to combine the main ones into two groups: in the first group we included acts that lay the foundation for democratic processes in all spheres of life, and in the second – acts that declare and oblige the transition to sustainable development.

Key words: urban planning, international and European standards, regulatory and legal frameworks, urban planning documentation.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.24>

А. Г. Соломаха

кандидат юридичних наук, адвокат

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

В статті здійснено аналіз загальних тенденцій прогнозування розвитку сучасної науки адміністративного права. Наголошено, що прогнозування майбутнього стало досить ефективним способом сигналізації про сьгоднішні проблеми адміністративно-правового регулювання та практики його реалізації, а разом із тим про проблеми науки адміністративного права, про несприятливі тенденції її розвитку. Доведено, що до факторів, які впливають процес прогнозування розвитку науки адміністративного права, відносяться наступні: 1) прогнозування потребує врахування тенденцій розвитку багатьох сфер суспільного життя, включаючи прояви як матеріального, так і духовного буття; 2) незалежно від того, до якого виду належить прогноз (реальний чи футуристичний), він може суттєво впливати на розвиток науки. Констатовано, що останнім часом стали помітними, у тому числі для самих дослідників, ідеологічні (світоглядні) параметри, які панують у суспільстві, адже передумови та наслідки дослідницької діяльності формуються в свідомості науковців у відповідності до пануючої у суспільстві ідеології (світогляду). Зазначено, що будь-яка ідеологія ґрунтується на цінностях, які є важливими для суспільства на певному історичному відрізку його розвитку, а звідси можуть виникати, особливо в «перехідні періоди», протиріччя між старими та новими цінностями, а відповідно між старою і новою ідеологією (світоглядом). Серед особливостей прогнозування розвитку науки адміністративного права можна виділити наступні: 1) дослідження великих, широкомасштабних тенденцій розвитку науки адміністративного права в майбутньому, соціальних наслідків її розвитку, дуже тісно пов'язані з інтересом суспільства і держави до окремих тенденцій у глобальному світі чи на регіональному рівні, а також до окремих новозведень, як правило технологічного характеру; 2) наявність підвищеної уваги до політичних процесів (тенденцій) розвитку суспільства сьогодні та в майбутньому; 3) подальше посилення міждисциплінарних (міжгалузевих) досліджень, що обумовлено поступовим розмиванням кордонів між галузями національного права; 4) омолодження дослідницьких кадрів із збереженням досвіду попередніх поколінь науковців; 5) активне залучення до досліджень адміністративно-правових явищ здобувачів першого і другого рівнів вищої освіти; 6) вирішення конфліктів, які постійно виникають між навколо-науковою бюрократією та вченими на користь останніх; 7) збереження та розвиток впливу фінансово-ринкових механізмів на розвиток науки адміністративного права.

Ключові слова: адміністративне право, наука адміністративного права, адміністративне законодавство, тенденції розвитку, прогнозування, результати прогнозування, ідеологія, світогляд.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Наука адміністративного права це система знань про минуле, сучасний стан адміністративно-правових явищ в українському суспільстві та світі, а також про перспективи їх розвитку у майбутньому. В наукових публікаціях багато уваги приділяється сучасному адміністративно-правовому регулюванню та історичним аспектам його розвитку, втім величезне значення для підвищення його ефективності має прогнозування ймовірних шляхів роз-

витку адміністративного права в майбутньому. По-суті кожна комплексна наукова робота містить в собі елементи прогнозування, адже вирішуючи нагальні теоретичні та практичні питання адміністративного права дослідники пропонують низку пропозицій, які передбачають можливі варіанти вирішення існуючих проблем. Кожна авторська наукова пропозиція це результат власного бачення розвитку, наприклад, теорії адміністративного права, адміністративно-правового регулювання, конкретного адміністративно-правового явища (адміністративної процедури, адміністративного договору,

публічного адміністрування тощо).

З огляду на це, актуальним бачиться дослідження загальних тенденцій прогнозування розвитку сучасної науки адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття.

Останнім часом активізувалися дослідження з питань прогнозування розвитку адміністративно-правових явищ. Прогнозування як функція науки або як один із методів наукового дослідження всебічно розкривається в працях таких адміністративістів, як А. Васильєв, Ю. Гурджі, К. Дубова, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Миколенко, О. Набокова та ін.

Разом з тим, в спеціальній літературі представлено замало думок власне про тенденції прогнозування розвитку сучасної науки адміністративного права.

Постановка завдань.

Основним завданням, розв'язанню якого присвячена дана стаття, є аналіз загальних тенденцій прогнозування розвитку сучасної науки адміністративного права.

Виклад основного матеріалу.

Перш ніж розпочати аналіз прогнозування як наукового інструментарію адміністративного права звернемо увагу на фактори, які слід вважати базовими для прогнозування будь-яких соціальних явищ, в тому числі правових.

По-перше, прогнозування потребує врахування тенденцій розвитку багатьох сфер суспільного життя. Наприклад, прогнозування розвитку національного адміністративного законодавства вимагає включити до розгляду безліч сфер (аспектів) суспільного розвитку, особливо результати впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій. Це породжує змістовну суперечливість прогностичних конструкцій, які пропонуються різними суб'єктами дослідження. Наприклад, взявши за основу тенденції економічного розвитку суспільних відносин можна отримати одні прогностичні уявлення про розвиток національного адміністративного законодавства, тоді як на підставі аналізу основ тенденцій розвитку людства, окремої людини і особистості можна прийти до інших (іноді протилежних першому уявленню) прогностичних висновків про розвиток у майбутньому адміністративного законодавства. При цьому, останнім часом стали помітними, у тому числі для самих дослідників (не є виключенням в цьому і фахівці з адміністративного права), ідеологічні

(світоглядні) параметри, які панують у суспільстві, адже передумови та наслідки дослідницької діяльності формуються в свідомості науковців у відповідності до пануючої у суспільстві ідеології (світогляду), наприклад, у радянські часи це марксистсько-ленінська ідеологія, сьогодні це світогляд людиноцентризму, євроінтеграції, глобалізму і ін.

Слід підкреслити, будь-яка ідеологія ґрунтується на цінностях, які є важливими для суспільства на певному історичному відрізку його розвитку, а звідси можуть виникати, особливо в так звані перехідні періоди, протиріччя між старими та новими цінностями, а відповідно між старою і новою ідеологією (світоглядом). Наприклад, з 80-років минулого століття навіть в офіційних прогнозах урядів країн Західної Європи з питань бізнесу чи економічного розвитку все більше стали брати до уваги не тільки економіку, ресурси тощо, а й людські цінності та зміни соціально-політичних та інституційних структур. Тобто при формуванні прогнозів наголошувалась вимога брати до уваги складні відносини між економічним розвитком, цінностями та соціальними структурами. Протиріччя між старими і новими цінностями та ідеологіями пропонувалось вирішувати особливим способом, а саме шляхом врахування так званого «перехідного періоду» розвитку суспільства. Прогнози ж повинні були передбачити можливі варіанти прискорення стрімких динамічних трансформацій суспільства та держави у «перехідний період». В Україні подібна ситуація виникла в 90-х роках ХХ століття, адже це був перехідний для нашої держави період, коли вона здійснювала перехід від командно-адміністративної системи управління до демократичних засад функціонування публічної влади, від державоцентристського мислення до мислення людиноцентризму.

У футуристичних прогнозах, про які мова більш детально піде нижче, також спостерігається боротьба старих та нових поглядів на людину, адже сучасний світогляд все більше і більше рухається у бік розширення меж подальшого розвитку людини. Спочатку вони (межі) розумілися лише у сенсі потреб у духовному відродженні «людського характеру», «нового гуманізму» (революції цінностей, перетворенні світогляду). Останнім же часом все частіше між консерваторами та реформаторами точаться дискусії про політичні, соціополітичні та гендерні кордони розвитку ідентичності людини. Ці протиріччя можуть бути усунуті шляхом

реформ у сфері ухвалення політичних рішень, інституційних та організаційних структур тощо.

На результати прогнозування можуть також впливати світоглядні параметри, які не є пануючими у суспільстві, але притаманні окремій групі дослідників чи окремому науковцю. До таких прогнозів слід ставитись стримано, адже вони для підвищення градусу актуальності теми дослідження можуть мати «екстравагантний» характер. Щоб вразити експертне середовище результатами свого дослідження науковець чи колектив науковців іноді пропонує екстравагантні оптимістичні чи песимістичні прогнози, що не зменшує наукову цінність таких праць, але віддаляє їх від практичного застосування. Це прогнози, які не претендують на свою реалізацію в майбутньому, адже їх цільова спрямованість – здивувати чи спантеличити сучасників. Наприклад, до таких прогнозів розвитку національного адміністративного законодавства можна віднести передбачення щодо розробки єдиного кодифікованого акту в сфері адміністративного законодавства – «Адміністративний кодекс України» [1]. Сьогодні ж стало очевидним, що розробити такий кодифікований акт неможливо у зв'язку із неоднорідністю суспільних відносин, які регулює адміністративне право (управлінські, публічно-сервісні, правоохоронні).

По-друге, результати прогнозування можуть бути максимально приближеними до реальності, особливо коли вони ґрунтуються на соціально-економічних засадах розвитку суспільства, та футуристичними, коли передбачення віддалені від реальності, бо стосуються питань, які з великим сумнівом імовірності можуть настати у далекому майбутньому. Наприклад, свого часу були висловлені прогнози щодо впровадження в адміністративне законодавство інформаційно-телекомунікаційних технологій. Це яскравий приклад реалістичних прогнозів розвитку адміністративного законодавства, адже відповідні зміни в адміністративно-правовому регулюванні були обумовлені соціально-економічними факторами, які фахівці, по-перше, здатні виявити та, по-друге, врахувати під час прогнозування. Як результат, сьогодні в Україні в нормативно-правових актах передбачається можливість:

– отримання публічної інформації «на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, а також на єдиному державному веб-порталі відкритих даних» [2, ст. 5];

– отримання адміністративної послуги в електронній формі [3, ст. 9];

– функціонування у адміністративних судах Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи [4, ст. 18];

– звернення особи до адміністративного органу в межах процедурного провадження із заявою в електронній формі [5, ст. 39] тощо.

Втім особливість реалістичних прогнозів в тому, що вони, хоча і ґрунтуються на об'єктивно існуючих факторах в соціально-економічній сфері, намагаються уникнути, по-перше, категоричних суджень, по-друге, однозначних прогнозів. Тобто адміністративісти однозначно передбачали і сьогодні передбачають впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у діяльність суб'єктів публічного адміністрування, адміністративних судів та у сферу взаємовідносин приватних осіб із адміністративними органами [6, с. 175-179; 7, с. 120-124; 8, с. 143-146], втім деталі такого впровадження обговорюються вже на стадії правотворчої діяльності, яка враховує, з одного боку, матеріально-технічну та кадрову готовність з боку публічної влади, а з іншого – готовність суспільства до відповідних перетворень.

Існують також футуристичні прогнози, які переймаються питаннями далекого майбутнього людства, екології, планети Земля і ін. Тобто центром таких прогнозів є глобальні проблеми, що загострилися в сучасному суспільстві, наприклад:

а) прогнози екологічної катастрофи на планеті Земля у невизначеному майбутньому виникли на фоні загального потепління, засмічення океанів, забруднення повітря і ін. В основу таких прогнозів покладено стремління зберегти екологію світу та навколишнього середовища для нормального існування людства. Наявність таких прогнозів у світі суттєво може впливати на тенденції розвитку національних законодавств та безпосередньо на розвиток адміністративного права України. Наприклад, в 2003 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про альтернативні джерела енергії» [9], яким передбачала адміністративно-правові механізми розвитку та підтримки «зеленої» енергетики в нашій країні;

б) прогнози переродження людства у невизначеному майбутньому на фоні експериментів щодо клонування живих істот, появи людей пів-кіборгів, переосмислення людини як біологічної та соціальної істоти (мова йде про гендерну різноманітність) тощо. В основу таких прогнозів покладено стремління суспільства відповісти на довічне філософське питання

(проблему) «Хто така людина і які критерії відрізняють людину від інших мислячих істот?». Наявність таких прогнозів у світі теж суттєво впливає на тенденції розвитку національного законодавства вже сьогодні. Наприклад, ст. 51 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [10, ст. 51] передбачає можливість зміни (корекції) статевої належності. В цілому ж у світі вже проводяться експерименти із живленням мозкових імплантатів [11], що світить про наявність у деяких країнах світу відповідних правових механізмів, які передбачають підстави для проведення таких експериментів;

в) прогнози третьої світової війни у невизначеному майбутньому на фоні агресії росії проти України, загострення ситуації на Близькому Сході (у Секторі Гази) та Далекому Сході (агресивна поведінка Північної Кореї, напружена ситуація між Китаєм та Тайванем). Якщо інші країни світу лише розмірковують про те буде чи не буде третя світова війна, то Україна вже сьогодні є стороною одного із збройних конфліктів, що неминуче впливає на розвиток адміністративного законодавства. Наприклад, зміни до Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [12], які внесені у квітні 2024 року, були обумовлені реальною ситуацією, що склалась на фронті та у ЗСУ. Втім можна згадати тенденції розвитку адміністративного законодавства у сфері оборони та національної безпеки України до 24 лютого 2022 року. До цієї дати в українському суспільстві прогнози щодо неминучого воєнного конфлікту з росією у невизначеному майбутньому, щоправда вони не мали наукового підґрунтя, а носили політико-соціологічний характер. Наявність таких прогнозів суттєво вплинула на розвиток адміністративного законодавства у сфері оборони та національної безпеки у період з 2014 по 2021 роки. Наприклад, 21 червня 2018 року був прийнятий новий Закон України «Про Національну безпеку України» [13], а 16 липня 2021 року – Закон України «Про основи національного спротиву» [14].

Отже футуристичні прогнози, які на відміну від реальних прогнозів, не можуть однозначно стверджувати про неминуче настання якоїсь події, все рівно мають суттєвий вплив на розвиток адміністративного права. Взагалі підходи до дослідження глобальних перспектив – один із параметрів, що показує, як розширюється аналіз сфер, вимірювань, факторів, що впливають на майбутнє, зокрема на майбутнє науки, техніки, законодавства і ін. Це відповідає тенденціям

сучасного розвитку держав – розширювати (з об'єктивних причин) вплив на різні галузі людського життя і вирішувати проблеми суспільного розвитку, що загострюються, за допомогою нових підходів, інструментарію та заходів, що носять характер реформ. Зрозуміло, що не всі реформи, що проводяться в суспільстві, мають позитивний ефект, але це тема іншого дослідження. Якщо прогнозування розглядати як загально-соціальне явище, то воно сьогодні спрямоване на вирішення такого важливого завдання як – модернізація держави як суб'єкта міжнародного права (відносин між державами), взаємовідносин держави та суспільства, взаємовідносин між людьми як біологічними та соціальними істотами. Вже саме це завдання – модернізація (тобто реформування, оволодіння новими тенденціями і ситуаціями) – містить у собі виклик, адже для його вирішення доводиться враховувати певні реальні проблеми, конфлікти, соціальну динаміку, дійсні тенденції розвитку, наприклад, проблеми довілля, нерівномірність економічного розвитку та диспропорцію міжнародного економічного розвитку, безробіття, невдоволення населення, інфляцію тощо.

Отже модернізацію (реформування) суспільства, держави, законодавства можна здійснити на наступних магістральних лініях:

– створення нової технології та науки, що створюють умови для розвитку економіки, енергії, природних ресурсів та сировини, а також сприяють вирішенню екологічних проблем;

– забезпечення участі населення у прийнятті важливих для розвитку держави рішень, децентралізація влади, що веде до зростання самореалізації особистості та розвитку громадянського суспільства;

– забезпечення безболісної для суспільства зміни в системах цінностей. Наприклад, в умовах «споживчої економіки», коли щасливе життя було ототожнено з матеріальним споживанням, не забувати про задоволення потреб «органічного» розвитку людства (культура, освіта і ін.). Загалом можна сказати, що прогнозисти все більше міркують про протиріччя між старими та новими, альтернативними цінностями. Один одному протиставляються ідеальні типи, наприклад, цінності «модернізму» та «глобалізму», «євроінтеграції» і «національної ідентичності» тощо.

Концептуалізація прагнень до більш ефективного використання людського потенціалу на користь реформи суспільства та пристосу-

вання окремої людини до нових умов отримує своє вираження також в нових варіантах вчень «інформаційного суспільства», основою якого вважається «інформаційна економіка». Розвиток інформаційного суспільства справедливо пов'язується зі змінами змісту праці, з розвитком вищих рівнів трудової кваліфікації, що породжує необхідність ширшого культурного розвитку людини та людського потенціалу загалом.

Таким чином, можна констатувати, що на прогнозування розвитку сучасної науки адміністративного права впливають всі вище названі та проаналізовані нами фактори, а саме: 1) прогнозування потребує врахування тенденцій розвитку багатьох сфер суспільного життя, включаючи прояви як матеріального, так і духовного буття; 2) незалежно від того, до якого виду належить прогноз (реальний чи футуристичний), він може суттєво впливати на розвиток науки.

Втім, можна відзначити низку особливостей прогнозування розвитку науки адміністративного права:

по-перше, дослідження великих, широкомасштабних тенденцій розвитку науки адміністративного права в майбутньому, соціальних наслідків її розвитку, дуже тісно пов'язані з інтересом суспільства і держави до окремих тенденцій у глобальному світі чи на регіональному рівні, а також до окремих нововведень, як правило технологічного характеру. Наприклад, у 2017 році Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [15], реалізація якої планувалась і була успішно виконана до 2020 року. Найважливіші лінії розвитку майбутнього адміністративного права як науки і галузі національного права науковці все частіше пов'язують із розвитком технологій (наприклад, інформаційно-комунікаційних технологій);

по-друге, наявність підвищеної уваги до політичних процесів (тенденцій) розвитку суспільства сьогодні та в майбутньому. З одного боку, політичні умови та проблеми досліджуються у світлі цілей держави (наприклад, особливості формування і реалізації державної політики з питань запобігання корупції, у сфері міграції тощо), з іншого боку, потенціал науки адміністративного права оцінюється з точки зору її впливу на політичну практику, зокрема на посилення та розвиток демократичних тенденцій у цій сфері. Наприклад, у 2013 році О.М. Бабич запропонував науковій спільноті своє бачення тенденцій подальшої децентралізації виконавчої влади в Україні [16];

по-третє, посилення міждисциплінарних (міжгалузевих) досліджень, що обумовлено поступовим розмиванням кордонів між галузями національного права. Такі міждисциплінарні дослідження проводились і раніше, але наукова спільнота та чиновники, від рішення яких залежала майбутня доля науковця, негласно не вітали такі дослідження та шляхом створення бюрократичних перепон зменшували бажання їх здійснювати у потенційних суб'єктів дослідницької діяльності;

по-четверте, омолодження дослідницьких кадрів із збереженням досвіду попередніх поколінь науковців. Нові правила навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти сприяли тому, що наукове середовище поповнилося великою кількістю молодих людей. Втім, на нашу думку, виникла інша проблема – ці молоді дослідники не тільки не переймають досвід попередніх поколінь науковців, а й відверто ігнорують його. Поки що відсутній ефективний адміністративно-правовий механізм, який би відсіював випадкових людей в науці та залишав тільки талановитих, перспективних і прогресивних осіб;

по-п'яте, активне залучення до досліджень адміністративно-правових явищ здобувачів першого і другого рівнів вищої освіти. Все частіше в наукових публікаціях можна зустріти посилання на наукові праці здобувачів вищої освіти. Як мінус для розвитку цього процесу в майбутньому, бачимо відмову Гарантів ОП магістерського рівня вищої освіти від написання та захисту магістерських робіт в закладах вищої освіти;

по-шосте, вирішення конфліктів, які постійно виникають між навколо-науковою бюрократією (керівництво закладу вищої освіти, чиновники МОН України і НАЗЯО) та вченими на користь останніх. Сьогодні ці протиріччя набули колосальних розмірів, адже чиновники для виправдання свого існування щодня придумують нові форми звітності, оформлення документів, підтвердження професійного рівня вченого, процедури акредитації освітніх програм і ін. Це суттєво відволікає дослідників від основного їх професійного обов'язку – досліджувати адміністративно-правові явища, пояснювати їх природу, знаходити проблеми в їх існуванні та пропонувати шляхи їх вирішення на теоретичному і практичному рівнях;

по-сьоме, прогнозується подальший вплив фінансово-ринкових механізмів на розвиток науки адміністративного права. Це питання

є дискусійним, адже без державної підтримки будь-яка наука уповільнює темпи свого розвитку. В той же час, дослідження адміністративно-правових явищ, які відбуваються на підставі отриманих наукових грантів, вирішують обмежений перелік проблем, зокрема, стосуються питань утвердження прав і свобод людини та громадянина в публічно-правовій сфері глобалізації, євроінтеграції, децентралізації влади, гендерної рівності та питань імплементації норм законодавства ЄС в адміністративне законодавство України. Насправді ж, проблем в адміністративному праві набагато більше, але через наукові гранти фінансуються лише деякі із них. Отже фінансово-ринкові механізми фінансування досліджень адміністративно-правових явищ сьогодні сприймається як суперечлива суспільна тематика, що загрожує чималими небезпеками і потребує більш виваженого підходу з боку правового регулювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Прогнозування майбутнього стало досить ефективним способом сигналізації про сьогоднішні проблеми адміністративно-правового регулювання та практики його реалізації, а разом із тим про проблеми науки адміністративного права, про несприятливі тенденції її розвитку.

До факторів, які впливають процес прогнозування розвитку науки адміністративного права, відносяться наступні: 1) прогнозування потребує врахування тенденцій розвитку багатьох сфер суспільного життя, включаючи прояви як матеріального, так і духовного буття; 2) незалежно від того, до якого виду належить прогноз (реальний чи футуристичний), він може суттєво впливати на розвиток науки.

Серед особливостей прогнозування розвитку науки адміністративного права можна виділити наступні: 1) дослідження великих, широкомасштабних тенденцій розвитку науки адміністративного права в майбутньому, соціальних наслідків її розвитку, дуже тісно пов'язані з інтересом суспільства і держави до окремих тенденцій у глобальному світі чи на регіональному рівні, а також до окремих нововведень, як правило технологічного характеру; 2) наявність підвищеної уваги до політичних процесів (тенденцій) розвитку суспільства сьогодні та в майбутньому; 3) подальше посилення міждисциплінарних (міжгалузевих) досліджень, що обумовлено поступовим розмиванням кордонів між галузями національного права; 4) омолодження

дослідницьких кадрів із збереженням досвіду попередніх поколінь науковців; 5) активне залучення до досліджень адміністративно-правових явищ здобувачів першого і другого рівнів вищої освіти; 6) вирішення конфліктів, які постійно виникають між навколо-науковою бюрократією та вченими на користь останніх; 7) збереження та розвиток впливу фінансово-ринкових механізмів на розвиток науки адміністративного права.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію реформи адміністративного права України: Проект Постанови Верховної Ради України від 11.09.2000 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=8943.
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р.. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 409.
4. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
5. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.
6. Лук'янова Г.Ю., Венглінська А.С. Особливості впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/32.pdf>
7. Обрусна С. Ю., Пасинчук К. М. Електронний суд як адміністративно-правова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 120-124.
8. Тищенко І.О., Богащенко А.І. Сучасний стан та перспективи розвитку надання електронних адміністративних послуг в Україні. Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 28.02.2020). С. 143-146. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4326/1/38.pdf>
9. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
11. Багатюк І. Дослідження дає надію: мозкові імплантати допомогли відновитися 5 людям після травми. *Українська правда*. 9 грудня 2023. URL: [HTTPS://LIFE.PRAVDA.COM.UA/SOCIETY/2023/12/09/258211/](https://life.pravda.com.ua/society/2023/12/09/258211/)

12. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
13. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
14. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 41. Ст. 339.
15. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>
16. Бабич О.М. Організаційно-правові засади децентралізації виконавчої влади в Україні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національний авіаційний університет. Київ, 2013. 220 с.

Solomakha A. H. Regular trends forecasted development of the science of administrative law

The article contains an analysis of the underlying trends in predicting the development of the modern science of administrative law. It is agreed that forecasting the future has become an effective way of signaling about current problems of administrative-legal regulation and the practice of its implementation, and at the same time about the problems of the science of administrative law, about unpleasant trends and its development. It has been brought to the attention of the factors that contribute to the process of forecasting the development of the science of administrative law, which are coming up: 1) forecasting will require the recognition of trends in the development of many spheres of married life, including manifestations of both material and spiritual life; 2) regardless of the type of forecast (real or futuristic), it can ultimately contribute to the development of science. It has been stated that the ideological (light-seeing) parameters that have become increasingly noticeable, including for the predecessors themselves, have become increasingly important, as well as the change of mind and the legacy of the successor's activity in the form of There is in the knowledge of scientists of the species up to the panic of the consortium of ideology (light viewer). It is noted that any ideology is based on values that are important for marriage at the beginning of the historical period of its development, and these values can fall, especially in "transition periods", in other words Between old and new values, and certainly between old and new ideology (light gaze). Among the features of forecasting the development of the science of administrative law, one can see the following: 1) research on the great, large-scale trends in the development of the science of administrative law in the future, social inheritances of this development are closely related with the interest of succession and power to recent trends in the global world and on the regional level, as well as other innovations, usually of a technological nature; 2) the presence of increased respect for political processes (trends) in the development of marriage today and in the future; 3) further strengthening of interdisciplinary (inter-galuzev) investigations, which is due to the progressive eroding of cordons between the galleys of national law; 4) rejuvenation of the previous generations of scientists from the savings of the previous generations of scientists; 5) actively obtaining information on administrative and legal documents of the first and other levels of higher education; 6) a growing number of conflicts that constantly arise between the scientific-scientific bureaucracy and those at the expense of the rest; 7) saving and developing the infusion of financial and market mechanisms into the development of the science of administrative law.

Key words: administrative law, science of administrative law, administrative legislation, development trends, forecasting, forecasting results, ideology, light view.

А. А. Радчуккандидат юридичних наук,
голова Одеського окружного адміністративного суду
ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В статті досліджено нормативні засади забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні. Забезпечення прав військовослужбовців є не лише питанням справедливості, але й ключовим фактором підтримання бойового духу, ефективності армії та стабільності держави в цілому. З моменту введення військового стану виникають численні юридичні, соціальні та економічні проблеми, які потребують негайного вирішення. Військовослужбовці, які захищають державний суверенітет, мають право на належний правовий захист, забезпечення їхніх соціальних гарантій та компенсацій, що підвищить їхню мотивацію та готовність до виконання службових обов'язків.

Наявність якісної нормативно-правової бази, що регулює права військовослужбовців, є показником розвитку правової системи країни та її здатності реагувати на надзвичайні ситуації. В умовах війни особливого значення набуває питання захисту прав людини, і військовослужбовці не є винятком. Адекватне правове регулювання в умовах військового стану забезпечує не лише виконання державою своїх зобов'язань перед військовослужбовцями, але й підтримує соціальну стабільність та довіру до державних інституцій. Ефективність механізмів захисту прав військовослужбовців впливає на загальну безпеку країни. Недостатній рівень соціального захисту та правового забезпечення може призвести до деморалізації військовослужбовців, що в свою чергу негативно позначиться на обороноздатності держави. Дослідження нормативних засад забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні є надзвичайно актуальним та необхідним. Воно дозволить виявити проблемні аспекти, запропонувати шляхи їх вирішення та забезпечити високий рівень правового захисту для тих, хто стоїть на захисті державного суверенітету і територіальної цілісності країни.

Визначено, що забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні вимагає комплексного підходу, який включає нормативно-правове вдосконалення, посилення соціальної безпеки, розробку ефективних концепцій захисту та залучення необхідних ресурсів. Лише за умов дотримання всіх зазначених аспектів можна забезпечити належний захист прав і свобод військовослужбовців, що є надзвичайно важливим у контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна.

Ключові слова: військовослужбовці, адміністративно-правове забезпечення, військовий стан, права, Збройні Сили України.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження нормативних засад забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні важко переоцінити з огляду на сучасні виклики, які постають перед державою у зв'язку з агресією з боку іноземних держав та внутрішніми конфліктами. Забезпечення прав військовослужбовців є не лише питанням справедливості, але й ключовим фактором підтримання бойового духу, ефективності армії та стабільності держави в цілому. З моменту

введення військового стану виникають численні юридичні, соціальні та економічні проблеми, які потребують негайного вирішення. Військовослужбовці, які захищають державний суверенітет, мають право на належний правовий захист, забезпечення їхніх соціальних гарантій та компенсацій, що підвищить їхню мотивацію та готовність до виконання службових обов'язків. Дослідження нормативних засад забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні є надзвичайно акту-

альним та необхідним. Воно дозволить виявити проблемні аспекти, запропонувати шляхи їх вирішення та забезпечити високий рівень правового захисту для тих, хто стоїть на захисті державного суверенітету і територіальної цілісності країни.

Огляд останніх досліджень. В основу нашого дослідження лягли наукові дослідження таких науковців, як В. Авер'янова, О. Бандурка, Ю. Битяка, М. Беланюк, С. Беньковського, П. Богущького, В. Галуцького, І. Гибалюк, Б. Головка, І. Голосніченка, С. Гончарука, О. Гущина, Є. Додіна, К. Драмаренко, О. Зайчука, В. Зеленого, Р. Калюжного, Л. Кельмана, Л. Ковалюка, А. Комзюка, В. Колпакова, Т. Коломоець, В. Котюкф, І. Коржа, В. Курило, Д. Лук'яновф, Н. Матузовф, О. Негодченко, М. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Пашинського, В. Петкова, В. Погорілко, П. Рабіновича, А. Селіванова, С. Скуріхіна, М. Хавронюка, Ю. Шайгородського, М. Шульги, В. Шульгіна, І. Шопіної, В. Яценка та інших. Однак, свою увагу звертали на загальні положення адміністративного, військового права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб проаналізувати нормативні засади забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні, запропонувати своє бачення з цього питання.

Виклад основних положень. Наявність якісної нормативно-правової бази, що регулює права військовослужбовців, є показником розвитку правової системи країни та її здатності реагувати на надзвичайні ситуації. В умовах війни особливого значення набуває питання захисту прав людини, і військовослужбовці не є винятком. Адекватне правове регулювання в умовах військового стану забезпечує не лише виконання державою своїх зобов'язань перед військовослужбовцями, але й підтримує соціальну стабільність та довіру до державних інституцій. Ефективність механізмів захисту прав військовослужбовців впливає на загальну безпеку країни. Недостатній рівень соціального захисту та правового забезпечення може призвести до деморалізації військовослужбовців, що в свою чергу негативно позначиться на обороноздатності держави.

У своєму звіті Уповноважений з прав людини зазначив, що упродовж року надійшло понад 5 тисяч звернень, що стосуються прав військовослужбовців, військовозобов'язаних, персоналу сектору безпеки й оборони, а також членів

їхніх родин. Переважно громадяни зверталися щодо порушення прав під час звільнення з військової служби (більш як 30% звернень); щодо виплати належного військовослужбовцям і членам їхніх родин грошового забезпечення (20%); щодо порушень під час проходження ВЛК та отримання медичних послуг, зокрема у зв'язку з призовом на військову службу (16%); щодо порушень порядку проходження служби (14%), а також під час призову на військову службу під час мобілізації (більш як 5% та у складі інших звернень). Дотримання прав і свобод громадян України у зв'язку з призовом на військову службу під час мобілізації на особливий період. Наявні непоодинокі порушення права громадян на звільнення або відстрочку від призову під час мобілізації, визначеного статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Ця проблематика поглибилася після внесення урядом змін до Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки продовж року до Уповноваженого [1]. Науковець Л. Малюга зазначав, що на сьогоднішній день в Україні механізм захисту прав військовослужбовців потребує адаптації до умов воєнного стану. З цією метою існує потреба у створенні та схваленні Концепції захисту прав військовослужбовців на період дії воєнного стану. Структурно науковцем пропонується Концепцію, яка має складатись із таких частин: 1) проблеми, які потребують розв'язання. Серед таких проблем, зокрема, доцільно назвати: а) відсутність єдиної інституційної основи, в рамках якої суб'єкти, на котрих покладено обов'язок захищати права військовослужбовців, можуть обговорювати реальні та потенційні ризики для реалізації прав військовослужбовців, а також формувати пропозиції зі здійснення нормотворчих, інституційних та ін. заходів, які унеможливлуватимуть порушення прав військовослужбовців; б) недостатня юридична визначеність самозахисту, як форми захисту прав військовослужбовців; в) ускладнена доступність військовослужбовців до судового захисту їх прав у разі, коли такі службовці перебувають на фронті; г) відсутність інституту військових медіаторів, як спеціальних незалежних посередників, які можуть здійснювати процедуру посередництва та примирення у випадках порушення прав військовослужбовців та ін.; 2) мета та завдання Концепції [2].

Відповідно до ст. 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інфор-

маційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [3]. У першу чергу, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій [4]. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Військовий обов'язок включає: підготовку громадян до військової служби; взяття громадян на військовий облік; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов (направлення) на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку. Окрім того, громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою [5]. Правовий статус військовослужбовців закріплюється в нормах національного законодавства. Правові норми, що регулюють правовий статус військовослужбовців містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили які поділяються на такі рівні: 1) конституційне регулювання (Конституція та конституційні закони); 2) міжнародно-правове регулювання (міжнародні договори та угоди); 3) законодавче регулювання (закони України); 4) регулювання підзаконними нормативно-правовими актами. Особливе місце займають рішення судових органів. Незалежно

від рівня та юридичної сили того чи іншого нормативно-правового акту, що закріплює положення, безпосередньо пов'язані з правовим статусом військовослужбовців, всі вони виконують одну і ту ж функцію – офіційно засвідчують визнання державою певних особливостей правового статусу військовослужбовців і в зв'язку, з цим необхідність законодавчого закріплення їх прав, а також можливих обмежень окремих прав та надання певних пільг, переваг та компенсацій, забезпечення гарантій їх реалізації, засобів юридичного захисту відносно специфічних учасників суспільних відносин, якими є військовослужбовці [6]. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України. Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7]. З моменту початку проходження служби військовослужбовці підпорядковуються статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, у якому визначені загальні права та обов'язки військовослужбовців Збройних Сил України і їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб бригади (полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах. Статутом керуються всі військові частини, кораблі, управління, штаби, організації, установи і військові навчальні заклади Збройних Сил України. Обов'язки посадових осіб, не зазначені в цьому Статуті, визначаються відповідними порадами та положеннями. Дія Статуту поширюється на військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України,

Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями [8]. Основним завданням є забезпечення прав і свобод військовослужбовців у рамках діючого правового режиму, особливо під час військового стану. Під час воєнного стану військовослужбовці підпадають під окремі обмеження конституційних прав і свобод, які зумовлені необхідністю належного виконання службових обов'язків, підтриманням бойової та мобілізаційної готовності військ.

Досліджуючи правові аспекти обмеження конституційних прав, науковець Б. Шамрай прийшов до висновку, що на військовослужбовців як осіб з особливим правовим статусом, крім загального законодавства, також поширюється військове законодавство, яке передбачає окремі обмеження конституційних прав і свобод військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану. Зазначені обмеження пов'язані з належним виконанням службових обов'язків, підтриманням належного рівня бойової та мобілізаційної готовності військ (сил) та стосуються, зокрема, строків проходження й умов звільнення з військової служби, а також надання військовослужбовцям відпусток та відкликання з них. Це питання потребує подальших досліджень і нормативно-правового вдосконалення шляхом закріплення на законодавчому рівні, зокрема отримання під час проходження військової служби грошової компенсації за невикористані щорічні відпустки та виплати пенсійного забезпечення особам, які за вислугою років військової служби мають право на пенсію[9]. Говорячи про правові і соціальні гарантії військовослужбовців то законодавець виокремив їх окремим законом, у якому зазначено, що соціальний захист військовослужбовців - діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [10]. Слід зазначити, що

під цей закон підпадають і особи, що проходять і альтернативну службу і військові капелани, що є певною новелою для України. Так, альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень. Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю. На альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення [11]. А, служба військового капеланства призначена для організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної прикордонної служби України і членів їх сімей. Служба військового капеланства - окрема структура у складі Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України, що складається з органів управління Служби військового капеланства, військових капеланів і утворена з метою організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей у мирний і воєнний час[12]. На основі аналізу нормативних засад забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні можна зробити висновки, що правовий статус військовослужбовців закріплюється в нормах національного законодавства, які поділяються на кілька рівнів: конституційне регулювання, міжнародно-правове регулювання, законодавче регулювання та інші нормативно-правові акти. Ці обмеження стосуються строків проходження служби, умов звільнення з військової служби, надання відпусток та їх відкликання.

Висновок. Таким чином, забезпечення прав військовослужбовців під час військового стану в Україні вимагає комплексного підходу, який включає нормативно-правове вдосконалення, посилення соціальної безпеки, розробку ефективних концепцій захисту та залучення необхідних ресурсів. Лише за умови дотримання всіх зазначених аспектів можна забезпечити належний захист прав і свобод військовослужбовців, що є надзвичайно важливим у контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна.

Список використаних джерел:

1. Звіт Уповноваженого з прав людини. Розділ 3. Права людини в секторі безпеки та оборони. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-3-prava-liudyny-v-sektori-bezpeky-ta-oborony>
2. Малюга Л. Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. Випуск № 6. 2023. С. 150-159
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про Національну безпеку України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Про військовий обов'язок і військову службу Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
6. Пашинський В. Й., Медвідь Л. П., Шамрай Б. М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9400/19630-1?inline=1>
7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
9. Шамрай Б. М. Правові аспекти обмеження конституційних прав та свобод військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3(28). Том 1, 2019. С 70-73
10. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
11. Про альтернативну (невійськову) службу Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>
12. Про Службу військового капеланства Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>

Radchuk A. A. Normative principles of ensuring the rights of servicemen during martial law in Ukraine

The article examines the regulatory principles of ensuring the rights of military personnel during martial law in Ukraine. Ensuring the rights of servicemen is not only a matter of justice, but also a key factor in maintaining morale, the effectiveness of the army and the stability of the state as a whole. Since the introduction of martial law, numerous legal, social and economic problems have arisen that require immediate resolution. Military personnel who protect state sovereignty have the right to adequate legal protection, provision of their social guarantees and compensations, which will increase their motivation and readiness to perform official duties.

The presence of a high-quality legal framework regulating the rights of military personnel is an indicator of the development of the country's legal system and its ability to respond to emergency situations. In the conditions of war, the issue of human rights protection becomes especially important, and military personnel are no exception. Adequate legal regulation in the conditions of martial law ensures not only the state's fulfillment of its obligations to military personnel, but also supports social stability and trust in state institutions. The effectiveness of the mechanisms for the protection of the rights of military personnel affects the overall security of the country. An insufficient level of social protection and legal support can lead to the demoralization of military personnel, which in turn will negatively affect the state's defense capabilities. The study of the regulatory framework for ensuring the rights of military personnel during martial law in Ukraine is extremely relevant and necessary. It will make it possible to identify problematic aspects, propose ways to solve them and ensure a high level of legal protection for those who stand in defense of state sovereignty and territorial integrity of the country.

It was determined that ensuring the rights of servicemen during martial law in Ukraine requires a comprehensive approach, which includes regulatory and legal improvement, strengthening of social security, development of effective concepts of protection and attraction of necessary resources. Only if all the mentioned aspects are observed, it is possible to ensure proper protection of the rights and freedoms of military personnel, which is extremely important in the context of modern challenges that Ukraine is facing.

Key words: *military personnel, administrative and legal support, martial law, rights, Armed Forces of Ukraine.*

УДК 343.31.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.26>**С. В. Князєв**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Предмету злочинного посягання відведено особливе значення у структурі елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, оскільки, такі правопорушення передбачають протиправне заволодіння саме бюджетними коштами, які мають певний законодавчо чітко визначений порядок формування, розподілу і використання. Знання необхідної інформації, надає підстави зробити висновки щодо особи-злочинця, пояснює характер вчинених ним правочинів чи здійснення певних фінансових операцій, частоту та періодичність їх проведення, підбирання співучасників, напрямки використання результатів. У статті окреслено основні ознаки бюджетних коштів як предмета злочинного посягання, а саме: передбачені Законом України «Про Державний бюджет України» на певний рік або рішенням міської ради про місцевий бюджет, у якому встановлені певні доходи і видатки для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду; містяться у планових документах (кошториси, програми тощо); мають цільове призначення, затверджене розписом бюджету асигнуванням, встановленим розпорядником бюджетних коштів; фактично знаходяться на рахунках розпорядників та одержувачів бюджетних коштів; необхідні підстави для здійснення платежів за рахунок коштів бюджету (бюджетного зобов'язання) – укладення договору на придбання товару, послуги тощо. Крім цього, проаналізовано основні наукові підходи до бюджетних коштів як предмета злочинного посягання й виокремлено основні критерії їх класифікації, а саме, залежно від суб'єкта і призначення: розподільні: кошти, призначені для подальшого розподілу між різного рівня бюджетами, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів; кредитні кошти, які призначені для фінансової допомоги або компенсацій з бюджету; внутрішні кошти, призначені для безпосереднього витрачання на потреби державного органу, підприємства, установи або організації, основна діяльність яких відбувається завдяки коштам державного та (або місцевого) бюджету; резервні кошти, тобто кошти резервного фонду відповідного бюджету, створеного для фінансування непередбачених витрат; вільні кошти бюджету (вільний залишок коштів, що утворився на початок бюджетного року; доходи бюджету, додатково одержані в процесі його виконання; суми перевищення доходів над видатками); складові цільові кошти, виділені з державного чи місцевого бюджету державним небюджетним установам, а також підприємствам, установам.

Ключові слова: предмет, бюджетна сфера, кошти, доходи, видатки, джерела доказів, розслідування, кримінальне провадження.

Актуальність теми. Предмету злочинного посягання відведено особливе значення у структурі елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, оскільки, такі правопорушення передбачають протиправне заволодіння саме бюджетними коштами, які мають певний законодавчо чітко визначений порядок формування, розподілу і використання. Знання необхідної інформації, надає підстави зробити висновки щодо особи-злочинця, пояснює характер вчинених

ним правочинів чи здійснення певних фінансових операцій, частоту та періодичність їх проведення, підбирання співучасників, напрямки використання результатів тощо [16, с. 72].

Правильність цієї позиції підтверджують і результати проведеного нами анкетування серед працівників органів досудового розслідування. На запитання, які з елементів криміналістичної характеристики мають найважливіше значення в методиці розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері було

зазначено про: предмет (100 %), способи вчинення (95 %); обстановку та слідову картину (84 %).

При цьому, як зазначає, О. М. Заєць, проблема щодо предмета є однією зі складних у теорії кримінального права та криміналістики, розв'язання якої потребує особливої уваги з огляду на ключову роль цієї категорії у з'ясуванні основних ознак об'єктивної сторони та інших елементів складу кримінального правопорушення та їх характеристики [5, с. 106].

Виклад основного матеріалу. Передусім, звернемо увагу на те, що у криміналістиці предмет посягання вчені розкривають через сукупність певних специфічних ознак. Наприклад, на думку М. В. Салтевського, зміст предмета посягання становлять різноманітні фізичні об'єкти, які характеризуються ознаками їхнього агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями тощо [15, с. 268].

Поряд із цим, А. П. Шеремет слушно наголошує, що ознаки предмета посягання мають значення для компенсації матеріальних збитків, завданих злочинцем, а його характеристика важлива для встановлення особи злочинця тоді: 1) коли викрадення предмета свідчить про знання призначення й можливостей використання; 2) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета посягання; 3) якщо має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; 4) коли за предметом посягання можна робити висновок про специфічну мету заволодіння; 5) коли до предмета посягання має доступ певне обмежене коло осіб [21, с. 343].

Р. І. Сибірна, А. В. Сибірний та О. В. Хомів до ознак, які характеризують бюджетні кошти як предмет посягання, відносять: 1) кошти мають бути внесеними до складу бюджету (фінансового плану), віднесеними до певної статті доходів або видатків; 2) досягнення суми бюджетних коштів кваліфікуючого розміру, тобто мати великий (у тисячу і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян) чи особливо великий (у три тисячі і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян) розмір; 3) визначення джерел одержання та напрямів витрачання одним або кількома з чинних нормативно-правових актів і планових документів (БК України; законами; підзаконними актами вищих органів влади; рішеннями про місцевий бюджет; розписами бюджетів; планами асигнувань; кошторисами доходів і видатків; документами, згідно з якими

виділено кошти з бюджету або бюджетної установи іншим установам, підприємствам, організаціям; планами використання БК тощо) [17, с. 99].

Будь-які дії із бюджетом, зазвичай, пов'язані з рухом грошових коштів, нерухомим майном (правом на майно), різноманітними матеріалами, технікою тощо, оскільки вони становлять «кістяк» усіх внутрішніх і зовнішніх процесів діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, у тому числі підприємств, установ чи організацій. Тому досліджуючи бюджетні кошти як предмет злочинного зазіхання під час учинення кримінального правопорушення, А. М. Меденцев вірно відмітив, що особливості предмету детермінують дії з підготовки, вчинення і приховування кримінальних правопорушень, які, у свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів. Саме через це є необхідним детальний опис типових ознак бюджетних коштів як особливого предмету злочинного зазіхання [6, с. 10].

З кримінально-правової точки зору, до бюджетних коштів належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування (примітка до ст. 210 КК України). Звернемо увагу, на те, що відповідні кошти набувають статусу бюджетних лише в момент їх реального надходження на рахунки бюджетів в органах Державного казначейства або в касу розпорядника чи одержувача [20, с. 73]. Необхідно приєднатися до точки зору дослідників, які наводять суттєві відмінності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), від правопорушень, передбачених ст. 210 (Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням) та ст. 211 КК України (Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону), предметом яких можуть бути, як реально одержані кошти, так і кошти, які лише заплановані як доходи і видатки державного або місцевого бюджету, наголошуючи при цьому, що предметом злочинів у сфері держаних закупівель можуть бути тільки наявні кошти, які мають відповідне цільове призначення [18, с. 87; 6, с. 11].

Однак, з криміналістичного погляду бюджетні кошти, варто, як предмет посягання поділити на

дві великі групи: кошти, які вже надійшли до відповідного бюджету (наявні), та кошти, які заплановані в бюджеті, але ще не отримані (планові). У розрізі цього зазначимо, що відповідно до положень БК України (п. 37 ч. 1 ст. 2), до *надходжень бюджету* належать: доходи бюджету; повернення кредитів до бюджету; кошти від державних (місцевих) запозичень; кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету); повернення бюджетних коштів з депозитів; надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів. Очевидно що надходження бюджету не можуть бути предметом нецільового використання, оскільки вони лише надходять до бюджету, а до цього не відбувається їх використання. Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 2 БК України, *витрати бюджету* це: видатки бюджету; надання кредитів з бюджету; погашення боргу; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів. *Видатки бюджету* – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування (п. 13 ч. 1 ст. 2 БК України) [1].

Результати дослідження підтверджують, що найчастіше предметом кримінальних правопорушень у бюджетній сфері були грошові кошти у національній (грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, зокрема обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу) та іноземній (грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу) валюти у готівковій та безготівковій формах (кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні, або у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема, у спеціальних

правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті у тому числі електронні гроші, номіновані у гривні чи іншу іноземну валюту [8]).

У зв'язку з наявністю певних особливостей в розподілі та використанні коштів бюджетів різних рівнів, залежно від суб'єкта і призначення вчені розподіляють їх на такі групи: 1) розподільні: кошти, призначені для подальшого розподілу між різного рівня бюджетами, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів; кредитні кошти, які призначені для фінансової допомоги або компенсацій з бюджету; 2) внутрішні кошти, призначені для безпосереднього витрачання на потреби державного органу, підприємства, установи або організації, основна діяльність яких відбувається завдяки коштам державного та (або місцевого) бюджету; 3) резервні кошти, тобто кошти резервного фонду відповідного бюджету, створеного для фінансування непередбачених витрат; 4) вільні кошти бюджету (вільний залишок коштів, що утворився на початок бюджетного року; доходи бюджету, додатково одержані в процесі його виконання; суми перевищення доходів над видатками); 5) складові цільові кошти, виділені з державного чи місцевого бюджету державним небюджетним установам, а також підприємствам, установам та організаціям недержавної форми власності у вигляді цільової фінансової допомоги, бюджетної компенсації або для фінансування певних програм [19, с. 21–22].

Встановлення розмірів заволодіння державним майном під час досудового розслідування має суттєве значення, так як дозволяє правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення й призначити обвинувачуваному справедливе покарання. Варто відмітити, що специфікою предмета окремих кримінальних правопорушень у бюджетній сфері є те, що ним може бути і право на чуже майно. Право на майно може бути закріплене в різних документах, наприклад, цінних паперах, довірених на право розпорядження майном тощо [7]. На кожному з етапів державного фінансування здійснюються господарські та інші роботи, які потребують залучення спеціалістів. Однак часто трапляються випадки, коли такі дії проводять формально або ж взагалі не проводять, попри те, що, відповідно до фінансово-звітної документації та кошторису, кошти на такі роботи виділяють, а роботи нібито виконують. Але це лише за документами, оскільки фактично маючи на меті заволодіння коштами

або ж іншими матеріальними цінностями, часто використовуючи своє службове становище, або ж службове становище третьої особи, злочинці формально (готуючи всі необхідні документи) виконують мінімальний перелік нормативних вимог і привласнюють бюджетні кошти та матеріальні блага громади.

Таким чином, предмет злочинного посягання у бюджетній сфері – це основоположний структурний елемент криміналістичної характеристики, стосовно якого вчиняється суспільно небезпечне діяння. Варто підсумувати основні ознаки бюджетних коштів як предмету злочинного посягання, а саме: 1) вони включені до Закону України «Про Державний бюджет України» на певний рік або до рішення місцевої ради про місцевий бюджет, у якому встановлені певні доходи і видатки відповідного бюджету; 2) містяться у планових документах (кошториси, програми тощо); 3) мають цільове призначення, затверджене розписом бюджету асигнуванням, встановленим розпорядником бюджетних коштів; 4) фактично знаходяться на рахунках розпорядників та одержувачів бюджетних коштів (зарахування коштів на рахунок відповідної бюджетної установи, відкритий в органі Держказначейства чи установі банку); 5) перелічують відомості про осіб, які мають право на таке розпорядження (використання) цими коштами; 6) визначають підстави для здійснення платежів за рахунок коштів бюджету (бюджетного зобов'язання) – укладення договору на придбання товару, послуги тощо.

Однак, лише розуміння особливостей предмету злочинного посягання замало для того, щоб ефективно організувати виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень. Для цього працівникам правоохоронних органів необхідні комплексні знання сучасного механізму правового регулювання як бюджетного процесу, взагалі, так і особливостей ведення господарської діяльності й здійснення публічних закупівель, зокрема. Нині, означуване правове регулювання здійснюється на законодавчому й підзаконному рівнях. Основними законами, що регламентують розглядувану сферу, передусім, є:

– БК України [1], що визначає бюджетну систему України, її принципи; порядок фінансування бюджету (дефіцит, профіцит) та державний (місцевий) борг; бюджетний процес і його учасників; доходи, видатки та кредитування державного бюджету України; процес складання бюджетної декларації та проекту дер-

жавного бюджету; розгляд і затвердження державного бюджету України; порядок виконання державного бюджету і внесення змін до Закону «Про державний бюджет України» [10];

– Закон України «Про публічні закупівлі» [13], який в 2016 році запровадив кардинальну реформу шляхом створення електронної системи публічних закупівель в онлайн режимі під назвою «ProZorro»;

– Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» [9], який регулює відносини, пов'язані з підготовкою і оприлюдненням коштів державного і місцевих бюджетів, підприємствами, Національним банком, державними цільовими фондами, а також фондами загальнообов'язкового соціального страхування й органами Пенсійного фонду України інформації про заплановане і фактичне використання публічних коштів, а також визначає правовий статус Єдиного веб-порталу використання публічних коштів [4];

– Закон України «Про Рахункову палату» [14], який визначає статус цього органу як такого, що від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням;

– Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [12], що закріплює головні завдання органу державного фінансового контролю, його основний інструментарій у формах державного фінансового аудиту, інспектування, контролю за дотриманням законодавства у сфері публічних закупівель та його засоби, координацію діяльності органу державного фінансового контролю з іншими контролюючими органами, основні функції, права, обов'язки і відповідальність, порядок проведення ревізій органами державного фінансового контролю, обов'язки і відповідальність його службових осіб, порядок розгляду скарг на дії посадових осіб органу державного фінансового контролю.

Однак, якщо брати до уваги здійснення публічних закупівель в окремих сферах, то необхідно зазначити, про цільові нормативно-правові акти, приміром про Закон України «Про оборонні закупівлі» яким регламентовано особливості здійснення оборонних закупівель. Придбання державними замовниками товарів, робіт і послуг може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких закупівель:

1) закрыта закупівля: переговори та поетапні переговори;

2) торги з обмеженою участю;

3) спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель.

Спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель здійснюються державним замовником у порядку та на умовах, визначених розділом I, ст. 23 розділу II і розділом III відповідного Закону. Оборонні закупівлі на період дії правового режиму воєнного стану здійснюються державним замовником у порядку та на умовах, визначених розділом IV цього Закону [11].

Отже, такі законодавчі акти, як Постанова КМУ № 169 від 28.02.2022 року «Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» [2] встановлюють спрощену процедуру закупівлі в умовах військового стану і передбачувано впливають на групу способів, що полягає у вчиненні протиправної діяльності, пов'язаної із проведенням публічних закупівель, яка була актуальна за будь-яких часів [3, с. 61].

Висновки. Основним предметом злочинного посягання у бюджетній сфері є бюджетні кошти – належні відповідно до законодавства надходження бюджету (доходи бюджету; повернення кредитів до бюджету; кошти від державних (місцевих) запозичень; від приватизації державного майна (щодо державного бюджету); повернення бюджетних коштів з депозитів; надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів) та витрати (надання кредитів з бюджету; погашення боргу; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів) й видатки (кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом) бюджету.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний Кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: постанова КМУ від 28 лют. 2022 р. № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text>
3. Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпро, 2024. 236 с.
4. Єдиний веб-портал використання публічних коштів. URL: <https://spending.gov.ua/new/>
5. Заєць О. М. Поняття та особливості предмету кримінального правопорушення, який вчинено у сфері страхування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017 № 1. С. 105–108.
6. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2017. 96 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2012. 533 с.
8. Поняття валюти та валютних операцій. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/finansove/ponyattya-valyuti-valyutnih-operatsiy.html>
9. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11 лют. 2015 р. № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19/print>
10. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 9 лист. 2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>
11. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17 лип. 2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#n2>
12. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12/print>
13. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219#Text>
14. Про Рахункову палату: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 576VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57619#Text>
15. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі). Київ: Кондор, 2005. 588 с.
16. Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва: дис. ...докт. філософ. : 081 – Право. Одеса, 2023. 249 с.
17. Сибірна І., Сибірний А. В., Хомів О. В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія економічна. 2016. № 2. С. 96–107.
18. Степанюк Л. Криміналістичні особливості предмета злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства. *Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*. Київ: НАВСУ, 2001. С. 87–91.
19. Степанюк Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 261 с.
20. Тихонова О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 220 с.
21. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2005 472 с.

Kniaziev S. V. The subject of criminal encroachment in the budgetary sphere

The subject of criminal trespass is given special importance in the structure of the elements of the forensic characteristics of criminal offenses in the budgetary sphere, since such offenses involve the illegal appropriation of budget funds, which have a certain legally defined order of formation, distribution and use. Knowledge of the necessary information provides grounds for drawing conclusions about the criminal, explains the nature of the acts committed by him or the implementation of certain financial transactions, the frequency and periodicity of their conduct, the selection of accomplices, directions of use of the results. The article outlines the main features of budget funds as the subject of a criminal offense, namely: provided by the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine" for a certain year or by the decision of the city council on the local budget, which establishes certain revenues and expenses to ensure the tasks and functions that are carried out respectively, by the bodies of state power, local self-government during the budget period; contained in planning documents (estimates, programs, etc.); have a target purpose, approved by the schedule of the budget with an allocation established by the manager of budget funds; are actually on the accounts of managers and recipients of budget funds; necessary grounds for making payments at the expense of budget funds (budget obligation) - concluding a contract for the purchase of goods, services, etc. In addition, the main scientific approaches to budget funds as a subject of criminal encroachment were analyzed and the main criteria for their classification were identified, namely, depending on the subject and purpose: distributive funds: funds intended for further distribution between different levels of budgets, managers and recipients of budget funds ; loan funds that are intended for financial assistance or compensation from the budget; internal funds intended for direct spending on the needs of a state body, enterprise, institution or organization, the main activity of which takes place thanks to state and (or local) budget funds; reserve funds, i.e. funds of the reserve fund of the relevant budget, created to finance unforeseen expenses; free funds of the budget (free balance of funds formed at the beginning of the budget year; budget revenues, additionally received in the process of its implementation; sums of excess of revenues over expenses); component target funds allocated from the state or local budget to state non-budgetary institutions, as well as enterprises, institutions.

Key words: *subject, budgetary sphere, funds, income, expenses, sources of evidence, investigation, criminal proceedings.*

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.27>**М. І. Насонов,**

кандидат економічних наук

ВИДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу правової категорії «національна безпека» через призму її видових складових, основна увага зосереджена на законодавчому забезпеченні в умовах міжнародної інтеграції та адаптації до стандартів ЄС та НАТО. Метою дослідження є правовий аналіз категорії «національна безпека» для уточнення її видів, що дозволить забезпечити комплексне правове регулювання безпеки в Україні.

У статті розглядаються теоретичні та правові основи формування законодавства про національну безпеку України, починаючи з моменту здобуття незалежності. Основною джерельною базою дослідження є Конституція України та інші нормативно-правові акти, що регулюють питання національної безпеки. У роботі детально розглядаються різні види національної безпеки, які закріплені в українському законодавстві, серед яких воєнна, екологічна, інформаційна, державна, кібербезпека та інші.

Основними висновками дослідження є виявлення тенденцій розвитку законодавства у сфері безпеки, в тому числі диференціація видів національної безпеки за об'єктами захисту: держава, суспільство, особа. Залежно від виду національних інтересів та за сферами життєдіяльності можна виділити – екологічну безпеку, техногенну безпеку, продовольчу безпеку, інформаційну безпеку, енергетичну безпеку та інші види. Автор також звертає увагу на динамічність термінології у правових актах, що стосується національної безпеки, та вказує на необхідність узгодження понять для ефективного правового регулювання. Особлива увага приділяється сучасним викликам, що стоять перед національною безпекою, та необхідності адекватного реагування на них на законодавчому рівні.

Стаття має практичну цінність для правознавців, науковців та фахівців у сфері національної безпеки, оскільки висвітлює сучасні підходи до правового регулювання цієї галузі в Україні та пропонує шляхи вдосконалення законодавства України у сфері національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, інформаційна безпека, державна безпека, воєнна безпека, економічна безпека.

Постановка проблеми. Одним із ключових завдань будь-якої держави є забезпечення національної безпеки, яка виступає атрибутом її незалежності, адже впливає на загальний розвиток країни та реалізацію її національних інтересів. Сфера забезпечення національної безпеки сучасної держави перебуває у стані стрімких та постійних змін, які торкаються практично всіх сторін життєдіяльності суспільства та функціонування держави, що зумовлює поліфункціональну природу категорії «національна безпека».

Досліджуючи правову природу категорії національна безпека, необхідно передовсім визначитись щодо її видів, що дозволить визначити стан законодавчого забезпечення її складових з метою комплексного правового регулювання національної безпеки України в умовах міжнародної інтеграції та адаптації до стандартів ЄС

та НАТО. Варто відзначити, що серед науковців бракує одностайності у цьому питанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки проблематики забезпечення національної безпеки охоплюють джерела як філософського, політичного, соціологічного так і правового характеру. Науково-теоретичну базу дослідження склали праці відомих науковців у сфері безпекознавства, таких як В. Андрейцев, О. Андрійко, Т. Білоус, В. Горбулін, О. Дзьобань, С. Дубовик, В. Колпаков, Б. Кормич, В. Ліпкан, Г. Ситник, М. Левицька, О. Маначинський, В. Настюк, Н. Нижник, О. Пономаренко, Г. Рудько, М. Цурюпа, З. Чуйко та ін.

При цьому в спеціальній літературі досліджуються окремі види національної безпеки, які не знайшли належного законодавчого забезпечення, такі як безпека духовної сфери [1], інформаційна безпека [2], енергетична безпека [3],

політична безпека [4], економічна безпека [5], соціальна безпека [6], техногенно-екологічна безпека [7] та ін. Водночас більшість із зазначених праць проводились в споріднених з правом галузевих науках, в різний час та не враховують сучасні виклики та загрози, які стоять перед Україною, що актуалізує необхідність даного дослідження.

Джерельною базою для проведення дослідження стали Конституція України та інші нормативно-правові акти у сфері забезпечення національної безпеки.

Метою статті є здійснення правового аналізу категорії національна безпека з позиції її видових складових через призму законодавчого забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Виникнення нових загроз національній безпеці та необхідність запобігання сучасним викликам зумовлюють виокремлення різноманітних видів національної безпеки, які знаходять своє закріплення у чинному законодавстві України.

Становлення законодавства України у сфері національної безпеки бере свій початок із проголошенням Декларації про Державний суверенітет України 16 липня 1990 р. № 55-XII [8] та здобуттям Україною незалежності. Законодавче забезпечення національної безпеки на той час характеризувалось тим, що, по-перше, в нормативно-правових актах регламентувались правові засади окремих видів національної безпеки, наприклад, у Декларації про Державний суверенітет України окремими розділами визначались правові засади екологічної безпеки (розділ 7) та зовнішньої і внутрішньої безпеки (розділ 9). При цьому, аналіз розділу 9 Декларації про Державний суверенітет України дозволяє зробити висновок, що зовнішня і внутрішня безпека практично ототожнюється із воєнною безпекою. По-друге, поштовхом для подальшого розвитку законодавства про національну безпеку стала необхідність відповідного реагування на різноманітні види небезпек. Так, в Акті проголошення незалежності України [9] акцентується увага на «смертельній небезпеці, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року». Проте, як зазначає В. Смолянук, поряд із широким використанням такої термінології як «українська нація», «національна держава», «національна державність», «усі національності», «національно-культурний розвиток», «національно-культурне відродження», «національно-етнографічні особливості»,

«національно-культурні потреби», «національні цінності», термін «національна безпека» ні в Декларації про Державний суверенітет України ні в Акті проголошення незалежності України не вживається [10, с. 166-167].

Постановою Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. № 3360-XII [11] були визначені фундаментальні загальнонаціональні інтереси України, які мають бути покладені в основу засад, напрямів, пріоритетів та функцій її зовнішньої політики. Базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України має бути якнайповніше і якнайефективніше забезпечення національних інтересів країни, які диференційовано на три основні групи: а) стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності; б) економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство; в) регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України. Варто відзначити, що в зазначеній Постанові Верховної Ради України, яка нині вже втратила чинність, згадуються наступні види безпеки: «національна безпека», «міжнародна безпека», «загальна безпека», «безпека для себе», «безпека для всіх», «міжнародна регіональна безпека», «загальноєвропейська безпека», «політична безпека», «загальна і регіональна безпека», «універсальна безпека», «глобальна безпека».

В Конституції України [12], яка на конституційному рівні закріпила правові засади національної безпеки та її різновидів, регламентуються такі види національної безпеки: «національна безпека» (ст.ст. 18, 32, 34, 36, 39, 44, 92, 106, 107, 116), «безпека людини» (ст.3), «екологічна безпека» (ст. 16, ст. 92, ст. 116), «інформаційна безпека» (ст. 17), «державна безпека» (ст. 17), «безпека держави» (ст. 37), «особиста безпека судді» (ст. 126), «громадська безпека» (ст. 138), «особиста безпека судді Конституційного Суду України та членів сім'ї» (ст. 149).

Уперше, як зазначають М. Гурковський та М. Сидор, в історії країни прийнято й офіційно опубліковано законодавство про національну безпеку України, зокрема Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, затверджену Постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР [13], Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-

IV[14], Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [15] та інші. Наразі всі зазначені нормативно-правові акти втратили чинність або діють у новій редакції.

Закон України «Про основи національної безпеки України» закріплював досить об'ємне визначення поняття національної безпеки, та визначав останню як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондів ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам». Ґрунтуючись на даному визначенні, А. Мосейко підсумовує, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, національних цінностей, способу життя від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз, різних за своєю природою [16, с. 44].

Серед видів національної безпеки, поряд з безпекою особи, безпекою суспільства і безпекою держави (Преамбула Закону, ст. 1), згадуються наступні її види: «інформаційна безпека» та «кібербезпека» (ст. 1, ст. 2), «міжнародна колективна безпека» (ст. 5), «безпека дитини»

(ст. 6), «державна безпека» (ст. 7, ст. 8); «безпека людства» (ст. 7), «безпека державного кордону» (ст. 7, ст. 8), «міжнародна безпека» (ст. 8), «безпека прикордонного простору» (ст. 8), «енергетична безпека» (ст. 8), «продовольча безпека» (ст. 8), «безпека експлуатації промислових, сільськогосподарських і військових об'єктів, споруд та інженерних мереж» (ст. 8), «екологічна, ядерна та радіаційна безпека» (ст. 8), «власна безпека громадян» (ст. 9).

По іншому визначає види національної безпеки Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI [17]. Зокрема, в зазначеному Законі мова йде про «техногенну безпеку» (ст. 6, ст. 9), «безпеку держави» (ст. 6), «безпеку продукції» (ст. 7), «енергетичну безпеку» (ст. 7), «продовольчу безпеку» (ст. 7), «безпеку дитини» (ст. 8).

З прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [18], який наразі є основним нормативно-правовим актом у сфері національної безпеки, національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. До видів (напрямів) національної безпеки віднесено: воєнну безпеку, громадську безпеку, державну безпеку, кібербезпеку, прикордонну безпеку (ст. 1); міжнародну колективну безпеку (ст. 2); зовнішньополітичну безпеку, економічну безпеку, екологічну безпеку, безпеку критичної інфраструктури (ст. 3); пожежну та техногенну безпеку (ст. 18); інформаційну безпеку (ст. 18, ст. 19), безпеку посадових осіб (ст. 21).

В Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 р. [19], яка, відповідно до ст. 26 Закону України «Про національну безпеку», є основою для підготовки всіх інших документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, регламентуються наступні види національної безпеки: «прикордонна безпека», «громадська безпека», «державна безпека», «кібербезпека», «воєнна безпека», «економічна безпека», «енергетична безпека», «біобезпека», «інформаційна безпека», «продовольча безпека», «безпека лікарських засобів», «екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини», «безпека людини і довкілля».

В галузевому законодавстві теж регламентуються різноманітні види національної безпеки. Так, у Митному кодексі України від 13 березня

2012 р. № 4495-VI [20], поряд з інформаційною безпекою та кібербезпекою (ст. 32), регламентуються особливості забезпечення митної безпеки, як стану захищеності митних інтересів України (ст. 6). Правові засади продовольчої безпеки як захищеності життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності визначено в ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарства України» від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [21]. В Законі України «Про ветеринарну медицину» в редакції Закону № 361-V від 16 листопада 2006 р. [22] регламентується біологічна безпека (ст. 1); в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII [23] – біологічна та генетична безпека (ст. 20-2, ст. 35), радіаційна безпека (ст. 20-2), безпека здоров'я населення (ст. 40); промислова безпека (ст. 66), безпека використання ядерної енергії (ст. 66) та ін.

Висновки і пропозиції. Таким чином, якщо узагальнити основні види національної безпеки, які передбачені законодавством України, то їх можна класифікувати за об'єктною ознакою на безпеку держави, безпеку суспільства (громадська безпека) та безпеку особи (особиста безпека), остання в законодавстві регламентується також як безпека людини і громадянина, безпека дитини, безпека посадовця, безпека журналістів, безпека суддів та членів їх сімей і т. ін. Залежно від виду національних інтересів та за сферами життєдіяльності можна виділити – екологічну безпеку, техногенну безпеку, продовольчу безпеку, інформаційну безпеку, енергетичну безпеку та ін. Як зазначає В. Ліпкан, будь-які види національної безпеки опосередковані інтересом людини в її забезпеченні в конкретній сфері життєдіяльності [24, с. 34]. При цьому, єдиний підхід щодо визначення видів національної безпеки в законодавстві України відсутній.

Це зумовлено тим, що поняття національної безпеки є досить динамічним, оскільки національні інтереси та національні цінності залежно від певного історичного етапу розвитку суспільства, суспільно-політичної, економічної чи соціальної ситуації змінюються. Водночас, негативним чинником, який потребує усунення, це використання різної термінології щодо одного і того ж виду національної безпеки, при цьому це може бути як в одному нормативно-право-

вому акті, так і в різних. Для прикладу, державна безпека – безпека держави; екологічна безпека – безпека середовища життєдіяльності людини – безпека довкілля; прикордонна безпека – безпека державного кордону – безпека прикордонного простору; біологічна безпека – біобезпека тощо. Крім того, доцільним є врегулювання на рівні окремих законодавчих актів особливості забезпечення окремих видів національної безпеки (економічної безпеки, продовольчої безпеки, екологічної безпеки, інформаційної безпеки та ін.) з урахуванням необхідності гарантування національної безпеки у умовах воєнного стану, повоєнної відбудови України, міжнародної інтеграції та адаптації до стандартів ЄС та НАТО.

Список використаних джерел:

1. Дзьобань О. П. Безпека духовної сфери України з точки зору соціальнофілософського аналізу (до постановки проблеми). *Право і безпека*. 2002. № 1. С. 172-175.
2. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : [монографія]. Одеса: Юридична література. 2003. 472 с.
3. Ксьонзенко В. П. Енергетична безпека як визначальний чинник економічної незалежності України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія». Х., 2001. 19 с.
4. Кремень В. Г. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення : [монографія] / В. Г. Кремень, І. Ф. Бінько, С. І. Головащенко. К.: МАУП, 1998. 92 с.
5. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: [монографія]. К.: Вид-во КВІЦ, 1999. 462 с.
6. Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф: [монографія]; відп. ред.: В. В. Дурдинець, Ю. І. Саєнко, Ю. О. Привалов. К.: Стило, 2001. 497 с.
7. Рудько Г. І. Техногенно-екологічна безпека геологічного середовища (наукові та методичні основи). Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 360 с.
8. Декларація про Державний суверенітет України 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
9. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
10. Смолянчук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. №1. 2021. С. 163-186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_natsionalna.pdf

11. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 37. Ст. 379.
12. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
13. Концепції (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287. *Офіційний вісник України*. 2015. № 43. Стор. 14. Ст. 1353.
16. Мосейко А. Г. Національна безпека України як об'єкт публічного адміністрування. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 42–52.
17. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. ст.527.
18. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19>
19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. . *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Стор. 127. Ст. 2377.
20. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45. № 46-47. № 48. Ст.552.
21. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527.
22. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 червня 1992 року № 2498-XII, в редакції Закону № 361-V від 16.11.2006. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 5-6, ст.53.
23. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст.546.
24. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України. Дис... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ: КНУВС. 2008. 400 с.

Nasonov M. I. Types of national security according to the legislation of Ukraine

This article is dedicated to the analysis of the legal category «national security» through the lens of its various components, with a primary focus on legislative provisions in the context of international integration and adaptation to EU and NATO standards. The aim of the study is a legal analysis of the category of «national security» to clarify its types, which will allow for comprehensive legal regulation of security in Ukraine.

The article examines the theoretical and legal foundations of the formation of Ukrainian national security legislation, starting from the moment of independence. The primary sources for the research include the Constitution of Ukraine and other regulatory legal acts governing national security issues. The paper provides a detailed examination of various types of national security enshrined in Ukrainian legislation, such as military, ecological, informational, state, cyber security, and others.

The main conclusions of the research reveal trends in the development of legislation in the field of security, including the differentiation of types of national security based on the objects of protection: state, society, and individual. Depending on the type of national interests and areas of activity, the following types of security are distinguished: ecological security, technological security, food security, informational security, energy security, and others. The author also highlights the dynamic nature of terminology in legal acts related to national security and emphasizes the need to harmonize concepts for effective legal regulation. Special attention is given to modern challenges facing national security and the necessity for an adequate legislative response to these challenges.

The article holds practical value for legal scholars, researchers, and professionals in the field of national security, as it outlines modern approaches to the legal regulation of this sector in Ukraine and offers ways to improve Ukrainian legislation on national security.

Key words: national security, national interests, information security, state security, military security, economic security.

О. В. Присяжнюк

здобувачка

Науково-дослідний інститут публічного права

АЛГОРИТМ РОЗГЛЯДУ ОКРЕМИХ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті досліджено питання розгляду окремих публічно-правових спорів в умовах цифровізації адміністративного процесу. Враховуючи можливість використання цифрових технологій при вирішенні окремих адміністративних справ, виділено межі їх впливу саме на порядок вирішення спорів. Акцентовано увагу на впливові цифровізації на: 1) способи вчинення окремих процесуальних дій з приводу підготовки справи до розгляду по окремим категоріям публічно-правових спорів; 2) подання заяв по суті справи та відзив на позовну заяву по окремим категоріям адміністративних справ, що може здійснюватись через електронний кабінет як основний спосіб; 3) використання під час судового процесу доказів, що мають цифрове відображення.

Зазначено, що інформація стосовно дати, часу і місця розгляду справи має бути передана через повістку в електронному кабінеті і є основним способом повідомлення, а додатковим є передання інформації через інші засоби зв'язку, але виключно за умови відсутності електронного кабінету. Визначено, що подання заяв по суті справи та відзив на позовну заяву по окремим категоріям адміністративних справ здійснюється через електронний кабінет як основний спосіб або через електронну пошту, коли вона відома як додатковий варіант. Таким чином, обидва способи пов'язані з інформаційно-телекомунікаційними інструментами.

Встановлено, що цифровізація впливає на якісні ознаки адміністративного судочинства та кількісні ознаки, які стосуються порядку розгляду публічно-правових спорів. Серед кількісних детермінуючих цифровізаційних змін, особливе місце відведено функціонуванню електронного кабінету учасників адміністративного судочинства. Використання цього інструменту впливає на алгоритм розгляду окремих публічно-правових спорів через спрощення взаємодії між учасниками адміністративного процесу та оптимізацію роботи суду.

Констатовано, що обов'язковість наявності електронного кабінету в учасників адміністративного процесу є запорукою втілення подальших змін. Це обґрунтовується тим, що кінцевою метою використання цифрових технологій в адміністративному судочинстві є можливість використання переваг цифровізації на окремих стадіях розгляду публічно-правового спору або для ухвалення рішення, до прикладу по адміністративним справам незначної складності чи типовим адміністративним справам, в електронному порядку.

Ключові слова: адміністративне судочинство, цифрові технології, підготовка справи до розгляду, електронний кабінет, веб-сайт.

Постановка проблеми. Здійснення судочинства в Україні перебуває на етапі ефективного розвитку та трансформації в частині використання цифрових технологій. Останнє підтверджується тим, що формується досить конкретизоване уявлення про цифровізацію як прав учасників адміністративного судочинства, так і здійснення окремих процесуальних дій. Оновлення процесуального адміністративного законодавства в цілому свідчить, що це комплексний процес, який супроводжується змінами в діяльності його основних можливих учасників – суб'єктів публічної адміністрації.

Одночасно специфіка адміністративного судочинства та його спрямування на вирішення публічно-правових спорів опосередковують потреби якісного регулювання його особливостей. Впорядкована на належному рівні система суспільних відносин з приводу адміністративного судочинства дозволить впровадити цифрові інструменти та уникнути подвійного майбутнього удосконалення нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу цифровізації на алгоритм вирішення окремих публічно-право-

вих спорів в різних її вимірах досліджувалась вітчизняними та зарубіжними науковцями, а саме: Закаленко О.В., Ківаловим С.В., Козачук Д.А., Осадчим А.Ю., Решота В.В., Руденко А.В., Смокович М.І., Фроловою Є.І. та рядом інших. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено сфері адміністративного судочинства, питання виділення специфіки розгляду окремих публічно-правових спорів на тлі інтенсифікації цифрових технологій потребує уточнення та узагальнення.

Мета статті – дослідити алгоритм розгляду окремих публічно-правових спорів в умовах цифровізації адміністративного процесу.

Виклад основного змісту. Чинним Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України) передбачено особливості розгляду окремих публічно-правових спорів (§ 2 Глава 11) [1]. Враховуючи можливість використання цифрових технологій при вирішенні окремих адміністративних справ, можливо виділити межі їх впливу саме на порядок вирішення спорів.

По-перше, цифровізація вплинула на способи вчинення окремих процесуальних дій з приводу підготовки справи до розгляду. Це має пряв у виокремленні особливостей повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду окремих категорій адміністративних справ, а саме: справ з приводу оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій (ст. 273 КАС України); справ з приводу уточнення списку виборців (ст. 274 КАС України); справ з приводу оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, які порушують законодавство про вибори та референдум (ст. 275 КАС України); справ з приводу оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, політичної партії (блоку), місцевої організації політичної партії, їх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, члена ініціативної групи, політичної партії, громадської організації як суб'єкта процесу референдуму, їх уповноважених осіб, офіційного спостерігача як суб'єкта процесу референдуму (ст. 276 КАС України); справ з приводу виборів Президента України (ст. 277 КАС України); справ, що стосуються адміністративних позовів органів виконав-

чої влади, органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ст. 280 КАС України) тощо [1].

По вказаним категоріям публічно-правових спорів інформація стосовно дати, часу і місця розгляду справи має бути передана через повістку в електронному кабінеті і є основним способом повідомлення, а додатковим є надання інформації через інші засоби зв'язку, але виключно за умови відсутності електронного кабінету. Як наслідок, учасники справи вважатимуться повідомленими з моменту направлення інформації до електронного кабінету або з моменту оприлюднення судом на веб-порталі судової влади України відповідної ухвали про відкриття провадження у справі, дату, час та місце судового розгляду.

По-друге, подання заяв по суті справи та відзив на позовну заяву по окремих категоріям адміністративних справ (наприклад, з приводу уточнення списку виборців; оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, які порушують законодавство про вибори та референдум) може здійснюватись через електронний кабінет як основний спосіб або через електронну пошту, коли вона відома [1]. Таким чином, обидва способи пов'язані з використанням інформаційно-телекомунікаційних інструментів.

По-третє, під час судового процесу можуть бути використані докази, що мають цифрове відображення. Прикладом слугуватимуть публічно-правові спори щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності по справі про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, яких зафіксовано в автоматичному режимові [1]. Підтвердженням поширення практики використання електронних доказів по різних категоріям публічно-правових спорів також є виокремлення окремого параграфу в Главі 5 КАС України з однойменною назвою «Електронні докази». Відповідно, електронним доказом буде вважатись: «...інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти

(сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі» (ст. 99 КАС України) [1].

Виходячи з зазначеного можна зробити висновок, що фактично цифровізація впливає на якісні ознаки адміністративного судочинства (визначення прав учасників адміністративного процесу, форму участі в розгляді публічно-правових спорів, розширення переліку принципів адміністративного судочинства і т.д.) та кількісні ознаки, які стосуються порядку розгляду адміністративних справ. На сучасному етапі впровадження цифрових технологій в адміністративний процес, серед кількісних детермінуючих змін, чільне місце відведено функціонуванню електронного кабінету учасників адміністративного судочинства. Використання цього інструменту впливає на алгоритм розгляду окремих публічно-правових спорів, спрощує взаємодію між учасниками адміністративного процесу та оптимізує роботу суду.

Зазначимо, що для цілей адміністративного судочинства, електронним кабінетом є персональний кабінет (веб-сервіс чи інший користувачський інтерфейс) у підсистемі (модулі) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС), за допомогою якого особі, яка пройшла електронну ідентифікацію, надається доступ до інформації та сервісів ЄСІТС або її окремих підсистем (модулів), у тому числі можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, а також між учасниками судового процесу [2].

Як модуль ЄСІТС, «Електронний кабінет» є первісним етапом до використання цифрових технологій в судочинстві, оскільки забезпечує процедуру реєстрації користувачів в ЄСІТС з використанням кваліфікованого електронного підпису, а також подальшу автентифікацію таких осіб з метою їх доступу до підсистем (модулів) ЄСІТС у межах наданих прав. Порядок реєстрації користувачів в «Електронному кабінеті» первинно передбачалось Інструкцією з використання підсистеми «Електронний кабінет» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи від 22.08.2021 р. [3]. Крім того, дана Інструкція також містить положення щодо базових термінів та їх значення, технічних вимог для коректної роботи даної підсистеми, опису інтерфейсу кабінету користувача з поділом на чотири категорії – кабінет фізичної особи, юри-

дичної особи, адвоката та судді. Досить цікавим є мобільний застосунок «e-Суд», що дає змогу перенести електронний кабінет до смартфона та забезпечує доступ до персональних судових справ, процесуальних документів, довіреностей або судових повідомлень.

Одночасно, в Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах електронний кабінет віднесено до виду електронних засобів зв'язку на рівні з електронною поштою та факсимільним зв'язком тощо [4]. Станом на теперішній час, електронні кабінети мають бути в обов'язковому порядку в: адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органів державної влади та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб [5]. Таке нововведення є запорукою втілення подальших змін. Адже кінцевою метою використання цифрових технологій в адміністративному судочинстві є можливість використання переваг цифровізації на окремих стадіях розгляду публічно-правового спору або взагалі ухвалення рішення, до прикладу по адміністративним справам незначної складності чи типовим адміністративним справам, в електронному порядку.

Окремо, слід зазначити, що по окремим категоріям публічно-правових спорів, може бути застосовано письмове провадження. Це стосується таких справ: 1) щодо оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації щодо розгляду звернення або запиту на інформацію; 2) щодо оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг; 3) щодо припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців у випадках, визначених законом, чи відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців; 4) про стягнення грошових сум, що ґрунтуються на рішеннях суб'єкта владних повноважень, щодо яких завершився встановлений цим Кодексом строк оскарження та сума яких не перевищує ста роз-

мірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 5) щодо оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію (ст. 263 КАС України) [1]. Так, письмове провадження визначається як розгляд і вирішення адміністративної справи або окремого процесуального питання в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без повідомлення та (або) виклику учасників справи та проведення судового засідання на підставі наявних матеріалів справи [6]. В контексті використання цифрового інструментарію, письмове провадження теж набуває нових характеристик та фактично може здійснюватись в електронному вимірі. У цьому випадку знову вирішального значення має якісне функціонування «Електронного кабінету» для учасників справи.

Висновки. Враховуючи можливість використання цифрових технологій при вирішенні окремих адміністративних справ, виділено межі їх впливу саме на порядок вирішення спорів. Акцентовано увагу на впливові цифровізації на: 1) способи вчинення окремих процесуальних дій з приводу підготовки справи до розгляду по окремих категоріям публічно-правових спорів; 2) подання заяв по суті справи та відзив на позовну заяву по окремих категоріям адміністративних справ, що може здійснюватись через електронний кабінет як основний спосіб; 3) використання під час судового процесу доказів, що мають цифрове відображення.

Обов'язковість наявності електронного кабінету в учасників адміністративного процесу є запорукою втілення подальших змін. Це обґрунтовується тим, що кінцевою метою використання цифрових технологій в адміністративному судочинстві є можливість використання переваг цифровізації на окремих стадіях розгляду публічно-правового спору або для ухвалення рішення, до прикладу по адміністративним справам незначної складності чи типовим адміністративним справам, в електронному порядку.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20171215#n9553>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text>
3. Інструкція з використання підсистеми «Електронний кабінет» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Наказ ДП «ЦСС» від 22.08.2021 року № 74-ОД. URL: https://wikiccs.court.gov.ua/images/c/cc/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80_%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B0_%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B5%D1%82%D1%83_%D0%84%D0%A1%D0%86%D0%A2%D0%A1.pdf
4. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: Наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>
5. Про затвердження Змін до Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення Вищої ради правосуддя від 12.10.2023 р. № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0977910-23#Text>
6. Розгляд і вирішення адміністративних справ у порядку письмового провадження. URL: <https://kmoas.gov.ua/news/view/3396-rozglyadi-virishennya-administrativnih-sprav-u-poryadku-pis-movogo-provadzhennya>

Prysiazhniuk O. V. Algorithm for consideration of individual public legal disputes in conditions of digitization of the administrative process

The article examines the issue of consideration of individual public legal disputes in the conditions of digitization of the administrative process. Taking into account the possibility of using digital technologies in the resolution of individual administrative cases, the limits of their influence on the procedure for resolving disputes are highlighted. Attention is focused on the impact of digitalization on: 1) ways of performing certain procedural actions regarding the preparation of a case for consideration in certain categories of public legal disputes; 2) submission of statements on the merits of the case and response to the statement of claim for certain categories of administrative cases, which can be carried out through the electronic office as the main method; 3) use of digitally displayed evidence during the trial.

It is noted that information regarding the date, time and place of the case hearing must be transmitted through a summons in the electronic cabinet and is the main method of notification, and the additional method is the transmission of information through other means of communication, but only if there is no electronic cabinet. It is determined that submission of statements on the merits of the case and response to the statement of claim for certain categories of administrative cases is carried out through the electronic office as the main method or through e-mail, when it is known as an additional option. Thus, both methods are related to information and telecommunication tools.

It has been established that digitalization affects the qualitative features of administrative proceedings and the quantitative features related to the procedure for consideration of public legal disputes. Among the quantitative determining digitization changes, a special place is given to the functioning of the electronic office of participants in administrative proceedings. The use of this tool affects the algorithm for consideration of individual public legal disputes by simplifying the interaction between participants in the administrative process and optimizing the work of the court.

It was established that the mandatory presence of an electronic cabinet for the participants of the administrative process is a guarantee of the implementation of further changes. This is justified by the fact that the ultimate goal of using digital technologies in administrative proceedings is the possibility of using the advantages of digitalization at certain stages of consideration of a public-law dispute or to make a decision, for example, on administrative cases of minor complexity or typical administrative cases, electronically.

Key words: *administrative proceedings, digital technologies, preparation of a case for consideration, electronic cabinet, website.*

УДК 336.2 +346.62

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.29>**Р. В. Гречанюк**

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: 0009-0001-5102-3718

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА У СФЕРІ ДПП: ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено етапи розвитку системи державної підтримки державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні, що є ключовим інструментом для залучення приватних інвестицій у важливі економічні проєкти. Автор аналізує складнощі, що супроводжували кожен етап становлення цієї системи, починаючи з 1991 року, коли система перебувала під впливом радянської парадигми державного управління, і закінчуючи сучасним станом, коли Україна намагається наблизити своє законодавство до стандартів ЄС. У статті особливу увагу приділено тому, як державна підтримка ДПП поступово еволюціонувала: від прямої бюджетної допомоги підприємствам без конкурсних умов і належного аналізу ефективності до впровадження цільових методів у бюджетному процесі та міжнародних стандартів державної допомоги.

Автор досліджує вплив прийняття Податкового кодексу та Угоди про асоціацію з ЄС на розвиток механізмів державної підтримки. Незважаючи на певні зрушення у регулюванні, автор звертає увагу на те, що значна частина законодавчих ініціатив залишається декларативною через відсутність належного бюджетного фінансування. Ухвалення постанови Кабінету Міністрів України у 2023 році, яка встановлює порядок надання державної підтримки ДПП, є кроком вперед, однак брак фінансування суттєво обмежує можливості реалізації проєктів на практиці.

Автор пропонує низку шляхів для вирішення проблеми недофінансування ДПП. Зокрема, досліджено можливість використання альтернативних механізмів державної підтримки, що не потребують великих витрат із державного бюджету, якими можуть бути адміністративні, організаційні, правові та інформаційні заходи підтримки, а також залучення фінансування від міжнародних фінансових організацій та донорів. Особливо важливим є розвиток фінансових інструментів, таких як облігаційні позики, які дозволять зменшити навантаження на державний бюджет.

Автор також звертає увагу на необхідність удосконалення законодавства, що регулює концесії як форму ДПП, та на важливість створення єдиного державного органу, відповідального за питання підготовки фахівців у цій сфері. Це, за словами автора, дозволить підвищити ефективність використання механізмів ДПП і сприяти більш активному залученню приватних інвестицій.

Ключові слова: державна підтримка, державно-приватне партнерство, концесія, фінансування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

З огляду на зростаючі виклики, пов'язані з відновленням транспортної інфраструктури України, включно з морськими, авіаційними, автомобільними, залізничними та річковими шляхами, залучення приватних інвестицій стає все більш актуальним.

Оскільки країна поступово вдосконалює законодавче регулювання і рухається

в напрямку євроінтеграції, потреба у новій візії держави у транспортному секторі, яка враховуватиме сучасні правові реалії, стає нагальною.

Попри те, що державно-приватне партнерство (ДПП) продовжує бути важливим інструментом, що дозволяє уряду та приватному сектору ефективно співпрацювати, недосконалість чинного законодавства, що регулює державну підтримку ДПП, не дозволяє Україні досягти високих показників реалізації проєктів у цьому форматі.

Водночас, успіх багатьох інфраструктурних проєктів, що впроваджені через механізм ДПП у Європі, Латинській Америці, азійських країнах стимулює Україну до подальшого вдосконалення відповідного законодавства.

Одним із таких вдосконалень можна вважати прийняття у 2010 році ЗУ «Про державно-приватне партнерство». Пізніше, даний закон зазнав нових модифікацій у 2019 році, коли його модель була докорінно змінена на прозахідний формат регулювання процедур відбору приватного партнера, врегулювання відносин сторін, органів у сфері ДПП, форм та принципів ДПП та, що найважливіше, підтримки у сфері ДПП.

Однак, все ж положення, що стосуються державної підтримки та допомоги у сфері ДПП залишилися неврегульованими належним чином. Це, у свою чергу, спричинило декларативність певних положень щодо реалізації проєктів із застосуванням інструменту ДПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема правового регулювання ДПП та їх форм й моделей на сучасному етапі є предметом дослідження науковців і експертів, серед яких: М. Бахуринська, І. Брайлівський, О. Бригінець, О. Василик, О. Вінник, А. Губанова, І. Дробот, Н. Дутко, О. Медведєва, А. Мельник, Н. Міляков, О. Міщук, В. Опаріна, В. Оспіщева, К. Палажченко, С. Підгаєць, В. Родіонова, О. Сиротюк, В. Федосова, О. Шаповалова, , О. Шевчук, та інші.

Проте, проблемні питання регулювання підтримки та допомоги у сфері ДПП залишаються відкритими і потребують подальшого дослідження.

Метою статті є огляд наукових підходів щодо співвідношення державної підтримки та допомоги ДПП, зокрема, а також етапів вдосконалення регулювання надання підтримки у проєктах ДПП та проблем реалізації залучення державної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Згідно зі звітом Світового банку, найбільш капіталомістким для відновлення й відбудови України внаслідок пошкоджень, завданих повномасштабною війною росії проти України є транспортний сектор, який посідає важливе місце після найбільших зафіксованих потреб у житловому секторі, що становлять 17% від загального

обсягу. Відповідно, потреби щодо відновлення саме транспортного сектору складають 15% [1]. Зокрема, найбільших пошкоджень зазнали вказані нижче транспортні об'єкти:

- дорожні шляхи місцевого значення та комунальні вулиці й дороги, які знаходяться в межах населених пунктів – разом (26 %);
- залізнична інфраструктура, рухомий склад, обладнання та інші активи (24 %);
- автомагістралі, шосе та інші національні дороги (23 %) [1].

При цьому, загальні потреби у відновленні та реконструкції транспортного полотна України оцінюються у 73,7 млрд доларів США протягом наступних 10 років.

Втім, отримання коштів для відбудови транспортних об'єктів планується із залученням, передусім, приватних інвестицій. За даними аудиторської компанії KPMG, масштабна реконструкція та відновлення України є найбільшим проєктом відбудови протягом останніх 80 років, який являє собою місце для привабливих інвестицій приватного капіталу заради отримання значного прибутку у найближчому майбутньому [2].

Однак залучення приватних інвесторів у транспортну сферу потребує належного регулювання таких інструментів кооперації держави та приватних суб'єктів, як ДПП. Не останню роль у неефективному застосуванні вказаного інструменту відіграють неточності регулювання державної підтримки у цій сфері.

Разом з тим, навіть та державна підтримка у сфері ДПП, яка існує станом на сьогодні, перебувала і перебуває в поступовому розвитку. Варто погодитися з позицією Д. Чернікова, щодо поділу на етапи розвитку державної підтримки ДПП: [3]

1991–2000 роки – радянська парадигма розвитку господарської діяльності, відповідно й система підтримки ДПП існувала у цій канві. В першу чергу, мова йшла про надання прямої бюджетної підтримки підприємствам без конкурсних умов та економічного і правового аналізу ефективності такої підтримки.

2001–2005 роки – реалізовується бюджетна реформа, яка має наслідком застосування цільового методу у бюджетному процесі країни. Відповідно, реалізовувалося у певній мірі покращення умов надання державної підтримки.

2005–2010 роки – відбувається активізація зусиль у напрямі міжнародної економічної інтеграції. В цей час, відбувалося певне скорочення об'ємів підтримки державою. Вкінці цього періоду ухвалено й Закон України «Про ДПП»,

стаття 18 якого передбачала надання гарантій як державної підтримки або прямого надання фінансування в межах державного та місцевого бюджетів [4].

Проте, дана норма, безумовно, була декларативною, оскільки видатків для надання фінансування і гарантій в межах ДПП у бюджетах не було передбачено.

2010–2014 роки – із прийняттям Податкового кодексу України у 2010 році, держава реалізовує перші заходи у напрямку систематизації практики надання підтримки. В цьому процесі здійснюється апробування підходу у наданні підтримки за певними визначеними критеріями, змінюючи фокус на підтримку без прямого залучення коштів держбюджету.

2014-2019 роки – оскільки Угода про асоціацію України та ЄС встановлювала нову для України рамку регулювання державної підтримки, то основною подією цього етапу можна назвати підписання цієї Угоди [5]. В межах угоди питання правового регулювання державної підтримки виділене в окремі статті.

З одного боку, така увага питанню державної допомоги пов'язана із чітким фокусуванням ЄС на збереженні конкурентного середовища у сфері господарської діяльності. З іншого боку, витрати коштів із державного бюджету – які складають основу державної допомоги – стають причиною чому державна допомога стає об'єктом окремого регулювання в Україні.

2019-2024 року – протягом цього періоду ухвалено підзаконні акти на виконання Закону України «Про державно-приватне партнерство» у сфері державної підтримки. Так, 8 лютого 2023 року ухвалено постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку прийняття рішення про надання державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства» № 117 від 8 лютого 2023 року [6]. Та попри ухвалення цього підзаконного акту, проблематичною залишається державна підтримка ДПП в силу відсутності виділених бюджетних коштів для реалізації такої підтримки.

Втім, Н. Виноградова зазначає слушну позицію про те, що слід розглянути інструменти державної підтримки, які не потребують значних коштів із державного бюджету. Наприклад, такими можуть стати механізми державної підтримки у формі заходів адміністративної, організаційної, правової, інформаційної та іншої підтримки.

Окрім цього, науковець наголошує на можливості залучення, окрім як коштів державного бюджету, коштів спеціального фонду та коштів загального

фонду, також й фінансування міжнародних фінансових організацій, а також донорів [7].

Більш того, задля уникнення використання великих обсягів бюджетних коштів у проєктах ДПП, В. Струкова пропонує розширення інструментів фінансування проєктів державно-приватного партнерства, зокрема, подальше удосконалення проєктного фінансування, а також розвиток законодавства для більш ефективного використання облігаційних позик.

Більше того, вона пропонує розвиток механізмів компенсацій приватному партнеру мінімального доходу без необхідності щорічної зміни бюджету, у тому числі створення більш мобільного інструменту компенсації. При цьому, В. Струкова додає, що створення єдиного державного органу і системи підготовки фахівців з питань державно-приватного партнерства є необхідним [8]. Останнє дасть можливість зекономити державні кошти завдяки вищій кваліфікації працівників державних органів та органів місцевого самоврядування, які матимуть більш якісний підхід до витрат публічних коштів після проходження необхідного навчання.

Слід погодитися із цією думкою і доповнити, що ані Закон України «Про державно-приватне партнерство»[4], ані Закон України «Про концесію»[9] не містять положень щодо навчання фахівців з питань ДПП. Очевидно, що сторони можуть включити такі положення до концесійного договору (як форми ДПП) або власне договору ДПП, враховуючи положення ст. 6 ЦКУ[10], яка вказує про можливість сторін в договорі врегулювати свої відносини на власний розсуд. Втім, за відсутності законодавчих імперативних положень, державний партнер, ймовірно, відмовлятиметься включити такі положення щодо зобов'язань із навчання персоналу у сфері ДПП до договору через відсутність обов'язку такого включення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Аналіз наукових матеріалів, вітчизняного та міжнародного законодавства та інших експертів дає підстави для наступних висновків.

Підтримка у сфері ДПП дійсно потребує вдосконалення та включення нових положень до законодавства для успішної реалізації ДПП у транспортній галузі. Законодавче врегулювання підтримки у сфері ДПП потребує подальшого вдосконалення із врахуванням потреби внесення змін щодо донорського фінансування, а також покращення умов для залучення проєктного фінансування та більш ефективного використання облігаційних позик.

Також українське законодавство, зокрема, Закон України «Про державно-приватне партнерство» та Закон України «Про концесію» повинні бути доповнені положеннями щодо обов'язку державного приватного партнера проводити регулярні тренінги та навчання спеціалістів у сфері ДПП. Перспективами подальших наукових пошуків та досліджень визначаємо аналіз механізму ДПП та його складових, а також проблематики регулювання цього об'єкту правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>
2. Приватні інвестиції в повоєнну відбудову України: як світ готовий допомогти. URL: <https://mind.ua/openmind/20260132-privatni-investiciyi-v-povoennu-vidbudovu-ukrayini-yak-svit-gotovij-dopomogti>
3. Черніков Д. О. Модернізація системи державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні. К. : НІСД, 2013. 28 с.
4. Про державно-приватне партнерство. Закон України прийнятий 01 лип. 2010 року № 2404-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. №40. С. 524.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України 984_011 від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
6. Про затвердження Порядку прийняття рішення про надання державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2023 р. №117. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 29.
7. Виноградова Н. В. Механізм державної підтримки проектів державно-приватного партнерства у регіонах. Публічне урядування. 2022. № 2 (30). С. 16–22.
8. Струкова В. Адміністративно-правове регулювання публічно-приватного партнерства в Україні : дис. на здобуття ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.07. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2016. 119-120 с.
9. Про концесію. Закон України від 3 жовт. 2019 року № 155-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 48. С. 5
10. Цивільний кодекс: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. С. 356.

Hrechaniuk R. V. State support and assistance in the field of PPPs: the issue of distinction

The article explores the stages of development of the state support system for public-private partnerships (PPPs) in Ukraine, which is a key tool for attracting private investments into significant economic projects. The author analyzes the challenges faced at each stage of this system formation, starting from 1991, when it was impacted by the Soviet paradigm of governance, and ending with the current period, when Ukraine is striving to align its legislation with EU standards. The article focuses on how state support for PPPs has gradually evolved – from direct budget assistance to enterprises without competitive conditions or proper efficiency analysis to the introduction of targeted methods in the budget process and the implementation of international standards for state aid.

The author examines the impact of the adoption of the Tax Code and the Association Agreement with the EU on the development of state support mechanisms. Despite certain regulatory advances, the author highlights that a significant portion of legislative initiatives remain declarative due to the lack of proper budgetary funding. The 2023 Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which establishes the procedure for providing state support for PPPs, is considered a step forward, but the lack of funding severely limits the practical implementation of projects.

The author proposes several ways to address the underfunding of PPPs. Specifically, the article explores the possibility of using alternative state support mechanisms that do not require substantial budget expenditures, which could include administrative, organizational, legal, and informational support measures, as well as financing from international financial organizations and donors. Of particular importance is the development of financial instruments such as bond loans, which would reduce the burden on the state budget.

The author also emphasizes the need to improve legislation governing concessions as a form of PPP, as well as the importance of establishing a unified state body responsible for the training of specialists in this field. According to the author, this would enhance the efficiency of PPP mechanisms and encourage more active involvement of private investments.

Key words: state support, public-private partnership, concession, financing.

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.30>**Р. В. Стефанчишен**

доктор філософії в галузі права

ORCID ID: 0009-0004-2878-7551

ЗАХОДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК РІЗНОВИД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ

Стаття присвячена дослідженню заходів правового режиму воєнного стану та можливості їх віднесення до адміністративних правових заходів. Встановлено, що заходам правового режиму воєнного стану буде притаманно загальних ознак як різновиду адміністративно-правових заходів та спеціальних ознак, опосередкованих можливістю їх застосування в період дії правового режиму воєнного стану. Серед загальних характеристик заходів правового режиму воєнного стану виділено: 1) суб'єктом застосування є суб'єкт публічної адміністрації; 2) метою застосування є забезпечення публічного інтересу у вигляді забезпечення національної безпеки; 3) зміст застосовуваних заходів відображається через застосування встановлених законом повноважень, що мають виконавчо-розпорядчий характер; 4) нормативне забезпечення застосовуваних заходів базується на сукупності підзаконних нормативних актів та адміністративних актів тощо; 5) застосування заходів правового режиму воєнного стану базується на методах, що мають адміністративно-правову природу тощо.

Виокремлено особливі ознаки заходів правового режиму воєнного стану, а саме: 1) суб'єкти публічного адміністрування уповноважені застосовувати заходи правового режиму воєнного стану спільно з військовим командуванням; 2) їх застосування здійснюється в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб; 3) нормативною підставою застосування є прийняття Указу Президента «Про впровадження воєнного стану» та його закріплення відповідним законом; 4) вони повинні відповідати сукупності критеріїв застосування, що опосередковані умовою їх застосування; 5) функціонально вони спрямовані на: а) охорону суспільних благ та цінностей; б) забезпечення виконання завдань правового режиму воєнного стану; в) розширення контрольних повноважень для забезпечення стабільності як національної безпеки, так і громадського порядку; г) розширення можливостей втручання та впливу уповноважених суб'єктів для забезпечення єдиного публічного блага.

Ключові слова: правовий режим воєнного стану, адміністративні правові заходи, заходи правового режиму воєнного стану, примус, законність.

Постановка проблеми. Заходи правового режиму воєнного стану є невід'ємною складовою його характеристики. В цілому будь-який особливий правовий режим визначається як адекватна адміністративна форма діяльності в нестандартних умовах, що дає можливість застосовувати надзвичайні заходи, а з іншого боку гарантувати їх конституційність. При цьому, правовий режим дозволяє об'єднувати або розподіляти правові заходи в залежності від характеру суспільних відносин, що регулюються, мети та завдань, які стоять перед застосовувачем норм, органічно об'єднує їх з іншими політичними, економічними, інформаційними заходами. Тобто, коли йдеться про заходи правового режиму, то їм притаманна системність застосування [1].

На сьогоднішній день не існує єдиного підходу до визначення заходів правового режиму воєнного стану. Пропонуємо виходити з того, що заходи правового режиму воєнного стану є різновидом адміністративно-правових заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження адміністративно-правових заходів, їх особливостей застосування завжди було предметом наукових пошуків вчених з огляду на постійні трансформаційні зміни. Зокрема, вивченням цих питань займалися такі вчені-правники як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Т.І. Білоус-Осін, Д.І. Голосніченко, Т.О. Карабін, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, Я.В. Лазур та інші. Проте, введення в Україні правового режиму воєнного стану спричинило нові виклики у застосування окремих специфічних

адміністративних правових заходів, що в свою чергу актуалізує необхідність наукового осмислення означених аспектів.

Мета статті – дослідити правову проблематику сутності заходів правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В цілому визначення адміністративно-правових заходів можливо згрупувати за такими підходами: 1) вузький підхід, за якого адміністративні правові заходи ототожнюються виключно з реакцією суб'єктів публічної адміністрації на негативну поведінку, що впливає на установлений правовий порядок. До прикладу, Галинська К.Ю. стверджує, що адміністративні правові заходи можуть бути застосовуваними виключно при вчиненні правопорушень з метою припинення конкретних неправомірних дій, поведінки або покарання за їх вчинення (йдеться про адміністративні стягнення) [2, с. 54]; 2) широкий підхід, за якого адміністративні правові заходи пов'язуються з діяльністю суб'єктів публічної адміністрації незалежно від умов їх застосування. Доцільним є визнання широкого підходу до визначення адміністративних правових заходів як дотичного правозастосуванню та сучасному станові нормотворення. Аргументом на користь висунутої тези слугуватиме те, що:

а) адміністративні правові заходи не завжди пов'язуються з вчиненням правопорушення;

б) методи адміністративно-правового впливу базуються не лише на імперативі, але й охоплюють диспозитивний аспект;

в) діяльність суб'єктів публічної адміністрації зовнішньо виражається не лише в притягненні до адміністративної відповідальності, а й включає інші напрями публічного адміністрування.

Як слушно відмічено С.В. Ківаловим, сутність «адміністративних правових заходів» відображається у їх видовій приналежності до правових явищ вищого порядку – заходів та правових заходів [3]. Відповідно, трактування категорії «заходи» потрібно демаркувати від категорії «способи». Етимологічно захід визначається як конкретний прийом або дія, а спосіб – система прийомів або дій, які забезпечують можливість досягнення поставленої мети [4]. Тобто, категорія «захід» може бути використана для позначення способів і процедур здійснення діяльності [5, с. 31]. Захід в цьому сенсі є сукупністю дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [6]. При цьому, поняття «заходу» визначається як таке, що є аналогом поняття «міра». З позиції права використання категорії

«міра» зустрічається при визначенні характеристики вимірювання або деталізації певного правового явища, наприклад міра відповідальності. Натомість, правові заходи є відображенням того як забезпечується правове регулювання певної сфери суспільних відносин.

До прикладу, правові заходи захисту, відповідно до Т.М. Підлубної, вважаються інструментами, які дозволяють застосувати способи захисту, передбачені законодавством. Процес застосування цих засобів – це послідовність дій, які вживають зацікавлені особи, щоб вимагати захисту свого порушеного права від інших суб'єктів. Заходи захисту можуть бути спрямовані на різні цілі, від припинення порушення права до компенсації завданих збитків. Вони є засобами, що використовуються для забезпечення правового захисту та відновлення порушених прав [7, с. 59].

У цьому контексті ключовим є не лише обґрунтування механізму застосування заходів у судовому порядку, але й вказівка на те, що будь-які заходи мають інструментальний характер. Серед них важливе місце посідають адміністративні правові заходи, що здебільшого проявляються у діях, за допомогою яких суб'єкти публічної адміністрації досягають своїх управлінських та розпорядчих цілей.

Вказівка на те, що адміністративні правові заходи є різновидом правових заходів вказуватиме на те, що ці заходи є формально визначеними, а умови та механізм їх застосування чітко встановлено законодавством. Така позиція відповідає конституційним положенням щодо зобов'язання суб'єктів публічної адміністрації при здійсненні будь-яких дій або при утриманні від їх вчинення суворо дотримуватися законодавства України, діяти виключно у межах принципу «заборонено все, крім того, що прямо дозволено законом». Так, Конституцією України передбачено, що: «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ст. 6); «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19) [8]. Таким чином, застосування адміністративних правових заходів, яких не передбачено законодавством є неможливим [3].

Важливим є розуміння та співвідношення адміністративно-правових заходів з катего-

рією «засобів». До прикладу Лавренюк Ю.Ф., «заходи адміністративно-правового забезпечення» визначаються як сукупність або система адміністративно-правових засобів, поєднаних спільною метою, що реалізуються в межах компетенції уповноважених суб'єктів. Автор зазначає, що за своєю правовою природою адміністративно-правові заходи можуть бути реалізовані тільки відповідними суб'єктами публічної влади. Тому, на відміну від адміністративно-правових засобів, заходи можуть реалізовуватись виключно у межах публічного адміністрування, що передбачає відповідний напрям подальшого опрацювання методів їх адміністративно-правового регулювання [9].

Тобто, адміністративно-правові заходи є сукупністю заходів, які здійснюються суб'єктами публічної адміністрації у визначений законодавством та в межах повноважень спосіб, що якісно спрямовані на забезпечення впорядкування певної сфери суспільних відносин та досягнення визначеного публічного інтересу.

Заходам правового режиму воєнного стану буде притаманно загальних ознак як різновиду адміністративно-правових заходів та спеціальних ознак, опосередкованих можливістю їх застосування в період дії правового режиму воєнного стану.

Серед загальних характеристик заходів правового режиму воєнного стану виділимо такі:

1) суб'єктом застосування є суб'єкт публічної адміністрації;

2) метою застосування є забезпечення публічного інтересу у вигляді забезпечення національної безпеки;

3) зміст застосовуваних заходів відображається через застосування встановлених законом повноважень, що мають виконавчо-розпорядчий характер;

4) нормативне забезпечення застосовуваних заходів базується на сукупності підзаконних нормативних актів та адміністративних актів тощо;

5) застосування заходів правового режиму воєнного стану базується на методах, що мають адміністративно-правову природу тощо.

Відповідно, до суб'єктів публічної адміністрації, що уповноважені застосовувати заходи правового режиму воєнного стану належатимуть військовій адміністрації (у разі їх утворення), які можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування застосовувати заходи правового режиму

воєнного стану. Правовий статус цих органів проаналізовано в Розділі 2 дисертаційного дослідження.

Щодо мети застосування заходів правового режиму, то вона полягає у відверненні загрози, відсічі збройної агресії та забезпеченні національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Очевидно, що заходи правового режиму воєнного стану різняться конкретними завданнями та результатами, які мають бути досягнуті. Проте, для будь-якого з цих заходів кінцевою метою виступатиме забезпечення належного стану суспільних відносин в державі в частині належного рівня національної безпеки, позиціонування України як незалежної держави та збереження її територіальної цілісності.

Конституцією України передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [8]. Для реалізації вказаної функції в державі сформовано спеціально уповноважених суб'єктів, що профільно відповідають за належність а повноту виконання поставленої функціональної задачі – органи безпеки або в значенні нормативного регулювання органи, що є «складовими сектору безпеки». Відповідно до положень ст. 12 Закону України «Про національну безпеку», до складових сектору безпеки і оборони віднесено: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [10]. В умовах введення в Україні правового режиму воєнного стану, національна безпека фактично асоціюється з обороною, тому забезпечення національної безпеки здійснюється через застосування заходів правового режиму воєнного стану.

Змістовне наповнення заходів правового режиму воєнного стану відображається через застосування встановлених законом повноважень, що мають виконавчо-розпорядчий характер. Усталеним є трактування повноважень як поняття, яке позначає сукупність прав та обов'язків, що закріплені за суб'єктом для виконання його функціонального призначення. Залежно від підходу, перелік прав та обов'язків, що формують повноваження, може бути вичерпним або ж містити відсилочні норми, які передбачають можливість встановлення прав та обов'язків іншими нормативно-правовими

актами. Повноваження – завжди є відображенням владних приписів, тому що: здійснюються виключно уповноваженими на це суб'єктами; є потенційно можливим способом впливу уповноваженого суб'єкта; забезпечуються нормою права; реалізуються виключно в межах публічно-правових відносин.

Не будь-які повноваження може бути надано суб'єктові публічної адміністрації, а лише ті, яких змістовно спрямовано на виконавчо-розпорядчу діяльність, надання адміністративних послуг, притягнення до адміністративної відповідальності та забезпечення прав громадян під час публічного адміністрування. У теорії адміністративного права вказані повноваження іменовано поняттям «адміністративні повноваження». Таким чином, суб'єкт публічної адміністрації не може набувати повноважень щодо прийняття законів чи здійснення правосуддя [11].

Перелік повноважень, що надається суб'єктові публічної адміністрації міститься як в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», так і дублюється в нормативно-правовому акті, що регулює правовий статус конкретного суб'єкта. До прикладу, такий захід як перевірка у визначеному Кабінетом Міністрів України, документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян може застосовуватись працівниками Національної поліції. Вказані повноваження надаються поліцейським на підставі з одного боку п. 5 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану»: «... право на проведення перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції...» [12], а з іншого – на підставі положень п. 2 ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію»: «...у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь в обороні України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремих місцевостях» [13].

Щодо нормативного забезпечення застосовуваних заходів на сукупності підзаконних нормативних актів та адміністративних актів, то це означає, що нормативна підстава їх застосування сформована з інструментів публічного адміністрування. Практичний прояв вказаної ознаки матиме наступний вигляд. До прикладу, такий захід правового режиму воєнного стану як запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер впорядковано Постановою Кабінету Міністрів України «Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» [14] – нормативно-правовим актом; такий захід як примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється на підставі індивідуального адміністративного акту – рішення військового командування, яке погоджено з конкретним органом військового управління щодо конкретного суб'єкта та щодо конкретного майна.

Наявність особливих характеристик, що притаманні заходам правового режиму воєнного стану опосередковано специфічністю умов їх застосування. Заходам правового режиму воєнного стану притаманно ознак, типових для заходів правового режиму надзвичайного стану. В доктрині адміністративного права висунуто тезу про існування «надзвичайних адміністративно-правових заходів» в контексті визначення сутності заходів правового режиму надзвичайного стану. Під ними, Виприцький А.О. розуміє особливі примусові заходи, які здійснюються органами державної влади і обумовлені надзвичайною ситуацією на території України або на окремих її територіях та допускають тимчасове, обумовлене загрозою обмеження у здійсненні прав і свобод людини і громадянина [15]. Вказані ознаки допустимо пристосувати й до заходів правового режиму воєнного стану.

Таким чином, можемо виокремити особливі ознаки заходів правового режиму воєнного стану, а саме:

1) суб'єкти публічного адміністрування уповноважені застосовувати заходи правового режиму воєнного стану спільно з військовим командуванням;

2) застосування заходів правового режиму воєнного стану здійснюється в межах тимча-

сових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб;

3) нормативною підставою застосування цього виду заходів є прийняття Указу Президента «Про впровадження воєнного стану» та його закріплення відповідним законом;

4) вони повинні відповідати сукупності критеріїв застосування, що опосередковані умовою їх застосування;

5) функціонально заходи правового режиму воєнного стану спрямовано на: а) охорону суспільних благ та цінностей; б) забезпечення виконання завдань правового режиму воєнного стану; в) розширення контрольно-наглядових повноважень для забезпечення стабільності як національної безпеки, так і громадського порядку; г) розширення можливостей втручання та впливу уповноважених суб'єктів для забезпечення єдиного публічного блага.

Висновки. Підсумовуючи можна зазначити, що заходи правового режиму воєнного стану – це різновид надзвичайних тимчасових адміністративно-правових заходів, які здійснюються суб'єктами публічної адміністрації спільно з військовим командуванням на основі прямих методів впливу у визначений спеціальним законодавством спосіб та в межах повноважень, що якісно спрямовані на забезпечення національної безпеки та збереження державності в умовах обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Встановлено, що заходам правового режиму воєнного стану буде притаманно загальних ознак як різновиду адміністративно-правових заходів та спеціальних ознак, опосередкованих можливістю їх застосування в період дії правового режиму воєнного стану.

Список використаної літератури:

1. Косе Д.Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України. *Часопис Київського університету*. 2010. № 2. С. 25-29.
2. Галинська К.Ю. Визначення адміністративно-правових заходів протидії правопорушенням у сфері інформаційного правопорядку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2014. Вип. 24. С. 39-42.
3. Таксономія правових заходів : монографія / за ред. проф. О. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2024. 572 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27753>
4. Словник української мови в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980). 1972. URL: <http://sum.in.ua/>
5. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. К.: Юрінком Інтер. 2001. 256 с.
6. Слововживання «захід». URL: <https://goroh.pp.ua/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4#38152>
7. Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. 192 с
8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>
9. Лавренюк Ю.Ф. Адміністративно-правові засоби та заходи адміністративно-правового забезпечення економічних інтересів України: проблематика підстав та застосування. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 32 (71) № 2 2021. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.2/010>
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
11. Загальне адміністративне право України : підручник. За заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової. Одеса : Фенікс, 2023. 792 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.25545>
12. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#n8>
13. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
14. Про затвердження порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#n9>
15. Виприцький А.О. Поняття та принципи адміністративно-правових примусових заходів в умовах надзвичайного стану. Український юридичний портал. URL: <http://radnuk.info/statti/226-admin-pravo/14520-2011-01-18-03-29-44.html>

Stefanchishen R. V. Measures of the legal regime of martial law as a type of administrative legal measures

The article is devoted to the study of measures of the legal regime of martial law and the possibility of their attribution to administrative legal measures. It is established that measures of the legal regime of martial law will be characterized by general features as a type of administrative-legal measures and special features mediated by the possibility of their application during the period of the legal regime of martial law. Among the general characteristics of measures of the legal regime of martial law, the following are highlighted: 1) the subject of application is a subject of public administration; 2) the purpose of application is to ensure the public interest in the form of ensuring national security; 3) the content of the applied measures is reflected through the application of powers established by law, which are of an executive and administrative nature; 4) the regulatory support of the applied measures is based on a set of subordinate regulatory acts and administrative acts, etc.; 5) the application of measures of the legal regime of martial law is based on methods of an administrative-legal nature, etc.

The special features of the measures of the legal regime of martial law are highlighted, namely: 1) public administration entities are authorized to apply the measures of the legal regime of martial law together with the military command; 2) their application is carried out within the framework of temporary restrictions on the constitutional rights and freedoms of man and citizen, as well as the rights and legitimate interests of legal entities; 3) the normative basis for application is the adoption of the Presidential Decree "On the Introduction of Martial Law" and its consolidation by the relevant law; 4) they must meet the set of application criteria that are mediated by the condition of their application; 5) functionally they are aimed at: a) protecting public goods and values; b) ensuring the fulfillment of the tasks of the legal regime of martial law; c) expanding control and supervisory powers to ensure the stability of both national security and public order; d) expanding the possibilities of intervention and influence of authorized entities to ensure a single public good.

Key words: *legal regime of martial law, administrative legal measures, measures of the legal regime of martial law, coercion, legality.*